

2022-2023 жж.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ
ЖАҒДАЙЫ МЕН ДАМУЫ ТУРАЛЫ

ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМА

Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы Ұлттық баяндама (2022–2023 жж.)

– Астана қ.: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі, «Жоғары білім беруді дамыту ұлттық орталығы» ШЖҚ РМК, 2024. – 245 бет.

Жалпы редакциясын басқарған:

Саясат Нұрбек

Редакциялық алқа:

Ешенқұлов Т. И.

Қожахмет М. Д.

Көбенова Г. І.

Түлеков Э. М.

Өмірбаев С. М.

Қуанғанов Ф. Ш.

Жақыпова Ф. Н.

Авторлар:

Тургалеева А. Т.

Кочигит Ж. К.

Кубенова З. М.

Нұрланов Ш. Н.

Жарасова Г. С.

Тұрсынғожаев Қ. Б.

Дизайн және беттеу:

Әміржанова А. О.

Ұлттық баяндама Қазақстан

Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігінің тапсырмасы бойынша, ресми статистикалық деректердің, жоғары оқу орындарының, орталық және жергілікті атқарушы органдары берген мәліметтерге, сондай-ақ халықаралық салыстырмалы зерттеулердің нәтижелеріне сүйеніп дайындалды.

Жоғары оқу орындары мен министрлікке қарасты барлық ұйым мен қызметкерлерге ұсынған материалдары үшін алғысымызды білдіреміз.

Баяндама Қазақстанның 2022–2023 жылдардағы жоғары білім беру жүйесінің жағдайы мен қол жеткізген нәтижелерін халыққа, оқу және ғылыми ұйым ұжымдарына, мемлекеттік органдарға және халықаралық сарапшыларға таныстыру мақсатында әзірленді.

ISBN 978-601-08-5017-0

9 786010 850170

© Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі, «Жоғары білім беруді дамыту ұлттық орталығы» ШЖҚ РМК

Мазмұны

1

Қысқартулар тізімі _____	6
Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беретін ұйымдардың тізімі _____	8
Баяндамада қолданылатын негізгі ұғымдар _____	12

Қазақстанның жоғары білім беру жүйесіне шолу: әлеуметтік-экономикалық және халықаралық контекст _____	24
--	-----------

1.1. Жоғары білім беру жүйесіне әлеуметтік-экономикалық факторлардың ықпалы _____	25
1.2. Жаһандық әлемдегі Қазақстанның жоғары білімі (HDI, IMD, GII, QS, THE, PIAAC) _____	42
Қорытындылар _____	55

2

Жоғары білім беруді жаһандық сын-қатерлер жағдайында дамытудың жаңа векторы _____	56
--	-----------

2.1. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің қазіргі әлемдік эталондары _____	57
2.2. Университеттердің трансформациясы _____	65
2.2.1. Академиялық артықшылықты қамтамасыз ету _____	65
2.2.2. Шетелдік университеттердің филиалдарын ашу _____	73
2.3. Жоғары білімді еңбек нарығымен синхрондау контекстіндегі білім беру бағдарламалары _____	80
2.3.1. Қажет кадрларды алдын ала даярлау _____	83
2.3.2. Білім беру бағдарламаларының бағыттары және оларды жаңарту _____	85
2.3.3. Еңбек нарығы және жоғары білікті жұмыс күші _____	91
Қорытындылар _____	97

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді дамыту: қазіргі жағдай _____ **100**

3

Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесінің негізгі көрсеткіштері _____ 101

3.1.1. Жоғары оқу орындарының желісі _____ 101

3.1.2. Білім алушылар контингенті _____ 106

3.1.3. Университеттердің кадрлық әлеуеті _____ 113

3.1.4. Халықтың жоғары біліммен жалпы қамтылуы _____ 117

3.1.5. Тұрақты даму мақсаттары контекстіндегі жоғары білім _____ 121

3.2. Жоғары білімді цифрландыру _____ 125

3.3. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді интернационалдандыру _____ 131

3.3.1. Студенттер мен педагогикалық ұжымның академиялық ұтқырлығы _____ 131

3.3.2. Бірлескен және қос дипломды білім беру бағдарламалары _____ 152

3.3.3. «Болашақ» халықаралық стипендиясын жүзеге асыру _____ 154

3.3.4. Халықаралық келісімдер мен шарттар шеңберінде берілетін үкіметаралық және ведомстволаралық гранттар _____ 157

3.3.5. «Ғылыми тағылымдамалар» халықаралық стипендиясын жүзеге асыру _____ 159

Қорытындылар _____ 161

4

Заманауи жаһандық жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру трендтерін Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесіне енгізу _____ **162**

4.1. Университеттердің академиялық және басқарушылық дербестігінің шекарасын кеңейту _____ 163

4.1.1. Университетті корпоративтік басқару _____ 163

4.1.2. Білім туралы құжаттарды тану _____ 172

4.2. Үздіксіз білім беру жүйесін дамыту және бейресми оқыту нәтижелерін тану _____ 178

- 4.2.1. Үздіксіз білім беру моделін іске асыру:
«Күміс университет», «Құзыреттер орталығы» _____ 184
- 4.2.2. Жаппай онлайн білім беру _____ 190
- Қорытындылар _____ 195

5

Зерттеулер мен инновациялар _____ 196

- 5.1. Университеттердегі ғылыми-зерттеу жұмыстары _____ 197
- 5.2. Ғылыми зерттеулерге мемлекеттік қолдау _____ 202
- Қорытындылар _____ 207

6

Жоғары білім сапасын қамтамасыз ету _____ 208

- 6.1. Университеттер мен білім беру бағдарламаларын
халықаралық және ұлттық аккредиттеу _____ 209
- 6.2. Сапаны бағалау және тәуекелдерді басқару жүйесі ____ 215
- Қорытындылар _____ 220

7

Университеттің үшінші миссиясы _____ 222

- 7.1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы
және комплаенс қызметі _____ 223
- 7.2. Жоғары білім берудегі қолжетімділік:
инклюзия және негізгі аспектілер _____ 228
- 7.3. Студенттік спортты дамыту _____ 233
- Қорытындылар _____ 236

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі _____ 237

Алғыс _____ 245

СЖРА ҰСБ	Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы
НСІ (АДИ)	Адам дамуының индексі
АӘДИ	Адам әлеуетінің дамуы индексі
АЕК	Айлық есептік көрсеткіш
ӘЖО	Әлеуметтік жұмыс орны
ЖІӨ	Жалпы ішкі өнім
ЕСІ	Экономикалық күрделілік индексі
РСІ	Өнімнің күрделілік индексі
БҰҰ	Біріккен Ұлттар Ұйымы
IMD	Әлемдік бәсекеге қабілеттілік рейтингі
GII	Жаһандық инновациялар индексі
АКТ	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар
QS	Quacquarelli Symonds
THE	Times Higher Education
НУ	Назарбаев Университеті
ЭЫДҰ	Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы
ЖАОК	Жаппай ашық онлайн курс
MIT	Массачусетс технологиялық институты
AI	Жасанды интеллект
ҒЖБМ	Ғылым және жоғары білім министрлігі
ҰБШ	Ұлттық біліктілік шеңбері
БНҚ	Бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру
МЖБС	Жоғары білімнің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты
ҒЗИ	Ғылыми-зерттеу институты

ББ	Білім беру бағдарламасы
ОАЖ	Орташа айлық жалақы
ҒЗТКЖ	Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар
ПОҚ	Профессорлық-оқытушылық құрам
PIAAC	Programme for the International Assessment of Adult Competences (Халықаралық ересектер құзыреттілігін бағалау бағдарламасы)
ЖБЖҚ	Жоғары біліммен жалпы қамту
ОДМ	Орнықты даму мақсаттары
ЦБР	Цифрлық білім беру ресурстары
ҚББ	Қашықтан білім беру
НБББ	Негізгі білім беру бағдарламасы
ЖЖОКБҰ	Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары
ҰАҚ	Ұлттық акционерлік қоғам
ҚДБ	Қосдипломдық бағдарламалар
БББ	Бірлескен білім беру бағдарламалары
БАИ	Біліктілікті арттыру институты
ENQA	European Association for Quality Assurance in Higher Education (Жоғары білім беруде сапаны қамтамасыз ету бойынша Еуропалық қауымдастық)
ЮНЕСКО	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Біріккен Ұлттар Ұйымының Білім, Ғылым және Мәдениет жөніндегі Ұйымы)
БПАҰО	Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы
КеАҚ	Коммерциялық емес акционерлік қоғам
ERVO (ЖББП)	Жоғары білім берудің бірыңғай платформасы

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беретін азаматтық ұйымдар

1. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы
2. «Назарбаев Университеті» автономды білім беру ұйымы
/ **Nazarbayev University / NU /**
3. Л.Н Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
/ **Л.Н Гумилев атындағы ЕҰУ /**
4. Қазақ ұлттық өнер университеті
/ **ҚазҰӨУ /**
5. Қазақ ұлттық хореография академиясы
6. әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
/ **ҚазҰУ /**
7. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
/ **Абай атындағы ҚазҰПУ / Abai University**
8. Қ.И. Сәтпаев атындағы Қазақ ұлттық зерттеу техникалық университеті
/ **Қ.Сәтпаев атындағы ҚазҰТУ / Satbayev University /**
9. Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университеті
/ **ҚазҰлтҚызПУ / QyzPU /**
10. Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті
/ **ҚазҰАЗУ /**
11. С.Д. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті
/ **Д.Асфендияров атындағы ҚазҰМУ / Asfendiyarov University /**
12. Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы
/ **Құрманғазы атындағы ҚҰК /**
13. Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
/ **Жүргенов атындағы ҚазҰӨА /**
14. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті
/ **М.Әуезов атындағы ОҚУ / Auezov University /**
15. Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
/ **Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ / Karaganda Buketov University /**
16. Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті
/ **С.Сейфуллин атындағы атындағы ҚАТЗУ / Seifullin University /**
17. С.Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университеті
18. Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
19. Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті
/ **Жәңгір хан атындағы БҚАТУ /**
20. М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті
/ **М.Өтемісов атындағы БҚУ /**
21. Рудный индустриалды университеті
22. А. Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті
/ **А. Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ /**
23. Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты
/ **Altynsarin institute /**
24. Торайғыров университеті
/ **Toraighyrov University /**
25. Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
/ **Margulan University /**
26. Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті
/ **Kozybayev University /**
27. Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті
/ **Д.Серікбаев атындағы ШҚТУ /**

28. Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті
/ **С.Аманжолов атындағы ШҚУ** / **Amanzholov University** /
29. Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті
/ **Shakarim University** /
30. Семей медицина университеті
/ **SMU** / **Semey Medical University** /
31. І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
/ **Zhetysu University** /
32. Ә. Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті
/ **Ә. Сағынов атындағы ҚТУ** /
33. Қарағанды индустриалды университеті
34. Қарағанды медицина университеті
/ **ҚМУ** /
35. Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
/ **Zhubanov University** /
36. Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті
/ **Zhanibekov University** /
37. Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті
/ **Ualikhanov University** /
38. М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
/ **Dulaty University** /
39. Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
/ **KORKYT ATA University** /
40. Ш. Есенов атындағы Каспий технология және инжиниринг университеті
/ **Yessenov University** /
41. Халықаралық туризм және меймандостық университеті
42. Астана медицина университеті
/ **АМУ** /
43. Азаматтық авиация академиясы
44. «Нұр -Мұбарак» Египет ислам мәдениеті университеті
/ **Nur-Mubarak University** /
45. Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
/ **ХҚТУ** / **Ahmet Yassawi University** /
46. М.Нәрікбаев атындағы Қазақ гуманитарлық заң университеті
/ **MNU** / **Maqsut Narikbayev University** /
47. Есіл университеті
/ **Esil University** /
48. «Тұран-Астана» Университеті
49. А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты
/ **ЕАГИ** /
50. Астана ІТ университеті
/ **АІТУ** /
51. Астана халықаралық университеті
52. Қ. Құлажанов атындағы Қазақ технология және бизнес университеті
/ **Қ. Құлжанов атындағы ҚТБУ** /
53. Дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясы
54. Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті
/ **ХАТУ** /
55. КИМЭП университеті
56. «Q» университеті
57. Қазақстан-Ресей медициналық университеті
/ **ҚРМУ** /
58. «Тұран» университеті
59. Халықаралық білім беру корпорациясы
/ **ХБК** /
60. АЛТ М. Тынышпаев атындағы Университет
/ **Alt University** /
61. Нархоз университеті
/ **NARXOZ University** /

62. Қазақ спорт және туризм академиясы
63. Гұмарбек Дәукеев атындағы
64. Алматы энергетика және байланыс университеті
/ **Energo University/АУЭС** /
65. Алматы технологиялық университеті
/ **ATU** /
66. «ҚДСЖМ» Қазақстандық медицина университеті
67. Алматы Менеджмент Университеті
/ **AlmaU** /
68. Еуразия технологиялық университеті
69. Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті
/ **Абылай хан атындағы ҚазХҚӘТУ** /
70. Алматы гуманитарлық-экономикалық университеті
71. Л.Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол академиясы
/ **ҚазАЖА** /
72. Каспий қоғамдық университеті
/ **Caspian University**/
73. Қазақ-Британ техникалық университеті
/ **ҚБТУ** / **KBTU** /
74. Де Монфорт университеті Қазақстан
75. Халықаралық инженерлік-технологиялық университеті
76. Қонаев университеті
77. Халықаралық көлік гуманитарлық университеті
/ **ХКГУ** /
78. К. Сағадиев атындағы Халықаралық бизнес университеті
/ **UIB** /
79. Қазақ-Неміс университеті
/ **DKU** /
80. Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті
/ **West University** /
81. Қазақстан инновациялық және телекоммуникациялық жүйелер университеті
82. М.Дулатов атындағы Қостанай инженерлік-экономикалық университеті
/ **М. Дулатов атындағы ҚИЭУ** /
83. З.Алдамжар атындағы Қостанай әлеуметтік-техникалық университеті
/ **ҚӘТУ** /
84. Инновациялық Еуразия университеті
/ **ИнеУ** /
85. Академик Қ.Сәтбаев атындағы Екібастұз инженерлік-техникалық институты
/ **Қ. Сәтбаев атындағы ЕИТИ** /
86. Қазақстан-Американдық еркін университеті
/ **ҚАЕУ** / **KAFU** /
87. Әлихан Бөкейхан атындағы университет
/ **Alikhan Bokeikhan University** /
88. СДУ университеті
/ **SDU University** /
89. Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
90. "Bolashaq" академиясы
91. Орталық-Қазақстан академиясы
/ **ОҚА** /
92. О. Байқоңыров атындағы Жезқазған университеті
93. М.Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті
94. С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті
/ **Баишев университет** / **Baishev University** /
95. Қазақ-Орыс халықаралық университеті

96. Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы
97. «Мирас» университеті
98. Шымкент университеті
99. Орталық Азия инновациялық университеті / **ОАИУ** /
100. Ә.Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті
101. Жұмабек Ахметұлы Тәшенов атындағы университеті

102. Аймақтық инновациялық университет
103. Гуманитарлық-техникалық академия
104. А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті
105. Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты
106. Қызылорда «Болашақ» университеті
107. Қызылорда ашық университеті

Азаматтық емес жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары

1. Ұлттық қорғаныс университеті
2. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы Сот терелігі академиясы
3. Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігінің Мәлік Ғабдулин атындағы Азаматтық қорғау академиясы
4. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Шырақбек Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы
5. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы
6. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Малкеджар Бөкенбаев атындағы Ақтөбе институты
7. Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының Әскери институты

8. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы
9. Қорғаныс министрлігінің Т.Бигельдинов атындағы Әуе қорғанысы күштерінің әскери институты
10. Қорғаныс министрлігінің Радиоэлектроника және байланыс әскери-инженерлік институты
11. Қорғаныс министрлігінің Құрлық әскерлерінің Әскери институты
12. Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің академиясы
13. Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Шекара академиясы
14. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы

академия

белгілі бір салада ғылыми-педагогикалық қызметті жүзеге асыратын және ғылыми-әдістемелік орталық болып табылатын жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы;

академиялық кредит

білім алушының және (немесе) оқытушының (педагогтің) білім беру бағдарламасының оқу нәтижелеріне қол жеткізу үшін қажетті ғылыми және (немесе) оқу жұмысы (жүктемесі) көлемінің біріздендірілген өлшем бірлігі;

академиялық ұтқырлық

білім алушыларды немесе оқытушы-зерттеушілерді, педагогтерді оқыту, тағылымдамадан өту немесе зерттеулер жүргізу үшін белгілі бір академиялық кезеңге (семестрге немесе оқу жылына) өзінің техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымында немесе оқуды жалғастыру үшін басқа техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымында академиялық кредиттер түрінде меңгерген оқыту нәтижелерін (модульдерін), оқу бағдарламаларын, пәндерін міндетті түрде қайта есепке ала отырып, басқа техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымына (ел ішінде немесе шет елге) ауыстыру;

аккредиттеу органы

аккредиттеу стандарттарының (регламенттерінің) негізінде білім беру ұйымдарын институционалдық және (немесе) мамандандырылған (бағдарламалық) аккредиттеуді жүргізетін заңды тұлға;

аккредиттеу стандарттары (регламенттері)

аккредиттеу органының аккредиттеу рәсіміне қойылатын талаптарды белгілейтін құжаттары;

бакалавр

жоғары білімнің білім беру бағдарламаларын меңгерген адамдарға берілетін дәреже;

бакалавриат

тиісті мамандық бойынша "бакалавр" дәрежесін бере отырып, кадрлар даярлауға бағытталған жоғары білім, білім беру бағдарламалары;

бейіні бойынша доктор

Қазақстан Республикасында немесе одан тысқары жерлерде кәсіптік қызметтің тиісті саласы бойынша докторантураның бағдарламасын меңгерген және диссертация қорғаған адамдарға берілетін, Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен танылған дәреже;

"Болашақ" халықаралық стипендиясы

Қазақстан Республикасы азаматтарының шетелдік жетекші жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында күндізгі оқу нысаны бойынша оқуы немесе шетелдерде кадрлар даярлау жөніндегі

республикалық комиссия санаттарын айқындайтын жұмыскерлердің шетелдік ұйымдарда тағылымдамадан өтуі үшін Қазақстан Республикасының Президенті тағайындайтын стипендия;

Біліктілікті арттыру институты

үздіксіз білім беру жүйесінде кадрлардың кәсіптік біліктілігін арттырудың актуалды білім беру бағдарламаларын іске асыратын, білім берудегі әдістемелік жұмыстың тиімділігін қамтамасыз ететін инновациялық процестерді қолдауды жүзеге асыратын білім беру ұйымы;

Біліктілікті беру

тиісті кәсіптік қызмет түрінің шеңберінде жұмысты орындау үшін қажетті жеке қабілеттілік, кәсіптік білім, машықтар мен дағдылар жиынтығын растау рәсімі;

Білім беру

адамгершілік, зияткерлік, мәдени, физикалық дамыту және кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мақсатында жүзеге асырылатын тәрбие мен оқытудың үздіксіз процесі;

Білім беру бағдарламасы

оқытудың мақсатын, нәтижелері мен мазмұнын, білім беру процесін ұйымдастыруды және оларды іске асыру тәсілдері мен әдістерін, оқыту нәтижелерін бағалау өлшемшарттарын қамтитын білім берудің негізгі сипаттамаларының біртұтас кешені;

Білім беру гранты

"бакалавр" немесе "магистр" дәрежелері берілетін жоғары немесе жоғары оқу орнынан кейінгі білімге ақы төлеу үшін Қазақстан Республикасының заңнамасымен белгіленген шарттармен білім алушыға берілетін ақшаның нысаналы сомасы;

Білім беру жүйесі мен білім беру процесін әдіснамалық және ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету

мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарының, үлгілік оқу бағдарламаларының, үлгілік оқу жоспарларының, білім беру (оның ішінде эксперименттік) бағдарламаларының, нормативтік-әдістемелік, ғылыми-әдістемелік және оқу-әдістемелік материалдардың жобаларын дайындауды, оларды сынақтан өткізуді, ендіруді, мониторингілеуді, сондай-ақ білім беру саласындағы зерттеулерді қамтитын іс-шаралар кешені;

Білім беру қызметі

білім беру субъектілерінің мақсатты, педагогтік негізделген, дәйекті өзара іс-қимылы барысында жеке адамды оқыту, дамыту және тәрбиелеу міндеттері шешілетін процесс;

Білім беру сапасы

білім беру қызметі тиімділігінің кешенді сипаттамасы, сондай-ақ білім алушы мен тәрбиеленуші даярлығының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарының талаптарына, жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қажеттіліктеріне сәйкестігі;

білім беру сапасын бағалаудың ұлттық жүйесі

білім беру сапасына сәйкестікті белгілеудің институционалдық құрылымдарының, рәсімдерінің, нысандары мен әдістерінің жиынтығы;

білім беру ұйымдарын аккредиттеу

білім беру қызметтерінің сапасы туралы объективті ақпарат беру және оны арттырудың тиімді тетіктерінің бар екенін растау мақсатында аккредиттеу органының белгіленген аккредиттеу стандарттарына (талаптарына) сәйкестігін тану рәсімі;

білім туралы құжаттарды тану

шетелдік білім беру ұйымдары, оның ішінде олардың филиалдары, сондай-ақ ғылыми орталықтар мен зертханалар берген білім туралы құжаттарды ресми растау;

ҒЫЛЫМ КАНДИДАТЫ, ҒЫЛЫМ ДОКТОРЫ

ізденушілердің диссертациялар қорғауы негізінде берілген ғылыми дәрежелер;

ДОКТОРАНТ

докторантурада білім алатын адам;

ДОКТОРАНТУРА

білім беру бағдарламалары философия докторы (PhD), бейіні бойынша доктор дәрежесін бере отырып, ғылыми, педагогтік және (немесе) кәсіптік қызмет үшін кадрлар даярлауға бағытталған жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру;

ДУАЛЬДІ ОҚЫТУ

кәсіпорынның (ұйымның), оқу орнының және білім алушының тең жауапкершілігі кезінде білім беру ұйымындағы оқытуды білім алушыларға жұмыс орындарын ұсынып және өтемақы төлемін төлей отырып, кәсіпорындағы (ұйымдағы) өндірістік оқыту мен кәсіптік практиканың міндетті кезеңдерімен ұштастыратын кадрлар даярлау нысаны;

ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдар (балалар)

тиісті деңгейдегі білім алу және қосымша білім алу үшін арнайы жағдайларда тұрақты немесе уақытша қажеттіліктері бар адамдар (балалар);

жан басына шаққандағы қаржыландыру нормативі

білім берудің барлық деңгейлеріндегі мемлекеттік кепілдендірілген оқыту құнының қаржылық қамсыздандырылу нормативі;

жоғары және (немесе) жоғары оқу

жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыратын және ғылыми-зерттеу қызметін жүзеге асыратын жоғары оқу орны;

жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымының эндаумент-қоры

қайырымдылық көмек, өтеусіз аударымдар, гранттар, білім беру ұйымдары құрылтайшыларының (қатысушыларының) салымдары есебінен қалыптастырылатын нысаналы капитал қоры, одан түсетін инвестициялық кіріс ғылыми, ғылыми-техникалық, инновациялық қызметті және (немесе) білім беру қызметін қаржыландыруға бағытталады;

зерттеу университеті

Қазақстан Республикасының Үкіметі бекіткен, бес жылға арналған даму бағдарламасын іске асыратын және білім мен ғылымды интеграциялау, жаңа білімді және технологияларды жинақтау мен трансферттеу үшін өз қызметінің нәтижелерін пайдаланатын университет;

инклюзивті білім беру

ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін процесс;

ИНСТИТУТ

ғылыми-педагогикалық қызметті, сондай-ақ кәсіби қызмет үшін кадрлар даярлауды жүзеге асыратын жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы;

ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ АККРЕДИТТЕУ

мәлімделген мәртебесіне және белгіленген аккредиттеу стандарттарына (регламенттеріне) сәйкес білім беру ұйымында сапаны ішкі қамтамасыз ету жүйесі процестерінің тиімділігін аккредиттеу органының бағалау рәсімі;

интернатура

клиникалық практикаға рұқсат алу үшін білім алушыларды базалық жоғары медициналық білім беру шеңберінде клиникалық мамандықтар бойынша даярлау нысаны;

кәсіптік білім

білім алушылардың белгілі бір салада кәсіптік қызметті жүргізуіне және (немесе) нақты кәсіп немесе мамандық бойынша жұмысты орындауына мүмкіндік беретін білімдерді, машықтарды, дағдыларды және құзыреттерді алуына бағытталған білім беру түрі;

кәсіптік даярлау

белгілі бір жұмыс түрін орындау үшін қажет жаңа немесе өзгертілген кәсіптік дағдыны меңгеру үшін жеке адамды дамытуға бағытталған кәсіптік оқыту нысаны;

КРЕДИТТІК ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

академиялық кредиттерді жинақтай отырып, білім алушылардың пәндерді және (немесе) модульдерді оқып зерделеу дәйектілігін таңдауы және дербес жоспарлауы негізіндегі оқыту;

ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУ

педагог пен білім алушылардың қашықтан, оның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен телекоммуникациялық құралдарды қолдана отырып өзара іс-қимыл жасауы кезінде жүзеге асырылатын оқыту;

Қолданбалы бакалавриат

білім беру бағдарламалары "қолданбалы бакалавр" біліктілігін бере отырып, кадрлар даярлауға бағытталған орта білімнен кейінгі білім;

МАГИСТР

магистратура бағдарламасын меңгерген адамдарға берілетін академиялық дәреже

МАГИСТРАНТ

магистратурада білім алатын адам;

МАГИСТРАТУРА

білім беру бағдарламалары "магистр" дәрежесін бере отырып, кадрлар даярлауға бағытталған жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру;

МАМАНДАНДЫРЫЛҒАН (БАҒДАРЛАМАЛЫҚ) АККРЕДИТТЕУ

білім беру ұйымы іске асыратын жекелеген білім беру бағдарламаларының сапасын бағалау рәсімі;

ОНЛАЙН-ОҚЫТУ

білім алушы кеңістік және уақыт арақашықтығына қарамастан, педагог пен білім алушы арасында өзара әрекеттесуге арналған ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және ғаламтор арқылы техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білімді алатын кадрлар даярлаудың нақты мамандықтары (біліктіліктері) немесе бағыттары бойынша оқыту нысаны;

РЕЗИДЕНТУРА

мақсаты дербес клиникалық практикаға жіберу үшін тиісті мамандық бойынша дәрігердің кәсіптік біліктілігін алу немесе өзгерту болып табылатын, жоғары оқу орнынан кейінгі медициналық білім беру деңгейі;

САПАНЫ ІШКІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖҮЙЕСІ

білім беру ұйымдарында білім беру процесі мен білім беру ортасының сапасын қамтамасыз ету қағидаларының, стандарттарының (регламенттерінің), құралдарының жиынтығы;

СТИПЕНДИЯЛЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАР

Қазақстандық ЖЖОКБҰ-да шетел азаматтарын, оның ішінде Қазақстан Республикасының азаматы болып табылмайтын ұлты қазақ тұлғаларды оқытуды көздейтін және мемлекеттік бюджет қаражатынан қаржыландырылатын бағдарламалар;

СТУДЕНТ

техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымында оқитын адам;

ТАНЫЛҒАН АККРЕДИТТЕУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ТІЗІЛІМІ

білім беру саласындағы уәкілетті орган қалыптастырған, Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымына (ЭЫДҰ) мүше мемлекеттердің аккредиттеу органдарының тізіліміне және (немесе) қауымдастықтарына кірген ұлттық және шетелдік аккредиттеу органдарының тізбесі;

ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ

білікті жұмысшы кадрлар мен орта буын мамандарын даярлауға бағытталған білім беру;

ТЫҢДАУШЫ

білім беру ұйымында қосымша білімнің және дайындық бөлімінің білім беру бағдарламалары бойынша білім алып жатқан адам;

УНИВЕРСИТЕТ

ертүрлі салалар бойынша ғылыми-педагогикалық қызметті, кадрлар даярлауды, іргелі және (немесе) қолданбалы ғылыми зерттеулерді жүзеге асыратын және жетекші ғылыми-әдістемелік орталық болып табылатын жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы;

ҰЛТТЫҚ ЖОҒАРЫ ЖӘНЕ (НЕМЕСЕ) ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫ

ерекше мәртебесі бар жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы;

ФИЛОСОФИЯ ДОКТОРЫ (PhD)

Қазақстан Республикасында немесе одан тысқары жерлерде ғылыми-педагогикалық бағыт бойынша докторантураның бағдарламасын меңгерген және диссертация қорғаған адамдарға берілетін, Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен танылған дәреже.

ТІБЕТЧІ

Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрінің АЛҒЫСӨЗІ

Құрметті оқырман!

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасындағы жоғары білім және ғылым саласында түбегейлі өзгерістер болып жатыр. Бұл трансформация еліміздің даму стратегиясындағы білім мен ғылымның ерекше рөлін іске асыруға бағытталған. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев әртараптанған, технологиялық экономика құруды Қазақстанды дамытудың концептуалды мақсаты ретінде белгілей отырып, қазіргі әлемде «... бұл біз үшін тек қажеттілік қана емес, бұл – баламасыз жол» екенін атап өтті. Осы тұрғыдан алғанда, білім мен ғылым саласын дамыту – Қазақстанның мемлекеттік саясатының негізгі ба-
сымдықтарының бірі.

Ғылым мен жоғары білім еліміздің басым салаларында технологиялық көшбасшылықты қамтамасыз етуге, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттігін заманауи инновациялар мен сапалы кадр даярлау арқылы нығайтуға тиіс. «Зерттеу универ-

ситеттері мен ғылыми ұйымдар – Қазақстанда инновациялық экономиканы қалыптастырудың негізі».

Жоғары білімнің ерекше миссиясы тек экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешумен шектелмейді. Жоғары білім – қоғам игілігі, прогресс пен демократияның қайнары, ол ұлттық сана-сезімнің дамуына, әлеуметтік теңсіздіктің азаюына, Қазақстан қоғамы мен азаматтарының жаһандық бәсекеге қабілетін артуға септігін тигізеді. Осыған орай, Ғылым және жоғары білім министрлігі жоғары білім беру жүйесінің қолжетімді болуы мен сапасын арттыруға, ғылым мен өндірістің интеграциясына, жоғары білім беру инфрақұрылымын жаңғыртуға бағытталған кешенді реформаларды жүзеге асырып келеді. Сіздердің назарларыңызға ұсынылып отырған бұл аналітикалық баяндама 2022–2023 жылдар аралығындағы Қазақстанның жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесі жұмысының нәтижелерін қорытындылайды. Құжатта 2023–2029 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы ғылым мен жоғары білімді дамыту тұжырымдамасында белгіленген жетістіктер, жаңа тәсілдер мен перспективалық бағыттар көрініс тапқан.

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің қолжетімділігі

Білім алуға қолжетімдікті кеңейту және тең мүмкіндік беру мақсатында әлеуметтік осал санаттағы азаматтарға, оның ішінде ауыл жастарына арналған білім беру гранттары мен квоталар саны артты. Жеңілдетілген несие беру бағдарламасы кеңейтіліп, «Келешек» жинақтау жүйесінің негіздері қалыптасты, оқуды қаржыландырудың икемді тетіктері енгізілді. Бұл әрбір қазақстандыққа жоғары білім алуды қолжетімді етуге мүмкіндік береді. Мәселен, 2021 жылы бакалавриат бағдарламалары бойынша 56,5 мың грант бөлінсе, 2022 жылы бұл көрсеткіш 61 мыңға, ал 2023 жылы 73 мыңға жетті.

Озық кадрлық қамтамасыз ету

Кадрларды даярлау экономиканы дамытудың басымдықтары мен технологиялық жаңғырту үдерістеріне сай жүргізіліп келеді. Жұмыс берушілер мен өнеркәсіп кәсіпорындарымен бірлесіп, еңбек нарығының сұранысына жауап беретін жаңа білім беру бағдарламалары әзірленді. ЖОО-ларда зерттеу орталықтарын ұйымдастыру мен мақсатты тағылымдамалар саны артып келеді, бұл болашақ мамандардың жеке тұлғасын қалыптастыруға ықпал етеді. Осы жұмыстың аясында экономиканың 9 басым саласы – тау-кен металлургия кешені, мұнай-газ саласы, ауыл ша-

руашылығы, көлік және логистика, машина жасау, АКТ, энергетика, туризм және құрылыс бойынша 463 мамандық сипатталған арнайы кәсіптер атласы әзірленді. Оның ішінде 239 – жаңа, 95 – трансформацияланған, 129 – жойылу сатысындағы мамандықтар ретінде танылды.

Жоғары білім берудің инфрақұрылымы мен цифрлық архитектурасын дамыту

Қазіргі жағдайда ЖОО-лар мен ғылыми ұйымдардың материалдық-техникалық базасының мықты болуы аса маңызды. Оқу корпустары, зертханалар мен студенттерге арналған жатақханалар салу және жаңғырту жұмыстары жалғасып жатыр. 2022 жылдан бастап жалпы 27 мың орындық 126 жатақхана пайдалануға берілді. Соның ішінде 2023 жылы 10 363 орындық 43 жатақхана салынды. Физикалық инфрақұрылымды дамытумен қатар, заманауи цифрлық білім беру ортасы құрылып жатыр: онлайн платформалар, қашықтан оқыту форматы мен электрондық кітапханалар енгізіліп, білім алушылардың тұрғылықты жеріне қарамастан, білімге қол жеткізуге мүмкіндік бар.

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді интернационалдандыру

Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес, 2023 жылдың соңына дейін Қазақстанда 9 шетелдік жетекші университеттердің филиалы ашылды, қос дипломды бағдарламалар кеңейіп жатыр. Академиялық ұтқырлық артып келеді – қазақстандық студенттер мен оқытушылар шетелде білім алып, тағылымдамдан өтсе, еліміздің ЖОО-ларында шетелдік профессорлар мен студенттер саны артып келеді. Қазақстан «Study In Kazakhstan» бренді арқылы халықаралық деңгейде танымалдыққа ие болып, Орталық, Оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азия елдері үшін өңірлік білім беру хабына айналуға ұмтылып отыр.

Университеттің үшінші миссиясы

Қазіргі замандағы университеттер миссиясы білім беру мен зерттеуден тыс, қоғам мен өңірлік экономиканың нақты және келешектегі қажеттіліктеріне бейімделуде. Бүгінгі университеттер жаңа тауарлар мен қызметтерге деген сұранысты болжай отырып, жаңа өндіріс тізбектерін құруды жоспарлап, озық инновациялар ұсынып, болашақ мамандарды алдыңғы қатарлы даярлау арқылы өңірлерді дамытудың драйверіне айналып келеді. Үшінші миссия аясындағы басты жобамыз – «Мамандығым – бо-

лашағым» жобасы. Жоба шеңберінде әрбір өңір үшін болашақ мамандықтардың өңірлік атластары әзірленіп жатыр. Сонымен қатар, волонтерлік жобаларға, инклюзивті бастамалар мен жергілікті қауымдастықтармен бірге әлеуметтік-экономикалық маңызды мәселелерді шешудегі ынтымақтастыққа басымдық беріліп отыр.

Үздіксіз білім беру жүйесін дамыту және формальды емес білім беру нәтижелерін тану

Қазіргі заман адамнан үнемі жаңа білім мен дағдыларды игеруді талап етеді. ЖОО-ларда қайта даярлау және біліктілікті арттыру бағдарламалары ашылды, икемді курстар ұйымдастырылып, жаңа модульдер құрылды. Қазақстан Республикасының «Кәсіби біліктіліктер туралы» Заңының қабылдануына байланысты еңбек нарығында сұранысқа ие микробіліктіліктер мен бейресми білім беру арналарын дамытудың жаңа мүмкіндіктері пайда болды.

Сертификаттау жүйесін дамыту және халықты формальды емес біліммен қамтуды кеңейту

Министрлік сұранысқа ие мамандықтар бойынша біліктілікті растау мен сертификаттаудың заманауи стандарттарын енгізуде. Индустриялық әріптестердің қатысуымен әзірленген қысқа мерзімді бағдарламалар мен модульдер арқылы әрбір азамат мемлекеттік қолдаудың арқасында қосымша дағдыларды меңгеріп, өз біліктілігін ресми түрде растай алады.

Азаматтардың цифрлық құзыреттерін арттыру

XXI ғасырда бәсекеге қабілетті болудың басты кепілі – цифрлық сауаттылық. Университеттерде цифрлық дағдыларды оқытатын орталықтар, үлкен деректермен жұмыс, жасанды интеллект және бағдарламалау курстары ашылды. Қашықтан оқытудың заманауи технологияларын меңгеруге және жаһандық цифрлық экономикаға қосылуға мүмкіндік беретін онлайн платформалар дамып келеді. 2023 жылы қазақ тіліндегі танымал онлайн курстарды бейімдеуге және оларды еліміздің 25 өңірлік университетінің студенттеріне қолжетімді етуге бағытталған «Coursera – қазақ тілінде» білім беру жобасы іске қосылды.

Аталған бастамалардың барлығы Қазақстанда озық әрі инклюзивті жоғары білім беру жүйесін құруға бағытталған біртұтас стра-

тегиялық көзқарасты қалыптастырады. Бұл шаралар еліміздің ғылыми әлеуетін дамытуға, жоғары технологиялық салалар үшін кадрлық резерв қалыптастыруға және әрбір азаматқа сапалы білім беруге жол ашады деп сенеміз.

Ұсынылып отырған аналитикалық баяндама – жоғары білім мен ғылым жүйесінің үздіксіз даму үдерісі аясында ашық пікір алмасу мен диалогқа арналған құжат. Біз Сіздердің пікірлеріңіз бен білім беру экосистемін нығайту жолындағы белсенділіктеріңізді жоғары бағалаймыз.

Мемлекет, қоғам және бизнес өкілдерінің бірлескен күш-жігері Қазақстанның білім мен ғылым жолында шынайы білім экономикасына қарай нық қадам басуына және әлем елдерінің көшбасшылары қатарынан лайықты орын алуына сеп болатынына сенімдіміз. Бұл баяндама әрқайсымыз үшін даму мен өсуге серпін беретін құнды құжат болады деп сенеміз.

Баяндамамен жақсылап танысып, ортақ мақсаттарымызды іске асыру жолында іске сәт дейміз!

Құрметпен,
Саясат Нұрбек

1-тарау.

**Қазақстанның жоғары
білім беру жүйесіне шолу:**
әлеуметтік-экономикалық,
және халықаралық
контекст

1.1. Жоғары білім беру жүйесіне әлеуметтік-экономикалық факторлардың ықпалы

Жоғары білім беру жүйесі өзара тығыз байланысқан әлеуметтік-экономикалық факторлар кешені аясында жұмыс істейді әрі бұл факторлар оның құрылымы мен динамикасын айқындауда маңызды рөл атқарады. Бұл әлеуметтік-экономикалық айнымалыларды ескеру қажеттілігі олардың білім беру саясаты мен практикасына стратегиялық шешімдер қабылдауға тікелей әсер етуімен байланысты, бұл өз кезегінде білім беру қызметтерінің сапасы мен қолжетімділігіне ықпал етеді. Жүйелі талдау осы өзара байланыстарды терең түсінуге және жоғары білім беру жүйесін жетілдіру бойынша тиімді шешімдер әзірлеуге мүмкіндік береді.

ХАЛЫҚ САНАҒЫ 2021 ПЕРЕПИСЬ НАСЕЛЕНИЯ

32
жас

елдегі халықтың
орташа жасы

33,97
%

17 жасқа дейінгі
балалардың үлесі

19,72
%

14-28 жас
аралығындағы
жастар

Демографиялық құрылымдағы жастардың басымдығы

Жоғары білім беру жүйесіне айтарлықтай әсер ететін негізгі факторлардың бірі – демографиялық жағдай, атап айтқанда, халық санының өсуі мен демографиялық құрылымдағы өзгерістер.

Қазақстан демографиялық өсім кезеңін бастан өткеруде: 2023 жылы халық саны **20 миллион адамға** жетті [1].

Бұл көрсеткіштер Қазақстанның демографиялық құрылымында жастардың айрықша орын алатынын көрсетіп, елді жас буынның үлесі басым мемлекет ретінде сипаттайды. Мұндай демографиялық профиль жастардың Қазақстанның тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз етудегі стратегиялық рөлін айқындайды. Атап айтқанда, еңбек нарығындағы ұтқырлықтың кеңеюіне, білім беру саясатын жаңғыртуға және инновациялық әлеуетті арттыруға жаңа мүмкіндіктер ашады. Алайда бұл үрдіс жоғары білім беру жүйесі мен еңбек нарығына қойылатын талаптарды күшейтіп, бұл салалардан білікті кадрларды даярлау ауқымының кеңеюіне бейімделуге, түлектердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және жастардың экономикаға ұтымды ықпалдасуына жағдай жасауды қажет етеді.

Біріншіден, адам капиталын сапалы дамытуды қамтамасыз ету қажет. Бұл жаһандық еңбек нарығының талаптарына сай білім беру мен біліктілікті қалыптастыруды қамтиды. Дәстүрлі кәсіптерді үйретумен қатар, заманауи еңбек нарығы трендтеріне сәйкес келетін жаңа мамандықтарды дамыту маңызды.

Екіншіден, қоғамда жастар үлесінің артуы олардың кәсіби өсуі мен жеке әлеуетін іске асыруға жағдай жасауды талап етеді. Жоғары оқу орындары студенттерге тек академиялық білім ғана емес, сонымен қатар ғылыми зерттеулерге, кәсіпкерлікке және элеуметтік өмірге белсенді қатысуға мүмкіндік беретін жан-жақты даму нысандарын ұсынуы тиіс. Осылайша, білім беру жүйесі түлектердің экономика мен қоғамға сәтті интеграциялануына, сондай-ақ олардың дамуын және әлеуетін іске асырудағы қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал ететін білім беру саясатын және тәжірибесін жетілдіруге міндетті.

Туу көрсеткіштерінің өсуі

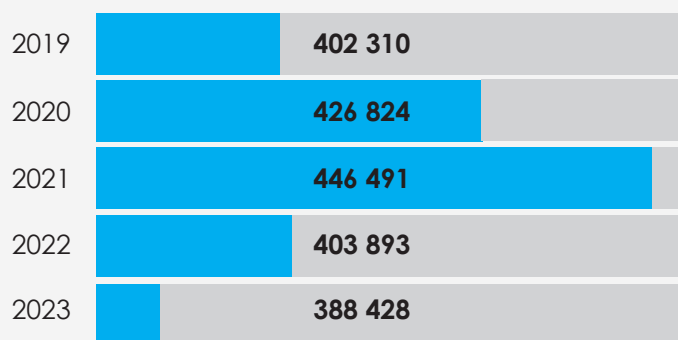
Қазақстанда 2021 жылы туу көрсеткіштері бұрын-соңды болмаған өсім көрсетіп, 446,5 мың жаңа туған нәресте тіркелген.

Соңғы жылдарда туу көрсеткіштерінің өсу қарқыны біртіндеп төмендеуде, бірақ жалпы алғанда «демографиялық бум» білім беру жүйесінің алдына бірқатар жаңа талаптар мен міндеттер қояды. 2021 жылғы Ұлттық халық санағының қорытындысы бойынша, санақаралық кезеңде 10-14 жас аралығындағы балалар саны 2009 жылмен салыстырғанда 42,8%-ға, 5-9 жас аралығындағы балалар саны 66,94%-ға, 1-4 жас аралығындағы балалар саны 36,5%-ға, ал бір жасқа дейінгі балалар саны 24,75%-ға өсті [1]. 2029 жылға қарай мектеп түлектерінің саны екі есеге артады деп күтілуде.

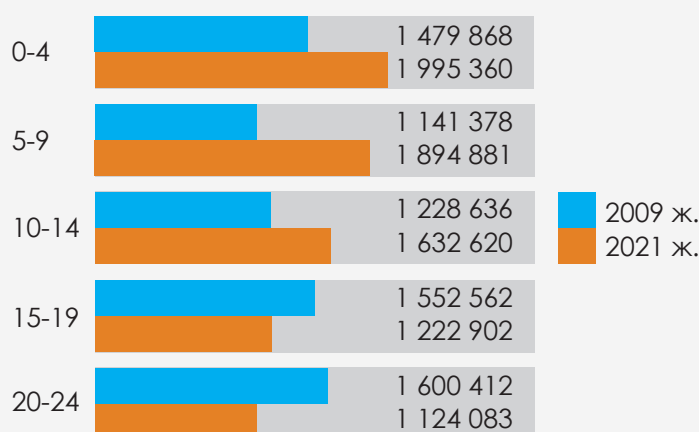

1.1.1-сурет. Жылдар бойынша туу динамикасы

Дереккөз:
ҚР СЖРА ҰСБ. 2023 жылғы туу көрсеткіштері туралы

1.1.2-сурет. Халықтың демографиялық құрылымындағы балалар саны

Дереккөз:
ҚР СЖРА ҰСБ. Жас топтары бойынша халық саны

Халықтың табиғи өсімінің жоғары қарқыны елде экономикалық өсу әлеуетін тудырады, бірақ бұл әлеуетті іске асыру адами капиталды қалыптастыруға стратегиялық көзқарасты талап етеді. Жоғары туу көрсеткіші білім беру инфрақұрылымына қойылатын талаптарды күшейтеді. Сондықтан, біріншіден, білім беру инфрақұрылымын жақсарту бойынша жұмысты жалғастыру қажет. Бұл жаңа оқу орындарын салуды, қолданыстағы кампустарды кеңейту мен жаңартуды, сондай-ақ озық білім беру технологияларын енгізуді қамтиды. Екіншіден, білікті педагог кадрлардың жеткілікті санын қамтамасыз етуге және өсіп келе жатқан студенттердің қажеттіліктерін қанағаттандыратын білім беру бағдарламаларын әзірлеуге бағытталған бастамаларды іске асыруды жалғастыру қажет.

Қазіргі экономика талаптарына тиімді бейімделіп, еліміздің ұзақ мерзімді өсуіне үлес қоса алатын кадрларды даярлау – ең маңызды міндет. Алдағы онжылдықтар Қазақстанның жоғары білім беру жүйесінен тек икемділікті ғана емес, сонымен қатар білім беру бағдарламаларын жоспарлау мен жүзеге асыруда белсенді көзқарасты талап етеді. Жоғары оқу орындары студенттердің көптеп келуіне дайындалуға басымдық беруі тиіс және тек ағымдағы қажеттіліктерді қанағаттандырумен шектелмей, сонымен қатар болашақта білім беру жүйесінің стратегиялық дамуын қамтамасыз ету керек. Жоғары білім жүйесі «беби-бумерлердің» жаңа буынын қабылдауға дайын болуы керек. Ол үшін өсіп келе жатқан студенттер санын тиімді басқарудың стратегияларын әзірлеу қажет. Бұл оқу бағдарламаларын оңтайландыруды, білім беру мазмұнының практикалық бағыттылығын және бейімділігін күшейтуге бағытталған оқу үдерісіне

инновациялық тәсілдерді енгізуді талап етеді. Студенттердің кәсіби және мансаптық өсу мүмкіндіктерін кеңейту - түлектердің еңбек нарығына табысты интеграциялануының, сондай-ақ олардың біліктілігінің заманауи экономиканың қажеттіліктеріне сай болуын қамтамасыз етудің маңызды шартына айналуға.

Әлеуметтік факторлар

**World
Bank
Kazakhstan**

Дүниежүзілік банктің зерттеулеріне сәйкес Қазақстан адам капиталы саласында оң нәтижелер көрсетуде. Бұны адами капитал индексінің (Human Capital Index, HCI) 2010 жылы 0,59-дан 2020 жылы 0,63-ке дейін өсуі растайды.

Бұл көрсеткіш бүгінгі күні туылған бала өзінің әлеуетті өнімділік деңгейінің 63%-ына қол жеткізе алады дегенді білдіреді. Қазақстандағы HCI көрсеткіштері орташа еуропалық деңгейден төмен, бірақ табыс деңгейі бірдей елдер үшін орташадан жоғары [2].

HCI халықтың денсаулығын, білімін және жалпы әл-ауқатын көрсететін бірнеше негізгі критерийлер бойынша бағаланады. Бұл критерийлерге: бес жасқа дейінгі балалардың өміршеңдігі, оқудың күтілетін ұзақтығы, білім деңгейі (оқудағы нақты жетістіктер), ересектердің өміршеңдігі, балалардың өсуінің тежелуі, гендерлік және әлеуметтік теңдік жатады. Бұл көрсеткіштер адами капитал әлеуетінің қаншалықты пайдаланылып жатқанын және қандай салалар қосымша назар мен инвестицияны қажет ететінін анықтауға мүмкіндік береді.

Қазақстан бірқатар көрсеткіштер бойынша жақсы нәтиже көрсетуде. Мысалы, бес жасқа дейінгі балалардың өміршеңдігі 99% құрайды. Бұндай жоғары көрсеткіш негізгі педиатриялық көмек пен негізгі медициналық қызметтерге қолжетімділіктің жақсы деңгейін көрсетеді. Сонымен қатар балалардың 92% -ында өсудің тежелуі байқалмайды, бұл олардың танымдық және физикалық қабілеттеріне оң әсер етеді. Сондай-ақ оқудың күтілетін ұзақтығының мерзімі 13,7 жылды құрайды, бұл елдегі орта білімнің қолжетімділігінің жоғары деңгейде екенін көрсетеді.

Білім берудегі кедейлік деңгейі (Learning Poverty) 2% құрайды (2016 жылғы мәліметтер бойынша). Бұл 10 жастағы балалардың 2%-ы бастауыш мектептің соңына қарай қарапайым мәтінді оқып, түсіне алмайды дегенді білдіреді. Бұл көрсеткіш орташа аймақтық көрсеткіштен де (11%), сондай-ақ кіріс деңгейі ұқсас елдердегі орташа деңгейден де (38%) төмен.

Оқу ұзақтығына қарамастан, нақты алынған білім деңгейі күткен межелі деңгейден төмен болып қалуда. Орта білім берудің сапасын ескерген жағдайда, білім беру мерзімі 9,1 жылға дейін қысқарады. Шағын гендерлік және әлеуметтік-экономикалық теңсіздіктер де байқалуда: адам капиталының индексі қыздар үшін 0,65, ал ұлдар үшін 0,61. Халықтың ең бай және ең кедей 20%-ы арасындағы HSI арақатынасы 1,22 құрайды, бұл әлемдік орташа алшақтықтан (1,35) төмен болса да, әлеуметтік теңсіздікті одан әрі азайтуға әлі де назар аударуды талап етеді [3].

Адам дамуының индексі (бұдан әрі – АДИ) Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін және халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға ұмтылысын көрсететін маңызды көрсеткіш болып табылады.

АДИ өмір сүру ұзақтығы, білім деңгейі және табыс туралы деректерді қамтиды. Біріккен Ұлттар Ұйымының зерттеулеріне сәйкес Қазақстан соңғы жылдары айтарлықтай жетістіктерге жеткен адам дамуы жоғары деңгейдегі елдер қатарына енді [4]. АДИ рейтингіндегі Қазақстанның позициясы тұрақты әлеуметтік-экономикалық прогресті көрсетеді, бірақ қалалық және ауылдық аймақтар арасындағы теңгерімсіздікті де аңғартады.

ҚР СЖРА ҰСБ деректеріне сәйкес өмір сүру ұзақтығы 2006 жылы 66 жас болса, 2023 жылы 75,09 жасқа дейін өсіп, соңғы 25 жылдағы ең жоғары рекордтық көрсеткішті орнатты.

Пандемия кезінде 2020-2021 жж. көрсеткіш 70 жасқа дейін төмендеп, кейін қайтадан қалпына келді. Қалалық жерлердегі өмір сүру ұзақтығы 75,73 болса, ауылдық жердегі көрсеткіш 74,02 жасты құрайды. Гендерлік тұрғыдан алғанда әйелдер арасында өмір сүру ұзақтығының 79,06 жасқа (2022 ж. 78,4 жас) артуы байқалады, ал ерлер арасында бұл көрсеткіш 70,99 жасты (2022 ж. – 70,2 жас) құрады. Ең жоғары өмір сүру ұзақтығы Алматы қаласына (78,28 жас), ал ең төменгі көрсеткіш (72,41 жас) Ұлытау облысына тиесілі [5].

Табыс теңсіздігі – бұл экономикалық дифференциация дәрежесін және халықтың ресурстарға қолжетімділігін көрсететін маңызды әлеуметтік индикатор. Бұл теңсіздікті өлшеу үшін жиі қолданылатын индикаторлардың бірі – Джини коэффициенті. Ол табыстардың нақты таралуы мен идеалды тең таралу сызығы арасындағы ауытқу дәрежесін көрсетеді. Джини коэффициентінің мәні 0-ден 1-ге дейін өзгереді, мұнда 0 – табыстардың толық теңдігін, ал

1 – табыстардың бір топтың қолында шоғырланған абсолютті теңсіздігін білдіреді. Коэффициент бірге неғұрлым жақын болса, табыстар соғұрлым аз бөлікке шоғырланады.

Орташадан жоғары табыс деңгейі бар басқа елдермен салыстырғанда Қазақстандағы табыс теңсіздігі төмен. ҚР СЖРА ҰСБ деректеріне сәйкес Халықтың кіріс дифференциациясының негізгі көрсеткіштері бойынша, 2023 жылы Қазақстандағы Джини коэффициенті 0,290 құрады [6].

«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы «Талдау» Ұлттық зерттеулер және білімді бағалау орталығы» АҚ жүргізген **PISA-2022 зерттеуінің нәтижелері** отбасының әлеуметтік-экономикалық статусы білім алушылардың академиялық жетістіктеріне айтарлықтай әсер ететінін көрсетеді. Атап айтқанда, әлеуметтік-экономикалық статус, білім алушылардың жынысы және білім беру ұйымдарының орналасқан жері PISA тестінің нәтижелеріне әсер ететіні байқалған.

Сонымен қатар 15 жастағы білім алушылардың жетістіктерінде олардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы, жынысы және мектептің орналасқан жеріне байланысты теңсіздік сақталып қалды. Жоғары табысты отбасылардың балалары төмен табысты отбасылардың балаларынан тұрақты түрде жоғары нәтиже көрсетеді, бірақ бұл айырмашылықтың алшақтығы біршама азайды.

Сонымен қатар әдетте қыздар ұлдардан озық нәтиже көрсетеді, ал қалалық мектептердегі білім алушылар ауылдық мектептердегі білім алушыларға қарағанда жиірек жақсы нәтиже көрсетеді. 2009-2018 жылдар аралығында білім алушылардың орналасу мекеніне байланысты PISA көрсеткіштері арасындағы айырмашылықтар

азайды, бірақ жыныс пен әлеуметтік-экономикалық статусқа байланысты айырмашылықтар әлі де сақталып отыр [7].

Көптеген басқа елдердегі сияқты Қазақстанда да білім беру нәтижелері экономикалық қауіпсіздікпен тығыз байланысты.

Мысалы, СЖРА ҰСБ-ның Жұмыспен қамту және жұмыссыздық жөніндегі деректеріне сәйкес, Қазақстандағы жұмыссыздық деңгейі 2023 жылы 4,8% құрады және жұмыссыздық пен халықтың білім деңгейі өзара байланысты.

жоғары білімі бар халық арасында жұмыссыздық деңгейі	3,8%
техникалық және кәсіптік білімі бар азаматтар арасында	4,2%
орта кәсіптік (арнайы) білімі бар азаматтар арасында	5,2%

Жұмыссыздықтың ең жоғары деңгейі негізгі:

орта білімі бар азаматтар	10,6%
бастауыш білімі бар азаматтар	20,9%

арасында жиірек байқалады

Бұл көрсеткіштер жұмыссыздық тәуекелінің жоғары болуы білім деңгейінің төмендігімен байланысты деген үрдісті растайды [8].

Әлеуметтік теңдікті және халықтың ең осал топтарын қолдауды қамтамасыз ету үшін Қазақстанда мемлекеттен жәрдемақылар мен қосымша көмек алуға құқығы бар азаматтардың санаттарын анықтады. Олардың ішінде 1 және 2 топтағы мүгедектер; мүгедек балалары бар немесе оларды тәрбиелеп отырған отбасылар; жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар; қандастар; көп балалы аналар және т.б. бар. Әлеуметтік қолдау шаралары теңсіздікті азайтуға және халықтың ең осал топтарының әлеуметтік жағдайын қолдауға бағытталған. Әлеуметтік қолдау шараларымен қатар жоғары білім беру жүйесі де теңсіздікті төмендетуде және халықтың осал топтарының жағдайын жақсартуда маңызды рөл атқара алады [9].

Қазақстанның білім беру саясаты сапалы білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған және адами капиталды дамытуға, азаматтардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға және қоғамдағы тұрақты прогресті қамтамасыз етуге жәрдемдесетін маңызды әлеуметтік лифт қызметін атқарады. Әлеуметтік тұрғыдан осал топтардағы балаларға білім алу және кәсіби өсу мүмкіндіктерін қамтамасыз ету олардың өмірлік перспективаларын елеулі түрде өзгерте алады, бұл әлеуметтік ұтқырлықты қолдап, төмен табыс пен шектеулі мүмкіндіктердің түйіткілін шешуге ықпал етеді. Осы орайда жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар кадрларды даярлауда мемлекеттік білім беру тапсырысы халықтың әлеуметтік осал топтарындағы балалардың жоғары білімге қол жеткізуін қамтамасыз ететін аса маңызды тетік болып табылады. Өршіп келе жатқан әлеуметтік теңсіздік жағдайында жоғары білім осал топтағы жастарға әлеуметтік ұтқырлық мүмкіндіктерін ұсынатын және олардың

бастапқы әлеуметтік мәртебесіне байланысты шектеулерді еңсеретін қуатты әлеуметтік лифт ретінде әрекет етеді.

Жоғары білім саласындағы мемлекеттік саясат білім алудың кеңейтілген қолжетімділігін қамтамасыз ететін жағдайлар жасауға және студенттердің барлық санаттары үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл шаралар әлеуметтік теңдікті жақсартуға және елдің білім беру әлеуетін дамытуға ықпал етеді. 2. Ауыл жастары, көп балалы отбасылар, толық емес отбасылардан шыққан балалар және ерекше әлеуметтік қажеттіліктері бар жастар сияқты студенттердің жекелеген санаттарына квота енгізу - мемлекеттің білім алудың тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етудегі мақсатты көзқарасын көрсетеді. Квота әлеуметтік және демографиялық ерекшеліктерді ескеруге және жоғары білімге қол жеткізуде елеулі қиындықтарға тап болған топтарды қолдауға мүмкіндік береді.

Мысалы, 2022 оқу жылында қабылданған студенттер саны 163,5 мың адамды құраса, оның 52,7 пайызы әйелдер. Ал қабылдау квотасына сәйкес жоғары оқу орындарында 64,3 мың адам оқыған, оның 34,4 мыңы ауыл жастарынан шыққан студенттер, 2,6 мың адам Қазақстан Республикасының азаматы болып табылмайтын қазақ ұлтының студенттері, 2,4 мың адам жетім және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған студенттер [10].

Ал 2023 жылы жоғары оқу орындарында қабылдау квотасы бойынша 64,3 мың адам оқыды, оның ішінде 23,3 мың адам төрт және одан да көп кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелеп отырған отбасы балалары, 19,3 мың адам ауыл жастары арасынан шыққан азаматтар, 9,8 мың адам толық емес отбасы балалары болды [11].

Сонымен қатар 2022 жылдан бастап **«Қазақстан халқына» қоғамдық қорының білім гранттары** жүзеге асырылуда.

Qazaqstan halqyna

Грантқа Қазақстан Республикасының 29 жасқа дейінгі азаматтары, оның ішінде ауылдық елді мекендердегі, шағын қалалардағы және моноқалалардағы аз қамтылған отбасылардан шыққан азаматтар өтініш бере алады; жетім балалар мен кәмелетке толғанға дейін ата-анасының қамқорлығынсыз қалған адамдар; мүгедектер; мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған отбасы балалары; сондай-ақ 2022 жылғы қаңтардағы қайғылы оқиғалар кезінде зардап шеккен немесе ата-анасынан айырылған балалар ие бола алады. Бағдарлама жүзеге асырылған екі жыл ішінде гранттар 3117 студентке берілді, олардың 180-і 2023 жылы оқуын аяқтады. 2024 жылдың 15 қаңтарындағы жағдай бойынша 2661 студент грант иегері [12].

Қазақстандағы NEET жастары

Мәдениет және ақпарат министрлігі Жастар және отбасы істері комитетінің мәліметі бойынша 2023 жылдың 3-тоқсанының қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасындағы 15-34

жас аралығындағы жастардың жалпы санындағы NEET («оқымайтын, жұмыс істемейтін және қазіргі уақытта өз біліктілігін арттырмайтын жастар») үлесі 7,1%-ды құрады, 2022 жылы бұл көрсеткіш 6,7% құраған. NEET жастарының санының артуы халықтың демографиялық құрылымындағы жастардың жалпы санының өсуіне байланысты. АҚШ (12,2%), Ресей (12,4%), Ұлыбритания (10,5%) және Италия (18,9%) сияқты басқа елдермен салыстырғанда бұл көрсеткіш салыстырмалы түрде төмен болғанына қарамастан, белгілі бір құрылымдық және жүйелік мәселелердің бар екенін көрсетеді [13].

Қазақстанда NEET санатының қалыптасуына ықпал ететін негізгі себептер білім алуға мотивацияның жеткіліксіздігімен, жоғары білімге қолжетімділіктің шектелуімен (әрбір Қазақстан азаматы өзінің алғашқы жоғары білімін конкурстық негізде тегін алуға құқығы бар) және жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің шектелуімен байланысты. «Жастар» зерттеу орталығы жүргізген **«Қазақстандағы NEET жастарының әлеуметтік ұстанымдары»** зерттеуі NEET жастарының едәуір бөлігінің жоғары немесе орта арнаулы білімі бар екенін көрсетті. Дегенмен олар оқуға немесе жұмысқа, қызметке белсенді араласпайды. Сонымен қатар бұл санаттағы жастардың 58,3%-ы тіпті жұмыс іздемейді, ал лайықты бос орын іздеп жүргендер жалақының аздығы, тәжірибенің жоқтығы сияқты мәселелерге тап болады [14].

Сондықтан NEET мәселесін еңсеруде жоғары білімнің қолжетімділігі мен сапасы маңызды рөл атқарады. Жоғары білім жастарды еңбек нарығында бәсекеге қабілетті ету үшін қажетті білім мен дағдылармен қаруландыру арқылы NEET көрсеткіштерін төмендетуге елеулі үлес қоса алады.

Алайда зерттеу көрсеткендей, жастардың басым бөлігі университеттегі білім алуды тым қымбат санайды және оқуын жалғастыруға ынталы емес. Бұл қаржылық қолжетімділікті жақсартуға және жастарды білім беру үдерісіне тартуға, білім беру және жұмысқа орналасу үдерістерінен тыс қалғандардың санын азайтуға мүмкіндік беретін білім берудің икемді нысандарын құруға бағытталған реформалардың әлі де қажет екенін көрсетеді.

Үкімет жастарды қолдау және олардың NEET санатынан шығуына көмектесу үшін белсенді жұмыс істеуде. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы №728 қаулысымен бекітілген Кәсіпкерлікті дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобасы (22.09.2023 күшін жойды) аясында халықты жұмыспен қамтуға және кәсіптік оқытуға бағытталған түрлі қолдау шаралары қарастырылған. Атап айтқанда, «Әлеуметтік жұмыс орны» бағдарламасы аясында субсидияланатын жұмыс орындары енгізілді. Бұл бастама мансап орталықтарымен келісімшарт негізінде жұмыс орындарын құруды көздейді, жұмысшылардың жалақысын мемлекет ішінара субсидиялайды [15].

Сонымен қатар мансап орталықтары субсидияланатын жұмыс орындарына қатысушыларды бағдарламаға қатысқаннан кейін тұрақты жұмыс орындарына орналастыруды жеңілдетеді, бұл жастарды еңбек нарығына ілестіруге және NEET деңгейін төмендетуге көмектеседі. Бұндай мемлекеттік қолдау шаралары жастардың әлеуметтік жағдайын жақсартуға, олардың оқу және еңбек үдерістеріне қатысуын арттыруға бағытталған.

Сондай-ақ Қазақстандағы жастарды жұмыспен қамту және әлеуметтік интеграциялау мәселесін шешу үшін заңнамаға «уақытша жұмыссыз жастар» немесе NEET жастары ұғымы енгізілді. Бұл жаңашылдық 2023 жылдан бастап осы санаттағы адамдарды жұмыспен қамту, сондай-ақ білім алу және біліктілікті арттыру мүмкіндіктерін жасау бойынша жүйелі және мақсатты жұмысты бастауға мүмкіндік берді.

Жастарды жергілікті қоғамдастықтардың өміріне ілестіруге бағытталған күш-жігердің бір көрінісі ретінде негізгі дағдыларды дамытуға, қоғамдық өмірге белсенді қатысуға, әлеуметтік институттарға деген сенімді нығайтуға және әлеуметтік бастамалардың тұрақты экономикалық моделін қалыптастыруға бағытталған Zhas Project гранттық жобасының 2022 жылдан бастап жүзеге асырылып келе жатқанын атауға болады. Жоба NEET жастарын оқыту, әлеуметтік маңызы бар бизнес-жобаларды жүзеге асыру, өнімді еңбекке тарту және олардың бейімделуі мен қоғамда өз әлеуетін жүзеге асыруына ықпал ету арқылы құнды тәжірибе алуға көмектеседі [16].

Экономика және еңбек нарығының құрылымы

Қазақстан экономикасының соңғы жиырма жыл ішіндегі құрылымдық өзгерістерін талдау барысында, жұмыспен қамту мен жалпы ішкі өнімнің құрылымындағы өзгерістермен қатар негізгі экономикалық компоненттердің тұрақтылығы анықталады.

Атап айтқанда, 2010 жылдардың басынан бастап тау-кен өнеркәсібі елдің ЖІӨ-нің 19,5%-нан 14%-ға дейін төмендеді, ал шикізат экспорты жалпы экспорттың 80%-дан астамын құрап отыр. Өңдеу өнеркәсібі ЖІӨ-дегі үлесін 12% деңгейінде сақтап отыр, ал ауыл шаруашылығы 2010 жылдан бері өз

үлесін 4,5%-дан 3,9%-ға дейін төмендетті. Керісінше, қызмет көрсету секторы айтарлықтай өсім көрсетті, өз үлесін төрт пайыздық тармаққа арттырып, 2023 жылы 56,4% құрады. Атап айтқанда, сауда, білім және денсаулық сақтау салалары қызмет көрсету саласындағы тұрақты өсімге оң әсерін көрсетті.

1.1.1-кесте.

Экономикалық қызмет түрлері бойынша ЖІӨ құрылымы

Өндіріс әдісі бойынша ЖІӨ құрылымы

ЭҚЖЖ	2010 жыл	2022 жыл	2023 жыл
Тауарларды өндіру	45,1	40,0	36,2
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	4,5	5,2	3,9
Өнеркәсіп	32,9	29,5	26,7
Тау-кен және карьерлерді қазу	19,5	14,5	12,9
Өңдеу өнеркәсібі	11,3	13,4	12,2
Электрмен, газбен, бумен, ыстық сумен және кондиционермен қамтамасыз ету	1,8	1,4	1,4
Сумен қамтамасыз ету; қалдықтарды жинау, өңдеу және кәдеге жарату, ластануды бақылау жөніндегі іс-шаралар	0,3	0,2	0,2
Құрылыс	7,7	5,3	5,6
Қызметтерді өндіру	51,7	52,9	56,4
Көтерме және бөлшек сауда; Автокөлік және мотоцикл жөндеу	13,0	16,4	18,2
Тасымалдау және қойма	8,0	6,2	5,6

Тұру және тамақтандыру қызметтерін қамтамасыз ету _____	___ 1,0	___ 1,0	___ 1,1
Ақпарат және коммуникация _____	___ 3,1	___ 2,1	___ 2,2
Қаржылық және сақтандыру қызметі _____	___ 3,6	___ 3,1	___ 3,2
Жылжымайтын мүлікпен операциялар _____	___ 8,6	___ 6,5	___ 7,5
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет _____	___ 3,9	___ 3,3	___ 3,6
Әкімшілік және қосалқы қызмет көрсету _____	___ 1,9	___ 2,1	___ 2,3
Мемлекеттік басқару және қорғаныс; міндетті әлеуметтік қамсыздандыру _____	___ 2,1	___ 1,9	___ 2,1
Білім беру _____	___ 3,2	___ 4,1	___ 4,7
Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер _____	___ 1,7	___ 2,9	___ 2,9
Өнер, ойын-сауық және демалыс _____	___ 0,6	___ 0,9	___ 0,9
Басқа қызмет түрлерін көрсету _____	___ 0,9	___ 2,3	___ 2,0
Үй қызметкерлерін жалдайтын үй шаруашылықтарының қызметі; үй шаруашылықтарының өз тұтынуы үшін тауарлар мен қызметтерді өндіру жөніндегі қызметі _____	___ 0,1	___ 0,1	___ 0,1
Салалар бойынша барлығы _____	___ 96,8	___ 92,9	___ 92,6
Жанама өлшенген қаржылық делдалдық қызметтер _____	___ -2,1		
Жалпы қосылған құн _____	___ 94,7	___ 92,9	___ 92,6
Өнімдер мен импортқа таза салықтар _____	___ 5,3	___ 7,1	___ 7,4
Өнімдер мен импортқа салынатын салықтар _____	___ 5,6	___ 7,5	___ 7,7
Азық-түлік пен импортқа субсидиялар _____	___ 0,3	___ 0,4	___ 0,3
Жалпы ішкі өнім _____	___ 100,0	___ 100,0	___ 100,0

Дереккөз:
ҚР СЖРА ҰСБ. Экономикалық қызмет түрлері бойынша ЖІӨ құрылымы.

СЖРА ҰСБ Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының негізгі көрсеткіштеріне сәйкес 2023 жылы Қазақстан экономикасының

эртүрлі салаларында 9,1 млн адам жұмыспен қамтылған. Оның ішінде 6,9 миллион адам немесе жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 75,9% жалдамалы жұмысшылар болса, 2,2 миллион адам немесе 24,1% өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санатына жатқызылған. 2022 жылмен салыстырғанда жұмыспен қамтылғандардың жалпы саны 110,4 мың адамға өсті, бұл экономикалық белсенділіктің артқанын көрсетеді.

Жұмыспен қамтудың экономикалық секторлар бойынша бөлінісін талдау жұмысшылардың ең көп үлесі сауда саласында шоғырланғанын көрсетті (жұмыспен қамтылғандардың жалпы санынан 16,7%), бұл осы сектордың халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз етудегі маңызды рөлін және оның жұмыс күшіне сұранысының тұрақтылығын растайды. Жұмыспен қамтылғандардың жалпы санынан білім беру саласында 13%, өнеркәсіпте 12,3%, ауыл шаруашылығында 11,9% жұмыс істейді.

Жұмыспен қамтудың ең үлкен өсімі қызмет көрсету секторында болды, бұл жұмыс күшінің ауыл шаруашылығынан қызмет көрсетуге ауысуы тенденциясын растайды. Тау-кен өнеркәсібінде жаңа жұмыс орындарының ашылуы шамалы болды, ал құрылыс және өңдеу өнеркәсібіндегі жұмыспен қамту қалыпты өсім көрсетті.

2010 жылдан 2022 жылға дейін

Бұл ретте ауыл шаруашылығы саласы 1 миллион 186 мыңға жуық жұмыс орнын жоғалтты. Жаңа жұмыс орындарының айтарлықтай бөлігі қалалық жерлерде шоғырланған, бұл 2000 жылдардың басынан бері жалпы жұмыс орындарын құрудың 80%-дан астамын құрайды [16a].

1.1.2-кесте.

Негізгі жұмыстағы экономикалық қызмет түрлері және білім деңгейі бойынша жұмыспен қамтылған халық (адам саны)

	білімі бар халық, барлығы	жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім	техникалық және кәсіптік білім	бастауыш, негізгі, жалпы орта білім
Жұмыспен қамтылған халық, барлығы	__ 9 081 920	__ 3 982 708	__ 4 471 157	__ 628 055
Ауыл, орман және балық шаруашылығы _____	__ 1 078 720	__ 212 945	__ 558 975	__ 306 800

Өнеркәсіп _____	__ 1 121 494	__ 403 223	__ 675 297	__ 42 974
Тау-кен және карьерлерді қазу _____	__ 277 497	__ 90 619	__ 180 666	__ 6 212
Өңдеуші өнеркәсіп _____	__ 605 562	__ 220 121	__ 355 865	__ 29 576
Электрмен, газбен, бұмен, ыстық сумен және кондиционермен қамтамасыз ету _____	__ 148 860	__ 57 003	__ 88 472	__ 3 385
сумен жабдықтау; қалдықтарды жинау, өңдеу және кәдеге жарату, ластануды бақылау жөніндегі іс-шаралар _____	__ 89 575	__ 35 480	__ 50 294	__ 3 801
Құрылыс _____	__ 642 298	__ 211 053	__ 354 074	__ 77 171
Көтерме және бөлшек сауда; Автокөлік және мотоцикл жөндеу _____	__ 1 515 132	__ 577 916	__ 855 841	__ 81 375
Тасымалдау және қоймалау _____	__ 647 723	__ 218 941	__ 418 999	__ 9 783
Тұру және тамақтану қызметтері _____	__ 214 327	__ 74 679	__ 128 551	__ 11 097
Ақпарат және коммуникация _____	__ 187 770	__ 120 465	__ 64 270	__ 3 035
Қаржылық және сақтандыру қызметі _____	__ 201 736	__ 131 211	__ 67 610	__ 2 915
Жылжымайтын мүлікпен операциялар _____	__ 151 106	__ 83 291	__ 63 457	__ 4 358
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет _____	__ 265 030	__ 172 487	__ 88 894	__ 3 649
Әкімшілік және қосалқы қызмет көрсету қызметі _____	__ 272 806	__ 122 505	__ 141 711	__ 8 590
Мемлекеттік басқару және қорғаныс; міндетті элеуметтік қамсыздандыру _____	__ 523 701	__ 346 633	__ 166 964	__ 10 104
Білім беру _____	__ 1 182 980	__ 785 738	__ 359 648	__ 37 594
Денсаулық сақтау және элеуметтік қызметтер _____	__ 577 495	__ 292 152	__ 275 373	__ 9 970
Өнер, ойын-сауық және демалыс _____	__ 139 446	__ 68 987	__ 63 585	__ 6 874
Басқа қызмет түрлерін көрсету _____	__ 360 156	__ 160 482	__ 187 908	__ 11 766

Дереккөз:
ҚР СЖРА ҰСБ. Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының негізгі көрсеткіштері (2023 ж.)

жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар	3 982 708 (43,8%)
техникалық және кәсіптік білімі бар	4 471 157 (49,2%)
бастауыш, негізгі немесе жалпы орта білімі бар	628 055 (6,9%)

жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар	212 945 (19,7%)
техникалық және кәсіптік білімі бар	558 975 (51,8%)
бастауыш, негізгі немесе жалпы орта білімі бар	306 800 (28,4%)

жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар	403 223 (35,9%)
техникалық білімі бар _____	58,7%
жоғары білімі бар _____	36,3%
негізгі білімі бар жұмысшылардың айтарлықтай аз санын	4,8%

жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар	785 738 (66,4%)
---	------------------------

жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар	292 152 (50,5%)
---	------------------------

СЖРА ҰСБ-ның негізгі жұмыстағы экономикалық қызмет түрлері және білім деңгейі бойынша жұмыспен қамтылған халық жөніндегі деректердің талдауына сәйкес (1.1.2-кесте) 2023 жылы жұмыспен қамтылған

жалпы саны 9 081 920 адамды құраған

Жұмыс күшінің үлестірілуі айтарлықтай дәрежеде экономиканың әртүрлі секторларының біліктілік талаптарына байланысты болады және білім деңгейі әр саланың ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне байланысты өзгереді. (1.1.2-кесте)

Ауыл шаруашылығында 1 078 720 адам жұмыс істейді

Өнеркәсіпте 1 121 494 адам жұмыс істейді

Жұмыспен қамтылғандар арасында білім беру мен денсаулық сақтау, әлеуметтік қызмет көрсету және мемлекеттік басқару салалары жоғары білімді жұмысшылардың басымдылығымен ерекшеленеді.

Білім беру саласында 1 182 980 адам жұмыспен қамтылған

Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтерде 577 495 адам жұмыс істейді

1-тарау.

Қазақстанның жоғары білім беру жүйесіне шолу:
элеуметтік-экономикалық және халықаралық контекст

Кәсіби, ғылыми және техникалық қызметте

жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар

65%

Ақпарат және байланыс

жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар

64,1%

қаржы және сақтандыру

жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар

65%

Мемлекеттік басқару және қорғаныс саласында 523 701 адам жұмыс істейді

жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар

346 633 (66,1%)

бұл мемлекеттік құрылымдарда білім деңгейіне қойылатын жоғары талаптарды көрсетеді.

Көтерме және бөлшек сауда секторында 1 515 132 адам жұмыс істейді

техникалық және кәсіптік білімі бар

855 841 (56,4%)

Тұру және тамақтану секторында 214 327 адам жұмыс істейді

жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар

74 679 (34,8%)

Бұл осы салаларда біліктілігі төмен жұмыс күшінің басым екендігін көрсетеді. Бұл секторлар денсаулық сақтау және білім беру сияқты экономиканың басқа секторларымен салыстырғанда білім беру талаптарының төмендігімен сипатталады.

Жалпы алғанда, білім деңгейі жұмыс күшінің салалар бойынша үлестірілуіне айтарлықтай әсер етеді. Біліктілік пен білімді қажет ететін секторларда (білім беру, денсаулық сақтау, мемлекеттік басқару) жоғары білімі бар жұмысшылардың үлесі жоғары, ал ауыл шаруашылығы және бөлшек сауда сияқты салаларда техникалық білімі бар немесе дайындық деңгейі төмен жұмысшылардың үлесі жоғары. Бұл

экономиканың әртүрлі салаларындағы біліктілік талаптары мен жұмыспен қамтылған халықтың білім деңгейі арасындағы байланысты растайды.

Жұмыс күшінің білім деңгейі мен біліктілігінің тереңдігі экономиканың құрылымына айтарлықтай әсер етіп, әртараптандыруға және оның күрделілігін арттыруға негіз қалыптастырады. Жоғары білікті адами капиталды дамыту озық технологияларды енгізуге және өндірістік процестерді жетілдіруге ықпал етеді, бұл өз кезегінде күрделі және бәсекеге қабілетті секторларды құруға мүмкіндік береді. Білім беру әлеуеті, кәсіби дағдылар және экономикалық құрылым арасындағы мұндай өзара байланыс экономикалық күрделілік теориясында көрініс табады. Бұл теория экономиканың инновациялық өнімдер мен қызметтерді жасау үшін мамандандырылған "knowhow" (білік пен тәжірибе) жинақтау және қолдану арқылы даму қабілетін қарастырады.

Хаусман, Идальго және басқалар ұсынған **экономикалық күрделілік теориясы** өнімдер мен қызметтерді жасау үшін тек шикізат, жұмыс күші және құрал-жабдық жеткіліксіз екенін атап көрсетеді; негізгі фактор – жасырын білім («knowhow» немесе өндірістік мүмкіндіктер) – өндіріс пен бизнесті тиімді басқару үшін әртүрлі ресурстарды біріктіру қабілеті. Бұл жасырын білімді беру қиын, өйткені ол өнім немесе сызба түрінде берілмей, практикалық тәжірибе арқылы жинақталады. Қазіргі жағдайда өндіріс бір адам меңгере алатын білімнен әлдеқайда ауқымды білімді талап етеді, сондықтан "knowhow" ұжымдар мен ұйымдарда өзара әрекеттесетін көптеген адамдар арасында таратылады. Кейбір тауарлар мен қызметтер білімнің едәуір көлемін талап етеді және әртүрлі салаларда қолданылуы мүмкін, ал басқалары

азырақ білімді талап етеді және қолдануы да шектеулі [17].

Күрделі экономика парадигмасы әртүрлі елдер қандай тауарлар мен қызметтерді экспорттайтынын және бұл тауарлардың әлемдік нарықта қаншалықты сирек екенін талдап, жиі бірге экспортталатын өнімдер арасындағы байланысты анықтайды. Халықаралық сауда деректерін пайдалана отырып, бұл парадигма экономиканың (Экономикалық күрделілік индексі, ECI) және өнімдердің (Өнім күрделілігі индексі, PCI) күрделілігін өлшейтін индекстерді құрастырады. Әртүрлі және арнайы білім деңгейі жоғары елдерде ECI жоғары болады, бұл оларды ең күрделі экономикалар ретінде сипаттайды, ал білім ауқымы шектеулі елдерде ECI төмен, бұл олардың экономикасының күрделі еместігін көрсетеді. Осылайша, Экономикалық күрделілік индексі (ECI) ел экономикасының күрделілігін бағалау үшін өндірілген тауарлардың әртүрлілігі мен таралуының өлшемдерін біріктіретін құрама көрсеткіш болып табылады.

Қазақстан 2022 жылы **ECI рейтингінде** 133 елдің арасында 73-ші орынға ие болды. Экономикалық күрделіліктің төмен деңгейі экономиканың салыстырмалы түрде шектеулі әртараптандуын және технологиялық қанықтығын көрсетеді, бұл Қазақстанды Кувейт, Оман және Катар сияқты басқа мұнай экспорттаушы елдерден артта қалғанын көрсетеді [18].

Қазақстан «орташа кіріс тұзағы» жағдайына түсіп отыр – бұл ел белгілі бір табыс деңгейіне жеткенімен, экономикалық даму мен кірістің жоғары деңгейіне өтуде қиындықтарға тап болатын жағдай. Бұл жағдайда тауар экспорты және еңбекті көп қажет ететін өндіріс сияқты дәстүрлі өсудің драйверлері таусылғандықтан және одан әрі даму үшін қажетті инновациялар,

технологиялық жаңартулар және өнімділіктің өсуі шектелгендіктен, экономикалық өсу баяулай бастайды.

Бұл тығырықтан шығу үшін Қазақстан экономикасын әртараптандыруға, экономикалық күрделілікті арттырып, жоғары технологиялы және ғылымға негізделген жаңа салалардың дамуына қолайлы жағдай жасалуы қажет. Ол үшін білім беру мен адами капиталды дамытуға инвестиция салу, инновацияны ынталандыру маңызды. Адами капиталды дамыту – өнімділікті арттырудың, экономикалық өсімді жеделдетудің, халықтың мобильділігін арттырудың және түптеп келгенде, кедейлік пен теңсіздікке жол бермеу арқылы елдің тұрақтылығын нығайтудың басты тетігі.

1.2. Жаһандық әлемдегі Қазақстанның жоғары білімі (HDI, IMD, GII, QS, THE, PIAAC)

Адам дамуының индексі

Жоғары білім адами капиталды дамытуда аса маңызды рөл атқарады, бұл Адам дамуы индексінен (АДИ) айқын көрінеді. БҰҰ Даму бағдарламасы (БҰҰДБ) әзірлеген бұл индекс үш негізгі құрамдас бөліктен тұрады: күтілетін өмір сүру ұзақтығы, білім деңгейі және өмір сүру сапасы. Қазақстандағы жоғары білім деңгейін және оның әлемдік деңгейдегі орнын саралау барысында, елдегі білім беру жүйесінің осы индекстің құрамдас бөліктеріне қалай әсер ететінін түсіну маңызды.

Жоғары білім халықтың білім мен дағдылар деңгейін арттыруға ықпал етеді, бұл өз кезегінде елдегі білім деңгейінің көрсеткіштеріне оң әсерін тигізеді. Ал бұл көрсеткіштер Адам дамуы индексінің негізгі құрамдас бөлігі болып саналады. 2023 жылы Қазақстанда 120 жоғары оқу орны жұмыс істеп, онда шамамен 592,7 мың студент білім алды [19].

Болон үдерісіне сай білім беру бағдарламаларын жүйелі түрде енгізу қазақстандықтардың Еуропалық білім кеңістігіне қатысуына мүмкіндік беріп, оларды жаһандық еңбек нарығында бәсекеге қабілетті етеді.

Дүниежүзілік банк қолданатын Адами капитал индексі (АДИ) – білім беру мен денсаулық сақтау салаларындағы жетістіктерді бейнелейтін, адами капиталдың әлеуетін сипаттайтын маңызды көрсеткіш. 2021–2022 жылдардағы деректерге сәйкес, Қазақстан адами капиталы жоғары дамыған елдер қатарына кіреді және 191 елдің ішінде 56-орынды иеленген [20].

Қазақстан білім беру мен денсаулық сақтау салаларын жаңғыртуға белсенді түрде инвестиция салып отыр. Бұл Адами капитал индексіні одан әрі арттыруға қолайлы жағдай жасайды. Ел инновацияға және білім сапасын жақсартуға бағыт ұстанған, бұл жаңартылған ғылыми бағдарламалар мен халықаралық ынтымақтастықтың кеңеюінен айқын көрінеді. Аталған шаралар еңбек нарығының заманауи талаптарға сай мамандар даярлауға және адами капитал деңгейін көтеруге бағытталған.

Сондай-ақ Қазақстанда сапалы білімге қолжетімділіктегі кемшіліктерді жою бағытында нақты қадамдар жасалып жатыр. Бұл студенттерге олардың әлеуметтік жағдайы мен тұрғылықты өңіріне қарамастан тең мүмкіндік береді. Елде білім беру үдерісінің сапасын арттыру және оқу бағдарламаларын жаңа жағдайларға бейімдеу жұмыстары жалғасуда.

IMD (әлемдік бәсекеге қабілеттілік индексі)

2023 жылы **IMD** Қазақстан Республикасы **IMD** бәсекеге қабілеттілік

рейтингінде **66,11** ұпай жинап, өткен жылмен салыстырғанда алты позицияға жоғарылап,

37-орынға ие болды.

Бағаланған негізгі факторлар **«Экономикалық қызметтің тиімділігі»**, **«Үкіметтің тиімділігі»**, **«Бизнестің тиімділігі»** және **«Инфрақұрылым»**

2023 жылғы рейтингке 64 ел енген. Қазақстан Кувейтті (38-орын), Португалияны (39-орын) және Үндістанды (40-орын) артта қалдырып, көрсеткіштердің басым бөлігінде оң динамиканы сақтап қалды. Тек «Инфрақұрылым» көрсеткіші бойынша ғана төмендеу байқалып, ел 46-орыннан 47-орынға сырғыған [21].

Қазақстанның негізгі жетістіктері

 «**Экономикалық қызмет**» факторы бойынша бір орынға

көтеріліп,

57-орынға,

ие болды. Бұл халықаралық сауда (46-орын, 15 сатыға) және сыртқы инвестициялар (43-орын, 11 сатыға) көрсеткіштерінің өсуіне байланысты.

 В «**Үкіметтің тиімділігі**» бойынша Қазақстан өз позициясын екі сатыға жақсартып,

23-орынға ие болды.

Бұл фактордың мемлекеттік қаржы (16-орын), кәсіпкерлік заңнама (29-орын) және әлеуметтік тапсырыс (34-орын) сияқты қосалқы факторларының айтарлықтай өсуі байқалады.

 Қазақстан «**Бизнес тиімділігі**», санатында өз позициясын сақтап қалып, өнімділік пен тиімділік (40-орын) және қаржы секторы (43-орын) сияқты субфакторлар бойынша өсуіне байланысты

31-орынға

көтерілді.

Инфрақұрылым және білім

«**Инфрақұрылым**» санатының аздап құлдырауына қарамастан, Қазақстан халықаралық аренада өз позициясын сақтай отырып, бірқатар басқа субфакторлар бойынша бәсекеге қабілеттілігін көрсетуде. Атап айтқанда, Қазақстанның 2023 жылғы білім беру жүйесінің рейтингінде

41-орынға ие болды, бұл еліміздің әлемдік экономикадағы орнын одан әрі нығайту үшін білім беру жүйесінің маңыздылығын көрсетеді.

«**Ғылыми инфрақұрылым**»

санатында Қазақстан **57-орында** тұр, бұл технология мен ғылыми сектордағы бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін дамуды қажет ететін салалар бар екенін көрсетеді. Бұл көрсеткіштерді ілгерлету, оның ішінде білім беру жүйесі мен ғылыми инфрақұрылымды нығайту болашақта Қазақстанның рейтингін арттырудың маңызды факторына айналуы мүмкін [21].

GII (Global Innovation Index)

Жаһандық инновациялық индекс (GII) халықаралық рейтингін жыл сайын Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымы (WIPO) жариялайды. Индекс елдердің инновациялық мүмкіндіктері мен тиімділігін өлшейді, үкіметтер мен бизнестің инновациялық әлеуетін талдау және дамыту үшін объективті деректермен қамтамасыз етеді. Ол елдердің жаһандық инновациялық ортадағы өз орнын түсінуге, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға және экономикалық өсуін ынталандыруға көмектеседі.

GII әдістемесі инновацияға ықпал ететін 7 санатты қамтитын факторларды жан-жақты талдауға негізделген.

- 1 Мекемелер: инновациялық қызметті қолдау мен құқықтық негіздер біріктірілген.
- 2 Адам капиталы және зерттеулер: білім беру деңгейі мен зерттеулерге және әзірлемелерге салынған инвестициялар талданады.
- 3 Инфрақұрылым: технологиялық және коммуникациялық мүмкіндіктер зерттеледі.
- 4 Нарықтың күрделілігі: бизнес жүргізу жағдайлары зерттеледі.
- 5 Бизнесінің күрделілігі: жұмыс күшінің біліктілігі және білімге қол жеткізу ескеріледі.
- 6 Білім мен технологиялардың шығуы: инновацияларды енгізу және тарату бағаланады.
- 7 Шығармашылық нәтиже: мәдени өнімдер және бизнес-модельдердегі инновациялар талданады.

2023 жаһандық инновация индексі, 7 негізгі компонент пен 80-нен астам индикатор бойынша талданған 132 елді қамтиды. **Қазақстан** 2022 жылғы 83-орыннан 2023 жылы **81-орынға** көтеріліп, позициясын жақсартты. Рейтингтегі көршілері Беларусь (80-орын) және Өзбекстан (82-орын) болды. **Орталық және Оңтүстік Азия елдерінің ішінде Қазақстан** Үндістан мен Ираннан кейін **3-орында**. Еліміздің рейтингтегі орнына басты үлесін **шығармашылық қызмет саласындағы** жетістіктер қосты.

(GII) сарапшылары атап өткендей, Қазақстанға рейтингте салмақ берген салалар:

- онлайн қызметтердің кеңейтілген мүмкіндіктері,
- азаматтардың мемлекеттік қызметке бейімделуінің жоғары көрсеткіші,
- орта білім берудегі байланыстар мен оқытушылардың қолайлы арақатынасы,
- жоғары дәрежелі өндірістегі әйелдердің жалпы саны,
- жоғары оқу орындарына түсу деңгейі,
- жоғары технологиялар экспортын қолдау.

Елдің әлсіз жақтарына мыналар жатады:

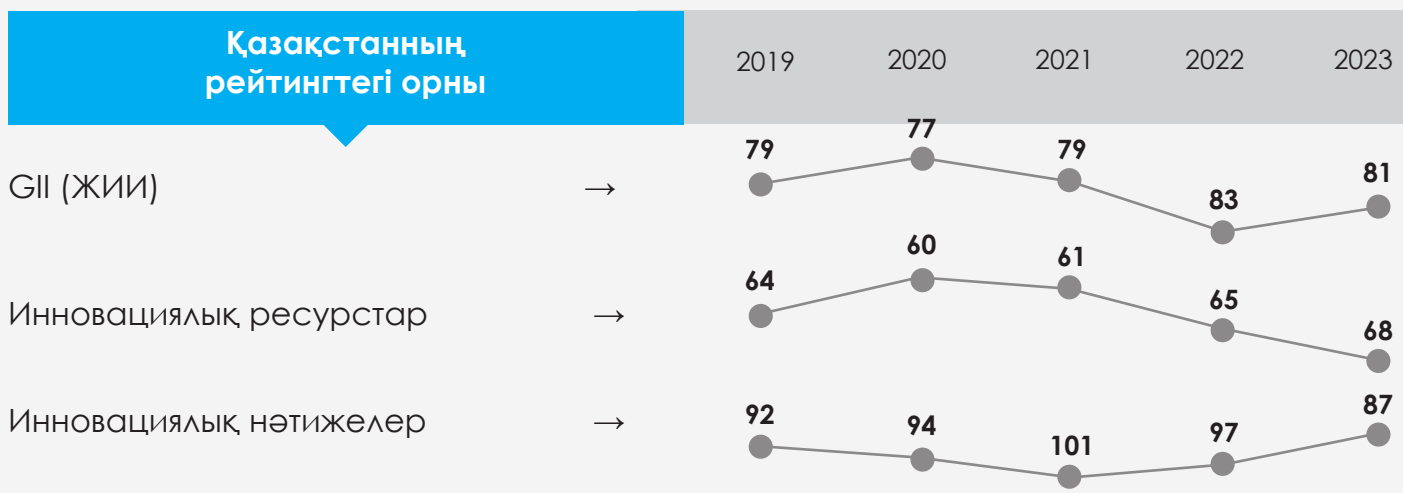
- зерттеулер мен әзірлемелерге (F3TKЖ) жоспарланған шығыстар,
- «венчурлік инвестиция мен венчурлік капитал алушылар санының аздығы»,
- бағдарламалық қамтамасыз ету шығындарының деңгейі,
- миллиард долларлық технологиялық компаниялардың (unicorn-компаниялардың) болмауы

GII рейтингі бойынша Қазақстанда ғылыми-техникалық кластерлер жоқ [22], бұл елдің жекелеген аймақтарында ғылыми-техникалық жетістіктердің жеткіліксіз дамуын көрсетеді. Бұл ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды жүргізу үшін кадрларды даярлау деңгейінің шектеулілігінен, сондай-ақ университеттер мен ғылыми орталықтардың өзара әрекеттестігінің әлсіздігінен болуы мүмкін.

GII жағдайын өзгерту үшін тұрақты экожүйелерді дамыту, стартаптарды қолдау, генерацияны басқаратын ғылыми-техникалық кластерлерді қалыптастыру үшін жағдай жасау қажет.

1.1.3-сурет.

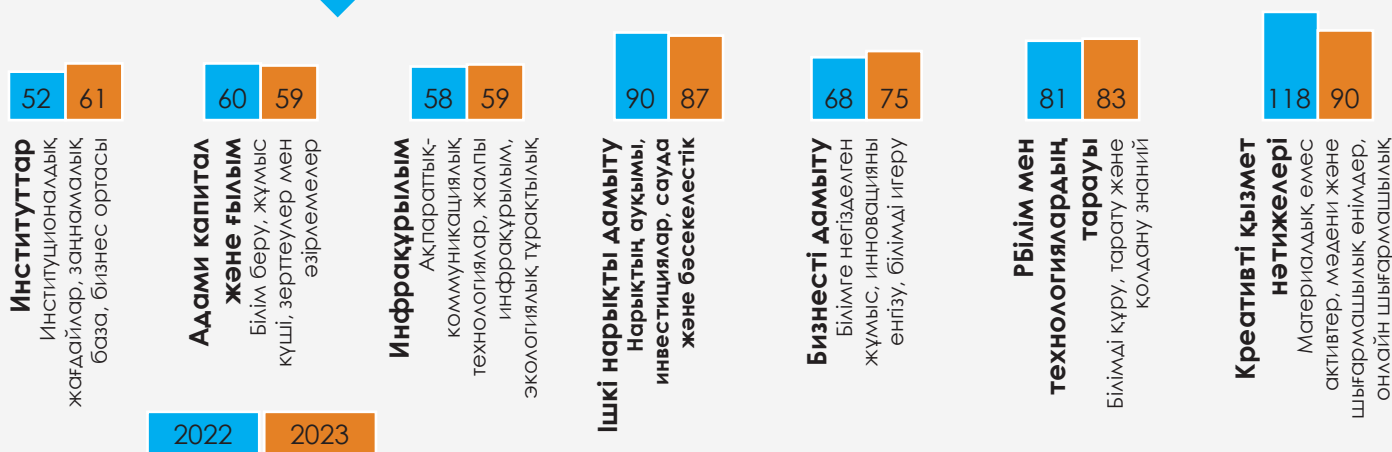
Қазақстан жаһандық инновациялық рейтингте

Инновациялық индекс компоненттері бойынша Қазақстанның орны

Дереккөз:

Жаһандық инновациялық индекс (ЖИИ),
Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымы (WIPO)

Жаһандық инновациялық индекс (GII) 2023 елдегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) даму деңгейін тікелей және жанама түрде бағалауға мүмкіндік беретін 19 көрсеткішті анықтайды. Соңғы бір жылда Қазақстан АКТ-ның дамуын көрсететін осы көрсеткіштердің 10-ы бойынша өз позицияларын жақсартты: АКТ-ға қолжетімділік, онлайн-қызметтердің индексінің нәтижесі, электронды үкіметте азаматтарды өңдеу жылдамдығы, АКТ қызметтерінің экспорты, ұлттық жоғары деңгейдегі домендердің саны,

GitHub-тағы міндеттемелер, мобильді қосымшалардың құны және т.б. Алайда алты көрсеткіш бойынша Қазақстан 1-5 ұпайға ұтылды. АКТ қызметтері импортының сыртқы сауданың жалпы көлеміндегі үлесі (88-ден 93-орынға) және бағдарламалық қамтамасыз ету шығыстарында (119-дан 124-ке дейін) айтарлықтай төмендеу байқалды. Еліміздің позициясы келесі көрсеткіштер бойынша ғана өзгеріссіз қалды: алынған венчурлық инвестициялар (99 орын) және жоғары технологиялық экспорт (36 орын).

Дереккөз:

<http://surl.li/vxeqvu>

1.1.3-кесте.

Қазақстанның АКТ көрсеткіштері бойынша позицияларының динамикасы

Дереккөз:
<http://surl.li/vxeqv>

Көрсеткіш	2010 жыл	2022 жыл	2023 жыл
Жаһандық инновациялар индексі _____	79	83	81
3. Инфрақұрылым _____	58	58	59
3.1. АКТ _____	29	25	21
АКТ-ға қол жеткізу _____	43	43	41
АКТ қолдану _____	56	51	55
Мемлекеттік онлайн қызметтер _____	11	11	8
Азаматтардың электронды үкімет қызметіне қатысу индексі _____	26	26	15
4. Ішкі нарықты дамыту _____	80	90	87
4.2. Инвестициялар _____	101	102	100
Нарықтық капиталдандыру _____	54	56	54
Венчурлық инвесторлар _____	89	93	95
Венчурлық капиталды алушылар _____	94	102	98
Алынған венчурлық қорлар _____	-	99	99
5. Бизнесі дамыту _____	78	68	75
5.3. Білімді меңгеру _____	97	89	83
Жоғары технологиялар импорты _____	70	40	39
АКТ қызметтерінің импорты _____	93	88	93
6. Білім мен технологияны тарату _____	86	81	83
6.2. Білімнің әсері _____	91	93	108
Unicorn компаниясының бағасы _____	-	-	48
Бағдарламалық қамтамасыз ету шығындары _____	118	119	124
Озық технологиялы өндіріс _____	81	75	76
6.3. Білімді тарату _____	91	71	77
Жоғары технологиялар экспорты _____	42	36	36
АКТ қызметтерінің экспорты _____	122	115	111
7. Шығармашылық әрекеттің нәтижелері _____	110	118	90
7.3. Интернеттегі шығармашылық _____	83	83	87
Жалпы жоғары деңгейлі домен. саны _____	115	113	115
Жоғары деңгейдегі ұлттық домен. саны _____	60	60	59
GitHub міндеттемелері _____	-	82	70
Мобильді қосымшаларды жасау құны _____	72	65	63

QS World University Rankings студенттерге әлемнің жетекші университеттері туралы саналы таңдау жасауға көмектесу үшін жасалған. .

Ол университеттердің ғылыми-зерттеу, оқыту, жұмысқа орналасу және интернационалдандыру сияқты салалардағы көрсеткіштерін ескеретін алты негізгі бағытты қамтиды.

Рейтингтің әдіснамасы.

Әрбір көрсеткіштің өз салмағы бар және ол университеттің нақты саладағы үлесі мен қатысуын көрсетуге бағытталған. Бұл көрсеткіштердің төртеуі объективті деректерге негізделсе, екеуі — ғалымдар мен жұмыс берушілер арасында жүргізілетін сауалнамаларға сүйенеді. Бұл сауалнамалар өз саласындағы ең ірі зерттеулер қатарына жатады.

1 Академиялық бедел (40%) — университеттердің ғылыми қызмет сапасына қатысты ғылыми қауымдастық пікірін бағалайтын көрсеткіш. Бұл көрсеткіш халықаралық сауалнама негізінде қалыптасады және ғалымдардың пікіріндегі ортақ ұстанымды білдіреді. Айта кетерлігі, респонденттер өз жұмыс істейтін мекемесін бағалай алмайды. Географиялық теңгерімді сақтау үшін бағалау өңірлік бөліністе жүргізіледі.

2 Жұмыс берушілер арасындағы бедел (10%) — жұмыс берушілерге жүргізілген жаһандық сауалнама негізінде бағаланады. Бұл студенттерге университеттердің еңбек нарығына қаншалықты

бағдарланғанын бағалауға көмектеседі. Бұл сауалнамада шетелдік университеттер туралы пікірлер мен түсіндірмелерге басымдық беріледі, сондықтан шетелде оқуды жоспарлайтын студенттер үшін ол ерекше маңызға ие.

3 Студенттер мен оқытушылардың арақатынасы (20%) — оқытушылар саны мен студенттер санының арақатынасын өлшейтін көрсеткіш. Ол студенттерге жеке қолдау көрсету мен білім беру сапасының деңгейін бағалауға мүмкіндік береді.

4 Факультет бойынша дәйексөзділік (20%) — университетте жүргізілетін зерттеулердің ықпалын бағалайтын көрсеткіш. Ол үшін соңғы бес жылды қамтитын Scopus дерекқоры қолданылады. Әртүрлі ғылыми салалар арасындағы теңгерімді сақтау үшін деректер арнайы әдістемемен түзетіледі.

5 Шетелдік студенттер үлесі (5%) — бұл көрсеткіштер жоғары оқу орнының халықаралық танымалдығын және жаһандық академиялық ортадағы орнын сипаттайды.

Соңғы жылдары қазақстандық университеттер аталған рейтингте өз позицияларын жақсарту бағытында оң нәтижелер көрсетіп келеді. Бұл елдегі жоғары білімді дамытуға

бағытталған нақты қадамдар мен елеулі жетістіктердің көрсеткіші. 2023 жылы QS рейтингінде 16 қазақстандық университет қамтылды, бұл 2022 жылмен салыстырғанда екі оқу орнына артық [23].

2023 жылы 3 қазақстандық жоғары оқу орны **ТОП-500** рейтингіне енді.

150-орын

әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық
университеті

277-орын

Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық
университеті

405-орын

Сәтбаев
университеті

1.1.4-кесте.

**Қазақстандағы ЖОО рейтингінің
динамикасы 2022-2023 жж.**

	2023	2022
әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті _____	150 _____	175 _____
Л.Н Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті _____	277 _____	328 _____
Сәтбаев университеті _____	405 _____	501-510 _____
Әуезов ат. Оңтүстік Қазақстан университеті _____	443 _____	482 _____
Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті _____	481 _____	551-560 _____
Абай ат. Қазақ ұлттық педагогикалық университеті _____	511-520 _____	551-560 _____
Алматы технологиялық университеті _____	561-570 _____	- _____
А.Сағынов ат. Қарағанды техникалық университеті _____	651-700 _____	751-800 _____
Асфендияров ат. Қазақ ұлттық медицина университеті _____	651-700 _____	601-650 _____
Ахмет Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университеті _____	701-750 _____	- _____
Бөкетов ат. Қарағанды университеті _____	801-1000 _____	801-1000 _____
Қазақ-Британ техникалық университеті _____	801-1000 _____	801-1000 _____
ҚМЭБИ _____	801-1000 _____	801-1000 _____
Абылайхан ат. Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті _____	1001-1200 _____	801-1000 _____
Сейфулин ат. Қазақ агротехникалық зерттеу университеті _____	1201-1400 _____	1001-1200 _____
Торайғыров ат. Павлодар мемлекеттік университеті _____	1201+ _____	1201+ _____

Дереккөз: [23]

Бұл рейтинг жеке пәндер бойынша әлемдегі ең үздік университеттерді анықтауға мүмкіндік береді. Рейтингтің 2023 жылғы шығарылымы білімнің бес кең саласына топтастырылған 51 пәнді бағалайды.

- 1 әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті**

Антропология	101–150 орын	(2022 ж. – 101–140 орын)
Жаратылыстану ғылымдары	451–500 орын	(2022 ж. бірдей)
Химия	501–550 орын	(2022 ж. бірдей)
География	151–200 орын	(2022 ж. ұқсас)
Математика	251–300 орын	(2022 ж. бірдей)
Физика	451–500 орын	(2022 ж. ұқсас)
Әлеум. ғылымдар, менеджмент	327 орын	(2022 ж. 293 орын)
Бизнес	501–550 орын	(2022 ж.– 451–500 орын)
Экономика	251–300 орын	(2022 ж. бірдей)
Құқықтану	201–250 орын	(2022 ж. ұқсас)
- 2 Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті**

Физика	451–500 место	(2022 ж. ұқсас)
Әлеум. ғылымдар, менеджмент	256 место	(2022 ж. 323 орын)
Бизнес	401–450 место	(2022 ж. – 501–550 орын)
Экономика	301–350 место	(2022 ж. – 351–400 орын)
Қонақжайлылық, туризмді басқару	51–100 место	(2022 ж. бірдей)
Құқықтану	151–200 место	(2022 ж. бірдей)
Саясаттану	151–200 место	
- 3 Қ.И. Сәтпаев атындағы Қазақ ұлттық зерттеу техникалық университеті**

Физика	551–600 орын	
--------	--------------	--
- 4 Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті**

Ауыл, орман шаруашылығы	301–350 орын	(2022 ж. – 401–410 орын)
-------------------------	--------------	--------------------------
- 5 Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті:**

Білімі	76 орын	(2022 ж.– 62 орын)
--------	---------	--------------------
- 6 Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті:**

Білімі	301–350 орын	(2022 ж. ұқсас)
--------	--------------	-----------------

Осылайша, 2023 жылдың қорытындысы бойынша қазақстандық жоғары оқу орындарының көптеген білім беру бағыттарындағы позицияларының тұрақтылығын атап өтуге болады. Сонымен қатар, «Әлеуметтік ғылымдар және менеджмент», «Бизнес», «Ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығы» сияқты жекелеген салаларда ілгерілеу байқалады [24].»

Times Higher Education

Times Higher Education (THE) рейтингі академиялық институттарды төрт негізгі параметр бойынша бағалайтын (білім сапасы, ғылыми зерттеулер, дәйексөз келтірілуі деңгейі және халықаралық ынтымақтастық) ең беделді әлемдік

университет рейтингтерінің бірі болып саналады. 2023 жылы Назарбаев Университеті THE рейтингінде 501-600 аралығындағы орынды иеленіп, айтарлықтай жетістікке жетті. Бұл нәтиже университеттің стандарттар мен ғылыми қызметті жетілдіруде алға жылжуына ықпал етеді. Сондай-ақ рейтингке 1201-1500 аралығындағы орынды иеленген әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті енді. Сәтбаев университеті және Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті 1501+ позициясында тұрақталды [25].

1.1.5-кесте.

Times Higher Education көрсеткіштері бойынша Қазақстан университеттерінің рейтингі

Дереккөз: THE

https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2023/world-ranking#!/length/25/locations/KAZ/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats

Рейтинг	Университет атауы	Оқыту	Зерттеу ортасы	Сапасы	Өнер-кәсіп	Жалпы
501-600	Назарбаев Университеті	25,4	29,5	65,9	40,4	41,9-45,3
1201-1500	Әл -Фараби ат. Қаз. ҰУ	24,8	11,1	27,1	25,3	22,8-28,2
1501+	Л. Гумилев ат. ЕҰУ	21,9	11,6	21,1	15,7	9,7-22,7
1501+	Сәтбаев университеті	22,7	10,8	8,5	23,2	9,7-22,7

Қазақстан университеттері Times Higher Education рейтингінде әртүрлі даму деңгейлерін көрсетіп келеді. Бұл рейтинг университеттерді басты бағыттар бойынша бағалайды: оқыту, зерттеу ортасы, ғылыми қызмет сапасы, өнеркәсіппен өзара әрекеттесу және болашақ перспективалар.

1. Назарбаев Университеті (501–600 орын) жалпы 41,9–45,3 баллмен

қазақстандық жоғары оқу орындары арасында жетекші орын алады. Ғылыми қызметтің жоғары сапасы (65,9); Халықаралық перспективалар (74,3) университеттің әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялануын көрсететін ең жоғары көрсеткіш болып саналады; Оқыту (25,4) және зерттеу ортасы (29,5) көрсеткіштері одан әрі жетілдіруді талап етеді.

2. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (1201–1500 орын) 22,8–28,2 жалпы баллға ие.

Халықаралық перспективадағы ең жоғары балл (72,5) білім беру және ғылыми жобалар саласындағы халықаралық нәтижелерге айтарлықтай әсер еткенін көрсетеді;

Дегенмен зерттеу сапасы (11.1) және өнеркәсіппен өзара әрекеттесу (27.1) салыстырмалы түрде төмен болып қалып отыр, бұл университеттің бәсекеге қабілеттілігін шектейді.

3. Н. Гумилев Еуразия ұлттық университеті (1501+ орын) жалпы ұпай 9,7–22,7 көрсетті.

Халықаралық болжам индикаторы (54.2) белсенді халықаралық ынтымақтастықты көрсетеді.

Зерттеу ортасы (11,6) және зерттеулер сапасы (21,1) бойынша төмен ұпайлар зерттеу инфрақұрылымына инвестиция салу қажеттілігін көрсетеді.

4. Сәтбаев университетінің (1501+ орын) жалпы ұпайы – 9,7 – 22,7.

Салалық көрсеткішпен өзара

әрекеттесу (23.2) қолданбалы зерттеулер мен технологиялық шешімдерді әзірлеуде университеттің жаңашылдығын көрсетеді. Дегенмен, ғылыми қызмет сапасы (8.5) ғылыми стратегияларды қайта қарауды талап ететін әлсіз бағыттардың бірі болып қала береді [25].

Назарбаев Университеті білім беру, оқытушыларды дайындау және білім берудегі академиялық зерттеулер сияқты пәндер бойынша үздік университеттерді бағалайтын Білім санатында үздік университет болып шықты. Мұнда NU 251-300 аралығындағы позицияға ие болды.

Өнер және гуманитарлық ғылымдар, информатика, инженерия және әлеуметтік ғылымдар бойынша NU дүние жүзіндегі университеттер арасында 401-500 арасында орын алды. Университет клиникалық ғылымдар және денсаулық ғылымдары және физика ғылымдары (физика, химия, астрономия және т.б.) пәндері бойынша 501-600 диапазонында «Жаратылыстану ғылымдары» (биология, биохимия және т.б.) және «Бизнес және экономика» мамандықтары бойынша Назарбаев Университеті 601-800 орындары аралығында.

Дереккөз: Forbes Kz
https://forbes.kz/articles/snova_v_reytingah_spetsialnosti_nu_priznanyi_luchshimi_v_kazahstane

1.1.6-кесте.
Қазақстан университеттерінің пәндер бойынша рейтингі

Элемент	Назарбаев Университеті	Әл-Фараби ат. Қазақ ҰУ	Л.Н. Гумилева ат. ЕҰУ	Сәтбаев универ.
Өнер және гуманитарлық ғылымдар	401–500	601+	801+	
Бизнес және экономика	601–800	601–800		
Денсаулық сақтау	501–600	601–800		
Есептеу техникасы	401–500	801–1000	601+	
Білім	251–300		801–1000	
Инженерлік	401–500	1001+		
Өмір туралы ғылымдар	601–800	801–1000	1001+	1001+
Физикалық ғылымдар	501–600	1001+	801+	
Әлеуметтік ғылымдар	401–500			1001+

Дегенмен қазақстандық басқа университеттер THE әлемдік рейтингінің 1000 үздік қатарына әлі кірген жоқ, бұл одан әрі даму үшін айтарлықтай қиындықтар мен мүмкіндіктердің бар екенін көрсетеді. Қазақстандық университеттердің алдында тұрған негізгі мәселелер олардың зерттеулеріне жеткіліксіз сілтемелер мен халықаралық өзара әрекеттестіктің шектелуі болып табылады.

Ғылыми дәйексөз келтірілуі деңгейі

халықаралық аренадағы ғылыми жұмыстың ықпалының негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Қазіргі THE рейтингінде дәйексөз келтірілуі деңгейі университеттің ғылыми беделін бағалауда маңызды рөл атқарады. Қазақстандық университеттер жетекші ғылыми журналдардағы жарияланымдар санын көбейтіп, олардың көрнекілігі мен әсерін күшейту арқылы бұл аспектіні жетілдіруі қажет. Бұл неғұрлым қарқынды зерттеулерді, ғылыми жарияланымдар сапасын арттыруды және халықаралық ғылыми желілерге белсенді қатысуды талап етеді.

Халықаралық өзара әрекеттестіктің шектеулілігі де – басты мәселе. Әлемдік рейтингтердегі позицияларын жақсарту үшін Қазақстан университеттері шетелдік оқу орындарымен, ғылыми ұйымдармен және ғылыми орталықтармен ынтымақтастықты кеңейтуі қажет. Халықаралық серіктестік, студенттер мен оқытушылар алмасуы академиялық стандарттарды жақсартуға және оқу үдерісіне озық тәжірибелерді енгізуге көмектеседі. Ынтымақтастық туралы жаңа келісімдер жасау, халықаралық ғылыми жобаларға қатысу және

шетелдік ғалымдарды бірлесіп жұмыс істеуге тарту қазақстандық университеттердің халықаралық мәртебесін айтарлықтай көтеруге мүмкіндік береді.

Қазақстандық университеттер THE рейтингіндегі өз позицияларын жақсарту үшін қазірдің өзінде қадамдар жасап жатыр. Соңғы жылдары ғылыми-зерттеу инфрақұрылымына және білім беру бағдарламаларын жаңғыртуға инвестицияның артуы байқалады. Сондай-ақ әлемнің жетекші университеттерімен серіктестік туралы келісімдер жасау, халықаралық конференциялар мен форумдарға қатысу сияқты халықаралық өзара іс-қимылды арттыру жобалары әзірленуде. Дегенмен THE рейтингінде айтарлықтай жақсартуларға қол жеткізу үшін зерттеу сапасын жақсартуға, жарияланымдардың дәйексөз әсерін арттыруға және халықаралық ынтымақтастықты кеңейтуге тұрақты назар аудару қажет. Бұл шаралар қазақстандық университеттердің әлемдік рейтингтердегі позицияларын жақсартуға көмектесіп қана қоймай, олардың әлемдік білім және ғылым қауымдастығына интеграциялануын жеңілдетеді.

PIAAC

ПРОГРАММА МЕЖДУНАРОДНОЙ
ОЦЕНКИ КОМПЕТЕНТНОСТИ ВЗРОСЛЫХ

Ересектердің құзыреттілігін халықаралық бағалау бағдарламасы (PIAAC) ересектердің құзыреттілігін, оның ішінде жоғары білімге қатысты көрсеткіштерді өлшеудің негізгі құралы болып табылады. Ол әртүрлі контексттерде функционалдық сауаттылық, математикалық дағдылар және есептерді шешу туралы деректерді жинайды. PIAAC соңғы раундына сәйкес, Қазақстандағы нәтижелер жақсарғанымен, ЭЫДҰ орташа деңгейінен төмен болып қала береді, әсіресе математикалық (247) және оқу (249) сауаттылығы бойынша төмен – ЭЫДҰ орташа көрсеткіштері 262 және 266. Жастар арасында (25-34 жас) жоғары білімі бар адамдардың үлесі 50%-ды құраса, егде жастағы топтарда (55-65 жас) 27%-ды құрайтынына қарамастан, жастардың дағдылары көбінесе аға буынның дағдыларынан аспайтыны атап өтілді [26].

PIAAC мәліметтері бойынша, Қазақстанның ересек тұрғындарының жартысы төрт деңгейдің екінші деңгейінде математикалық дағдыларға ие, бұл оқу (49%) және есептеу (52%) сауаттылық деңгейіне сәйкес келеді. Респонденттердің тек 25%-ға жуығы үшінші және төртінші деңгейлерге сәйкес жоғары дағдыларды көрсетеді. ЭЫДҰ елдерінде әрбір жаңа ұрпақ сайын дағдылардың жетілуі үрдісі байқалады, бірақ Қазақстанда керісінше тенденция байқалады: жас ұрпақ әрқашан жақсы нәтиже көрсете

«PIAAC — ересек халықтың құзыреттілік деңгейін, оның ішінде жоғары біліммен байланысты көрсеткіштерді өлшеуге арналған негізгі құрал болып табылады»

бермейді. Қазақтар ұзақ мәтіндермен, күрделі ақпаратпен жұмыс істеуде, әртүрлі дереккөздерден алынған мәліметтерді синтездеуде және мәселені шешудің тиімді әдістерін қолдануда қиындықтарға тап болады.

Құзыреттілік деңгейін көтеру үшін білім беру бағдарламаларын еңбек нарығының сұраныстарына бейімдеу қажет. Бұл білім беру ұйымдары мен жұмыс берушілер арасындағы тығыз ынтымақтастықты қажет етеді. Технологиялық және экономикалық өзгерістер жағдайында дами бастаған сыни ойлауды, проблеманы шешу дағдыларын және инновациялық тәсілдерді дамытуға ерекше назар аудару қажет. Оқытушылардың кәсіби біліктілігін арттыру бағдарламалары мен үздіксіз білім беру курстары құзыреттіліктерін дамыту үшін қолайлы жағдай жасай алады. PIAAC нәтижелері табысты кәсіби қызмет пен үздіксіз даму үшін негізгі сауаттылық пен есептеу дағдыларын меңгеру қажеттілігін де ескереді.

Дегенмен Қазақстан PIAAC бағдарламасынан шығуға және оның ағымдағы циклдарына қатыспауға шешім қабылдағанын атап өткен жөн. Бұл кезеңде ересек тұрғындардың құзыреттілігін бағалаудың баламалы әдістері мен құралдарын іздеу қажет.

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Қазақстандағы жоғары білім беру жүйесі әлеуметтік-экономикалық факторлардың күрделі өзара байланысындағы жағдайда жұмыс істейді. Бұл факторлар оның дамуына, сапасына және қолжетімділігіне тікелей әсер етеді. Демографиялық өзгерістер, атап айтқанда жастар санының артуы мен туу көрсеткішінің жоғары деңгейі, университеттерге икемділік пен бейімделгіштік тұрғысынан жаңа талаптар қояды. Мектеп түлектері санының болжамды өсуі инфрақұрылымды кеңейту, білікті оқытушыларды тарту және студенттердің жан-жақты дамуына жағдай жасау қажеттілігін алға шығарады. Бұл өз кезегінде білім беру саясатының негізгі бағытына айналуға

Табыс деңгейі және адами капитал индексі сияқты әлеуметтік-экономикалық факторлар аймақтық және әлеуметтік айырмашылықтарды көрсете отырып, білімге қолжетімділікке айтарлықтай әсер етеді. Мемлекеттік саясат гранттар беру, халықтың осал топтары үшін орындарға квота бөлу және әлеуметтік аз қамтылған топтағы студенттерге қолдау көрсету арқылы осы теңсіздікті азайтуға бағытталған. NEET санатындағы жастардың үлесін азайту басым міндеттердің бірі болып қала береді, бұл кешенді шараларды, соның ішінде кәсіби бейімделуді, жұмысқа орналастыруды және әлеуметтік оқшаулану қаупін азайтуға бағытталған экономикаға интеграциялауды талап етеді.

Экономиканың құрылымындағы өзгерістер, мысалы, қызмет көрсету секторының өсуі және дәстүрлі салалардағы жұмыспен қамтудың төмендеуі білім беру бағдарламаларын қайта қарауды талап етеді. Жоғары білім жоғары технологиялық секторларды

дамытудың және тұрақты экономикалық өсудің стратегиялық құралына айналуға. Жаһандану және технологиялық өзгерістер жағдайында сұранысқа ие құзыреттерді дамытуды ынталандыра отырып, университеттердің еңбек нарығымен өзара әрекеттесуін күшейту маңызды.

Қазақстанның жоғары білім беру жүйесі адами капиталды дамытуға, халықтың білім деңгейінің өсуін және оның әлемдік еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге айтарлықтай әсер етеді. Болон процесінің интеграциясы және білім беру бағдарламаларының сапасын арттыру тұрақты дамуға ықпал етеді, бірақ классикалық бағдарламаларды тез өзгертін экономикалық талаптарға бейімдеу қиын мәселе болып қала береді.

Қазақстандағы білім беруді жаңғырту адам дамуы индексінің рейтингісіне, өмір сүру сапасын жақсартуға оң әсерін тигізуде. Еліміз IMD және GII сияқты халықаралық рейтингтердегі позициясын біртіндеп күшейтіп келеді, бірақ әлі де шешімін күткен мәселелер бар: ғылыми жарияланымдарға сілтеме жасауды арттыру, ғылыми негіздер мен технологияларды дамыту, халықаралық ынтымақтастықты нығайту қажеттілігі.

Ұзақ мерзімді мақсаттарға жету үшін тұрақты қаржыландыру, инновациялық әлеуетті дамытуға назар аудару және әлемдік білім беру және ғылыми қоғамдастықпен байланысты нығайту қажет. Бұл қадамдар Қазақстанның халықаралық білім беру жүйесіндегі позициясын нығайтып қана қоймай, жоғары білімді елдің әлеуметтік-экономикалық дамуы мен тұрақты өсуінің негізгі драйверлерінің біріне айналдыруға мүмкіндік береді.

2 - тарау.

**Жоғары білім беруді
жаһандық сын-қатерлер
жағдайында дамытудың
жаңа векторы**

2.1. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің қазіргі әлемдік эталондары

Соңғы жылдары жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесі жаһандық деңгейде айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Бұл өзгерістерге онлайн оқытудың дамуы, жасанды интеллектті қолдану, білім беру ұйымдарының маркетингизациялануы сияқты үрдістер тікелей әсер етті. Аталған факторлар технологиялардың жедел дамуына және еңбек нарығының трансформациясына себеп болып, білімге кең ауқымды халық топтарының қолжетімділігін арттыру бойынша шараларды жеделдетті.

Бүкіл әлем бойынша жоғары білім беру жүйелері жаңа сын-тегеуріндерге бейімделіп, өз түлектерінің жаһандық еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге және оқытудың инновациялық тәсілдерін енгізуге ұмтылуда. Бұл үдерістегі негізгі бағыттардың бірі – цифрландыру. Ол дәстүрлі оқыту әдістерін түбегейлі өзгертіп, оқытудың икемді онлайн үлгілерін енгізуге жол ашты. Бұл өзгерістер студенттерге бұрын-соңды болмаған жаңа мүмкіндіктер ұсынып, оқу үдерісінің икемділігі мен қолжетімділігін арттырды.

Елдегі білім беру үдерісінде білім беруді даралау (персонализация) қағидасы дами бастады. Бұл тәсіл студенттерге техникалық бағдарламаларды жеке қабілеттері мен кәсіби мақсаттарын ескере отырып меңгеруге мүмкіндік берді. Мұндай көзқарас білімді әр студенттің қажеттілігіне бейімдеуге жол ашып, оқыту сапасын арттыруға және тиімділігін күшейтуге септігін тигізеді. Өз кезегінде бұл өзгерістер білім алушылардың оқу бағдарламаларына деген қызығушылығын арттыруға, университеттердің танымалдығын көтеруге және олардың халықаралық беделін нығайтуға бағытталған.

Білім беру ұйымдарының маркетингизациялануы университеттер арасындағы бәсекені күшейтті. Бүгінгі таңда жоғары оқу орындары тек білім беріп қана қоймай, ғылым мен технология саласындағы жаңа көшбасшылар ретінде өзін халықаралық деңгейде таныстыруға ұмтылуда. Технологиялық компаниялар арасындағы бәсеке білім беру стратегияларын жаңартуға және студенттерді тарту мақсатында оқу бағдарламаларын қайта қарауға ықпал етуде. Жалпы алғанда, бұл өзгерістер білімнің экономикадағы рөлінің артып келе жатқанын, сондай-ақ әлем бойынша студенттер мен бағдарламашылар санының ұлғайғанын көрсетеді.

Жаһандану ықпалымен білім берудің бұқаралық сипат алуы оқытудың икемді формаларының кеңінен таралуына алып келді. Бұл өз кезегінде икемді оқыту форматтарының қалыптасуына және халық тарапынан артып келе жатқан сұранысты қанағаттандыру мақсатында білім сапасына қойылатын талаптың күшеюіне себеп болды.

Білім беру саласындағы бұл түбегейлі өзгерістер Қазақстан үшін де өзекті бола түсті. Елдегі жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесі

де жаһандық үрдістердің ықпалымен трансформацияға ұшырауда. Халықаралық тәжірибені ескере отырып, Қазақстан инновациялық тәсілдерді білім беру үдерісіне енгізуге және еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандар даярлау мақсатында өз білім беру бағдарламаларын бейімдеуге ұмтылуда.

Онлайн оқыту

Қазақстанда онлайн оқыту, әсіресе COVID-19 пандемиясынан кейін қашықтан білім беруге көшу үдерісі жеделдеген тұста, маңызды үрдіске айналды. Көптеген университеттер өздерінің онлайн бағдарламалары мен платформаларын белсенді түрде дамыта бастады. Бұл жалпы білім беру жүйесінің цифрлануымен тығыз байланысты. Елде тіркеу кезінде тегін қолжетімді бакалавриаттың негізгі пәндері бойынша онлайн курстарды әзірлеу және тарату мақсатында Ұлттық ашық білім беру платформасы іске қосылып, онлайн оқытуда жетекші бастамаға айналды. Қазақстандық жоғары оқу орындары цифрлық білім беру ресурстары мен жаппай ашық онлайн курстар (ЖАОК) алаңдарын кеңінен енгізуде. Бұл студенттерге әлемнің кез келген нүктесінен білім алуға мүмкіндік береді және жаһандық трендтерге сай келеді.

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті базасындағы Open.kaznu.kz және Назарбаев Университетіндегі OPENU.KZ платформалары АҚШ, Ұлыбритания және өзге де елдердің жетекші университеттерінің курстарына қолжетімділікті қамтамасыз етіп, білім берудің интернационалдануына және оның тұрақты сапасына ықпал етеді.

Онлайн оқытудың артықшылықтары қол жетімділік пен икемділікті қамтиды.

Бұл кәсіби мамандар мен шалғай өңірлердегі студенттермен қатар көптеген адамдарға білім алуға мүмкіндік береді. Студенттер өздеріне ыңғайлы уақытта және өз қарқынымен оқи алады, бұл әсіресе оқумен жұмысты қатар алып жүретіндер үшін маңызды. Алайда бұл салада бірқатар қиындықтар да бар. Атап айтқанда, білім беру бағдарламаларының сапасын бағалаудың бірыңғай стандарттарының болмауы – онлайн форматта білім алған түлектердің жеткілікті деңгейде білім алуына қауіп төндіреді. Бұған қоса, кейбір студенттер электрондық технологиялар мен интернетке қол жеткізудегі техникалық шектеулерге тап болады.

Болжамдарға сәйкес, Қазақстанда онлайн оқыту одан әрі дамуын жалғастырады. 2024 жылы қашықтан оқыту форматы белгілі бір санаттағы студенттер мен жекелеген мамандықтар үшін қолжетімді бола түсті. Ғылым және жоғары білім министрлігі қашықтан білім берудің сапасын арттыру бағытында белсенді жұмыс жүргізуде. Бұл өз кезегінде онлайн оқытудың болашағына оң ықпал етуі тиіс. Осылайша, онлайн оқыту Қазақстандағы жоғары білімнің ажырамас бөлігіне айналады. Бұл студенттер үшін жаңа мүмкіндіктер ұсынумен қатар, бүкіл білім беру жүйесі үшін жаңа сын-қатерлерді қабылдауды талап етеді.

Білім беру траекториясын даралау

Білім беру мекемелері студенттердің өсіп келе жатқан білім беру қажеттіліктеріне, икемді бағдарламалар мен жұмыс жүйелеріне назар аударуда. Бұл оқу үдерісін әр оқушыға бейімдеуге, оның тиімділігі мен ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. 2022-2023 жылдары Қазақстанда білім беру үдерісіне дербестендіру белсенді түрде енгізілетін

болады. Университеттер студенттердің даму динамикасын және олардың академиялық жетістіктерін бақылауға мүмкіндік беретін заманауи ғылыми жоспарларды әзірлеуде. Мысалы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті және басқа елдердің университеттері студенттерге өз қызығушылықтарына сәйкес тақырыптарды таңдауға және зерттеу жүргізуге мүмкіндік беретін курстарды ұсына бастады. Сонымен қатар, оқытуды даралау аясында цифрлық технологияларды пайдалануға баса мән берілуде. Университеттер LMS Platonus, Moodle, HeRo Study Space, Canvas, Univer 2.0 және Polytechonline сияқты цифрлық платформаларды белсенді түрде енгізуде. Бұл шешімдер студенттерге өз уақытын тиімді жоспарлауға және оқудың ыңғайлы қарқынын таңдауға көмектеседі, бұл әсіресе оқуды жұмыспен біріктіретіндер үшін маңызды.

Маркетизация

Білім беруді нарықтандыру білім беру ұйымдарын студенттерді тартуға және бағдарламалар мен қызметтерді коммерцияландыру арқылы олардың қанағаттануын арттыруға бағытталған бизнес құрылымдарға айналдыруға бағытталған негізгі үрдіске айналды. Қатты бәсекелестік жағдайында университеттер жоғары академиялық деңгейді ұстап тұруға ғана емес, сонымен қатар өздерінің білім беру өнімдерін ішкі және сыртқы нарықта ілгерілету үшін маркетингтік стратегияларды белсенді түрде жүзеге асыруға ұмтылады. Бұл оларға студенттердің жаңа ағындарын тартуға, бағдарламалардың табыстылығын арттыруға және өзгермелі еңбек нарығының қажеттіліктеріне бейімделуге мүмкіндік береді. Бұл тәсілді Кембридж университеті және Массачусетс

технологиялық институты (MIT) сияқты жетекші әлемдік университеттердің табыстары айқын көрсетті. Бұл университеттер өздерінің білім беру бағдарламаларын жетілдіріп қана қоймай, ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге негізделген стартаптар мен спин-оффтарды дамытуға белсенді түрде ықпал етуде. Мысалы, MIT ғылым мен бизнесті біріктіретін MIT Technology Licensing Office бағдарламасы арқылы iRobot және Dropbox сияқты табысты компанияларды құрды. Сол сияқты Стэнфорд университеті өзінің инновациялық экожүйесін қолдаудың арқасында Google, Sun Microsystems және VMware сияқты атақты компаниялардың үйіне айналды.

Қазақстандық жоғарғы оқу орындары білім беру бағдарламаларын ілгерілету, талапкерлерді тарту және университеттің оң имиджін қалыптастыру үшін YouTube, Telegram, Instagram, TikTok және Facebook сияқты заманауи цифрлық платформаларды белсенді пайдаланады.

YouTube

платформасында ғылыми зерттеулердің нәтижелері, бейнелекциялар мен табысты түлектердің әңгімелері жарияланады.

Telegram

Талапкерлермен және студенттермен жедел байланысу үшін Telegram арналары қолданылады.

Instagram

университеттерге студенттік өмірді мәдени-ағартушылық жолмен көрсетуге мүмкіндік береді.

TikTok трендтер мен шығармашылық мазмұн арқылы жастармен байланысуға көмектеседі.

Facebook ата-аналарға, оқытушыдерге және университет серіктестеріне бағытталған

ресми ақпаратты орналастырудың маңызды платформасы болып қала береді.

Қазақстандық университеттер де өздерінің бизнес-инкубаторлары арқылы стартаптарды құруды белсендіруде.

Мысалы, Al-Farabi Robotics компаниясы Қазақстандық университет базасында құрылған өнеркәсіпке арналған роботтық шешімдерді әзірлейді.

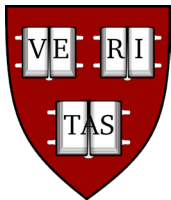
Назарбаев Университеті жоғары технологиялық компанияларға жеңілдіктер мен салық жеңілдіктерін беретін инновациялар, бизнес және стартап қызметі орталығы болып табылатын NURIS арқылы инновацияларды белсенді түрде алға жылжытады. NURIS – жоғары технологиялық стартаптардың дамуына ықпал ететін және әлемдік білім беру кеңістігіндегі университеттердің позициясын өзгертетін үздік инновациялық шешімдер әзірленетін және коммерцияланатын орын.

Микро- және нанооқыту

Әлемдік еңбек нарығындағы қарқынды өзгерістер жағдайында дәстүрлі білім беру бағдарламалары икемді нысандарда оқытылады. Студенттер мен жұмыс берушілер арасында арнайы білім мен дағдыларды беретін микрокурстар танымал бола бастады. Сертификаттар мен нано-біліктілік жаңа мамандықты тез меңгеруге немесе кәсіби өсу үшін қажетті нақты дағдыларды алуға мүмкіндік береді. Қазір дүние жүзіндегі бірнеше елдер мен университеттер микро және нано-біліктіліктерді белсенді түрде енгізуде,

бұл студенттер мен мамандарға табысты мансап үшін қажетті маңызды дағдылар мен білімді жылдам алуға мүмкіндік береді.

Америка Құрама Штаттарында Гарвард университеті сияқты университеттер Harvard Online Learning

платформасы арқылы әртүрлі онлайн курстарды ұсынады, онда студенттер белгілі бір салаларда сертификаттар ала алады.

Массачусетс технологиялық институты (MIT) MicroMasters бағдарламасын іске қосты,

ол жеткізу тізбегін басқару және деректерді талдау сияқты салаларда мамандандырылған курстарға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Ұлыбританияда Эдинбург университеті студенттерге әртүрлі пәндер бойынша қысқа курстар үшін сертификаттар алуға мүмкіндік беретін онлайн оқыту

бағдарламасының бөлігі ретінде микро курстарды ұсынады. Ашық университет тақырыптардың кең ауқымын қамтитын және одан әрі оқу үшін несие алуға қабілетті микрокурстарды әзірледі.

Торонто университеті нақты уақыт режимінде арнайы тақырыптар бойынша сертификаттар ұсынатын үздіксіз білім беру бағдарламасын іске қосты.

Британдық Колумбия технологиялық институты студенттерге нарықтық дағдыларды алуға көмектесу үшін микро курстар ұсынады.

Қазақстанда да микро және нано біліктіліктерді енгізу үрдісі байқалады.

Мәселен, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Open.kaznu.kz платформасында қашықтан оқыту бағдарламаларын енгізіп, барлығына әртүрлі мамандықтар бойынша курстардан өтіп, ресми сертификаттар алуға мүмкіндік берді. Сәтбаев университеті микрокурстар арқылы практикалық дағдыларды дамытуға баса назар аудара отырып, қашықтықтан оқыту бағдарламасын әзірледі. Назарбаев Университеті студенттерге қысқа мерзімде сұранысқа ие дағдыларды игеруге мүмкіндік беретін технология, ғылым және бизнес саласындағы микро және нано-біліктіліктерді, курстар мен тренингтерді таратуға белсенді түрде ықпал етеді. Astana IT University жоғары технологиялық салалар үшін білікті кадрларды дайындауды қамтамасыз ететін жасанды интеллект, киберқауіпсіздік, веб-әзірлеу және деректерді басқару сияқты салаларды қоса алғанда, микро оқытуды ілгерілетуге маманданған. Нәрікбаев университеті Құқық және кәсіптік сертификаттау жоғары мектебінің вебинар бағдарламаларын жүзеге асырады.

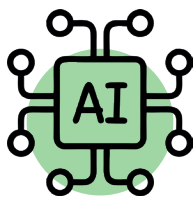
Осылардың аясында белсенді студенттер мен мамандар ұйымдардың тиімділігі мен мансаптық биіктерді қамтамасыз ететін персоналды басқарудың заманауи әдістерін ала алады. Сонымен қатар университет Жоғары гуманитарлық ғылымдар мектебінің Тілдерді оқыту орталығы арқылы мүмкіндіктер ұсынады, сондай-ақ болашақ студенттерді кәсіби дайындыққа дайындауға бағытталған жоғары сынып білім алушыларына арналған бакалавриат (10-11 сыныптар)

бағдарламасын жүзеге асырады. Микро және нано біліктілік еңбек нарығындағы өзгерістерге жедел ден қоюға және студенттер мен мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік беретін білім беру жүйесінің тиімді құралына айналуға. Олар оқудың икемділігі мен қолжетімділігін қамтамасыз етіп, оны қоршаған ортаға тартымды етеді.

2022 – 2023 жылдары Қазақстанның оқу орындары микрокурстарды белсенді түрде енгізе бастады. Бүгінгі студенттердің цифрлық маркетинг, бағдарламалау және жобаларды басқару сияқты сұранысқа ие салаларда сертификаттар алу мүмкіндігі бар, бұл олардың білімін кеңейтіп қана қоймай, еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Сонымен қатар, нано-біліктілік жаңа технологиялар мен әдістерді тез меңгеруге ұмтылатын кәсіпқойлар арасында танымал болып келеді. Мұндай курстарды қысқа мерзімде аяқтау сізге жұмыс берушілердің сұраныстарына тез жауап беруге және кәсіби ортадағы өзгерістерге бейімделуге мүмкіндік береді.

Нано-біліктіліктерді енгізу, сондай-ақ вебинарлар, сертификаттау курстары және мектеп білім алушыларына арналған бастамалар сияқты мамандандырылған бағдарламаларды әзірлеу білім сапасын арттыруға және болашақ экономикасы үшін кадрларды дайындауға ықпал етеді.

Жасанды интеллект

Жасанды интеллект (ЖИ) жоғары білім берудегі маңызды үрдіске айналып, оқыту әдістеріне, оқу үдерісін басқаруға және мамандар даярлау жүйесіне елеулі әсер етуде. 2023 жылы әлем

бойынша білім беру ұйымдарының қызметіне және оқу процесіне жасанды интеллектті белсенді енгізу байқалды. Бұл технологиялардың қолжетімділігінің артуымен және оларды қолдануға деген кәсіби қызығушылықтың өсуімен тығыз байланысты.

MarketsandMarkets компаниясының «Білім беру саласындағы жасанды интеллект нарығы – 2025 жылға дейінгі жаһандық болжам» атты есебіне сәйкес, 2025 жылға қарай білім беру саласындағы жаһандық жасанды интеллект нарығының көлемі **3,68 миллиард АҚШ долларына** жетеді деп күтілуде. Бұл 2018–2023 жылдар аралығындағы орташа жылдық өсімнің **47%** құрауына байланысты [27].

Қазақстанда жасанды интеллект заманауи жоғары оқу орындарында маңызды орынға ие болуда. Университеттер академиялық жетілуді талдау, білім беру бағдарламаларын жекелендіру және оқытушылар мен студенттер арасындағы өзара әрекеттесуді жақсарту үшін AI технологияларын енгізуді бастады. AI-мен жұмыс істейтін жүйелер басқару тиімділігін арттыратын тіркеу және үлгерімді бақылау сияқты әкімшілік процестерді автоматтандыруға көмектеседі. Сонымен қатар онлайн оқытуда белсенді қолданылатын жасанды интеллект технологиялары мазмұнды пайдаланушыларға бейімдеуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе цифрландыру білімнің қолжетімділігі мен сапасындағы алшақтықты азайтуға көмектесетін еліміздің шалғай аймақтарында білімге қолжетімділікті кеңейту үшін өте маңызды.

Халықаралық ынтымақтастық аясында жетекші шетелдік университеттердің филиалдары ашылады. Жасанды интеллектті дамыту мақсатында 2023 жылдың 6 қарашасында Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің

базасында Сеул Ұлттық ғылым және технология университетінің (SeoulTech) Жасанды интеллект және информатика мектебі ашылды. Жобаны ақпараттық жүйелер, киберқауіпсіздік және информатика бойынша жаңа білім беру бағдарламаларын енгізу арқылы Корея Республикасының Білім министрлігі қаржыландырады.

2024 жылы Қ.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық зерттеу техникалық университетінде жасанды интеллект бойынша бірлескен бағдарламамен Гонконг қалалық университетінің филиалын ашу жоспарлануда. Сондай-ақ Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінде АИ халықаралық зерттеу орталығын ашу жоспарлануда. Қазақстанда жасанды интеллект (ЖИ) саласындағы білім беру бағдарламалары белсенді түрде дамып келеді, бұл елдегі 17 жоғары оқу орнының осы салада 15 білім беру бағдарламасын әзірлеп жатқандығымен расталады.

Ең танымал білім беру бағдарламаларының қатарында «Қолданбалы жасанды интеллект», «AI инженериясы және оқыту», «Кибернетика және AI», «Медицинадағы AI», «Жасанды интеллект және деректерді талдау», «Көлік инженериясындағы ақылды технологиялар мен AI», «Информатика және AI» болды. Жаңа ОС Python бағдарламалау дағдыларын, кітапханалармен және платформалармен жұмыс істеуді (TensorFlow, Keras, PyTorch), деректерді талдау және визуализациялауды (Pandas, NumPy, Matplotlib, Seaborn), табиғи тілді өңдеуді (NLP), дерекқорлармен жұмыс істеуді (SQL, NoSQL), бизнес-процестерді интеграциялауды және AI желілерін автоматтандыруды пайдалана отырып, автоматтандыруды қамтиды.

Қазақстандық жоғары оқу орындары студенттердің практикалық дайындығын

жақсарту үшін IT-компаниялармен белсенді ынтымақтастықта. Негізгі серіктестерге IBM, Amazon, Huawei, Microsoft және Binance кіреді. Мысалы, Huawei компаниясымен бірге 26 университет базасында сертификатталған курстарды ұсыну үшін Huawei АКТ академиясы құрылды. Amazon OpenSearch жобасында салалық деңгейдегі тәжірибе үшін өзара түсіністік туралы меморандумды қолдайды, мұнда 100 үздік студент Amazon сарапшыларының жетекшілігімен платформаның бастапқы кодын жақсартуға қатысады.

Сонымен қатар Ғылым және жоғары білім министрлігі ЖИ-ді білім беруде қолданудың университетаралық стандартын әзірледі, онда ЖИ-ді оқу үдерісінде қолдану әдістемелері және АИ технологиясын қолдану бойынша оқытушыдерге арналған ұсыныстар кіреді. Бұл стандарт университеттерге өздерінің білім беру бағдарламаларын еңбек нарығының талаптарына және заманауи технологияларға бейімдеуге көмектеседі.

Ақпараттық технологиялар саласында кадрларды даярлау республиканың 76 жоғары оқу орындарында жүзеге асырылады. 2022 – 2023 оқу жылында студенттер саны 53061 адамды құраса, оның 30809-ы мемлекеттік тапсырыс бойынша оқиды. Соңғы үш жылда 27 228 IT маманы оқуын аяқтады.

Осылайша, Қазақстанда жасанды интеллект бойынша білім беру бағдарламаларын әзірлеу технология саласындағы заманауи мәселелерді шешу үшін жоғары білікті кадрларды дайындаудың қажетті шарты болып табылады. Халықаралық университеттермен және IT компаниялармен белсенді ынтымақтастық білім сапасын растайды және түлектерді жұмысқа орналастыру мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Өмір бойы білім алу (Lifelong Learning)

Өмір сүру ұзақтығының ұлғаюына және технологияның жылдам өзгеруіне байланысты үздіксіз білім алу қажеттілігі артады. Университеттер өмірдің барлық кезеңдерінде кәсіби және жеке дамуды қамтамасыз ету үшін ересек студенттерге, икемді кестелерге, онлайн форматтарға және қысқа курстарға арналған бағдарламаларын бейімдейді. 2022 – 2023 жылдары Қазақстанда үздіксіз оқыту тұжырымдамасының белсенді дамуы байқалады. Мысалы, Skills платформасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі құрған «Еңбек» азаматтарға жаңа дағдыларды меңгеруге және олардың біліктілігін арттыруға мүмкіндік беретін кең ауқымды онлайн курстарды ұсынады. Бұл тенденциялар өзгермелі әлемде оқытудың сапасын, қолжетімділігін және өзектілігін арттыру үшін жоғары білім беру жүйелерінің заманауи қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін көрсетеді. Қазақстанда үйірмелер студенттер мен мамандар үшін оқытудың икемді түрлерін, сыртқы технологияларды белсенді түрде енгізуде. Қысқа мерзімді оқыту бағдарламалары барған сайын танымал бола түсуде, өйткені олар цифрлық технологиялар, жобаларды басқару және әлеуметтік кәсіпкерлік сияқты сұранысқа ие салаларда тиісті білімді тез алуға мүмкіндік береді.

Осылайша, Қазақстанда өмір бойы білім алу табысты мансаптың алғышарты ғана емес, жеке өсу факторына айналуға. Жылдам өзгертін еңбек нарығында үздіксіз білім алу азаматтарға жаңа сынақтарға бейімделуге және олардың бәсекеге қабілеттілігін сақтауға көмектеседі.

Lifelong Learning

Lifelong Learning

2-тарау.
Жоғары білім беруді жаһандық сын-қатерлер
жағдайында дамытудың жаңа векторы

2.2. Университеттердің трансформациясы

2.2.1. Академиялық артықшылықты қамтамасыз ету

Қазіргі әлемде білім тек жоғары білімді ұлтты қалыптастыру механизмі ретінде ғана емес, сонымен қатар экономикалық және әлеуметтік прогрестің негізгі катализаторы ретінде де қарастырылады. Білім дәуіріне жылдам көшу жағдайында білім еліміздің жаһандық аренадағы бәсекеге қабілеттілігіне айтарлықтай әсер ете алатын стратегиялық ресурсқа айналуға бұл тұрғыда мамандарды даярлаудың жоғары деңгейін қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар білім беру мекемелерінің экономикадағы құрылымдық өзгерістер мен тұрақты өсудің қозғалтқышына айналу үшін экономикалық даму мен инновацияларға қалай үлес қоса алатыны және ықпал етуі тиіс екендігі туралы нақты және ұзақ мерзімді көзқарастың болуы маңызды.

Қазақстан Республикасының Президенті еліміздің білім беру әлеуетін нығайту идеясын дәйекті түрде дамыта отырып, академиялық шеберлік орталықтарын құрудың маңыздылығын бірнеше рет атап өтті. 2021 жылдың қаңтарында 15 аймақтық және 5 озық педагогикалық жоғары оқу орындарын құру қажеттігін атап өтті, бұл осы мақсатқа жасалған алғашқы қадам болды. 2022 жылдың қаңтарында ол 2025 жылға дейін беделді шетелдік университеттердің кем дегенде бес филиалын ашу жоспарын айтып, жоғары білім сапасына назар аударуды одан әрі арттырды.

2022 жылдан бастап Қазақстан ғылымның жаңа, ашық моделіне көшуді бастады, ол өзінің тиімділігін көптеген елдерде дәлелдеп үлгерді. Бұл модель үш негізгі элементке негізделген: экономикалық, ең алдымен салық, бизнесті F3TKЖ-ға инвестициялауды ынталандыру; эндаумент қорларын құру арқылы университет ғылымының тұрақты дамуы; ғылым академиясының бұрынғы үлгісін ауыстырып, ауыспалы негізде ғылыми-техникалық саясатты айқындайтын Ұлттық ғылыми кеңесті құру.

Еліміздің білім беру әлеуетін нығайту үрдісі 2023 жылғы сәуірде Ғылым және технологиялар жөніндегі Ұлттық кеңестің отырысында жалғасын тауып, Президент өңірлерде академиялық шеберлік орталықтарын құрудың маңыздылығына тағы да тоқталды.

Мұндай шаралар, ол 2022 жылғы мамырда Ұлттық Қоғамдық сенім кеңесінің отырысында атап өткендей, бірқатар университеттерді өңірлердегі өсу нүктелеріне айналдыруға және заманауи сын-қатерлерге жауап беруге қабілетті жоғары деңгейлі кадрларды даярлауға мүмкіндік беретін академиялық артықшылық бағдарламаларын дамытуға бағытталған.

Бүкіл республика бойынша академиялық артықшылық орталықтарын құрудың стратегиялық жоспарын іске асыру шеңберінде осы бастаманың негізгі элементтері болу үшін 15 аймақтық және 5 педагогикалық университет таңдалды. (2.2.1-кесте)

Жоғары білім беру жүйесін трансформациялауға және нығайтуға бағытталған стратегиялық бастамаларды жүзеге асыру мақсатында Ғылым және жоғары білім министрлігі жанынан Жобалық кеңсе құрылды. Жобалық кеңсе қазақстандық академиялық артықшылықтың бірегей үлгісін әзірлеу мен енгізуде шешуші рөл атқара отырып, аналитикалық және тұжырымдамалық хаб ретінде әрекет етеді. Жаһандық тенденцияларды, озық халықаралық тәжірибені және жоғары білім беру жүйесінің ұлттық ерекшеліктерін кешенді талдау нәтижелеріне сүйене отырып, бұл кеңсе Қазақстанның білім беру әлеуетін нығайтуға бағытталған стратегиялық бастамалар мен бейімдеу тетіктерін қалыптастырады.

2.2.1-кесте.

Академиялық шеберлік орталықтарын құру үшін таңдалған жоғары оқу орындарының тізімі

- 1 К.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
- 2 Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты
- 3 Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
- 4 Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті

- ⑤ І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
- ⑥ М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті
- ⑦ Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
- ⑧ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
- ⑨ Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
- ⑩ Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
- ⑪ Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті
- ⑫ А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті
- ⑬ Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
- ⑭ Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
- ⑮ Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
- ⑯ М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті
- ⑰ М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
- ⑱ С. Торайғыров атындағы университет
- ⑲ Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті
- ⑳ Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

белгілейтін Әдістемелік ұсынымдарды әзірледі. Бағдарлама Академиялық шеберлік орталықтарын құруды көздейді, олардың қызметі экологияны, су ресурстарын басқаруды, энергетикалық қауіпсіздікті, тау-кен металлургиясын, медицинаны, биотехнологияны, агроөнеркәсіптік кешенді қоса алғанда, басым салаларға бағытталатын болады. Әзірленген ұсынымдар академиялық бәсекеге қабілеттілікті арттыру саласындағы озық халықаралық тәжірибе негізінде стратегиялық нұсқауларды қалыптастырады, оларға қол жеткізудің негізгі міндеттері мен әдістерін айқындайды.

Әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу барысында академиялық жетістіктерге жетудің әртүрлі тәсілдері, оның ішінде университеттердің автономиясына негізделген либералдық көзқарас және процесті қатаң басқаруды көздейтін орталықтандырылған жоспарлы тәсіл талданды. Әрбір модельдің артықшылықтары мен шектеулерін ескере отырып, Қазақстанның жоғары білім беру жүйесінің ерекшеліктерін, студенттер мен оқытушылар құрамын, сондай-ақ ағымдағы міндеттер мен мүмкіндіктерді ескеретін меншікті тәсіл тұжырымдалды. Бұл бейімделген тәсіл ресурстарды оңтайлы пайдалануға, бар кемшіліктерді жоюға және оқу және ғылыми қызметтің сапасын тұрақты жақсартуға жағдай жасауға бағытталған.

Халықаралық тәжірибені талдау академиялық жетістіктерге жетуге бағытталған үш негізгі мақсатты стратегияны анықтауға негіз береді: **білім беру, зерттеу және қоғамға қызмет көрсету.**

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Жобалық кеңсесі академиялық артықшылық бағдарламасын іске асыру тәртібін

Бірінші стратегия

Білім беруге қатысты бірінші стратегия студенттерді сыни ойлауды, инновацияны және жаһандық құзыреттілікті дамытуға ынталандыратын бәсекеге қабілетті оқу бағдарламалары мен оқыту әдістерін әзірлеуге бағытталған.

Бұл стратегия оқу үдерісінің сапасын арттыруға бағытталған, бұл өз кезегінде халықаралық аренада университеттердің беделін нығайтады. Бұл тәсілді жүзеге асырудың мысалын Ресей мен Қытайдағы білім беру сапасын және университеттердің жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған бағдарламалардан табуға болады. Атап айтқанда, 2013 жылы іске қосылған ресейлік «5-100» жобасы оқу бағдарламаларын реформалау, оқытудың инновациялық әдістерін енгізу және белсенді интернационалдандыру арқылы жетекші ресейлік жоғары оқу орындарын әлемдік 100 үздік рейтингке қосуға бағытталған.

Сол сияқты Қытай да білім беру бағдарламаларына инвестиция салу, ғылыми-зерттеу мүмкіндіктерін күшейту және халықаралық академиялық қоғамдастыққа интеграциялау арқылы әлемдік деңгейдегі университеттер мен академиялық пәндерді құруды мақсат ететін Double First Class бастамасын белсенді түрде жалғастыруда. Бұл мысалдар бәсекеге қабілетті білім беруді дамытуға бағытталған

стратегиялардың тиімділігін көрсетеді, бұл студенттерді сапалы дайындауға ғана емес, сонымен қатар оқу орындарының халықаралық беделінің өсуіне ықпал етеді.

Екінші стратегия

Ғылым және зерттеу қызметін жандандыруды, университеттерді халықаралық ғылыми қауымдастықтарға біріктіруді және пәнаралық зерттеулерді дамытуды көздейді. Бұл тәсіл тәжірибеде жүзеге асырылуы мүмкін және экономика мен қоғамның әртүрлі салаларының дамуына елеулі әсер ететін жаңа білімдерді құруға ықпал етеді. Америка Құрама Штаттарында мұндай стратегияны жүзеге асырудың мысалы ретінде АҚШ-та президент Гарри Трумэннің кезінде жүзеге асырылған ашық ғылым моделін келтіруге болады. Ол ашықтық, қолжетімділік және зерттеулерді экономикалық және әлеуметтік құрылымдарға біріктіру қағидаттарына негізделген АҚШ-тың заманауи ғылыми экожүйесінің негізін қалады. Бұл модельдің негізгі элементі 1945 жылы Вэнивар Буш дайындаған **Ғылым – Шексіз шежіре (Science – The Endless Frontier)** есебінің қабылдануы болды [28]. Бұл құжат АҚШ-тың ғылым саясатын қалыптастырудың стратегиялық жоспарына айналды, ол ғылыми зерттеулерді үкімет қолдайтын және оның нәтижелері қоғам игілігі үшін қолжетімді болатын модельді ұсынды. Модель АҚШ-тың соғыстан кейінгі дамуына қатты әсер етіп, елдің ғылым мен технология саласындағы әлемдік

көшбасшы ретінде қалыптасуына көмектесті.

Үшінші стратегия

Қоғамға қызмет ететін үшінші стратегия университеттердің жергілікті және жаһандық қауымдастықтардағы рөлін кеңейтуге бағытталған. Осы стратегия аясында университеттер ғылыми және білім беру бастамалары арқылы әлеуметтік мәселелерді шешуге, тұрақты даму идеяларын ілгерілетуге және өмір сапасын жақсартуға үлес қосуға ұмтылады. Жапониядағы қоғамға қызмет ету стратегиясын жүзеге асырудың мысалы ретінде жергілікті экологиялық және әлеуметтік мәселелерді шешетін жобалар арқылы университеттер мен қоғам арасындағы байланысты нығайтуға бағытталған Top Global Universities бағдарламасы бастамасын келтіруге болады. Сингапурда қоғамға қызмет ету стратегиясы урбанизация, денсаулық сақтау және цифрлық трансформацияны қоса алғанда, негізгі әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған академиялық және қолданбалы зерттеулерді біріктіретін ұлттық университет кластерлерінің тұжырымдамасы арқылы жүзеге асырылады. Университеттер азаматтардың өмір сүру сапасын жақсарту үшін ғылыми шешімдерді ұсыну үшін үкіметпен және бизнеспен тығыз байланыста жұмыс істейді. Оңтүстік Кореяда KAIST сияқты жетекші

университеттер жасыл энергияға, суды басқаруға және ластануды бақылауға бағытталған ұлттық жобаларға зерттеулерді біріктіретін жаһандық инновациялық университет үлгісіне баса назар аударылады. Шет елдердің бағдарламалары мен тәсілдерінің мысалдары жоғары білім беру жүйесінің жаһандық және жергілікті міндеттерді шешуге елеулі үлес қоса отырып, әлеуметтік прогрестің катализаторына айналу мүмкіндігін көрсетеді..

Осылайша, білім беру, зерттеу және қоғаммен өзара әрекеттесу салаларындағы күш-жігерді біріктіру жоғары білімді трансформациялау үшін тұрақты негіз жасайды. Бұл үш стратегия университеттерге заманауи сын-қатерлерге тиімді жауап беруге және жаһандық дамуға елеулі үлес қосуға мүмкіндік беретін академиялық жетістіктерді қалыптастырудың кешенді тәсілін құрайды.

Ең жақсы халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, Жобалық кеңсе келесі негізгі бағыттарды қамтитын академиялық артықшылық стратегиясын әзірледі: білім және ғылым, академиялық автономия және университеттердің тұрақтылығы, сондай-ақ қоғамға қызмет ету. Бұл кешенді стратегия білім беру мен зерттеулердің сапасын арттырып қана қоймай, сонымен бірге университеттерге аймақтық және ұлттық дамудың катализаторы болуға мүмкіндік беретін қоғаммен белсенді араласатын тиімді және тұрақты академиялық орталықтарды құру үшін озық әлемдік тәжірибені біріктіруге бағытталған.

Осыған байланысты ЖОО-да академиялық артықшылық орталықтарын құру үшін әрқайсысы алға қойылған мақсаттарға қол жеткізудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын негізгі бағыттарды стратегиялық шешу қажет.

Біріншіден, **білім беру бағыты** әлемдік еңбек нарығында сұранысқа ие **мамандарды даярлау сапасын арттыруға** мүмкіндік беретін сыни ойлауды, инновациялық көзқарасты және пәнаралық өзара әрекеттесуді дамытуға бағытталған оқыту бағдарламаларын жетілдіруді талап етеді. «Білім беру» саласында университеттердің академиялық шеберлік стратегиясы аясында білім беру ортасын озық әлемдік стандарттарға сәйкес өзгертуге бағытталған маңызды қадамдар жасалды. Ең алдымен, оқу үдерістерін интернационалдандыруға баса назар аударылды, олар – MERPHI, И.М. Губкин, Де Монфорт университеті. Бұл бастамалар отандық білім беру ұйымдарына озық тәжірибелер мен білім беру әдістемелерін интеграциялауға ықпал етеді, бұл әлемдік деңгейде ұлттық жоғары білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Сонымен қатар университеттер арасындағы синергияны арттыру және интеграцияланған білім беру экожүйесін құру мақсатында университеттік консорциумдарды қалыптастыру процестері басталды. Бұл консорциумдар университеттерге бірлескен білім беру бағдарламаларын әзірлеу және жүзеге асыру үшін ресурстар мен сараптамаларды біріктіруге мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде білім беру сапасын арттыруға және пәнаралық бағыттарды дамытуға ықпал етеді. Бұл стратегияның маңызды элементі халықаралық деңгейдегі салалық мектептерді, соның ішінде IT, ауыл шаруашылығы және басқа да негізгі бағыттарды құру болып табылады. Бұл мектептер жетекші серіктес университеттермен тығыз ынтымақтастықта құрылып, жаһанданған және жоғары бәсекеге қабілетті әлемде тиімді жұмыс істей алатын мамандарды даярлауға бағытталған

Сонымен қатар білім беру бастамаларын, студенттер мен оқытушылар құрамын алмасуды, сондай-ақ университеттерді әкімшілік трансформациялауды қамтитын бірлескен бағдарламаларды әзірлеуге үлкен көңіл бөлінеді. Бұл шаралар академиялық ұтқырлықты тереңдетуге және басқарудың озық тәжірибесін енгізуге бағытталған, бұл отандық университеттердің халықаралық рейтингтердегі позицияларын жақсартуға көмектеседі. Бұл бастамалардың табыстылығының негізгі көрсеткіші халықаралық университет рейтингтеріндегі позициялардың жоғарылауы және студенттердің, оның ішінде шетелдік студенттердің санының артуы болмақ, бұл еліміздің академиялық бағдарламаларының халықаралық тартымдылығы мен мойындалуын көрсетеді.

Келесі бағыт **ғылыми-зерттеу** қызметін **жандандыруды және университеттерді халықаралық ғылыми желілерге біріктіруді көздейді**. Бұл ғылыми ландшафттың серпінді өзгерістері жағдайында академиялық институттардың тұрақты дамуын қамтамасыз етеді. Ғылымға бағытталған бағыт ғылыми-зерттеу инфрақұрылымын айтарлықтай кеңейтуді және жаңғыртуды жоспарлап отыр. Негізгі элементтердің бірі – мемлекеттік ғылыми-зерттеу зертханасын, сондай-ақ сутегі энергетикасы және STEAM аймақтары сияқты алдыңғы қатарлы салаларға бағытталғандарды қоса алғанда, ұлттық деңгейдегі мамандандырылған зертханаларды құру. Бұл зертханалар жаңа технологияларды дамытуға және ғылыми белсенділікті арттыруға ықпал ететін ғылыми зерттеулер мен инновациялар орталығы қызметін атқаратын болады.

Жоғары оқу орындарында ғылыми зерттеулерді нақты экономикамен және

өндіріспен интеграциялауға мүмкіндік беретін технопарктер мен академиялық қалашықтарды құру жоспарлануда. Бұл инфрақұрылымдық жобалар индустриялық-инновациялық аймақтарды дамытуға, ғылыми жетістіктерді коммерцияландыруды және оларды өндіріске енгізуді ынталандыруға ықпал етеді.

Бұл іс-шаралардың түпкілікті мақсаты – ғылыми-инновациялық белсенділікті арттыру, ол басылымдар санының, олардың дәйексөздердің көбеюінен, сондай-ақ ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге (ҒЗТКЖ) жұмсалатын шығыстар үлесінің ұлғаюында көрініс табады. Бұл көрсеткіштер университеттердің халықаралық бәсекеге қабілеттілігінің және олардың еліміздің экономикалық дамуына қосқан үлесін көрсететін маңызды критерийлер болып табылады№

Университеттердің академиялық дербестігі мен тұрақтылығына бағытталған шаралар

университеттердің икемділігі мен жаңа сын-қатерлерге бейімделуіне жағдай жасайтын өзін-өзі басқару тетіктерін және қаржылық тәуелсіздікті дамытуды қамтиды. Бұл шаралар тиімді басқару принциптерімен тығыз байланысты (good governance) жоғары білім саласындағы стратегиялық бастамаларды тиімді жүзеге асырудың іргелі негізі болып табылады. Осы бағыт аясында ЖОО-лардың ұзақ мерзімді тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін тұрақты қаржыландыру үлгілерін әзірлеу қажет. Университеттердің институционалдық дербестігі мен қаржылық тұрақтылығына қол жеткізу үшін бірқатар стратегиялық бастамаларды жүзеге асырған жөн. Ең алдымен, әлемнің жетекші университеттерінің үлгісіндегі Тәуелсіз директорлар кеңестерін құру

басқаруды трансформациялаудың катализаторы болады. Белгілі сарапшылар мен бизнес өкілдерінен тұратын бұл кеңестер басқарудың озық тәжірибесі мен инновациялық тәсілдерін ілгерілетіп отырып, жоғары деңгейдегі стратегиялық қадағалау мен жедел басшылықты қамтамасыз етеді.

Эндаумент қорлары

университеттерге кіріс көздерін әртараптандыруға және мемлекеттік бюджетке тәуелділігін барынша азайтуға мүмкіндік беретін тұрақты қаржыландырудың негізіне айналады. Бұл қорларды тиімді басқару олардың ұзақ мерзімді қаржылық қамтамасыз етілуін және дамудың басым бағыттарын қолдауды қамтамасыз етеді. Сайып келгенде, ЖОО-ның активтерін сенімгерлік басқаруға беру оларды ұтымды пайдаланудың және рентабельділігін арттырудың күшті механизмін жасайды, бұл материалдық-техникалық база мен білім беру инфрақұрылымын нығайтуға ықпал етеді. Осы шараларды біріктіру университеттерге қажетті дербестік пен қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етіп, олардың жаһандық аренадағы бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

«Үшінші миссия» – қоғамға қызмет ету – университеттердің жергілікті қауымдастықтармен, мемлекеттік органдармен және жеке сектормен өзара іс-қимылын күшейтуді, сондай-ақ әлеуметтік мәселелерді шешуге және өңірлік дамуды қолдауға бағытталған бағдарламаларды іске асыруды талап етеді. Бұл тактикалық шешімдер университеттердегі академиялық жетістіктерге ықпал ететін үйлесімді және өзара байланысты экожүйені құруға мүмкіндік береді.

«Университеттердің «үшінші миссиясы»

өңірлік жоғары оқу орындарының базасында біліктілік орталықтары мен форсайт-мектептер құру арқылы іске асырылуда. Бұл өңір экономикасының кадрлық және инновациялық қажеттіліктерін тереңірек түсінуге және қанағаттандыруға бағытталған стратегиялық қадам болып табылады. Мұндай құрылымдар университеттерге өңірлік экономикалық үдерістерге қосылуға ғана емес, сонымен қатар дамудың жаңа бағыттарын белсенді түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, кәсіптер бойынша өңірлік стандарттар мен қажеттіліктер карталарын (Кәсіптер атласын) әзірлеу білім беру бағдарламаларын еңбек нарығының талаптарына дәлме-дәл сай етуге ықпал етеді, бұл оқу курстарын жекелендіруге және өңірдің өзекті сұраныстарына сай мамандар дайындауға мүмкіндік береді. Осылайша, университеттер жай ғана білім беру ұйымдары емес, сонымен қатар өңірлік дамудың белсенді қатысушыларына айналады, білім беру мен қоғамның кәсіби қажеттіліктерін үйлестіруге ықпал етеді».

Қазіргі жағдайда білім жоғары білікті жұмыс күшін құру құралы ғана емес, сонымен қатар экономикалық және әлеуметтік прогрестің негізгі қозғаушы күші болып табылады. Білім дәуірінде білім мен ғылым елдің жаһандық

аренадағы бәсекеге қабілеттілігіне айтарлықтай әсер ететін стратегиялық ресурсқа айналуда. Академиялық артықшылық орталықтарын құру тұжырымдамасын жүзеге асыру және жоғары оқу орындарын аймақтық экономикалық процестерге біріктіру бастамаларын енгізу университеттер мен жергілікті қауымдастықтар мен өндірістің белсенді өзара әрекеттесуінің маңыздылығын көрсетеді. Жоғары білім саласындағы мемлекеттік саясат тұрақты өсу мен инновациялық даму факторы ретінде білім беру әлеуетін нығайтуға деген ұмтылысты да көрсетеді. Бұл шаралар білім беру бағдарламаларының еңбек нарығының қазіргі талаптарына тиімді бейімделуін қамтамасыз етеді, білім сапасын арттыруға ғана емес, сонымен қатар өңірдің әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешуге жоғары оқу орындарының белсенді қатысуына ықпал етеді.

Осылайша, білім беру, ғылыми-зерттеу, академиялық автономия және қоғамға қызмет көрсетуге бағытталған академиялық шеберлік орталықтарын құру стратегиясы университеттердің халықаралық аренадағы жоғары позицияларын ғана емес, сонымен қатар өңірлік даму мен қоғамдық әл-ауқатқа тұрақты үлес қосуын қамтамасыз ететін жоғары білімді дамытуға тұтас көзқарасты қалыптастырады.

2.2.2. Шетелдік университеттердің филиалдарын ашу

Жоғары білім беру жүйесін жаңғыртудың негізгі шарттарының бірі оның әлемдік академиялық қоғамдастыққа табысты интеграциялануы болып табылады. Осыған байланысты Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша Ғылым және жоғары білім министрлігі жоғары білімді трансформациялау бойынша бірқатар стратегиялық шараларды жүзеге асыруда [29].

Әрбір аймақтық ЖОО-на өзінің мамандануы мен ғылыми елеуетін ескере отырып, шетелдік серіктес университет тағайындалды. Талапкерлерді қабылдау тәртібі, білім беру бағдарламалары, оқу тілі және сапаны бақылау осы шетелдік университеттердің стандарттарына сәйкес келетінін атап өткен жөн.

Шетелдік университеттердің филиалдарын ашу инвестиция тарту арқылы экономиканың дамуына ықпал етеді.

Мысалы, De Montfort University (Алматы) инвестициясы 16 миллион АҚШ долларын құрады. Бұл білім беру инфрақұрылымын дамытуға, жаңа жұмыс орындарын ашуға және экономикаға қосымша мүмкіндіктер ашуға ықпал етеді.

Жалпы, 2023 жылдың соңында Қазақстанда 9 филиал мен серіктестік бағдарламасы жұмыс істейді, оның ішінде 6-ы 2022 – 2023 жылдары ашылды.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің базасында **МИФИ ұлттық зерттеу ядролық университетінің филиалдары** ◀◀◀

С. Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университетінің базасында **Губкин атындағы Ресей мұнай және газ университетінің филиалы**

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің базасында **Heriot Watt University (Ұлыбритания) университетінің филиалы**

ҚҰРЫЛДЫ

Сол сияқты, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті мен Аризона университеті арасында стратегиялық әріптестік моделі жүзеге асырылуда.

**KOZYBAYEV
UNIVERSITY**

Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінің базасында **Тяньцзинь кәсіптік университетінің (ҚХР) «Лу Бань шеберханасы»** ашылды.

Ақтау қаласында Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инженерия университетінің базасында **Германия университеттерінің консорциумы** құрылды: Вильдау қолданбалы ғылымдар техникалық университеті, Берлин техникалық университеті, Гамбург техникалық университеті және Берлин еркін университеті.

Қазақстан аумағында келесі филиалдар өз қызметін жалғастыруда

Мәскеу авиациялық институты "Восход" (Ресей)

М.Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті (Ресей)

De Montfort University Kazakhstan (Ұлыбритания)

**DE MONTFORT
UNIVERSITY
KAZAKHSTAN**

Қазақстанда өкілдік ететін барлық шетелдік жоғары оқу орындары **халықаралық рейтингтерде жоғары орындарды иеленген [30].**

THE[1] - 601-800	De Montfort University Kazakhstan
THE - 155	University of Arizona
THE - 351-400	Heriot Watt University
ҚХР ұлттық рейтингінде - 18-орын	Тяньцзинь кәсіптік университетінің «Лу Бань шеберханасы»
THE - 401-500	НИЯУ "МИФИ"

Шетелдік университеттердің филиалдарының **негізгі мақсаттары мен міндеттері:**

- **Білім сапасын арттыру:** Қазақстанда шетел университеттерінің филиалдарын ашудың басты мақсаты – жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім сапасын арттыру. Шетелдік университеттер өздерінің білім беру стандарттарын әкеледі, олар көбінесе академиялық қатаңдық пен практикалық бағыттылықтың жоғары деңгейімен ерекшеленеді. Бұл қазақстандық студенттердің дайындығын және олардың әлемдік еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді.

- **Стратегиялық салалар үшін кадрлар даярлау:** Қазақстанда өз филиалдарын ашатын шетелдік жоғары оқу орындарының көпшілігі экономиканың ғарыш, мұнай-газ, атом энергетикасы, IT, биотехнология және т.б. сияқты негізгі салалары үшін мамандар даярлауға бағытталған. Бұл Қазақстанның жоғары технологиялық және білімді қажет ететін өндірістерді дамытуға стратегиялық назар аударатынын дәлелдейді.
- **Қазақстандық университеттердің трансформациясы:** шетелдік университеттермен серіктестік те жергілікті университеттерді халықаралық стандарттар деңгейіне көшіруге бағытталған. Бұған білім беру бағдарламаларын жетілдіру, педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыру және оқытудың инновациялық әдістерін енгізу кіреді. Маңызды аспект түлектерді халықаралық еңбек нарығында бәсекеге қабілетті ететін қос дипломдық бағдарламаларды енгізу болып табылады.
- **Қос дипломдық бағдарламаларды дамыту:** шетел университеттерінің филиалдары ұсынатын қос дипломдық бағдарламалар студенттерге қазақстандық және шетелдік университеттердің дипломын алуға мүмкіндік береді. Бұл түлектердің Қазақстанда да, шетелде де табысты жұмысқа орналасу мүмкіндігін айтарлықтай арттырады.
- **Ғылыми зерттеулердің интеграциясы:** Шетелдік университеттер де Қазақстандағы ғылыми зерттеулерді дамытуға көңіл бөледі. Бірлескен ғылыми жобалар,

зертханалар мен орталықтар Қазақстан үшін де, халықаралық қауымдастық үшін де тиімді болатын инновациялар мен технологияларды дамытуға үлес қоса алады

Қазақстанда шетелдік жоғары оқу орындарының филиалдарын ашудың басты ерекшеліктерінің бірі мемлекет тарапынан белсенді қолдау болып табылады. Көп жағдайда бұл салаларды құру мен дамытуда мемлекеттік қаржыландыру шешуші рөл атқарады. Инфрақұрылыммен қамтамасыз ету және жөндеу-құрылыс жұмыстарын жүргізу үшін мемлекет гранттар мен қаражат бөледі.

Филиалдарының профессорлық-оқытушылық құрамы жоғары сапалы білім беруді қамтамасыз етуде және оқу үдерісіне халықаралық стандарттарды енгізуде маңызды рөл атқарады. Маңызды аспект қазақстандық және халықаралық білім беру жүйелерінің озық тәжірибесін біріктіретін үйлесімді білім беру ортасын құруға мүмкіндік беретін отандық және шетелдік оқытушыларды біріктіру болып табылады.

Шетелдік мамандар білім беру бағдарламалары мен ғылыми зерттеулерді дамытуға зор үлес қосуда. Мұндай оқытушылар оқу-тәрбие үрдісіне заманауи халықаралық әдістер мен тәсілдерді енгізеді, бұл білім деңгейін жақсартады және оны өзекті етеді.

Қазақстандағы шетелдік университеттердің **филиалдарына қабылдау** талаптары бағдарлама мен университетке байланысты өзгереді. Көптеген университеттерде талапкерлерге жоғары талаптар қойылады, бұл ең дайын және ынталы студенттерді таңдауды қамтамасыз етеді. Көптеген филиалдарда оқыту шет тілдерінде жүргізіледі, бұл студенттердің

оқыту тілін жоғары деңгейде меңгеруін талап етеді.

Мысалы, Де Монфорт Университетінің Қазақстан филиалында, Университет Аризона, Гериот Уатт университеті бакалавриат бағдарламаларына түсу үшін TOEFL iBT-70, IELTS 5.0, Duolingo 100 бойынша ағылшын тілін білуді талап етеді.

De Montfort University Kazakhstan

Монфорт университетінің Қазақстан филиалы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 27 сәуірдегі № 270 қаулысымен құрылды. 2022 – 2023 оқу жылындағы студенттер құрамы 657 адамды құрайды, оқу ақысы 12 000 АҚШ долларын құрайды [31].

Келесі білім беру бағдарламалары ашылды:

бакалавриат

- Бухгалтерлік есеп және қаржы,
- Бизнес және маркетинг,
- Қаржы және инвестиция,
- Бизнес экономикасы,
- Жарнама және маркетингтік коммуникация,
- Бизнесі басқару,
- Іскерлік кәсіпкерлік және инновациялар,
- киберқауіпсіздік,
- информатика,
- бизнес деректерін талдау;

магистратура

- MBA Global,
- MSc Finance & Investment,
- MSc Marketing Management.

University of Arizona

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 15 сәуірдегі № 225 қаулысы негізінде ОҚО им. М.Қозыбаева және Аризона университеті [32].

Университеттер келесі бағыттар бойынша **11 бірлескен білім беру бағдарламасын** жүзеге асыруда:

- Білім берудегі психология;
- Биотехнология;
- Өндірістің химиялық сараптамасы және аналитикалық бақылауы;
- Басқарудағы ақпараттық жүйелер;
- Электроника және телекоммуникация;
- Өсімдіктер туралы ғылым және технология;
- Өсімдіктер денсаулығы туралы ғылым;
- Бастауыш білім және инклюзивті тәжірибе;
- Астрономия және қашықтықтан зондау әдістері;
- Бизнес және менеджмент;
- Арнайы білім беру және инклюзивті тәжірибе

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті негізіндегі Heriot Watt Univ [33].

Эдинбургте, Шотландияда негізгі кампусы және Дубай мен Малайзиядағы кампустары бар, дүние жүзінде 30 000-нан астам студенттерге қызмет көрсететін **жаһандық университет**.

Ең танымал бағыттар:

- мұнай өнеркәсібі,
- электр энергетикасы, математика,
- IT-технологиялар және т.б.

Лу Банның шеберханасы

Шығыс Қазақстан техникалық университетінде орналасқан Д.Серікбаева [33а].

Жобаның мақсаты

Қазақстанда автомобиль көлігіндегі озық технологиялар саласында бірегей оқу-әдістемелік база құру. **Инвестиция көлемі 8 миллион юаньды құрады.**

Күтілетін нәтижелер

әлемдік стандарттарға сәйкес инженерлік білім берудің жаңа моделі, озық технологиялар трансферті, ұлттық экономиканың қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескере отырып инженерлік тәжірибені дамыту.

Негізгі қызмет бағыттары

- Автомобиль көлігі саласында бірегей оқу-өндірістік зертхана құру;
- Жаңа кәсіптер атласы мен халықаралық стандарттарға сәйкес инновациялық білім беру бағдарламаларын әзірлеу;
- Автономды көлік құрылғылары және ЖИ басқаратын робот көлік жүйелері, гибридті көліктер мен электромобильдерге диагностика және қызмет көрсету бойынша мамандарды оқыту;
- Кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау;
- Қытайдағы жоғары кәсіби оқу орындарымен академиялық және ғылыми ынтымақтастықты кеңейту.

«Мәскеу инженерлік физика институты» Ұлттық ядролық зерттеу университеті (NRNU «MEPhI») (РФ)

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 5 тамыздағы No 539 қаулысымен «МЭФИ Ұлттық зерттеу ядролық университеті» Федералдық мемлекеттік автономды жоғары оқу орнының филиалы құрылды [33б].

Оқыту бағыттары

бакалавриат

- элементар бөлшектер физикасы және космофизика,
- қауіпсіз жоғары өнімді есептеу жүйелері;

магистратура

- қауіпсіз жоғары өнімді есептеу жүйелері мен технологиялары.

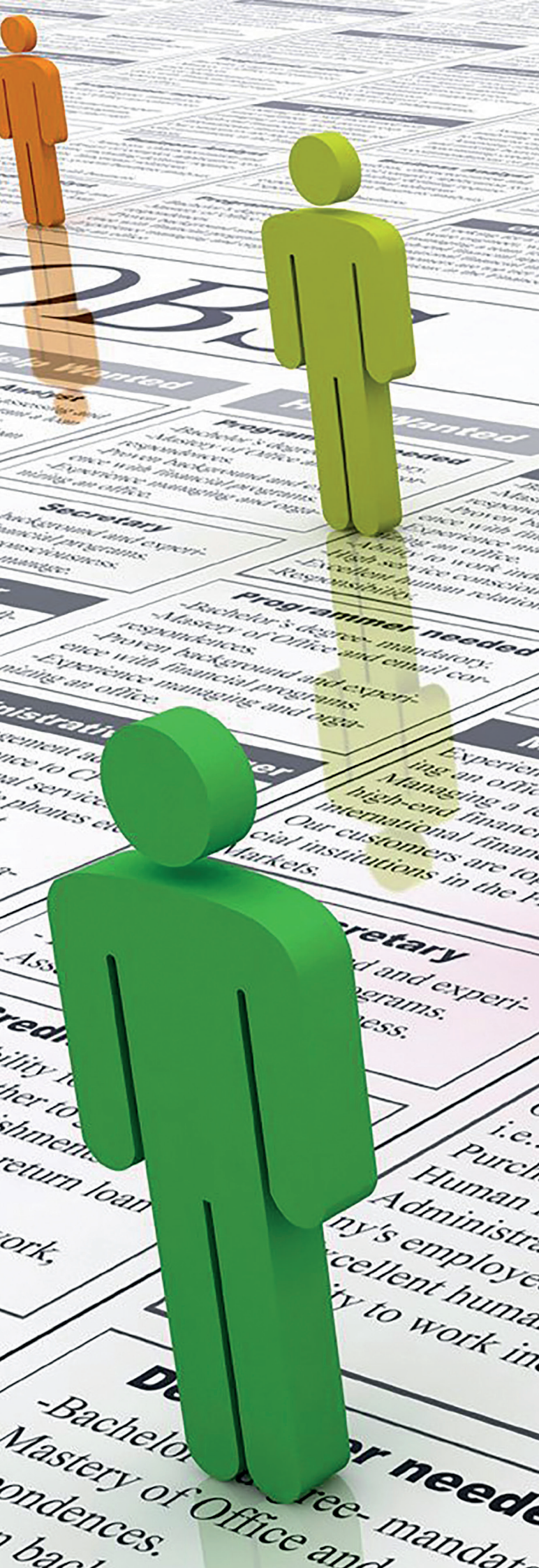
Филиалдар үшін мемлекеттік білім беру тапсырыстарының құнын арттыруды көздейтін жоғары білімді қаржыландырудың жаңа моделі әзірленді.

Шетелдік жетекші университеттермен ынтымақтастықтың негізгі мақсаты

– атом өнеркәсібі, «жасыл» сутекті дамыту, су қауіпсіздігін қамтамасыз ету және т.б. сияқты қазақстандық жоғары оқу орындарында іс жүзінде көрсетілмеген ең танымал және тапшы салаларда мамандарды дайындау. Сонымен қатар, шетелдік серіктес университеттерді таңдау нақты салалардағы экономикалық қажеттілікке, сондай-ақ өңірлердің сұраныстары мен ұсыныстарын ескере отырып жүргізілді.

Қазақстанда шетелдік жоғары оқу орындарының филиалдарының ашылуы еліміздің әлемдік білім кеңістігіне интеграциялануындағы маңызды қадам болып табылады. Бұл білім беру сапасын арттыруға, озық білім беру стандарттарын енгізуге және ұлттық және халықаралық еңбек нарығында сұранысқа ие жоғары білікті мамандарды даярлауға жағдай жасауға ықпал етеді.

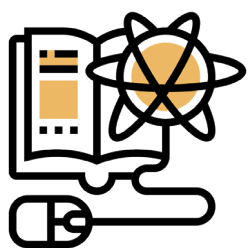

2.3. Жоғары білімді еңбек нарығымен синхрондау контекстіндегі білім беру бағдарламалары

Жоғары білім экономика үшін білікті кадрларды дайындауда, қоғамның тұрақты дамуын қамтамасыз етуде және еңбек нарығының қажеттіліктерін қанағаттандыруда шешуші рөл атқарады. Университеттер еңбек нарығындағы өзгерістерге бейімделіп қана қоймай, ғылыми-техникалық прогресс пен экономикалық дамудың болашағын белсенді түрде қалыптастыруда. Университеттер экономикалық өсуді, бәсекеге қабілеттілікті арттыратын және экономиканы әртараптандыруға ықпал ететін озық идеялар мен технологияларды генерациялайтын инновациялардың драйверлері болып табылады.

Университеттердің білім беру және инновациялық әлеуетін іске асыру бірқатар негізгі шарттарды орындауды және белгілі бір қиындықтарды жеңуді талап етеді. Біріншіден, озық идеялар мен ғылыми жаңалықтарды біріктіре отырып, білім беру бағдарламаларын үздіксіз жаңартып отыру. Екіншіден, оқытудың практикалық сипатта болуын қамтамасыз ету үшін өндіріспен тығыз байланыста болу.

Экономикалық факторлар жоғары білімнің дамуына да қиындықтар туғызады. Мысалы, цифрландыру, жасанды интеллект, бұлтты технологияларды дамыту жағдайында студенттердің танымдық дағдыларын, физикалық ғана емес, виртуалды кеңістікті де басқару қабілетін, әлеуметтік дағдылар мен эмоционалдық интеллектін, «жұмсақ» құзыреттіліктерін, оның ішінде сыни тұрғыдан ойлауды және жүйелі мәселелерді шешуді, өзара әрекеттесу қабілетін, қазіргі заманғы нарықтық білімнің қазіргі заманғы бәсекелестікке жеткілікті емес екендігін көрсетеді. Осыған байланысты, кадрларды даярлау үдерісінде пәнаралық тәсілді қолдану өзекті бола түсуде, мысалы,

цифрландыруға байланысты көптеген университеттер IT-мен пәнаралық бағдарламаларды жүзеге асыра бастады.

Атап айтқанда, Қарағанды техникалық университеті. А.Сағынов «**IT медицина**» бағдарламасын әзірледі, Нархоз университеті – «**Цифрлық инженерия**», атындағы ҚазҰУ. Әл-Фараби – «**Медицинадағы жасанды интеллект**» және т.б..

Соңғы жылдары білім беру бағдарламаларының сапасын жүйелі түрде арттыру және оларды еңбек нарығының динамикалық өзгеретін талаптарымен мақсатты үндестіру бойынша белсенді жұмыс жүргізілуде, бұл академиялық білім мен өндірістердің практикалық қажеттіліктерін тығыз байланыстыруға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, мыналар бойынша ауқымды жұмыстар жүргізілді:

- білім беру бағдарламаларын Ұлттық

біліктілік стандарттарымен, жалпы біліктілік стандарттарымен және кәсіптік стандарттармен үйлестіру;

- білім беру бағдарламаларын сараптамалық бағалауға жұмыс берушілерді тарту;
- нарық талаптарын қанағаттандыру мақсатында бағдарламаларды үнемі жаңартып отыру;
- университеттердің инновациялық және пәнаралық бағдарламаларын әзірлеу;
- мәліметтерді жүйелеу және олардың өтініш берушілер, мүдделі азаматтар мен ұйымдар үшін ашықтығын қамтамасыз ету және т.б.

Жалпы, тәуелсіздік жылдарында Қазақстанның жоғары білім беру жүйесінде

3,8 млн. жуық адам білім алды. Орта есеппен түлектердің шамамен **70%** вы бір жыл ішінде **ЖҰМЫСҚА** орналасады.

Жұмыспен қамтудың ең жоғары көрсеткіштері кадрларды даярлаудың келесі салаларында байқалады

81,3%

«Әскери істер және қауіпсіздік»

74,3%

«Медицина»

72,2%

«Жаратылыстану»

72,1%

«Техникалық ғылымдар және технологиялар»

71,6%

«Қызмет көрсету»

71,5%

«Білім беру»

Қазақстандағы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласында білім берудің практикалық бағыттылығын қамтамасыз ету үшін барлық қажетті күш жұмсалуда. Бұл күш-жігердің негізгі бағыттары еңбек нарығы мен ғылыми-техникалық прогрестің заманауи талаптарын ескере отырып оқу бағдарламаларын жаңарту, студенттерге нақты жұмыс тәжірибесін алуға және кәсіби қызметке жақсы дайындалуға мүмкіндік беретін университеттердегі теориялық оқыту мен кәсіпорындардағы практикалық сабақтарды біріктіруді көздейтін дуальды білім беру жүйесін енгізу болып табылады. Университеттер компаниялармен және өнеркәсіптік кәсіпорындармен белсенді ынтымақтасады, бірлескен білім беру бағдарламаларын жасайды, студенттердің өндірістік практикасы мен практикалық сабақтарын ұйымдастырады, бұл нақты өндірістерде жұмыс істеу үшін қажетті білім мен дағдыларды жаңартуға көмектеседі.

Жоғары білім беру жүйесі мен еңбек нарығының өзара **әрекеттестігі білім беру ұйымдары мен жұмыс берушілер** арасында серпінді тепе-теңдікті орнатуға бағытталған. Осы саясатты іске асырудың дәстүрлі құралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 12 қазандағы No 568 бұйрығына сәйкес қалыптастырылатын және таратылатын **мемлекеттік білім беру тапсырысы** болып табылады. Бұйрықты қалыптастыруға негіз болып халықты жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі **уәкілетті орган ұсынатын кадрларға қажеттіліктің қысқа мерзімді және орта**

мерзімді болжамы, бекітілген әдістемесі және бекіткен қағидалары табылады.

Бұл болжам білім беру саласындағы уәкілетті органға жоғары білім үшін кадрларды даярлау бағыттарын да, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру үшін кадрларды даярлау деңгейлерін де қамтитын мемлекеттік білім беру тапсырысының жобасын әзірлеуге мүмкіндік береді. Бұйрықтың тиімді бөлінуін қамтамасыз ету үшін мүдделі мемлекеттік органдардың, «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлер палатасының, жұмыс берушілер қауымдастығы мен азаматтық қоғам институттарының өкілдерінен тұратын арнайы комиссия құрылуда. Комиссия мүшелерінің тақ санынан тұратын комиссия төрағаның, оның орынбасарының және хатшысының көпшілік даусымен сайланады.

Комиссия шешімі бекітілгеннен кейін білім беру саласындағы уәкілетті орган мемлекеттік білім беру тапсырысын білім беру бағдарламаларының тиісті топтары арасында бөледі. Бұл процесс экономиканың кадрларға болжамды қажеттіліктерін, оның ішінде салалық және өңірлік қажеттіліктерді, елдің индустриялық-инновациялық дамуының басымдықтарын, сондай-ақ білім беру және ғылыми ұйымдардың ғылыми-педагогикалық кадрларға қажеттілігін ескереді. Осылайша, білім беру бағдарламаларының топтары арасында қалыптастырылатын және бөлінетін мемлекеттік білім беру тапсырысы білім беру ұйымдары арасында конкурстық негізде орналастырылып, кадрларды даярлаудың экономиканың ағымдағы және болашақ талаптарына сай болуын қамтамасыз етеді.

АТЛАС
НОВЫХ
ПРОФЕССИЙ
И КОМПЕТЕНЦИЙ
КАЗАХСТАНА

2-тарау.

Жоғары білім беруді жаһандық сын-қатерлер жағдайында дамытудың жаңа векторы

2.3.1. Қажет кадрларды алдын ала даярлау

Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған **тұжырымдамасында озық кадрлармен қамтамасыз ету моделіне** көшу арқылы мамандар даярлау саясатын жетілдіру көзделген.

Осы мақсаттарға жету үшін мемлекеттің, бизнестің және білім беру ұйымдарының күш-жігері біріктірілуде. Іс-әрекет алгоритмі кадрларға сұранысты болжау және барлық мүдделі тұлғаларды тарта отырып Мамандықтар атласын әзірлеу, біліктілік талаптарын анықтау және жаңа буын мамандарын даярлаудың заманауи форсайт әдістерін қамтиды. **Мамандықтар атласының** болжамдық деректерін іс жүзінде жүзеге асыру мақсатында 2029 жылға дейінгі халық табысын арттыру бағдарламасы аясында «Мамандығым – болашағым» жобасы жүзеге асырылуда. Жобаның негізгі мақсаты – Қазақстан Республикасындағы өңірлік еңбек нарықтарының ағымдағы сұраныстарын ескере отырып, кадрларды даярлау жүйесін реформалау. Бұл жүйеде университеттер шешуші рөл атқарады, атап айтқанда, еліміздің әр аймағы мен секторы үшін жетекші жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары тағайындалады.

Кадрлық қажеттіліктердің өңірлік карталарын әзірлеу өңір экономикасының нақты қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған мамандарды даярлауды оңтайландырудағы стратегиялық маңызды қадам болып табылады. Қазіргі уақытта Павлодар облысында, Маңғыстау облысында, Қарағанды облысында, сондай-ақ Астана және Алматы қалаларында кадрларға қажеттілік карталары сәтті әзірленді, бұл әртүрлі кәсіптер мен білім беру бағдарламаларына сұранысты анықтауға және нақтылауға мүмкіндік берді.

Мысалы, макроөңірлерді зерттеу аясында сандық тау-кен ІТ инфрақұрылымының сәулетшісі және 3D геологы сияқты саланың ерекшеліктерін де, заманауи цифрлық технологияларды да терең түсінуді қажет ететін жаңа мамандықтар анықталды. Дәстүрлі салаларды да (тау-кен металлургия, мұнай-газ, машина жасау, құрылыс, көлік және логистика) және қарқынды дамып келе жатқан салаларды да (туризм, ІТ, шығармашылық индустриялар) қамтитын талдау кадрларды даярлаудағы кешенді тәсілдің маңыздылығын атап көрсетеді. .

Бұл тәсіл білім беру бағдарламалары мен мамандардың құзыреттілігін өңірлік экономикалардың талаптарына бейімдеуді қамтамасыз етеді, бұл сайып келгенде, елдің жаһандық деңгейде бәсекеге қабілеттілігін арттыруға әкеледі.

Анықтама: Қазақстан Республикасының Үкіметі басымдық ретінде белгілеген экономиканың 9 секторының Атластары жасалды:

1. тау-кен металлургия кешені,
2. мұнай-газ өнеркәсібі,
3. ауыл шаруашылығы,

4. көлік және логистика,
5. машина жасау,
6. АКТ,
7. энергетика,
8. туризм
9. құрылыс.

Барлығы **463 мамандық** 9 басым сектор бойынша егжей-тегжейлі сипатталған, оның ішінде: **239 жаңа, 95 өзгермелі, 129 жойылып бара жатқан мамандықтар**.

Кадрларға қажеттіліктің әзірленген өңірлік карталары негізінде жоғары кәсіптік білім берудің білім беру бағдарламаларын әзірлеу және жаңарту жүзеге асырылады. Бұл үдерісте серіктес-кәсіпорындар бағдарламалардың негізгі бірлескен әзірлеушілері ретінде әрекет ете отырып, шешуші рөл атқарады. Осылайша, кейбір білім беру бағдарламаларында тәжірибедегі мамандардың үлесі 75%-ға жетті.

2-тарау.

Жоғары білім беруді жаһандық сын-қатерлер жағдайында дамытудың жаңа векторы

2.3.2. Білім беру бағдарламаларының бағыттары және оларды жаңарту

Оқытылатын дағдылар мен білімдердің мазмұны оқу процесінің маңызды құрамдас бөлігі бола отырып, білім беру бағдарламаларымен егжей-тегжейлі реттеледі. Бұл бағдарламалар оқу курстарының стандарттары мен параметрлерін белгілейтін, сондай-ақ күтілетін құзыреттер мен оқу нәтижелерін нақтылайтын нормативтік және әдістемелік құжаттар ретінде әрекет етеді. Осы бағдарламалар аясында студенттерде еңбек нарығы мен ғылыми қоғамдастықтың заманауи талаптарына сәйкес келетін қажетті кәсіби дағдылар мен академиялық білімді қалыптастыруға ықпал ететін материалды баяндау көлемі мен тереңдігі анықталады.

Жоғары және/немесе жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарына әдістемелік көмек көрсету мақсатында 2023 жылы Жоғары білімді дамытудың ұлттық орталығы Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің **білім беру бағдарламаларын әзірлеу жөніндегі нұсқаулықты** дайындады. Әдістемелік нұсқауларға сәйкес жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің білім беру бағдарламасын әзірлеу ең алдымен **еңбек нарығының ағымдағы және болашақтағы қажеттіліктерін талдауды талап етеді**. Еңбек нарығының ағымдағы және болашақ қажеттіліктерін болжауды талдау жұмыс берушілер тарапынан сұранысқа ие бар және келешек кәсіби дағдылар мен құзыреттер туралы деректерді жүйелі жинау және өңдеу арқылы жүзеге асырылады. Бұл әртүрлі көздерді, соның ішінде жұмыспен қамту статистикасын, еңбек нарығының есептерін, сала өкілдерімен сауалнамалар мен сұхбаттарды, технологиялық және экономикалық үрдістерді талдауды пайдалана отырып жасалады.

Оқыту нарығы да назарға алынған, оның ішінде өңірде мамандарды даярлау бағдарламаларының қолжетімділігі мен сапасы да ескерілген. Білім беру мекемелерінің қазіргі инфрақұрылымы, оның ішінде жоғары сапалы білім беруге қабілетті білікті оқытушылар мен профессорлардың болуы талданады. Қолданыстағы және жоспарланған білім беру бағдарламаларының еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкестігі бағаланады.

Студенттерге практикалық дайындықты қамтамасыз ету және оларды кәсіби ортаға біріктіру үшін кәсіпорындармен өзара әрекеттесу мүмкіндіктері зерттелуде. Бірегей күшті жақтарды және жақсартудың әлеуетті бағыттарын анықтау үшін аймақтық және

халықаралық деңгейде білім беру ұйымдары арасындағы бәсекелестікті қарастыру да маңызды. Осы деректер негізінде еңбек нарығының ағымдағы және келешек қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған жаңа білім беру бағдарламаларын түзету немесе құру бойынша ұсыныстар қалыптасады. Бұл жаңа кәсіптер мен құзыреттер атласын ескере отырып, қазіргі уақытта және болашақта сұранысқа ие мамандарды анықтауды, сондай-ақ түлектердің жұмысқа орналасу перспективаларын, соның ішінде мамандардың жетіспеуі мен артықтығын және жаңа кәсіптер мен дағдылардың пайда болуын талдауды қамтиды.

Сонымен қоса облыстағы және көршілес өңірлердегі, сондай-ақ шетелдік білім беру ұйымдарының арасында кадрларды даярлау нарығында бәсекелестіктің болуын қоса алғанда, кадрларды даярлаудың әлеуетті нарығына талдау және бағалау жүргізілуде. Бәсекелестік орта талданады. Жоғары оқу орнының білім беру бағдарламаларын іске асыру мүмкіндіктері, оның ішінде қажетті кадрлық, материалдық-техникалық, ақпараттық және қаржылық ресурстардың болуы бағаланады. Алынған нәтижелер бойынша ЖЖОКБҰ оқыту бағыттарының тізімін анықтайды. Білім беру бағдарламаларын әзірлеуді ОМБ басшысының бұйрығымен құрылған ғылыми комитеттер жүзеге асырады, олардың құрамына ғылыми қызметкерлер, жұмыс берушілер мен студенттер кіреді.

Сапаны қамтамасыз ету үшін әзірленген білім беру бағдарламаларының мазмұны тәуелсіз сарапшыларды (2 немесе 3 сарапшы) тарта отырып, **ауқымды сараптамадан** өтеді. Білім беру қызметін жүзеге асыруға лицензия алудың негізгі шарттарының бірі жоғары

және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің білім беру бағдарламасын **Білім беру бағдарламаларының тізіліміне** енгізу болып табылады (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2020 жылғы 17 тамыздағы № 351 «Білім беру саласындағы қызметті жүзеге асыруға лицензия беру ережесін бекіту туралы» бұйрығы).

19 және оны қалыптастырудың мақсаты білім беру бағдарламаларының бірыңғай ақпараттық базасын құру және кейіннен білім беру бастамаларын жан-жақты талдау мен бағалаудың аналитикалық құралы ретінде пайдалану болды [34].

Білім беру бағдарламаларын Тізілімге енгізу төрт кезеңде жүзеге асырылады: өтініш беру, әкімшінің өтінішті тексеруі және пысықтауы, емтихан өткізу және бағдарламаны **Тізілімге түпкілікті енгізу немесе өтінімді** қабылдамау.

Тізімге енгізілген білім беру бағдарламалары Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2022 жылғы 20 шілдедегі № 2 бұйрығымен бекітілген Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарына сәйкес болуы тиіс [35].

«Педагогика ғылымдары» мамандығы бойынша кадрларды даярлау мәселесіне келер болсақ, білім беру бағдарламасы Қазақстан Республикасы Білім министрінің 3 тамыз 28 № 28 бұйрығымен бекітілген Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білімнің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарына сәйкес білім беру бағдарламасының орындалуын қамтамасыз ету қажет [36].

«Денсаулық сақтау» мамандығы бойынша кадрларды даярлау бағытында тізілімге енгізілген білім беру

бағдарламасы Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2022 жылғы 4 шілдедегі бұйрығымен бекітілген Денсаулық сақтау саласындағы білім беру деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарына, мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына сәйкес болуы қажет [37].

В 2023 жылдың соңындағы Тізілімнің мазмұнын талдау мынаны көрсетті:

Тізілім **8556 білім беру бағдарламасын** қамтиды, оның ішінде білім деңгейлері бойынша:

2.3.1-кесте.

Білім деңгейлері бойынша ББ үлесі

Дереккөз: epvo.kz

8 556 ББ-тің **5 505 ББ (64%) жаңартылды**, ал **672 ББ (8%)** кәсіби стандарттар негізінде **әзірленіп, тізілімге енгізілді. 4917 (немесе 57,5%)** білім беру бағдарламасы, оның ішінде бакалавриатта 2681, магистратурада 1714, докторантурада 522 білім беру бағдарламасы **аккредиттелген**.

2.3.1-сурет.

Білім беру салалары бойынша білім беру бағдарламалары

Дереккөз: epvo.kz

Тізімге жоғары және/немесе жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары енгізген білім беру бағдарламаларын талдау білім берудің 12 бағытының ішінде бағдарламалардың саны бойынша жетекші орындарды

- «Бизнес, менеджмент және құқық» (20,1%),
- «Педагогика ғылымдары» (19,9%),
- «Индустриялық және өнеркәсібі» (18%),
- «Өнер және гуманитарлық ғылымдар» (9,7%),
- «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» (6,8%). (2.3.1-сурет)

Осы бес бағыттың барлығы тіркелген білім беру

бағдарламаларының 74,5%-ын құрап, осы бағыттар бойынша мамандарды даярлауға деген сұраныстың жоғары екенін көрсетеді. ББ-ның ең аз саны «12 – Ұлттық қауіпсіздік және әскери істер» өрісінде тіркелген – бар болғаны 6 бағдарлама, бұл ББ жалпы санынан 0,1% құрайды. Бұл бағыттағы оқытуды «Қоғамдық қауіпсіздік» бағыты бойынша 4 жоғары оқу орны жүргізеді: Әлихан Бөкейхан университеті, Қазақ ұлттық университеті әл-Фараби, Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті.

ББ санындағы айырмашылық құзыреттерге деген ерекше сұранысқа, еңбек нарығының құрылымына және мамандарды даярлау ерекшеліктеріне байланысты. Гуманитарлық ғылымдар дәстүрлі түрде әртүрлі академиялық және қолданбалы қызығушылықтарды қанағаттандыру қажеттілігімен, сондай-ақ лингвистика, тарих, философия және өнер сияқты салалардағы арнайы білімге сұраныстармен байланысты білім беру бағдарламаларының кең әртараптандырылуымен сипатталады. Бұл бизнес немесе инженериямен салыстырғанда олардың саны аз болғанымен, осы саладағы бағдарламалардың салыстырмалы әртүрлілігі мен ауқымын түсіндіреді.

Техникалық және инженерлік салалар, керісінше, білім беру бағдарламаларының тар мамандануына ие, бұл кәсіптік дағдыларды стандарттау талаптарына және білім беру бағдарламаларының сала сұранысына сәйкестігіне байланысты. Инженерлік пәндер арнайы жабдықты, зертханаларды және жоғары білікті оқытушыларды қоса алғанда, айтарлықтай оқу ресурстарын талап етеді, бұл бірнеше, әртүрлі бағдарламаларды құру мүмкіндігін

шектейді. Ұқсас жағдай ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласында да байқалады, мұнда бағдарламалар нақты, жоғары сұранысқа ие құзыреті бар мамандарды даярлауға бағытталған.

Осылайша, білім беру бағдарламаларының құрылымы мен санындағы айырмашылықтар экономиканың ағымдағы қажеттіліктерін ғана емес, сонымен қатар білім беру стандарттарының икемділік дәрежесін, сондай-ақ әрбір нақты саладағы білімді әртараптандыру немесе стандарттау қажеттілігін көрсетеді.

Тізілмдегі білім беру бағдарламаларының өңірлер және білім деңгейі бойынша саны бойынша салыстырмалы деректер 2.3.2-суретте көрсетілген.

Тізілімге **266 инновациялық кәсіпорын немесе 3,1 %** кіреді.

Инновациялық бағдарламалардың басым бөлігі

- бакалавриат - **159 ББ (60%)**
- магистратурада – **95 ББ (36%)**
- докторантурада - **12 ББ (4,5%)** әзірленген.

Инновациялық бағдарламалардың көпшілігін Қазақстанның келесі университеттері әзірледі:

1. Л.Н. Гумилева ат. ЕҰУ - **39 ББ**
2. М.Әуезов ат. Оңтүстік Қазақстан университеті - **22 ББ**
3. А.Сағынов ат. Қарағанды техникалық университеті - **16 ББ**;
4. Д.Серікбаев ат. ШҚТУ - **14 ББ**;
5. әл-Фараби ат. ҚазҰУ - **12 ББ**;
6. Е.А.Бөкетов ат. ҚарУ - **11 ББ**;
7. Қ.Жұбанов ат. АРУ - **10 ББ**;
8. Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті - **10 ББ**.

2-тарау.

Жоғары білім беруді жаһандық сын-кәтерлер жағдайында дамытудың жаңа векторы

2.3.2-сурет.

2022-2023 оқу жылына аймақтар мен білім деңгейлері бойынша Тізілімдегі БӨ саны

Дереккөз: epvo.kz

2.3.2-кесте.

Іске асырылған білім беру бағдарламаларының саны бойынша 10 үздік университет

	ЖЖОКБҰ атауы	БББ саны
1	әл -Фараби ат. ҚазҰУ	562
2	Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ	299
3	М.Әуезов ат. ОҚУ	292
4	Абай ат. ҚазҰПУ	269
5	Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті	227
6	М.Х.Дулати ат. Тараз өңірлік университеті	220
7	Қ.И. Сәтпаев ат. Қазақ ұлттық зерттеу техн. университеті	196
8	Е.А.Бөкетов ат. Қарағанды университеті	193
9	М.Қозыбаев ат. СҚУ	163
10	Торайғыров ат. университет	163

Динамикалық өзгермелі еңбек нарығы үшін сұранысқа ие құзыретті адам ресурстарын қалыптастыру жоғары оқу орындарының стратегиялық міндеті болып табылады. Бұл контексте болашақ түлек моделін дәл болжау маңызды болып табылады, бұл негізгі мүдделі тараптармен күш-жігерді біріктіруді талап етеді. Жұмыс берушілер мен стратегиялық серіктестер тарапынан қойылатын талаптардың эволюциясы білім беру бағдарламаларының мақсаттарын жүйелі түрде бейімдеуді, олардың құрылымы мен мазмұнын қайта қарауды қажет етеді, бұл өз кезегінде білім беру бағдарламаларын жүйелі жаңартуға және тұтастай алғанда білім беру үдерісін жаңғыртуға бастамашылық етеді.

Қазіргі уақытта **65,1%** жаңартылды ББ.

Тізілімдегі ББ-ны жаңартудың негізгі себептері:

- оқу жоспарына жаңа пәндерді енгізу;
- кәсіптік стандарттарға, жаңа кәсіптер атласына сәйкес жұмыс берушілердің, студенттердің, халықаралық аккредиттеу агенттіктерінің ұсынымдарына байланысты пәндер бойынша мақсат пен оқу нәтижелерін өзгерту немесе түзету, сондай-ақ шетелдік серіктес ЖОО-мен бірлескен және қос дипломдық білім беру бағдарламаларын ашу мақсатында;
- ББ-ны Мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкес келтіру;
- пәндердің санын және күрделілігін өзгерту/қосу, пәндерді бір циклден екіншісіне ауыстыру.

Білім беру бағдарламаларын жаңарту кадрларды даярлаудың заманауи экономикалық талаптарға, жұмыс берушілердің күтулеріне және нормативтік құжаттарға сәйкес келуін қамтамасыз етуге бағытталған жоғары білім берудегі стратегиялық менеджменттің құрамдас элементі болып табылады. Бұл қызмет білім беру қызметтері нарығындағы бағдарламалардың бәсекеге қабілеттілігін арттырып қана қоймайды, сонымен қатар өзгермелі жағдайлар мен сұраныстарға бейімделу тетігі қызметін атқарады. Сонымен қатар, білім беру бағдарламаларының тізілімінен ескірген бағдарламаларды алып тастау критерийлерін енгізу олардың өзектілігін үздіксіз мониторингілеу және талдау қажеттілігіне баса назар аударады, бұл көрсетілетін білім беру қызметтерінің сапасы мен сұранысын арттыруға көмектеседі.

2-тарау.
Жоғары білім беруді жаһандық сын-қатерлер жағдайында дамытудың жаңа векторы

2.3.3. Еңбек нарығы және жоғары білікті жұмыс күші

СЖРА ҰСБ деректері бойынша 2023 жылға арналған **Қазақстанның жұмыс күші 9 534 114 адамды** құрайды.

Олардың **43%** (4 141 103 адам) жоғары білімді.

Жұмыспен қамтылған халық саны – **9 081 920 адам**, оның **44%** жоғары білімді.

Жұмыссыз халық саны **452 194 адам**, оның ішінде **35%** білімі бар [38].

Осылайша, жұмыс күшінің айтарлықтай бөлігінің жоғары білімі бар, бұл жұмыс күшінің біліктілігі мен зияткерлік әлеуетінің жоғары деңгейін көрсетеді. Бұл шарттар экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мен инновациялық дамуына елеулі үлес қоса алатын жоғары сапалы жұмыс күшін құрудың берік негізін құрайды.

«Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ мәліметтері бойынша, жоғары білім еңбек нарығындағы кәсіби мүмкіндіктердің көкжиегін айтарлықтай кеңейтеді, мансаптық перспективалардың кең спектріне қолжетімділікті ашады және қарқынды дамып жатқан экономикалық ортада бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз етеді [38].

Осылайша, Жастарды зерттеу орталығы 2023 жылы **14 пен 34 жас аралығындағы** адамдар арасында жүргізген зерттеу сауалнамаға қатысқан колледж

түлектерінің тек **8,6%**-ы өздерінің біліктілігіне сәйкес келетін жұмыс табу мүмкіндіктерін «өте жақсы» деп бағалайтынын көрсетті. Сонымен қатар, жоғары оқу орындарында оқуын аяқтаған респонденттердің жартысына жуығы **48,9%** өз мамандығы бойынша табысты жұмысқа орналасуға сенімді [39].

Колледж түлектерімен салыстырғанда ЖОО түлектерінің орташа айлық жалақысы макроөңірлік контексте орта есеппен 60%-ға жететін айтарлықтай стратификацияны көрсетеді. (2.3.3-кесте) Бұл айырмашылық университет түлектерінің жоғары білім деңгейіне және сәйкесінше жоғары біліктілік пен кәсіптік дағдыларға байланысты пайда болатын елеулі табыс артықшылығын көрсетеді.

Демек, жоғары білім кең мансаптық көкжиектерді ашып қана қоймайды, сонымен қатар еңбек нарығында табыс әлеуетін айтарлықтай арттырады.

2.3.3-сурет.

Макроөңірлер бойынша білім деңгейі бойынша орташа айлық жалақы

ЖОО түлектерінің ОАЖ 2022	колледж түлектерінің ОАЖ 2022	
316 153	178 195	Мегаполистер
303 350	193 583	Батыс
264 957	185 673	Орталық-Шығыс
260 098	157 704	Солтүстік
219 197	140 659	Оңтүстік

Дереккөз:

Ұлттық еңбек нарығы туралы есеп 2023 - «Болашақ жұмыс күші: Қазақстанның еңбек нарығындағы жастар» - «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ

Осылайша, жоғары білім еңбек нарығында маңызды артықшылықтарды қамтамасыз етуді жалғастыруда, табысты жұмысқа орналасу ықтималдығын арттырады, неғұрлым қызықты және ыңғайлы жұмысқа ие болады және жақсы жалақы мен мансаптық өсу үшін мүмкіндіктер береді.

Алайда, әртүрлі объективті және субъективті факторларға, соның ішінде экономикалық ортаның құбылмалылығына, технологиялық инновациялардың серпінді сипатына, географиялық және әлеуметтік кедергілерге, сондай-ақ түлектердің жеке қалауы мен күтулеріне байланысты еңбек нарығының қажеттіліктері мен жоғары оқу орындарында мамандарды даярлау арасындағы абсолютті сәйкестікке қол жеткізу іс жүзінде мүмкін емес болып көрінеді. Мысалы, Адам

ресурстарын дамыту орталығының мәліметі бойынша, Электрондық еңбек биржасы өндірісте, көлік пен қоймада, ақпарат және коммуникацияда, электр энергетикасында және ауыл шаруашылығында айтарлықтай біліктілік тапшылығын көрсетеді. Соңғы үш жылда ең көп еңбек ресурстары педагогика саласында кәсіби дағдыларға, оның ішінде студенттермен жұмыс істеуге, сабақты үлгілеуге, заманауи технологиялар мен оқыту әдістерін меңгеруге байланысты байқалды. Сондай-ақ іс жүргізу және ауыл шаруашылығы, оның ішінде вегетациялық кезеңде өсімдіктерді күту дағдылары бар кадрлардың көптігі [38].

Сәйкессіздік деп аталатын еңбек нарығындағы дағдылардың сәйкессіздігі көптеген факторлардың салдары болып табылады және әртүрлі формаларда, соның ішінде көлденең және тік сәйкессіздікте көрінеді. Мұндай сәйкессіздіктер экономиканың тиімді жұмыс істеуі мен әлеуметтік тұрақтылықты сақтау үшін белгілі бір қиындықтарды тудырады. Олар мұқият талдауды және қалыптасқан теңгерімсіздіктерді жоюға және білім беру жүйесін еңбек нарығының динамикалық өзгертін сұраныстарына бейімдеуге бағытталған кешенді стратегияларды әзірлеуді талап етеді. Біліктіліктің орташа деңгейі еңбек нарығының талаптарына немесе дағдыларға сәйкес келмейді Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (бұдан әрі – ЭЫДҰ) елдерінде сәйкессіздік екі аспектіде өлшенеді: көлденең және тік сәйкессіздік. Көлденең сәйкессіздік (көлденең сәйкессіздік) жұмысшылар мамандығына қатысы жоқ салада жұмыс істегенде пайда болады. ЭЫДҰ елдерінде бұл деңгей орта есеппен шамамен 35%. Бұл жұмысшылардың едәуір бөлігі оқу кезінде алған мамандығы бойынша жұмыс

істемейтінін білдіреді. Тік сәйкессіздік (тік сәйкессіздік) жұмысшының білім деңгейі немесе біліктілігі ол жұмыс істейтін жұмыстың талаптарына сәйкес келмегенде пайда болады. ЭЫДҰ елдеріндегі тік сәйкессіздіктің орташа деңгейі шамамен 25% құрайды. Бұған жұмысшылардың білімі талап етілгеннен жоғары болған кездегі артық біліктілік, сондай-ақ олардың білім деңгейі жұмысты орындау үшін талап етілетін деңгейден төмен болған кездегі төмен біліктілік жатады [40].

Қазақстандық еңбек нарығы жағдайында ҚР СЖРА ҰСБ жүргізген іріктеу сауалнамасының нәтижелері бойынша жоғары білімі бар жас мамандардың 17% өз мамандығынан тыс жұмыс істеуге мәжбүр екені анықталды [38]. Көлденең сәйкессіздіктің бұл деңгейі ЭЫДҰ елдеріне қарағанда төмен және экономикадағы өзгерістерге, географиялық кедергілерге және жұмыс күшінің төмен ұтқырлығына байланысты болуы мүмкін..

Еңбек нарығындағы оқу дайындығы мен нақты еңбек міндеттерінің сәйкес келмеуі еңбек өнімділігінің айтарлықтай төмендеуіне әкеледі. Жас мамандар үшін бұл сәйкессіздік табыс деңгейінің төмендеуі түрінде көрінеді, ол «еңбекақы өсімпұл» деп аталатын, алынған мамандық профилі мен орындалған жұмыс сәйкес келмеген кезде пайда болады. ҚР СЖРА ҰСБ мәліметтері бойынша, өз мамандығынан тыс жұмыс істейтін жас мамандардың орташа табысы өз саласында жұмыс істейтін әріптестерімен салыстырғанда орта есеппен 15%-ға төмен [38].

Еңбек нарығы мен жоғары білім беру жүйесін синхрондау жағдайында талапкерлердің білім беру траекториясын стратегиялық негізделген таңдауы, оның ішінде мамандық таңдауы негізгі факторлардың бірі

болып табылады. Дәл осы таңдау кейінгі кәсіби дамудың негізін құрайды және түлектердің қазіргі еңбек нарығының талаптарына қаншалықты сәйкес келетінін анықтайды. Бұл процесті оңтайландыру экономиканың ағымдағы талаптарын ғана емес, сонымен қатар кадрларды даярлау жүйесінің тұрақтылығы мен бейімделуін қамтамасыз ететін сұранысқа ие кәсіптер динамикасының ұзақ мерзімді тенденцияларын ескеретін жүйелі көзқарасты талап етеді.

ҚР СЖРА ҰСБ деректері бойынша студенттер контингенті құрылымында студенттердің басым бөлігі педагогика (29,1%),

машина жасау, өңдеу және құрылыс индустриясы (16,1%), бизнес, менеджмент және құқық (14,7%), сондай-ақ алдыңғы қатардағы технологиялар (8%) сияқты салаларда шоғырланған жоғары білім беру жүйесінде кадрлар даярлау.

Айта кету керек, Қазақстандағы студенттердің жартысынан көбі өз білімдерін дербес қаржыландырады, бұл кадрларды даярлауды стратегиялық реттеу процесін айтарлықтай қиындатады. Бұл жағдай мамандарды экономика секторлары бойынша бөлудің теңгерімсіздігіне ықпал етіп, кейбір салаларда кадрлық артықшылықты, ал басқаларында тапшылықты тудырады. Бұл, өз кезегінде, алынған дағдылар мен еңбек нарығының талаптары арасындағы сәйкессіздікке және өз мамандығынан тыс жұмысқа орналасу жиілігінің артуына әкелуі мүмкін.

Экономиканың ағымдағы қажеттіліктерін болжау және талдау негізінде қалыптастырылса, қалған 60% студенттер білім алу траекториясы мен

мамандығын өз бетінше таңдайды. Бұл әдіс студенттердің дербестігін арттырады, бірақ сонымен бірге олардың мамандық таңдауы мен қаржылық қолдауына жауапкершілік жүктөйді. Бұл кадрларды даярлаудағы теңгерімсіздіктерді барынша азайту және оның экономиканың ұзақ мерзімді қажеттіліктеріне сәйкестігін жақсарту үшін мемлекет, университеттер мен студенттер арасындағы стратегиялық, өзара іс-қимылдың маңыздылығын көрсетеді.

Елдің кадрлық әлеуетін стратегиялық жоспарлау және сұраныстағы дағдылар мен еңбек нарығында барлар арасындағы теңгерімсіздікті азайту үшін тиімді ұйымдастыру шешуші фактор болып табылады. кәсіптік бағдар беру жұмысы. Бұл іс-шаралар білім беру бейімділігін экономикалық қажеттіліктермен үйлестіруге көмектеседі, бұл өз кезегінде еңбек нарығының теңгерімді дамуына және экономикалық өсуге ықпал етеді.

Осыған байланысты кәсіптік бағдар беру жұмыстарының тиімділігін арттыруға ерекше көңіл бөлінуде. Кәсіптік бағдар беру қызметі әзірленді – [EduNavigator.kz](https://edunavigator.kz), ол ғылыми дәлелденген құралдар мен жаңартылған мәліметтер базасы (университеттер, мамандықтар, бос жұмыс орындары, еңбек нарығы деректері) негізінде кәсіби даму мен білім алудың жеке траекториясын саналы түрде жоспарлауға мүмкіндік береді. Студенттердің кәсіби диагностикасы бойынша кеңестер беріледі.

Консультациялардың мақсаты – мүдделі тұлғаларды жоба және оның ағымдағы жай-күйі туралы ақпараттандыру, мамандандырылған [https://edunavigator.kz/](https://edunavigator.kz) платформасының тұсаукесерін өткізу, оның ішінде оның студенттерге, білім беру ұйымдарының басшыларына,

аймақтық басшылыққа арналған мүмкіндіктері, жинақталған ақпаратты талдау мүмкіндігі.

15-34 жас аралығындағы жоғары білімі бар мамандарды жұмыспен қамту құрылымы қызмет көрсету саласында, әсіресе білім беру, сауда және мемлекеттік басқару салаларында жұмыспен қамтудың ең көп өсімі байқалатынын көрсетеді. Жоғары білімі бар жас мамандардың барлығы 50%-ға жуығы аталған өндірістерде жұмыс істейді. (2.3.4-кесте) Сонымен қатар техникалық қызмет көрсету және сауда сияқты қызмет көрсету салалары еңбек өнімділігін арттыру және жаңа құзыреттерді дамыту өте қиын болатын өнімділігі төмен секторлар болып қала береді. Бұл тұжырым 2019 жылға арналған Ересектердің құзыреттілігін халықаралық бағалау бағдарламасының (бұдан әрі – PIAAC) деректерімен ішінара расталады, дегенмен бағдарлама экономиканың жекелеген секторлары бойынша ақпарат бермесе де, ересек тұрғындардың дағдыларының жалпы деңгейін бағалайды.

PIAAC
ПРОГРАММА МЕЖДУНАРОДНОЙ
ОЦЕНКИ КОМПЕТЕНТНОСТИ ВЗРОСЛЫХ

PIAAC зерттеулерінің нәтижелері бойынша,

Қазақстан дағдыларды пайдалану индексі бойынша ең төменгі көрсеткіштердің біріне ие елдердің қатарына кіреді. Ел тұрғындары математикалық сауаттылық дағдыларын күнделікті өмірде де (0,33) және жұмыста да (0,40) өте сирек пайдаланады. Қазақстанда халықтың бестен бірі (21,4%) күнделікті өмірінде математикалық сауаттылық дағдыларын пайдаланбайды. Бұл PIAAC-қа мүше барлық елдер арасындағы ең жоғары көрсеткіш (салыстыру үшін: ЭЫДҰ орташа көрсеткіші небәрі 4,1%).

Таблица 2.3.4

Салалар бойынша жоғары білімі бар халықтың (15-34) жұмыспен қамтылу құрылымы

2018 жыл (адам саны)	2022 жыл (адам саны)	
98 776	147 387	Білім
74 665	121 369	Сауда
107 199	115 872	Мемлекеттік басқару
35 215	49 702	Өңдеу өнеркәсібі
36 451	49 480	Денсаулық сақтау
34 533	42 128	Кәсіби қызмет
19 627	41 555	Басқа қызмет түрлері
36 014	37 876	Қаржы
29 280	34 695	Көлік
23 802	34 045	Құрылыс
21 850	31 784	Ойын-сауық және демалыс
18 724	22 358	Әкімшілік қызмет
13 235	17 044	Ақпарат және коммуникация
13 738	14 493	Тау-кен өнеркәсібі
10 449	14 201	Тұру және тамақтану
10 290	10 286	Энергия
7 521	9 610	Ауыл шаруашылығы
8 259	9 425	Жылжымайтын мүлік
3 090	3 199	Сүмен қамтамасыз ету
5 889	2 012	Деректер жоқ

Дереккөз:

Ұлттық еңбек нарығы туралы есеп 2023 - «Болашақ жұмыс күші: Қазақстанның еңбек нарығындағы жастар» - «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ

Жұмыста есептеу дағдыларын қолданбайтын қазақстандықтардың үлесі де ЭЫДҰ орташа көрсеткішінен айтарлықтай асып түседі (тиісінше 26,4% және 15,3%). Қазақстанда математикалық сауаттылық дағдылары күнделікті өмірге қарағанда жұмыста жиі қолданылатынына қарамастан, бұл көрсеткіш PIAAC-қа қатысушы барлық елдер арасындағы ең төменгі көрсеткіштердің бірі болып табылады.

Ел халқының жартысынан астамы (58,7%) өз жұмысында математикалық дағдыларды шектеулі дәрежеде пайдаланады және тек 12% ғана қарқынды пайдаланады. Математикалық сауаттылық сияқты, қазақстандықтар оқу сауаттылығының жоғары деңгейін талап ететін ақпаратпен сирек жұмыс істейді. Атап айтқанда, 61% кәсіби журналдардағы немесе ғылыми басылымдардағы мақалаларды ешқашан оқымайды. Оқу сауаттылығы бойынша PIAAC көшбасшысы болып табылатын Жапонияда бұл санаттағы адамдардың үлесі 39% құрады. Қазақстанда оқу сауаттылығымен байланысты ең жиі қолданылатын (күнделікті) әрекеттерге хаттарды, жазбаларды немесе электрондық хаттарды оқу кіреді – 27%. Халықтың жартысы (50,4%) жұмыста кітап оқымайды [41].

Мәліметтерді экономикада өндірілетін өнімнің күрделілігінің көрсеткіштерімен (Өнім күрделілігінің индексі, бұдан әрі – ПКИ) біріктіріп талдау Қазақстан экономикасының қазіргі құрылымы жоғары білікті жұмыс күшіне салыстырмалы түрде төмен сұранысты қалыптастырады деп болжауға мүмкіндік береді. Бұл, өз кезегінде, адами капиталды дамытудың басымдықтарына әсер ететін күрделілігі аз өнімдерді өндіруге басым

бағытталуына байланысты кадрлардың біліктілік деңгейіне қойылатын шектеулі талаптарды көрсетуі мүмкін.

Мысалы, жаһандық экономикалық өнім күрделілігі индексінде (EPI) Қазақстан 2016 және 2021 жылдар аралығында 8 позицияға төмендегенін көрсетіп, 133 елдің ішінде 88-ші орында тұр. Бұл регрессия экономиканың күрделі және жоғары біліктілікті қажет ететін жұмыс орындарын құру мүмкіндігінің шектеулі екенін көрсетуі мүмкін, бұл өз кезегінде оның қазіргі құрылымын көрсетеді [42].

Осылайша, жұмыс күшінің біліктілігіндегі көлденең және тік сәйкессіздіктер мамандық таңдаудағы жеке шешімдерден де, экономика мен еңбек нарығының құрылымдық ерекшеліктерінен де туындайтын болмай қоймайтын құбылыс болып табылады. Бұл сәйкессіздіктерді толығымен жою мүмкін емес, өйткені олар білім беру жүйесінің өзара әрекеттесуінің күрделі динамикасын, жұмысшылардың кәсіптік бейімділігін және экономиканың өзгертін қажеттіліктерін көрсетеді.

Қазақстандағы сәйкессіздік деңгейі ЭЫДҰ елдерімен салыстырғанда төмен болғанымен, бұл көрсеткіштер, әсіресе жеделдетілген жаһандық технологиялық трансформация жағдайында әлі де елеулі қиындықтар туғызуда. Бұл міндеттерді шешу тек білім беру жүйесін бейімдеуді, кәсіби бағдарламаларды жетілдіруді және олардың икемділігін арттыруды ғана емес, сонымен қатар экономикада құрылымдық өзгерістерді жүзеге асыруды талап етеді. Жоғары білікті секторларды дамыту және инновацияларды ынталандыру сәйкессіздіктерді азайту және тұтастай алғанда экономиканың тұрақтылығын арттыру үшін маңызды болып табылады [43].

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Қазақстанның жоғары білім беру жүйесі еліміздің әлеуметтік-экономикалық прогресін қамтамасыз етуде стратегиялық рөл атқарады, қазіргі заманның сын-қатерлеріне тиімді жауап беруге қабілетті құзыретті адами капиталды қалыптастырудың негізгі құралына айналады. Қазақстан Республикасының Президенті ұсынған академиялық шеберлік орталықтарын құру бастамасы 15 өңірлік және 5 педагогикалық университетті дамытуға, сондай-ақ жетекші шетелдік университеттердің филиалдарын ашуға бағытталған. Бұл шаралар оқу үдерісін интернационалдандыруға, мамандарды дайындау сапасын арттыруға және ғылыми инфрақұрылымды жаңғыртуға ықпал етеді. Стратегия университеттердің тұрақты дамуының бірыңғай тұжырымдамасына біріктірілген білім, ғылым және қоғамға қызмет көрсету сияқты үш негізгі бағытты қамтиды. Университеттер академиялық білімнің орталықтары ғана емес, сонымен қатар өз бағдарламаларын экономика мен қоғамның қажеттіліктеріне бейімдейтін өңірлік дамудың драйверлеріне айналуға.

Қазақстан жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде алдыңғы қатарлы кадрлармен қамтамасыз ету моделіне назар аударып отыр. Форсайтты болжау, Мамандықтар атласы және кадрлар қажеттілігінің аймақтық карталары сияқты заманауи құралдарды пайдалану университеттерге бизнеспен бірлесіп, білім беру бағдарламаларын аймақтық және ұлттық экономиканың қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Кәсіби стандарттар мен жұмыс берушілердің ұсыныстарын біріктіруге бағытталған білім беру бағдарламаларын жаңарту әлемдік еңбек нарығында сұранысқа ие мамандарды дайындауға көмектеседі. Ұлттық экономиканың басымдықтарын көрсететін және Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін күшейтетін бизнес, білім беру, инжиниринг және IT сияқты салаларға басты назар аударылады.

Білім беру бағдарламаларының тізілімі институтын енгізу білім беру бастамаларының мемлекеттік талаптар мен халықаралық стандарттарға сәйкес келуін қамтамасыз ете отырып, жоғары білім беруде жоғары сапа стандарттарын сақтауға мүмкіндік береді. Бұл механизм еңбек нарығының қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған бағдарламаларды жаңартуда шешуші рөл атқарады. Білім беру бағдарламаларын аймақ экономикасының қажеттіліктеріне бейімдеу бойынша университеттер мен жұмыс берушілер арасындағы бірлескен жұмыс олардың практикалық маңызы мен бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Елдің стратегиялық басымдықтарын көрсететін бизнес, білім, инженерия және IT-ті қоса алғанда, әлеуеті жоғары салаларға ерекше назар аударылады. Білім беру бағдарламаларының 65,1%-ының жаңартылуы, оның 8%-ы кәсіби стандарттарды ескере отырып әзірленді, ЖОО-ның динамикалық өзгертін еңбек нарығының жағдайына бейімделуге дайындығын көрсетеді. Осылайша, Тізілім тек бақылау құралы ғана емес, сонымен қатар ұлттық және жаһандық деңгейде сұранысқа ие кадрларды даярлау мен білім сапасын арттыру алаңына айналады.

Осы шараларды біріктіру жоғары білікті кадрларды даярлауға, ғылымды дамытуға және қоғаммен белсенді өзара іс-қимыл жасауға бағытталған жоғары білімді жаңғыртуға тұтас көзқарасты қалыптастырады. Осылайша, Қазақстанның жоғары білім беру жүйесі еңбек нарығының қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар тұрақты экономикалық өсуге, еліміздің әлемдік аренадағы позициясын нығайтуға ықпал етеді.

Университеттерді нарықтандыру және білім беру бағдарламаларын массаландыру сияқты тенденциялардың әсерінен елеулі өзгерістерге ұшырады. Қазақстан осы өзгерістерге белсенді түрде бейімделуде,

білім беру жүйесін бәсекеге қабілеттілігін арттыру және заманауи талаптарға жауап беру үшін трансформациялауда.

Шалғай аймақтардан келген студенттер мен кәсіпқой топтардың білім алуына қолжетімді болатын онлайн оқыту Қазақстанда маңызды үрдіске айналды. Open.kaznu.kz және OPENU.KZ сияқты платформалардың құрылуы қашықтықтан форматта сапалы білім беруге мүмкіндік береді. Оқытудың икемді форматтарын енгізу білім беру мүмкіндіктерін кеңейтуге көмектеседі, бірақ біртұтас бағдарлама сапа стандарттарын және техникалық инфрақұрылымға қолжетімділікті қамтамасыз етумен байланысты мәселелер әлі де бар.

Білім беру траекториясын даралау оқу процесін білім алушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімдеудің маңызды құралына айналуға. Университеттер цифрлық технологияларды белсенді түрде енгізуде және студенттердің қызығушылықтары мен мансаптық мақсаттарына сәйкес келетін икемді білім беру бағдарламаларын құруда. Бұл студенттердің ынтасын арттырады, олардың кәсіби дайындығын жақсартады және түлектерге еңбек нарығының талаптарын жақсырақ қанағаттандыруға көмектеседі.

Нарықтандыру университеттер арасындағы бәсекелестікті арттырып, олардың білім беру өнімдерін ілгерілетуде инновациялық тәсілдерді қабылдауға итермеледі. Қазақстандық университеттер ғылым мен бизнесті біріктірудің, стартаптар мен инновациялық орталықтарды құрудың табысты үлгілерін пайдалануда. Мысал ретінде жоғары технологиялық жобалар мен инновациялық шешімдерді белсенді дамытатын, халықаралық білім беру ортасындағы университеттің позициясын нығайтып келе жатқан NURIS Назарбаев Университетінің қызметі мысал бола алады.

Микро және нано оқыту тез өзгеретін еңбек нарығында танымал бола

бастады. Бұл форматтар студенттер мен мамандарға қысқа мерзімде жоғары мамандандырылған дағдыларды алуға мүмкіндік береді. Қазақстандық жоғары оқу орындары, соның ішінде Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ және Сәтбаев университеттері білім беруді икемді және қолжетімді ететін, түлектердің бәсекеге қабілеттілігін арттыратын микрокурстарды белсенді түрде енгізуде.

Жасанды интеллект (АИ) саласындағы білім беру бағдарламаларын әзірлеуге ерекше назар аударылады. Халықаралық университеттермен және IT-компаниялармен бірлескен жобалар оқу үдерісіне озық технологияларды енгізуге және жоғары технологиялық өндірістер үшін кадрлар даярлауға ықпал етеді. Huawei ақпараттық-коммуникациялық академиясы сияқты бастамалар мен Назарбаев Университетінде негізделген бағдарламалар қазақстандық білім сапасын растайды және түлектерді жұмысқа орналастыру мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Үздіксіз білім беру тұжырымдамасы жеделдетілген технологиялық прогресс пен еңбек нарығындағы өзгерістер жағдайында барған сайын танымал бола түсуде. Қазақстанда қысқа мерзімді білім беру бағдарламалары мен Skills сияқты платформалар енгізілуде Азаматтарға өмірдің барлық кезеңдерінде біліктілігін арттыруға және жаңа дағдыларды игеруге көмектесетін Еңбек .

Осылайша, Қазақстанның жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесі инновациялық технологияларды интеграциялауға, білім берудің сапасы мен қолжетімділігін арттыруға, халықаралық бәсекеге қабілеттілікті нығайтуға бағытталған елеулі қайта құруды бастан кешіруде. Бұл шаралар әлемдік трендтердің талаптарына және еңбек нарығының қажеттіліктеріне жауап беретін заманауи білім беру ортасын қалыптастыруға ықпал етеді.

3 - тарау.

**Жоғары және жоғары оқу
орнынан кейінгі білім беруді
дамыту: қазіргі жағдайы**

3.1. Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесінің негізгі көрсеткіштері

3.1.1. Жоғары оқу орындарының желісі

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының желісі елдің білім беру жүйесінде негізгі рөл атқаратын әртүрлі университеттерді, институттарды және академияларды қамтитын күрделі және көп қырлы құрылым болып табылады. ЖЖОКБҰ мамандарды оқытуды қамтамасыз етеді, сонымен қатар академиялық зерттеулердің, инновациялардың және кәсіби дамудың орталықтары болып табылады, бұл барлық деңгейлерде білімдерді жинақтау мен беруді жеңілдетеді. Қазақстандағы жоғары оқу орындарының желісі әлеуметтік-экономикалық саладағы өзгерістерге бейімделуге және академиялық және кәсіптік білімнің жоғары деңгейін ұстап тұруға қабілетті білім беру ортасын құра отырып, мемлекеттік, жеке және шетелдік оқу орындарын біріктіреді.

2023-2024 оқу жылының басында Қазақстан Республикасындағы жоғары оқу орындарының саны 120 болса, оның 14-і азаматтық емес, 106-сы азаматтық.

Азаматтық жоғары оқу орындарының құрылымына: Қазақстан Республикасы Президентінің жанынан жұмыс істейтін 1 жоғары оқу орны, 1 автономды білім беру ұйымы, 11 ұлттық университет, 3 ғылыми-зерттеу университеті, 27 өңірлік университет, халықаралық құқықтық келісімдер шеңберінде құрылған 2 жоғары оқу орны, сондай-ақ 61 жекеменшік ЖОО кіреді (Т.3.1.1. қосымша).

Жоғары білімнің бұл құрылымы аймақтық, ұлттық және халықаралық деңгейлерде әртүрлі білім беру қажеттіліктері мен мақсаттарын қанағаттандыруға көмектесетін мемлекеттік, автономды және жеке басқару элементтерін біріктіретін көп деңгейлі жүйені көрсетеді.

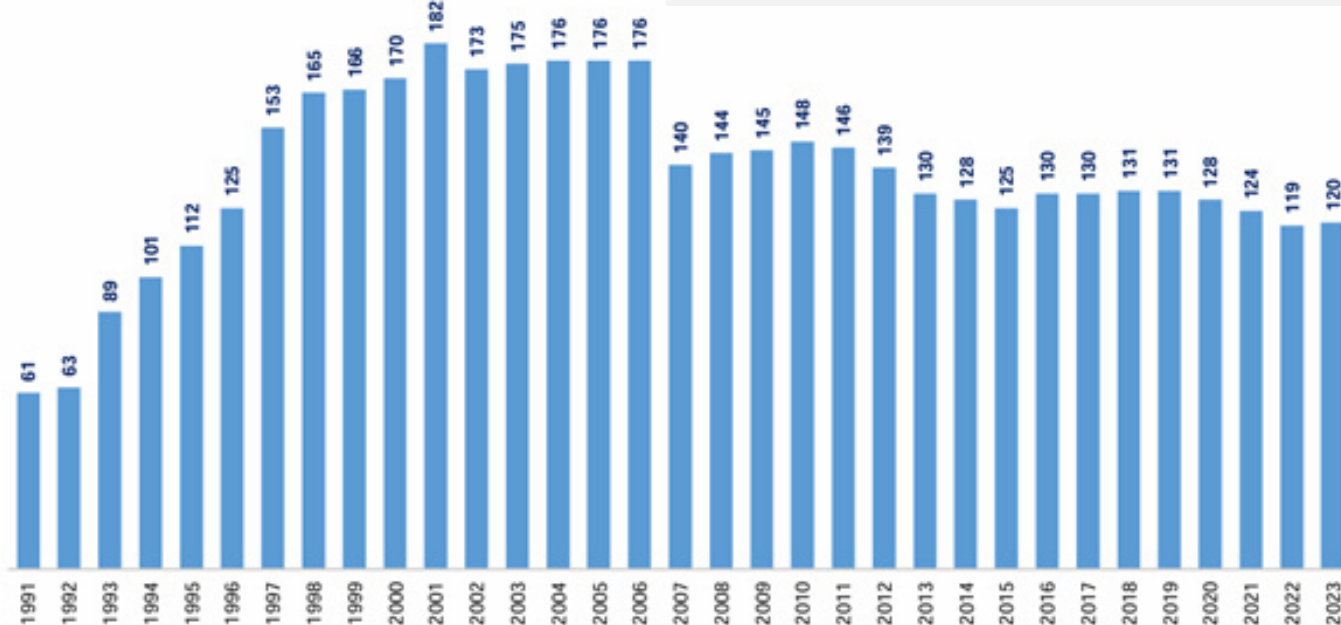
Ескертпе: Мекемелер мен студенттердің санын талдауға арналған келесі тарауда Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика басқармасы ұсынған деректер пайдаланылады. Айта кету керек, берілген статистикалық деректер

тек азаматтық жоғары оқу орындарын ғана емес, сонымен қатар бірқатар азаматтық емес оқу орындары туралы мәліметтерді де қамтиды. Ұсынылған көрсеткіштерді түсіндіру кезінде бұл аспектіні ескеру қажет.

Жоғары оқу орындарының санының қысқаруы білім сапасын арттыру мақсатында мемлекеттік бақылаудың күшеюімен байланысты болды, соның ішінде лицензиялау және аккредитациялау талаптарының қатаңдатылуы әсер етті. Мемлекеттің жоғары білім беру саласындағы саясаты оқу орындарын ірілендіруге, олардың сапасын көтеруге және қазіргі стандарттарға сәйкес келмейтін ұйымдардың қызметін тоқтатуға бағытталды.

Осы реформалардың нәтижесінде Қазақстанның жоғары білім беру жүйесінде көлемі жағынан ықшам, бірақ сапаға негізделген жоғары оқу орындарының желісі қалыптасты, бұл мамандар даярлау мен білім беру жүйесінің халықаралық бәсекеге

3.1.1-сурет.
2000-2023 жылдар аралығындағы ЖОО санының өзгеру динамикасы

Дереккөз:
ҒЖЖБМ

кабілеттілігіне оң әсер етуі тиіс.

Аймақтар арасында жоғары оқу орындарының саны бойынша көшбасшы – Алматы қаласы, мұнда 2020 жылдан бастап оқу орындарының саны 68-ден 37-ге дейін азайды, бұл білім беру ұйымдарының бірігуімен байланысты.

Жоғары оқу орындарының едәуірі Астанада (2023 жылы – 14) және Шымкентте (8) шоғырланған. Басқа аймақтарда жоғары оқу орындарының саны 1-ден 8-ге дейін ауытқиды, бұл ретте ең тұрақты көрсеткіштер Ақмола, Атырау және Павлодар облыстарында

байқалады, мұнда жоғары оқу орындарының саны 3–4 деңгейінде сақталуда.

Маңғыстау және Алматы облыстарында жоғары оқу орындарының саны 1-ге дейін қысқарды, бұл білім беру ұйымдарын ірілендіру және олардың халқы тығыз орналасқан мегаполистерде шоғырлану үрдісін көрсетеді. Алматы 2023–2024 оқу жылының басында 37 жоғары оқу орнымен көшбасшылық орнын сақтап, елдің басты білім беру және мәдениет орталығы ретіндегі маңызды рөлін растайды. (3.1.2-кесте)

3.1.2-кесте.

Жылдар бойынша облыстар бойынша жоғары оқу орындарының саны

2000-2017 жж. арналған деректер. Оңтүстік Қазақстан обл.
Дереккөз: ҚР СЖРА ҰСБ. Қазақстан Республикасындағы жоғары білім

	2000	2010	2020	2021	2022	2023
Абай	-	-	-	-	3	3
Ақмола	7	6	4	4	4	4
Ақтөбе	5	8	6	6	6	5
Алматы	3	2	3	2	1	1
Атырау	3	3	3	3	3	3
Батыс Қазақстан	5	4	4	4	4	4
Жамбыл	4	5	2	2	2	2
Жетісу	-	-	-	-	1	1
Қарағанды	17	13	9	9	8	8
Қарағанды	8	7	6	6	6	6
Қызылорда	7	5	4	3	3	3
Маңғыстау	4	3	2	2	1	1
Павлодар	4	4	4	4	4	4
Солтүстік Қазақстан	2	2	2	2	2	2
Түркістан*	5	2	3	3	3	2
Ұлытау	-	-	-	-	1	1
Шығыс Қазақстан	11	10	7	7	3	3
Астана қаласы	6	13	15	15	14	14
Алматы қаласы	68	52	41	42	39 (36)	37
Шымкент қаласы	11	10	10	8	8	8

Университеттердің құрылымын талдау жоғары білім беру жүйесіндегі елеулі өзгерістерді көрсетеді. Атап айтқанда, көптеген мемлекеттік университеттер жеке меншікке айналды.

Мемлекеттік жоғары оқу орындарының үлесі 2017 жылғы 38,5%-дан **2022 жылы 25,9%-ға дейін төмендеді**, бұл олардың санының 47-ден 30-ға дейін қысқаруына сәйкес келеді. Сондай-ақ **шетелдік меншіктегі ЖОО саны** 5-тен 2-ге дейін, ал олардың үлесі 4,1%-дан **1,7%-ға дейін азайған**.

Осылайша, 2022-2023 жж. басына меншік түрлері бойынша жоғары оқу орындарының құрылымы мынадай болды: мемлекеттік ЖОО жалпы санның 25,9%-ын, жеке меншік ЖОО-лар – 72,4%-ын, шетел ЖОО-лары – 1,7%-ын құрайды. (3.1.3-сурет)

3.1.3-сурет.
2022-2023 оқу жылының басындағы жоғары оқу орындарының меншік құқығы

Дереккөз:
ҚР СЖРА ҰСБ. Қазақстан Республикасындағы жоғары білім (2022-2023 оқу жылының басында)

Алайда 2023-2024 жылдардың басында жоғары білім беру жүйесіндегі кейінгі реформалардың нәтижесінде **мемлекеттік университеттердің үлесі 39,3%-ға дейін өсті, жекеменшік ЖОО-лардың үлесі 59,8%-ға дейін, ал шетелдік жоғары оқу орындарының үлесі 0,9%-ға дейін төмендеді.**

ҚР СЖРА ҰСБ деректеріне сәйкес Қазақстан Республикасындағы білім беру ұйымдарының 2022 жылға арналған қаржы-шаруашылық қызметі бойынша білім беру ұйымдарының кірістері **4598,1 млрд. теңгені** құрады, оның ішінде негізгі және жалпы орта білім беру қызметтерінің үлесі 58,3%, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру – 13%, мектепке дейінгі тәрбие – 12,6%, білім берудің басқа түрлері – 7,5% құрады. **2023 жылғы деректер бойынша білім беру ұйымдарының кірісі 5723,7 млрд теңгені** құрады, оның ішінде негізгі және жалпы орта білім беру қызметтерінің үлесі 55,7%, мектепке дейінгі білім беру – 14,2%, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру – 13,2%, білім берудің басқа түрлері – 8,2% [44].

Білім беру ұйымдарының 2023 жылға арналған қаржы-шаруашылық қызметі туралы мәліметтерге сәйкес, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің жалпы ағымдағы кірісінің негізгі бөлігі (758 404 692 мың теңге) ағымдағы шығыстарға (жалпы кірістің 97,4%) бағытталған. Операциялық шығындарға жалақы, әкімшілік шығындар және оқу процесін қолдау кіреді. Күрделі шығындарға бағытталған трансферттер түрінде 7 358 768 мың теңге түсті, бұл қаражат білім беру ұйымдарын жаңғыртуға және инфрақұрылымдық жобаларды қаржыландыруға арналған. Күрделі жөндеуге жұмсалған шығыстардың үлесі жалпы кірістің 0,56%, негізгі капиталды сатып алуға жұмсалған шығыстар – 3,3% құрады. Бұл қаражат

ғимараттар мен құрылыстардың жай-күйін сақтауға және қалпына келтіруге, сол арқылы қауіпсіз және жайлы оқу ортасын қамтамасыз етуге жұмсалады. Осылайша, жоғары оқу орындарының бюджеті ағымдағы шығындарға көбірек бағытталған, ал күрделі шығындар мен негізгі капиталды сатып алу 4%-дан аз [45].

Қазақстанның білім беру жүйесінде білім берудің әртүрлі деңгейлерін қаржыландырудағы басымдықтарды талдауға мүмкіндік беретін кірістер мен шығыстарды бөлуге маңызды рөл беріледі. СЖРА ҰСБ деректері бойынша негізгі және жалпы орта білім беру жүйесінің ағымдағы кірістері мен шығыстарының құрылымында елеулі үлесті құрайды, ол 2022 жылы шамамен 58%-ды және 2023 жылы 56%-дан сәл асады. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім маңыздылығы бойынша екінші орында, осы жылдардағы жалпы кірістер мен шығыстардың шамамен 13% құрайды. Жоғары білімді қаржыландырудың тұрақты көрсеткіштері адами капиталды дамыту және білікті мамандарды даярлау саласындағы мемлекеттің стратегиялық басымдықтарын көрсетеді. Басқа салалар, мысалы, мектепке дейінгі, кәсіптік және басқа да білім беру түрлері салыстырмалы түрде үлестері азырақ. (3.1.4-сурет, 3.1.5-сурет)

Мектепке дейінгі және кәсіптік білім беру сияқты сегменттерді қаржыландырудың тұрақтылығы да білім беру траекториясының барлық кезеңдерін дамытуға теңгерімді көзқарасты көрсетеді. Осылайша, кірістер мен шығыстардың ағымдағы деңгейін сақтау мемлекеттің адам дамуы мен тұрақты өсудің ұзақ мерзімді мақсаттарына адалдығын растайды.

3-тарау.
Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді дамыту: қазіргі жағдай

3.1.4-сурет.

Білім деңгейі бойынша кірістер мен шығыстардың үлесі (2022 ж.)

Дереккөз:
ҚР СЖРА ҰСБ. Қазақстан Республикасындағы білім беру ұйымдарының 2022 жылға арналған қаржы-шаруашылық қызметі туралы

3.1.5-сурет.

Білім деңгейі бойынша кірістер мен шығыстардың үлесі (2023 ж.)

Дереккөз:
ҚР СЖРА ҰСБ. Білім беру ұйымдарының 2023 жылға арналған қаржы-шаруашылық қызметі туралы

3.1.2. Білім алушылар контингенті

2022-2023 оқу жылының басында студенттердің жалпы саны

578,2
мың адам

Өткен оқу жылында қабылданған студенттер саны 163,5 мың адам, оның 52,7 пайызы әйелдер.

2023-2024 оқу жылында білім алушылар саны

592,7
мың адам

өткен оқу жылымен салыстырғанда 14,5 мыңға артқанын көрсетеді. Оқу жылының басына қабылданған студенттер саны 171,7 мың адам, бұл өткен оқу жылымен салыстырғанда 5%-ға артық.

Студенттер санының өсуінің және қабылданған студенттер санының өсуінің негізгі факторларының бірі халықтың жас құрылымындағы жастардың үлес салмағының ұлғаюымен қатар жүретін демографиялық даму болып табылады. Дәстүрлі түрде жоғары оқу орындарына түсушілердің негізгі көзі 16-20 жас аралығындағы жастар болып табылады, 2023 жылы осы жас санатындағы жастар санының өсімі 6%-ды (74,5 мың адам) құрады. Жастар санының өсу үрдісі талапкерлер ағынының артуына қолайлы жағдай туғызады, бұл жоғары білімге деген сұранысқа тікелей әсер етеді.

2023–2024 оқу жылында әйелдер жалпы студенттер құрамының 53%-ын құрады, қабылданған студенттер арасындағы әйелдердің үлесі 52,8%-ға жетті. Салыстыру үшін 2022–23 оқу жылында әйелдер студенттер құрамының 53,4% және қабылданған студенттердің 52,7% құрады. Студенттер құрамындағы әйелдердің тұрақты жоғары үлесі жоғары білім беру жүйесінде гендерлік тепе-теңдікті сақтауды көрсетеді, бұл білімнің қолжетімділігін арттырудың жалпы үрдістерімен байланысты. Осылайша, демографиялық өзгерістер студенттер санының өсу динамикасын және жоғары білім беру жүйесінің дамуын қолдайтын маңызды фактор болып табылады.

2023 жылы Қазақстандағы студенттердің жалпы саны 2,5%-ға өсті, бұл жоғары білімге сұраныстың оң динамикасын көрсетеді. Студенттердің ең көп саны дәстүрлі түрде Алматы және Астана сияқты ірі қалаларда шоғырланған, онда студенттердің үлесі сәйкесінше 30,7%-дан (177 568 адам) 31,5%-ға (186 633 адам) және 11,6%-дан (67 211 адам) 12,7%-ға (75 003 адамға) дейін өсті. Өңірлер арасында білім алушылар санының анағұрлым елеулі өсімі Абай облысында байқалады, онда үлес 3,2%-дан (18 316 адам) 3,4%-ға (20 023 адам), сондай-ақ өсу сәйкесінше 5,6%-ды және

3,3%-ды құраған Ақмола және Ақтөбе облыстарында байқалады. Сонымен қатар бірқатар облыстарда студенттер санының төмендеуі байқалды: Батыс Қазақстан облысында – 4,4%-дан (25 427 адам) 4,2%-ға (24 927 адамға), Жамбыл облысында – 3,4%-дан (19 632 адам) 3,1%-ға (18 615 адамға), Шығыс Қазақстанда – 18 615 адамға – 2,4%-ға дейін (14 313 адам) төмендеген. Шымкентте білім алушылар санының 15,7%-дан (90 801 адам) 14,1%-ға (83 406 адам) төмендеуі тіркелді, бұл білім беру ағындарының мегаполистердің немесе басқа аймақтардың пайдасына қайта бөлінуі мүмкін екендігін көрсетеді. Мұндай айырмашылықтар ірі қалаларға білім көші-қонының ұлғаюын, сондай-ақ студенттерді ел бойынша біркелкі бөлу үшін өңірлердегі университеттердің тартымдылығын арттыру қажеттілігін көрсетеді. (3.1.3-кесте)

2022–2023 жылдарға арналған Қазақстан университеттеріне студенттерді қабылдау және бітіру динамикасын талдау айтарлықтай аймақтық айырмашылықтарды көрсетеді. Білім алушылардың жалпы саны 5%-ға (163 472-ден 171 699-ға дейін) өсті, бұл демографиялық факторлардың және білім беру қызметтеріне қолжетімділіктің артуына байланысты күшті сұранысты көрсетеді. Бұл ретте мектеп бітіру 3%-ға (161 974-тен 157 106 адамға) төмендеді, бұл білім беру үдерістерінің құрылымдық ерекшеліктерін, оның ішінде алдыңғы топтағы студенттердің оқуды аяқтауын көрсетеді. Алматы, Астана, Шымкент сияқты ірі қалалар студенттер саны бойынша көш бастап келеді. Алматыда оқуға қабылдау 7,1%-ға (50 664-тен 54 268 адамға дейін) өсті, ал бітірушілер іс жүзінде тұрақты болып қалды, бұл қаланың білім беру орталығы ретіндегі тұрақты рөлін көрсетеді. Астанада оқуға қабылдаудың өсімі 13,8%-ды (20 877-ден 23 750 адамға дейін) құрады, бірақ бітірушілер 2,6%-

3.1.3-кесте.

Білім алушыларды бөлудің аймақтық құрылымы: аймақтар бойынша білім алушылар саны

	2022	2023
Қазақстан Респуб.	578 237	592 694
Абай	18 316	20 023
Ақмола	10 908	11 523
Ақтөбе	22 774	23 532
Алматы	7 303	8 169
Атырау	10 117	10 588
Батыс Қазақстан	25 427	24 927
Жамбыл	19 632	18 658
Жетісу	4 400	4 246
Қарағанды	38 079	38 952
Қостанай	17 143	17 588
Қызылорда	14 276	15 388
Маңғыстау	6 744	6 852
Павлодар	14 586	14 504
Солтүстік Қазақстан	6 549	6 234
Түркістан*	10 042	10 787
Ұлытау	1 310	1 368
Шығыс Қазақстан	15 051	14 313
Астана қаласы	67 211	75 003
Алматы қаласы	177 568	186 633
Шымкент қаласы	90 801	83 406

Дереккөз:

СЖРА ҰСБ. Жоғары оқу орындарындағы студенттер саны

ға төмендеді. Шымкентте, керісінше, оқуға қабылдаудың 13,4%-ға төмендеуі, бітірушілер санының 14,9%-ға артуы байқалды, бұл өткен жылдардағы бағдарламалардың жоғары орындалу көрсеткішін көрсетуі мүмкін. Өңірлер арасында оқу бітірушілер саны 15,4%-ға төмендегеніне қарамастан, оқуға қабылдау 7,6%-ға (10786-дан 11605

3.1.4 - кесте.

Облыстар бойынша қабылданған студенттер мен түлектер саны

қабылдау босату 2022		қабылдау босату 2023	
163 472	161 974	171 699	157 106
6 739	6 565	6 866	5 078
3 155	4 119	3 187	4 385
5 027	6 978	7 210	6 426
1 920	1 159	2 238	917
3 453	3 415	3 295	2 605
7 204	8 731	7 538	6 846
6 301	8 807	5 303	7 856
1 127	1 599	1 449	1 442
10 786	12 081	11 605	10 223
4 324	5 151	5 634	4 856
4 770	3 477	4 675	3 896
2 215	1 537	2 343	1 489
4 673	5 509	4 917	4 218
1 556	2 003	1 760	1 712
2 610	2 555	3 063	1 949
619	367	451	298
4 435	4 073	3 945	4 517
20 877	14 341	23 750	13 970
50 664	38 435	54 268	38 722
21 017	31 072	18 202	35 701

Дереккөз:

СЖРА ҰСБ. Жоғары оқу орындарындағы студенттер саны

адамға дейін) өскен Қарағанды айтарлықтай ерекшеленеді, бұл студенттерді қабылдаудың алдыңғы кезеңіндегі демографиялық факторларға және білім беру инфрақұрылымының ерекшеліктеріне байланысты болуы мүмкін. Сонымен қатар Батыс Қазақстан және Жамбыл облыстары сияқты бірқатар өңірлерде

студенттерді қабылдау да, оқуды бітіру де қатар қысқарып отыр, бұл өңірлік жоғары оқу орындарын қолдаудың мақсатты шараларын талап етеді. Осылайша, студенттерді қабылдау мен бітіруді қоса алғанда, студенттер санын талдау ірі қалалар мен жекелеген облыстар арасындағы тұрақты теңгерімсіздікті көрсетеді, бұл Қазақстандағы жоғары білім беру жүйесін дамытуға стратегиялық көзқарас қажеттігін көрсетеді. (3.1.4-кесте)

Жоғары білімі бар кадрларды дайындау бойынша көшбасшылар Алматы, Шымкент, Астана қалалары, Қарағанды облысы және Жамбыл облысы болып табылады. Аталған өңірлер университет түлектерінің саны бойынша алғашқы бестікке кіреді, бұл олардың еліміздің білім беру жүйесіндегі жетекші рөлін көрсетеді.

Осы өңірлердегі түлектердің саны мен жоғары оқу орындарының санына жасалған талдау түлектердің саны оқу орындарының санына әрдайым тікелей байланысты емес екенін көрсетті. Осылайша, Алматы қаласы жоғары оқу орындарының саны бойынша республикада бірінші орында тұр. Сәйкесінше, түлектердің саны 38 722 адамды құрайды, бұл оқу орындарының шоғырлануымен де, қаланың Қазақстанның түкпір-түкпірінен және шетелдерден студенттерді тартатын еліміздің ең ірі білім және мәдени орталығы ретіндегі мәртебесімен түсіндіріледі. Бұл ретте қаладағы жоғары оқу орындарының саны Алматымен салыстырғанда 4,6 есе аз болғанымен, Шымкент қаласы түлектердің саны бойынша екінші орында тұр. Шымкентте небәрі 8 жоғары оқу орны бар, бірақ түлектердің саны 36 мыңға таяп қалды, бұл жергілікті білім беру бағдарламаларына сұраныстың жоғары екенін көрсетеді. Университеттердің салыстырмалы түрде аздығына және

білім беру инфрақұрылымының шектеулілігіне қарамастан, бар болғаны 8 университеті бар Шымкент барлық жоғары білімі бар кадрлардың шамамен 22%-ын шығарады. Бұл жағдай Шымкентте жоғары демографиялық өсім мен халықтың жоғары тығыздығына байланысты айқын көрінеді, бұл қаланың шектеулі білім беру инфрақұрылымына қысым жасай отырып, талапкерлердің айтарлықтай ағынын тудырады. Осылайша, демографиялық факторлар білім беру инфрақұрылымының жеткіліксіздігі жағдайында жұмыс істеп тұрған оқу орындарының шамадан тыс жұмыс істеуіне және талапкерлер ағынының артуына әкеп отыр. Осыған ұқсас диспропорция Жамбыл облысында да байқалады, мұнда небәрі екі жоғары оқу орнының болуына қарамастан 7856 студент бітірген. (3.1.5-кесте)

Қазіргі жағдай оңтүстік өңірдегі жоғары білім беру жүйесіндегі күрделі шиеленіс пен ауыртпалықты көрсетеді. Жылдам демографиялық өсу және халықтың жоғары тығыздығы жағдайында университеттердің аздығы әрқашан жоғары білімге деген сұранысты қанағаттандыра алмайды, бұл бір жағынан, оқу орындарының шамадан тыс жүктелуінен жергілікті жоғары оқу орындарының білім беру қызметтерінің сапасының төмендеуіне әкелуі мүмкін, ал екінші жағынан, студенттердің мегаполистерге көшуін күшейтуі ықтимал, бұл жалпы жоғары білім беру жүйесіне қосымша қысым жасайды.

Жоғары оқу орындарын бітірушілерді білім деңгейлері бойынша талдау басым көпшілігінің, атап айтқанда 84 пайызы бакалавриат деңгейінде оқуын аяқтағанын көрсетеді. Магистратура түлектері 11% құрайды, ал тек 1% ғана PhD дәрежесін алған. Интернатура мен резидентураны аяқтау көрсеткіші сәйкесінше 2% және 1% құрайды.

3.1.6-сурет.
Білім деңгейі бойынша бітірушілердің үлесі (% , 2023)

Дереккөз: epvo.kz

3.1.6-кесте.
Мамандық бойынша студенттердің үлесі

Педагогикалық ғылымдар	29.1%
Машина жасау, өңдеу және құрылыс салалары	16.1%
Бизнес, менеджмент және құқық	14.7%
АКТ	8.6%
Денсаулық және әлеуметтік қамсыздандыру (медицина)	6.6%
Өнер және гуманитарлық ғылымдар	5.6%
Қызметтер	4.2%
Әлеуметтік ғылымдар, журналистика және ақпарат	3.1%
Ауыл шаруашылығы және биоресурстар	1.2%
Басқа	13.8%

Дереккөз: epvo.kz

Түлектердің негізгі бөлігі бакалавриат деңгейінде шоғырланған, бұл оның жоғары білім жүйесіндегі басым рөлін көрсетеді, ал басқа ғылыми дәрежелердің үлесі айтарлықтай аз. (3.1.6-сурет)

Студенттердің мамандықтар бойынша бөлінуі туралы мәліметтер білім беру жүйесіндегі білімнің әртүрлі салаларына студенттердің бейімділігінің белгілі бір үрдістерін және құрылымдық бағыттылығын көрсетеді. Студенттер арасында ең танымал бағыттар – **педагогикалық ғылымдар (29,1%)**, бұл білім беру саласына **үлкен қызығушылық** пен оқытушылар мен оқытушыларға деген сұраныстың артып отырғанын көрсетеді.

Бұндай белсенділік тек осы саладағы мамандарға деген жоғары сұраныспен ғана емес, сонымен қатар білім беру жүйесін дамытуға бағытталған мемлекеттік қолдаумен де байланысты. Демографиялық өзгерістер мен білім берудің қолжетімділігінің артуына байланысты студенттер санының өсуі жыл сайын білім беру жүйесінің білім беру инфрақұрылымы мен кадрлық ресурстарына жүктемені арттырады. Студенттік орындардың тапшылығы, мектептердің апатты жағдайы және үш ауысымда оқытуды жою қажеттілігі сияқты өзекті мәселелерді шешу үшін **«Жайлы мектеп» Ұлттық жобасы** жүзеге асырылуда.

Жобаның мақсаты – қалалар мен ауылдық елді мекендерде жаңа студенттер орындарын құру (екі ауысымдық оқыту режимімен), бұл бар қажеттілікті өтеп қана қоймай, сонымен қатар студенттер санын одан әрі арттыруға дайындалады [46].

Дегенмен ауқымды инфрақұрылымдық қайта құрулар кадр мәселесін қатар шешуді талап етеді. Қазақстан

Республикасы Білім министрлігінің мәліметінше, педагогикалық кадрлардың жыл сайынғы тапшылығы 5 мыңнан асады және студенттер санының өсуі жағдайында бұл мәселе қиындай түседі. Осылайша, білім беру жүйесінің тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін инфрақұрылымды жаңғырту, педагогтардың еңбек жағдайлары мен кәсіби өсуін жақсарту, сондай-ақ оларды оқыту мен орналастыру тетіктерін жетілдіруді қамтитын кешенді тәсіл қажет [47].

Машина жасау, өңдеу өнеркәсібі және құрылыс өнеркәсібі студенттердің **16,1%**-ымен екінші орында тұр, бұл техникалық пәндердің маңыздылығы мен танымалдылығын көрсетеді. **Бизнес, менеджмент және құқық (14,7%)** үздік үштікті түйіндеп отыр, бұл менеджмент, құқық және кәсіпкерлікпен байланысты мамандықтарға деген жоғары қызығушылықты көрсетеді.

Белгілі бір мамандықтардың танымалдылығы негізінен экономиканың әртүрлі салаларындағы жалақы деңгейімен анықталуы мүмкін, өйткені кәсіптік жолды таңдау көбінесе жастардың қаржылық тұрақтылыққа және мансаптық перспективаға деген ұмтылысын көрсетеді.

2023 жылға арналған экономикалық қызмет түрлері бойынша орташа айлық жалақыны талдау (3.1.6-кесте) салаға байланысты табыс деңгейлеріндегі елеулі айырмашылықтарды көрсетеді, бұл студенттердің мамандық таңдау кезіндегі қалауына тікелей әсер етеді.

Орташа жалақы **350 542 теңге**, құрады, бірақ тау-кен өнеркәсібі (756 687 теңге), қаржы және сақтандыру (668 907 теңге), ақпарат және байланыс (525 812 теңге) сияқты салаларда табыс орташадан айтарлықтай асып, бұл сала болашақ мамандар үшін ерекше

тартымды болды.

Жоғары жалақы машина жасау, өңдеу өнеркәсібі және құрылыс салаларына да тән (414 663–484 169 теңге), олар студенттердің **16,1%**-ын құрап, студенттер арасында сұраныс бойынша екінші орында тұр, бұл қазіргі экономикалық басымдықтар контекстінде техникалық мамандықтардың маңыздылығын көрсетеді. Үшінші орында бизнес, менеджмент және құқық (студенттердің **14,7%**), бұл жастардың кәсіпкерлікпен, құқықпен және менеджментпен байланысты мамандықтарға деген жоғары қызығушылығын көрсетеді, мұнда орташадан жоғары жалақы деңгейі де бар.

Гуманитарлық және техникалық мамандықтардың арақатынасында гуманитарлық бағыттардың, әсіресе педагогикалық мамандықтардың айтарлықтай басымдығы байқалады. Сонымен қатар инженерлік ғылымдар мен АКТ-ға деген қызығушылық студенттердің де еліміздің инновациялық дамуы жағдайында техникалық білімнің маңыздылығын түсінетінін көрсетеді. Бұл арақатынас белгілі бір экономикалық басымдықтар мен әлеуметтік талаптарды көрсетеді, сонымен қатар техникалық және қолданбалы пәндерді, әсіресе ауыл шаруашылығы және биоресурстар сияқты салаларда (1,2%), кадрлардың айтарлықтай тапшылығы бар салаларда одан әрі дамыту және қолдау қажеттілігін көрсетеді..

СЖРА ҰСБ мәліметтері алғашқы жылдары студенттердің басым бөлігі мемлекеттік грантпен оқитынын көрсетеді.

Осылайша, бірінші жылы студенттердің 75 пайызы грантқа ие болса, 25 пайызы ақылы негізде оқиды. Екінші және үшінші курстарда гранттар бойынша

3.1.7-кесте.

Экономикалық қызмет түрлері бойынша орташа айлық жалақы

350 542	Экономикалық қызметтің барлық түрлері үшін
236 665	Ауыл, орман және балық шаруашылығы
492 997	Өнеркәсіп
756 687	Тау-кен және карьерлерді қазу
414 663	Өңдеу өнеркәсібі
326 049	Электрмен, газбен, бумен, ыстық сумен және кондиционермен қамтамасыз ету
239 248	Сумен қамтамасыз ету
484 169	Құрылыс
317 593	Көтерме және бөлшек сауда; Автокөлік және мотоцикл жөндеу
474 031	Тасымалдау және қоймалау
303 758	Тұру және тамақтандыру қызметтерін қамтамасыз ету
525 812	Ақпарат және коммуникация
668 907	Қаржылық және сақтандыру қызметі
251 725	Жылжымайтын мүлікпен операциялар
511 149	Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет
362 107	Әкімшілік және қосалқы қызмет көрсету қызметі
299 682	Мемлекеттік басқару және қорғаныс; міндетті әлеуметтік қамсыздандыру
247 439	Білім
289 725	Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер
226 546	Өнер, ойын-сауық және демалыс
293 290	Басқа қызмет түрлерін көрсету

Дереккөз:

СЖРА ҰСБ. Жалақы және еңбек шарттары 2023

студенттердің үлесі сәйкесінше 69% және 70% дейін аздап төмендейді, бірақ студенттердің көпшілігі мемлекеттік қолдаумен оқиды. Төртінші курста айтарлықтай төмендеу байқалады – студенттердің тек 57%-ы ғана грант бойынша оқиды, бұл гранттарды сақтаудың қиын шарттарымен байланысты болуы мүмкін. 5-ші курста грант бойынша студенттердің үлесі 63%-ға дейін өскенін көрсетеді. Жоғары курстарда – алтыншы және жетінші курстарда – гранттық қолдаумен оқитын студенттердің үлесі 64-67% деңгейінде тұрақтанады, бұл студенттердің айтарлықтай бөлігі оқу барысында мемлекеттік қолдауды жалғастыратынын көрсетеді.

Сондай-ақ батыстағы, халқы тығыз орналасқан және жаңадан құрылған өңірлердің жастарын қолдауға бағытталған жеке гранттар бар. Олар республикалық бюджеттен қаржыландырылады және жоғары оқу орындарының бекітілген тізбесі бойынша бөлінеді, бұл мамандар даярлаудағы өңірлік қажеттіліктерді қанағаттандыруға және жастарды оқуға ынталандыруға мүмкіндік береді. Жергілікті атқарушы органдар белгілі бір өңірде тапшы мамандықтар бойынша кадрлар даярлауға бағытталған әкімдік гранттарын бөледі. Бұл гранттар жергілікті жоғары оқу орындарының дамуын ынталандырады және өңірлерге басым бағыттар бойынша мамандар тапшылығын жабуға мүмкіндік береді.

Қолдау көрсетудің маңызды элементі – оқу немесе ғылыми қызметтегі ерекше жетістіктері мен сіңірген еңбегі үшін тағайындалатын ректорлық гранттар мен шәкіртақылар. Олар үздік студенттерді ынталандырады және академиялық табыстың маңыздылығын атап көрсетеді. Мемлекеттік және ректорлық гранттармен қатар түрлі

қорлар мен қоғамдық ұйымдардың гранттары мен шәкіртақылары бар. Бұл гранттар конкурстық негізде белгілі бір университеттердің студенттеріне немесе ұлттық деңгейде елдегі үздік студенттерге берілуі мүмкін. Мұндай гранттарды алу шарттары қорлардың саясаты мен басымдықтарына байланысты, бұл олардың қаржылық жағдайына қарамастан жоғары үлгерімі бар студенттерді оқуға тартуға мүмкіндік береді.

Гранттық қолдау нысандарының әртүрлілігі сапалы жоғары білімге қолжетімділікті кеңейтіп қана қоймай, сонымен қатар студенттердің әртүрлілігін қамтамасыз ететін адами капиталды дамытуда шешуші рөл атқарады. Бұл оқу жетістіктерін ынталандыруға және экономика мен қоғамның заманауи қажеттіліктеріне жауап беретін мамандарды дайындауға көмектеседі.

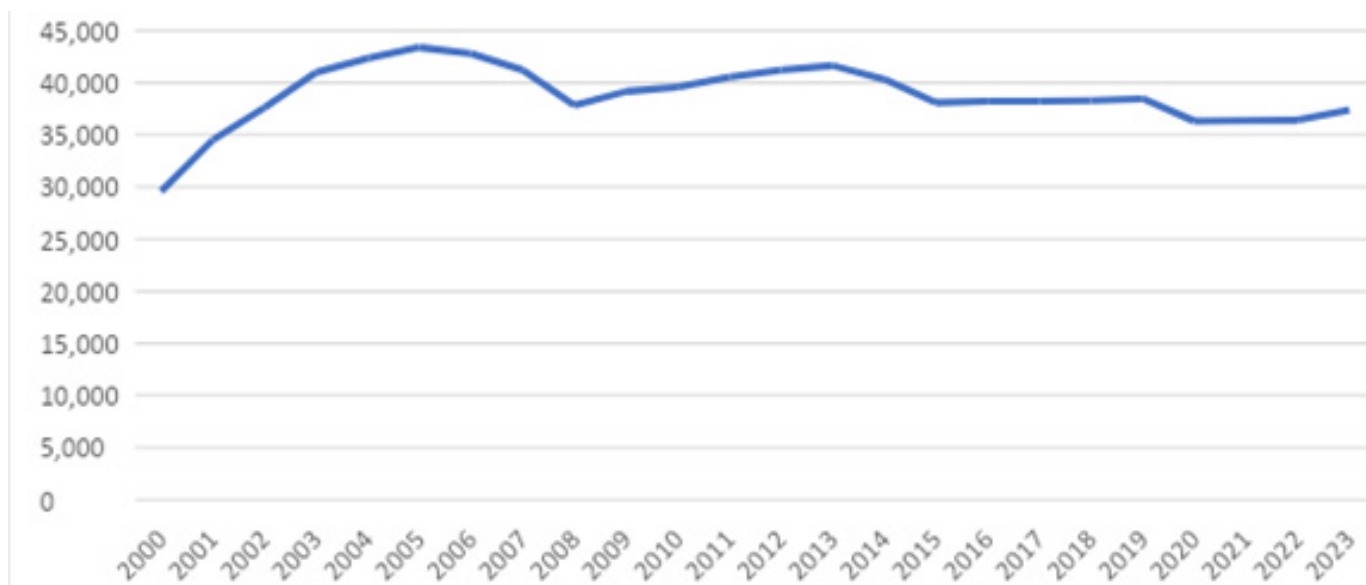
3.1.3. Университеттердің кадрлық әлеуеті

Университеттердің кадрлық әлеуеті – олардың жоғары сапалы білім беру және ғылыми зерттеулерді қолдау қабілетін анықтайтын негізгі аспект. Ол оқытушылар құрамының біліктілігі мен тәжірибесін, сондай-ақ олардың оқу және ғылыми-зерттеу қызметіне қатысу деңгейін қамтиды. Адам ресурстарын тиімді пайдалану білім беру бағдарламаларының сапасына, инновацияларға және университеттердің ғылыми, білім беру ортасының дамуына тікелей әсер етеді. Адам ресурстарын бағалау және дамыту білім беру мекемелерінің бәсекеге қабілеттілігін сақтаудың және олардың жылдам өзгеретін білім беру ландшафтында табысты жұмыс істеуінің маңызды факторы саналады.

2000-2023 жылдар аралығындағы педагогикалық кадрлар санының динамикасы өсу, тоқырау және құлдырау кезеңдерін көрсететін толқындық сипатқа ие. 2000 жылдардың басында профессорлық-оқытушылық құрам санының айтарлықтай өсуі байқалды.

3.1.7-сурет. Педагогикалық кадрлар санының динамикасы

Дереккөз:
СЖРА ҰСБ. Білім беру ұйымдарының педагогикалық ұжымының саны

Бұл университеттер санының өсуімен және білім беру қызметіне сұраныстың жоғары болуымен қатар жүрді. Алайда 2005 жылдан бастап МЖӘ саны төмендей бастады, 2020 жылы минимумға жетті, ол кезде ол 2004 жылғы өсіммен салыстырғанда 14%-ға төмендеді. Бұл қысқарту университеттер желісін оңтайландырумен тығыз байланысты. Бұл кезде олардың саны 34%-ға қысқарды (2000 жылы 170-тен 2023 жылы 112-ге дейін). Білім сапасын арттыруға бағытталған қатаң аккредиттеу талаптарын енгізу бәсекеге қабілеттілігі төмен университеттердің жабылуына немесе бірігуіне әкелді, бұл өз кезегінде профессорлық-оқытушылық құрамға деген сұранысты төмендетті. Бұған қоса, демографиялық өзгерістер, студенттер санының азаюы және білім беру жүйесінің нарыққа бағытталған тәсілдерге қайта бағдарлануы бұл үрдісті күшейтті.

2021 жылдан бастап профессорлық-оқытушылық құрам санының тұрақтануы және шамалы өсуі байқалды. Бұл ресурстардың бәсекеге қабілетті жоғары оқу орындарында

шоғырлануымен және жоғары білім секторындағы экономикалық белсенділікті қалпына келтірумен байланысты. Осылайша, университеттер саны мен профессорлық-оқытушылық құрам санының қысқаруы Қазақстандағы жоғары білім беру секторының сапаны шоғырландыру мен жақсартуға бағытталған трансформациясын көрсетеді, бірақ университеттердің кадрлық әлеуетіне және тұтастай алғанда жүйенің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге одан әрі назар аударуды талап етеді. (3.1.7-сурет)

Жоғары оқу орындарының профессорлық-оқытушылық құрамын Жоғары білім берудің бірыңғай платформасы (ЖББП) деректері негізінде талдау Қазақстан Республикасының азаматтары педагогикалық кадрлардың жалпы санының 95%-ын, ал шетел азаматтары 3,3%-ын құрайтынын көрсетеді. Азаматтығын көрсетпегендер 1,8%, азаматтығы жоқ адамдар 0,2% құрайды.

Ғылыми дәрежелер бойынша жоғары оқу орындарының профессорлық-

оқытушылық құрамын талдау біліктіліктің айтарлықтай алуандығын көрсетеді. Ол кадрларды даярлаудың тарихи ерекшеліктерін де, Қазақстанның жоғары білім беру жүйесіндегі заманауи тенденцияларды да көрсетеді. Профессорлық-оқытушылық құрамының ең көп үлесін магистранттар құрайды, олардың саны 38,15%-ға жетеді, бұл оқытушылар үшін базалық стандарт ретінде магистратура деңгейінің басымдылығын көрсетеді. Магистратура кейінгі академиялық біліктілікке өтпелі кезең ретінде шешуші рөл атқарады. Ол пәндерді тереңдетіп оқуға, ғылыми-зерттеу дағдыларын дамытуға және жоғары дәрежелерге дайындалуға негіз береді.

Осылайша, магистратура негізгі жоғары білім мен ғылыми және академиялық қызметке қатысу үшін қажетті деңгей арасындағы маңызды көпір қызметін атқарады, оқытушылардың кәсіби және ғылыми өсуін ынталандырады.

Екінші орынды ғылым кандидаттары (26,62%) алады, бұл кеңестік білім беру жүйесінің әсерімен түсіндіріледі, мұнда бұл біліктілік ғылыми дайындықтың негізгі деңгейі болды. Жүргізілген реформаларға және көп деңгейлі білім беру жүйесіне көшуге қарамастан, ғылым кандидаттары оқу үдерісі мен ғылыми зерттеулерді қамтамасыз етуде елеулі рөл атқарып келеді

Ғылым докторлары мен PhD докторлары профессорлық-оқытушылық құрамның жалпы санынан 7,0% және 12,17% құрайды. PhD докторларының үлесі халықаралық білім беру стандарттарына бейімделу және ЖОО-да ғылыми құрамдас бөлікті нығайту есебінен біртіндеп артып келеді. Дегенмен PhD докторларының үлесінің аз болуы ескі жүйе бойынша осы дәреженің аяқталуына байланысты болуы мүмкін. Бұл бейіндегі дәрігерлер тек 0,10%

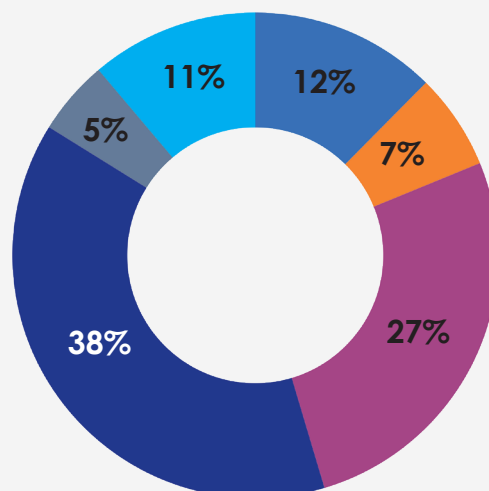
құрайды. Бұл білім беру жүйесінде бұл форматтың елеусіз таралуын көрсетеді. Бұл сандар халықаралық конкурс жағдайында оқытушылардың біліктілігін арттыру бойынша жұмысты жалғастыру қажеттігін көрсетеді.

Ғылыми дәрежелер бойынша профессорлық-оқытушылық құрамның құрылымы халықаралық стандарттарға көшу, білім берудің тарихи моделі мен жоғары білім беруді дамытудың қазіргі стратегияларының ықпалы үйлесімін көрсетеді. Қазақстанның жоғары білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жоғары дәрежелі оқытушылардың (PhD және ғылым докторы) үлесін арттыру, мамандар мен магистрлердің кәсіби өсуін ынталандыру бойынша жұмысты жалғастыру маңызды.

Жоғары оқу орындарының

3.1.8-сурет.

Ғылыми дәрежесі бойынша профессорлық-оқытушылық құрам

Дереккөз: epvo.kz

3.1.9-сурет.

Ғылыми атағы бойынша профессорлық-оқытушылық құрам

Дереккөз: epvo.kz

профессорлық-оқытушылық құрамының талдауына сәйкес, ғылыми атағы бар оқытушылар арасында ең көп үлесті доценттер құрайды – 14,5%. Бұл осы лауазымның академиялық мансапты дамытудағы негізгі кезең ретінде оқуға түсу деңгейі мен жоғары атақ арасындағы маңыздылығын көрсетеді. Доценттер (доценттер) 5,3%, профессорлар 3,1% құрайды. Профессорлардың үлесі 8,9% құрайды, бұл академиялық орта үшін маңызды көрсеткіш, бірақ халықаралық тәжірибемен салыстырғанда салыстырмалы түрде төмен, бұл академиялық біліктілікті арттыру және ғылыми белсенділікті ынталандыру қажеттілігін көрсетеді. Жаңа біліктілігі бар профессорлар шамамен 0,1% құрайды.

Ғылыми атағы жоқ оқытушылар 68,0% құрайды. (3.1.9-сурет) Бұл жоғары оқу орындарында еңбек жолын бастаған жас мамандардың басым болуының да, профессорлық-оқытушылық құрам арасында ғылыми дәрежелердің жеткіліксіздігінің де салдары.

Ғылыми атақтары бойынша профессорлық-оқытушылық құрамның құрылымы оқытушылардың академиялық біліктілігін арттыру, олардың ғылыми қызметін ынталандыру, мансаптық өсуді қолдау бойынша жүйелі жұмыс қажеттігін атап көрсетеді, бұл ғылыми атағы жоқ санаттағы басым жас мамандар үшін аса маңызды.

3-тарау.
Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі
білім беруді дамыту: қазіргі жағдай

3.1.4. Халықтың жоғары біліммен жалпы қамтылуы

Жалпы халықтың жоғары біліммен қамтылу көрсеткіші (ЖБҚК) – бұл жоғары оқу орындарында білім алатын адамдардың жалпы санындағы үлесін көрсететін негізгі индикатор. Бұл көрсеткіш жоғары білімнің елдегі қолжетімділігі мен таралуын өлшейді, сондай-ақ қоғамның интеллектуалды әлеуеті мен экономикалық дамуға инвестиция салуға дайындығы мен қабілетін көрсетеді. Жоғары ЖБҚК білікті кадрларды қалыптастыруға ықпал етеді, олар өздерінің білімдері мен дағдыларын экономиканың инновациялық және тұрақты өсуіне қолдана алады. Халықаралық контексте көптеген елдер жоғары біліммен жалпы қамтылудың әртүрлі деңгейлерін көрсетеді. Мысалы

Германия және Ұлыбритания сияқты Еуропалық Одақ елдерінде ЖБҚК 50%-дан асады,

бұл жоғары білімге жан-жақты қолжетімділікті және халықтың жоғары білім деңгейін көрсетеді.

АҚШ-та жоғары біліммен қамту деңгейі шамамен 40-45% құрайды,

бұл ғылыми және зерттеу бастамаларын белсенді қолдау мен дамытуды білдіреді.

Үндістан мен Бразилия сияқты дамушы экономикалы елдерде ЖБҚК әлі де төмен деңгейде, бірақ білікті жұмыс орындарын құру және елдің экономикалық

дамуы үшін жаңа ынталандыруларды енгізу қажеттілігіне байланысты оның өсу қарқыны тез артуда. ЖБҚК-нің маңыздылығы - ол тек білім беру жүйесінің ағымдағы жағдайын көрсетіп қана қоймай, әлеуетті әлеуметтік-экономикалық өзгерістерді болжауға мүмкіндік береді, бұл бәсекеге қабілетті және инновациялық қоғам қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазақстанда 18–22 жас аралығындағы халықтың жоғары біліммен жалпы қамтылу динамикасын 2000 жылдан 2022 жылға дейінгі кезеңде талдау демографиялық, экономикалық және институционалдық факторларға байланысты өсу және төмендеу кезеңдерінің ауысуын анықтады.

2000 жылдан 2005 жылға дейін халықтың жоғары біліммен қамтылуы 37,8%-дан 57,2%-ға дейін сенімді өсті, бұл мектеп түлектерінің санының артуы, жоғары білімнің қолжетімділігі және білім беру секторының белсенді дамуымен байланысты болды. Алайда, 2005 жылдан кейін төмендеу басталып, 2008 жылы 49,3%-дық минимумға жетті. Бұл төмендеу 2008 жылғы жаһандық қаржы дағдарысымен сәйкес келді, нәтижесінде халық

табысының төмендеуі, ақылы оқудың қолжетімділігінің азаюы (студенттердің шамамен 60%-ы өз қаражатына оқығанын ескерсек), бұл жоғары білімге сұраныстың төмендеуіне әкелді.

ЖБҚК-нің қалпына келу кезеңі 2009 жылы басталып, 2012 жылға дейін жалғасты, бұл көрсеткіш 55,4%-ға жетті, алайда 2014 жылы теңгенің девальвациясына және сатып алу қабілетінің төмендеуіне байланысты 48,4%-ға дейін төмендеді. Бұл жастардың, әсіресе мемлекеттік гранттардың шектеулі қаржыландыру жағдайында, оқуды төлеу мүмкіндіктеріне айтарлықтай әсер еткен болуы мүмкін.

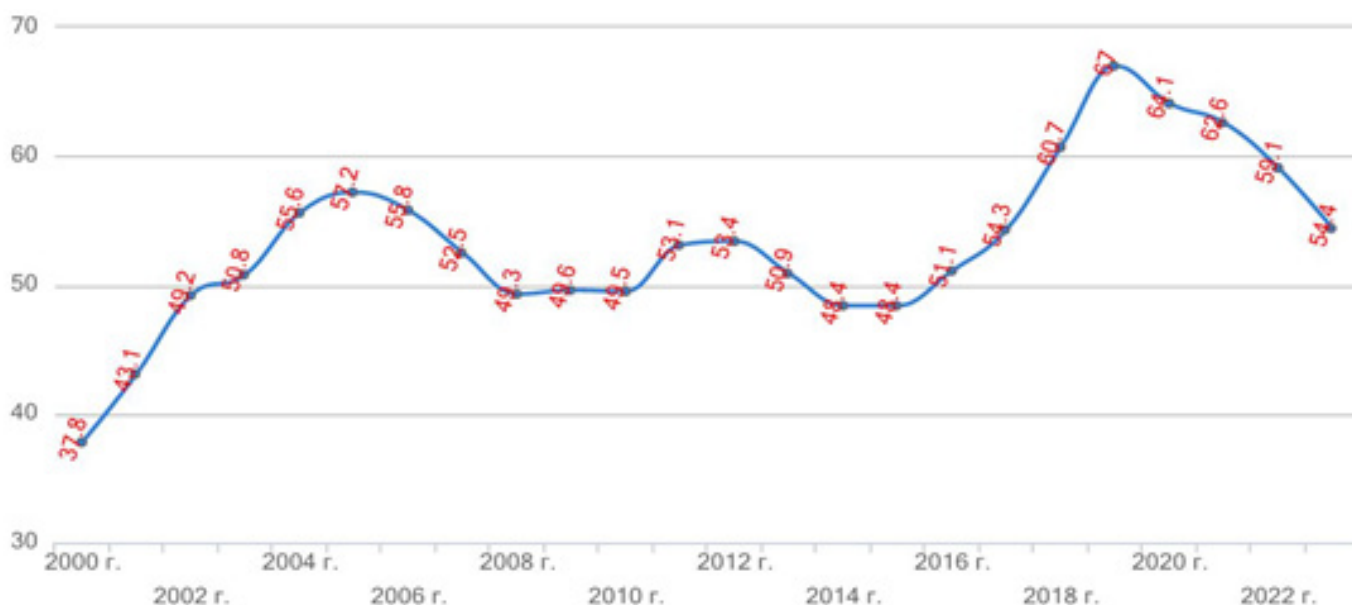
2016 жылдан 2020 жылға дейін ЖБҚК-нің кезекті өсуі байқалып, 2020 жылы 64,1%-дық шегіне жетті. Бұл өсу мемлекеттік білім беруді қолдау шараларымен, білім беру гранттарының санының артуымен және COVID-19 пандемиясы жағдайында жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің шектеулі болуына байланысты жастардың оқуға мәжбүрлі түрде ауысуымен байланысты болуы мүмкін.

2020 жылдан кейін бұл қамту қайтадан төмендей бастады, 2023 жылы 54,4%-ға жетті. Бұл төмендеу пандемиядан кейінгі экономикалық белсенділіктің әлсіреуімен, инфляцияның күшеюімен және оқудың қымбаттауымен байланысты болды, бұл жастардың, әсіресе төмен табысты отбасылардан шыққандардың, жоғары оқу орындарына түсу мүмкіндіктерін шектеді.

Осылайша, Қазақстанда халықтың жоғары біліммен жалпы қамтылу динамикасы демографиялық жағдай, экономикалық тұрақтылық, білім беруді мемлекеттік қолдау деңгейі және оқуды төлеу үшін қаржылық құралдардың қолжетімділігі сияқты бірқатар факторлардың өзара әрекеттесуіне байланысты анықталады. Аталған кезеңдегі жоғары біліммен

3.1.9-сурет. Жоғары біліммен қамтудың динамикалық көрсеткіштері

Дереккөз: ҚР СЖРА ҰСБ. ЖБҚК

жалпы қамтуды талдау білім беру стратегияларын өзгермелі жағдайларға бейімдеу және қолжетімділікті қолдау мен жақсартуда тұрақты мониторингтің рөлін көрсетті. Бұл өзгерістер сонымен қатар экономикалық және әлеуметтік факторлардың халықтың жоғары білімге қатысу деңгейіне әсерін, сондай-ақ тиімді білім беру саясатын жоспарлау және жүзеге асыру үшін олардың маңыздылығын анықтады.

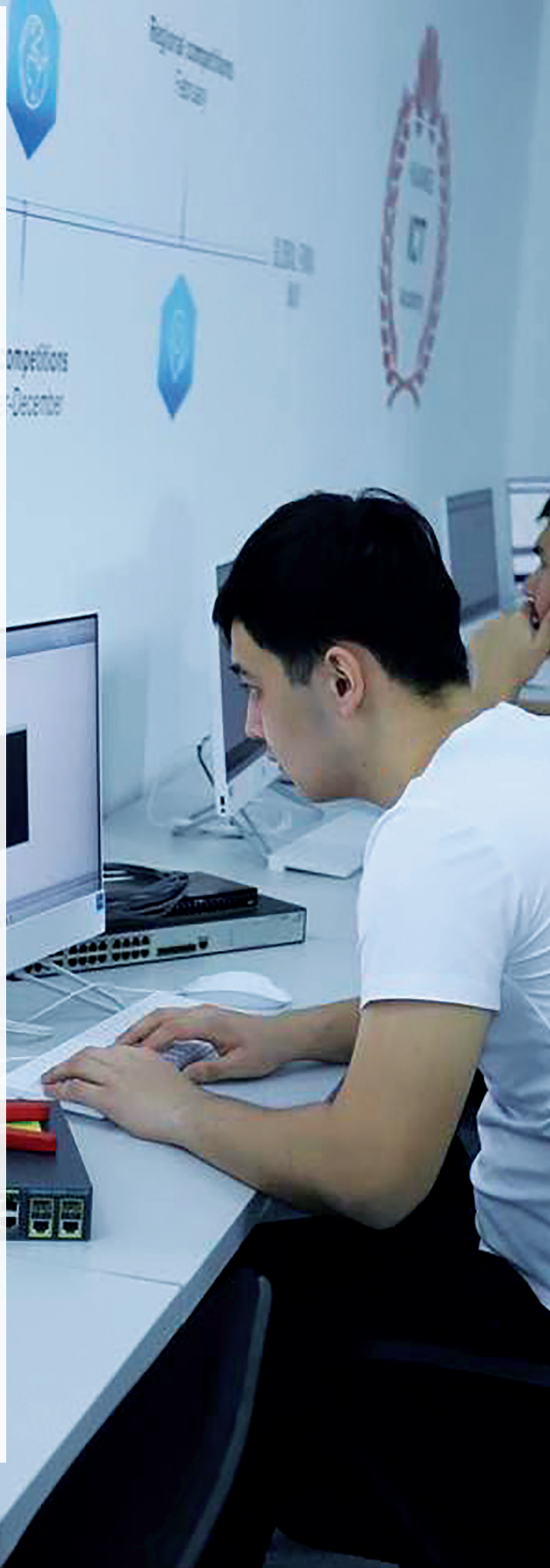
Жоғары біліммен қамтуды арттыру үшін тек білім беру гранттары мен субсидияларының санын көбейту ғана емес, сонымен қатар "Келешек" ерікті жинақтау жүйесі, мемлекеттік субсидияланатын білім беру несиелері және корпоративтік демеушілік сияқты оқуды қаржыландырудың жаңа түрлерін белсенді дамыту қажет. Бұл құралдар отбасылардың қаржылық жүктемесін азайтуға, жастарды жоғары білім алуға ынталандыруға және экономикалық және демографиялық өзгерістерге қарамастан қамтудың тұрақты өсуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. (3.1.9-сурет.)

Жоғары біліммен жалпы қамтылу көрсеткіштерін қолданумен қатар, олардың халықтың жалпы білім деңгейіне, оның ішінде білім сапасы мен дағдылар деңгейіне, сондай-ақ еңбекке жарамды халықтың жалпы құрылымындағы жоғары білімді адамдардың үлесіне қалай әсер ететінін ескеру маңызды. ҚР СЖРА ҰСБ мәліметтеріне сәйкес, 2009 және 2021 жылдардағы ұлттық санақ нәтижелері халықтың білім деңгейінің айтарлықтай өскенін көрсетеді, бұл білім беру жүйесінің дамуы мен білім беру ресурстарына қолжетімділіктің кеңеюін көрсетеді. Мәселен, жоғары білімді қазақстандықтардың үлесі айтарлықтай артты; 2021 жылы 3,7 млн адам жоғары білім алды, бұл 2009 жылғы 19,8%-бен салыстырғанда халықтың 27,6%-ын құрайды. Аймақтар арасында жоғары білімді тұрғындардың ең көп саны Алматы облысында тіркелген – 404,8 мың адам. Ал әрбір аймақтағы жоғары білімді халықтың үлесін қарастырғанда, Астана қаласы 25,5%-дық көрсеткішпен көш бастап тұр. Ерлер мен әйелдер арасындағы жоғары білімділік деңгейі

іс жүзінде теңесті: ерлер арасында бұл көрсеткіш 17,8%-дан 27,9%-ға, ал әйелдер арасында 21,6%-дан 27,3%-ға дейін өсті.

Жалпы алғанда, әрбір 1000 адамға 276 жоғары білімді азаматтан келеді, бұл 2009 жылғы 198 адаммен салыстырғанда жоғары көрсеткіш. Сонымен қатар, 4,1 миллион қазақстандық орта арнаулы білімге ие, бұл 15 жастан асқан халықтың 30,8%-ын құрайды (2009 жылғы 27,6%-бен салыстырғанда). Техникалық және кәсіптік білім беру бойынша ең жоғары үлес Түркістан облысында байқалады, мұнда бұл көрсеткіш аймақ халқының 8,9%-ын құрайды.

Сондай-ақ, 120 мыңнан астам қазақстандық ғылыми дәрежеге ие. Олардың басым бөлігі (78%) магистр дәрежесіне ие (96,9 мың адам), 3,6%-ы философия докторы (PhD) дәрежесіне (4,5 мың адам), 13,5%-ы ғылым кандидаты дәрежесіне (16,8 мың адам), және 4%-ы ғылым докторы дәрежесіне (4,9 мың адам) ие. Айта кетерлігі, жоғары оқу орнынан кейінгі білімге ие адамдардың ең үлкен үлесі (17,8%) 30-34 жас аралығындағы топқа тиесілі.

3-тарау.

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді дамыту: қазіргі жағдай

3.1.5. Тұрақты даму мақсаттары контекстіндегі жоғары білім

Тұрақты даму тұжырымдамасы қазіргі және болашақ ұрпақтың әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін экономикалық өсудің, әлеуметтік дамудың және қоршаған ортаны қорғаудың теңгерімді үйлесіміне бағытталған халықаралық күш-жігердің негізі болды.

Қазақстан ТМД-ны белсенді түрде қолдайды және оларды ұлттық деңгейде жүзеге асыруға айтарлықтай күш салуда. Қазақстан Республикасы ТМД-ға оларды өзінің ұлттық даму стратегиясына біріктіру арқылы қол жеткізуге міндеттеме алды. ТМД мониторингі бойынша ұлттық индикаторлар жүйесіне 262 индикатор кіреді, оның ішінде 146 жаһандық индикатор өзгеріссіз қабылданды; 44 жаһандық көрсеткіш шағын өзгерістерді қамтиды; 30 балама/прокси индикаторлар ұсынылады. Қосымша 42 ұлттық индикатор енгізілген. Қазақстан Республикасы Әлеуметтік-экономикалық даму агенттігінің Ұлттық статистика бюросы да қазіргі уақытта әзірлену үстіндегі ТМД бойынша ұлттық есеп беру платформасын әзірледі [49].

Осылайша, Қазақстан Тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыру және оларды ұлттық саясаттар мен бағдарламаларға біріктіру бойынша нақты қадамдар жасау арқылы оларға қол жеткізуге бейілділігін көрсетеді.

Қол жеткізуде маңызды рөл атқарады, өйткені ол инклюзивті өсудің негізі ретінде қызмет етеді.

4-мақсат - “Инклюзивті және тең сапалы білім беруді қамтамасыз ету”

жынысына, әлеуметтік-экономикалық мәртебесіне және басқа да факторларға қарамастан барлығының сапалы білімге қол жеткізуін тікелей жақсартуға бағытталған.

4-мақсат қазіргі әлемде табысты өмір сүру және жұмыс істеу үшін қажетті дағдыларды меңгеру мүмкіндігін және сапалы білім беруді қамтамасыз ететін, барлығы үшін инклюзивті және тең білім беру жүйесін құруға бағытталған.

Тұрақты дамудың 4-мақсатын іске асыру шеңберінде өмір бойы білім алу мүмкіндіктерін қоса алғанда, барлық деңгейлерде инклюзивті білім

беруді дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Мүгедектердің құқын толық іске асыруға, қадір-қасиеті мен өзін-өзі бағалау сезімін нығайтуға, шығармашылық қабілеттерін, дарындары мен кәсіби мүмкіндіктерін дамытуға көмектесетін сапалы білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету басты назарда. Бұл күш-жігер ерекше білім беру қажеттіліктері бар талапкерлерді қоғамға интеграциялауға, олардың экономикалық, әлеуметтік және мәдени өмірге белсенді қатысуын қамтамасыз етуге және олардың еркін және тең құқылы қоғам өмірінде өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасауға бағытталған.

Қазақстандағы жоғары білімнің қолжетімділігі мен инклюзивтілігінің маңызды көрсеткіші студенттер арасында әйелдердің тұрақты жоғары үлесін көрсетеді. 2023–2024 оқу жылында студенттердің жалпы санының 53%-ын әйелдер құраса, жаңадан келген талапкерлер арасындағы олардың үлесі 52,8%-ға жетті. 2022–23 оқу жылында әйелдер студенттер құрамының 53,4% және қабылданған студенттердің 52,7% құрады. Бұл деректер жоғары білім беру

жүйесіндегі гендерлік тепе-теңдіктің тұрақтылығын көрсетеді. Бұл 4 SDG-де бекітілген білімге тең қолжетімділік қағидаттарының тиімді жүзеге асырылуын көрсетеді.

Оның үстіне, тарихи контекстінде жоғары білім иелерінің көп бөлігін әйелдер қауымы құрайды. Бұл әйелдердің ғылыми дәреже иеленушілердің жоғары пайыз құрауынан көрінеді. Алайда санақ аралық кезеңде (2009-2021 жж.) жоғары білімі бар ерлердің үлес салмағының айтарлықтай өсуі байқалды: алдыңғы кезеңдердегі 17,8%-дан қазіргі уақытта 27,9%-ға дейін, бұл әйелдер арасындағы көрсеткішке тең. Ол 21,6%-дан 27,3%-ға дейін өсті. Бұл ілгерілеу екі жыныстың да жоғары білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз етуде қол жеткізілген прогресті көрсетеді.

Білім алушылардың гендерлік құрамының тұрақты көрсеткіштері әйелдер үшін білім алудың қолжетімділігін арттырудың жалпы тенденцияларын көрсетеді. Бұл өз кезегінде әлеуметтік және экономикалық тұрақтылыққа ықпал

етеді. Демографиялық өзгерістер, атап айтқанда, жастар санының артуы және халықтың гендерлік құрамының өзгеруі студенттер құрамының өсуіне белсенді түрде әсер етіп, жоғары білім беру жүйесінің одан әрі дамуына ықпал етеді.

Гендерлік тепе-теңдікті сақтау барлығына инклюзивті және сапалы білім беруді қамтамасыз етуге бағытталған SDG 4-ке қол жеткізуде маңызды рөл атқарады. Бұл қолжетімділіктің бар деңгейін сақтап қана қоймай, оқу мен кәсіби даму үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету үшін ықтимал кедергілерді одан әрі жоюды талап етеді.

Қазақстан өмір бойы білім алу мәдениетін енгізуге белсенді түрде ұмтылуда, бұл сонымен қатар SDG 4-ке қол жеткізудің негізгі аспектісі болып табылады. Бұл тәсіл білімге қолжетімділікті кеңейтіп қана қоймайды, сонымен қатар қазіргі қоғамның тез өзгертін талаптарына бейімделуге мүмкіндік беретін адами капиталдың тұрақты дамуына ықпал етеді. Осыған байланысты өмір бойы білім алу тек жастар үшін ғана емес, ересектер үшін де өзекті болып, кәсіби өсу, қайта даярлау және тұлғалық даму мүмкіндіктерін қамтамасыз етеді.

2018 жылғы PIAAC халықаралық зерттеуіне сәйкес, формальды және бейресми білім мен оқытуға қатысатын 16-65 жас аралығындағы халықтың үлесі 17,1% құрады.

Оқығандардың көпшілігі бакалавр дәрежесі барлар (28,8%), әйелдердің 32,6% және ерлердің 24,9% бакалавр дәрежесі бар.

Білім алушылардың екінші үлкен тобында 9-сыныпқа дейінгі техникалық және кәсіптік білімі барлар – 21,3% (ерлер арасында – 23,7%, әйелдер – 18,5%).

Білім алушылардың ең аз тобы – білімі жоқтар – 0,8%, бастауыш білімі барлар – 0,9%.

Елдің дамуы үшін цифрлық дағдылардың өзектілігі артып келеді.

2021 жылы жастардың жартысынан көбі (15-24 жас) поштамен және оған қоса берілген файлдармен (52,0%), сондай-ақ Excel кестелерімен (59,5%) жұмыс істеуді біледі. Бұл ретте 15 жастан асқан халық үшін бұл көрсеткіш тиісінше 43,7% және 53,7% құрайды. 15 жастан асқан тұрғындар арасында IT-технологиялар саласында жоғары білімі бар және арнайы бағдарламалау тілін пайдалана отырып, компьютерлік бағдарламаларды әзірлеу мүмкіндігі бар халықтың үлесі 15 жастан асқан тұрғындар арасында 7,2%, жастар арасында 9,0% құрайды.

Тұтастай алғанда, халықтың цифрлық сауаттылығының деңгейі 2017 жылмен салыстырғанда бірте-бірте өсуде, бұл көрсеткіш 2021 жылы 6-74 жас аралығындағы халық арасында 87,3%-ды құрады.

2011 жылдан бастап инклюзивті білім беруді дамыту белсенді түрде жүргізілуде. 2015 жылмен салыстырғанда инклюзивті білім беру үшін қажетті жағдайларды жасаған жалпы білім беретін мектептердің үлесі техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдары арасында 2021 жылы 21,8%-дан 81,7%-ға өсті. Білім беру ұйымдарында бұл көрсеткіш 15,0%-дан 48,4%-ға, ал жоғары оқу орындарында 12,0%-дан 100%-ға өсті. Дегенмен, мектепке дейінгі ұйымдардың жартысынан азы (40,8%) ерекше

білім беруді қажет ететін балаларды тәрбиелеу мен оқытуға жағдай жасаған [50].

Университеттер Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуде шешуші рөл атқарады. Сондықтан университеттерді тұрақты даму үшін трансформациялау кешенді көзқарас пен барлық мүдделі тараптардың белсенді қатысуын талап ететін маңызды міндет болып табылады. Университеттер тұрақтылық қағидаттарын өздерінің білім беру бағдарламаларына, ғылыми-зерттеу қызметіне, басқаруға және қоғамдастықтың қатысуына біріктіруі керек.

Трансформация адамзат пен планетаның алдында тұрған жаһандық сын-қатерлерді шешу үшін БҰҰ-ның күн тәртібінің негізі ретінде қызмет ететін барлық Тұрақты даму мақсаттарын біріктіретін орталық ось болып табылады. Әлемді тұрақты жолға қою теңсіздікті күшейтетін және болашаққа қауіп төндіретін дамудың қолданыстағы үлгілеріне түбегейлі өзгерістер енгізуді талап етеді. Бұл көшу қоғамға қызмет ету тарихи миссиясына сүйене отырып, тек жоғары оқу орындары ғана бере алатын жаңа білім, зерттеулер мен дағдыларды талап етеді [51].

Осыған байланысты Қазақстанның жоғары оқу орындары өздерінің білім беру бағдарламаларына тұрақты даму принциптерін белсенді түрде енгізуде. Бұл тұрақты дамуға арналған жаңа курстар мен бағдарламаларды әзірлеуді, сондай-ақ осы принциптерді қолданыстағы пәндерге біріктіруді қамтиды.

3-тарау.
Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі
білім беруді дамыту: қазіргі жағдай

3.2. Жоғары білімді цифрландыру

Жоғары білімді цифрландыру Қазақстанның білім беру жүйесін жаңғыртудың негізгі элементі болып табылады. Жаһандық сын-қатерлер мен жылдам технологиялық прогресс жағдайында цифрландыру білім сапасын арттыру және цифрлық экономикада табысты жұмыс істеуге қабілетті кадрларды даярлау процесінің ажырамас бөлігіне айналуға айналуда. Соңғы онжылдықта білім беру технологиясына салынған жаһандық инвестиция 2011 жылғы 0,7 миллиард АҚШ долларынан 2022 жылы 208 миллиард АҚШ долларына дейін айтарлықтай өсті (IDB және HolonIQ, 2021 [52]). Бұл инвестициялар білім беру үдерістерін ғана емес, сонымен қатар университеттердің әкімшілік, операциялық және ғылыми-зерттеу функцияларын қамтитын цифрлық трансформацияға деген жаһандық үрдісті көрсетеді.

Цифрландыру білім беру ресурстарына қолжетімділікті кеңейтуге, оқыту мен оқу әдістерін өзгертуге, бизнес-процестерді оңтайландыруға және шешім қабылдау сапасын арттыруға көмектеседі.

Заманауи цифрлық инфрақұрылым 2020 жылы Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) анықтағандай, ұлттық цифрлық ландшафттың маңызды бөлігіне және кең цифрлық экономиканы дамытудың тірегіне айналуға [53].

Жоғары білімді трансформациялаудағы **цифрландырудың рөлі**

- **Білім беру ресурстарына қолжетімділікті кеңейту:** Онлайн курстар, электронды кітапханалар және виртуалды зертханалар ең шалғай аймақтардағы студенттерге білім беруді қолжетімді етеді.
- **Басқаруды оңтайландыру:** әкімшілік процестерді автоматтандыру жүйелері (мысалы, студенттердің жазбалары, кестені басқару) қызметкерлерге жүктемені азайтады және ашықтықты арттырады.
- **Зерттеу қызметін қолдау:** Заманауи цифрлық құралдар университеттерге деректерді тиімді талдауға және ғылыми мәселелерді шешудің инновациялық тәсілдерін дамытуға мүмкіндік береді.
- **Академиялық адалдықты қамтамасыз ету:** Плагиатты тексеру жүйелерін енгізу ғылыми мақалалардың сапасын жақсартуға көмектеседі.

Жоғары оқу орындарындағы **инфрақұрылым және цифрлық архитектура** дегеніміз не?

Жоғары білім берудегі инфрақұрылым оқу және ғылыми процестерді

қамтамасыз ететін материалдық-техникалық және цифрлық ресурстардың жиынтығы ретінде түсініледі. Бұған оқу ғимараттары, кітапханалар, жатақханалар, сондай-ақ деректер желілері, сақтау жүйелері және бағдарламалық платформалар сияқты цифрлық элементтер кіреді.

Цифрлық архитектура, өз кезегінде, білім беру үдерістерін басқарудың тиімді экожүйесін құруға, білім беру процесіне қатысушылардың өзара әрекеттестігіне және ғылыми қызметті қолдауға бағытталған шешімдер жиынтығы.

Ол мыналардан тұрады:

- Физикалық құрамдас бөліктер: оқу ғимараттары, жатақханалар, деректерді беру желілері, деректер орталықтары және деректерді сақтау жүйелері.
- Бағдарламалық шешімдер: оқытуды басқару жүйелері (LMS), дерекқорлар, бұлттық қызметтер, плагиатты тексеру жүйелері, мобильді қосымшалар және студенттер мен оқытушылар арасындағы өзара әрекеттесу платформалары.
- Соңғы пайдаланушы жабдықтары: компьютерлер, ноутбуктер, білім беру ресурстарына қол жеткізуді қамтамасыз ететін смарт құрылғылар.

Инфрақұрылымның жағдайы және негізгі қиындықтар. Жоғары білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде Қазақстанның алдында бірқатар маңызды міндеттер тұр:

- Ірі қалалардағы инфрақұрылымның шамадан тыс жүктелуі. Астана мен Алматыда студенттер санының

артуы оқу орындары мен тұрғын үй тапшылығына алып келеді, бұл әлеуметтік шиеленіс тудырады.

- **Өңірлердің біркелкі дамуы.** Өңірлік жоғары оқу орындарында қажетті материалдық-техникалық ресурстар мен кадрлар жетіспейді, бұл олардың сапалы білім беру мүмкіндіктерін шектейді.
- **Сандық бөліну.** Интернетке қосылу жылдамдығы 50-ден 3071 Мбит/с аралығында. Бұл білім беру платформаларына және басқа цифрлық қызметтерге біркелкі қол жеткізуге әкеледі.
- **Киберқауіпсіздік және деректерді қорғау.** Цифрлық қызметтердің

өсуімен деректердің ағып кету қаупі артады, бұл ақпараттық қауіпсіздік стандарттарын енгізуді талап етеді.

Цифрландырудағы жетістіктер

Қиындықтарға қарамастан, Қазақстан университеттерінде даму тенденциялары байқалады. Мониторинг нәтижелері бойынша 2022-2023 жылдары виртуалды зертханалар (117), электронды кітапханалар (120), электронды оқулықтар (4 630 857), бейнедәрістер (69 672) кіретін цифрлық білім беру ресурстарының жалпы саны **4 700 766 бірлікті** құрады. Отандық жоғары оқу орындарының цифрлық білім беру ресурстарының базасын ұлғайту, сол арқылы қашықтықтан білім беру сапасын арттыруда оң динамика байқалады.

	Меншікті ЦБР	Жергілікті емес ЦБР	Барлығы
Вирт. зертханалар	71	46	117
Эл. кітапханалар	80	40	120
Эл. оқулықтар	1 620 799	3 010 058	4 630 857
Бейне дәрістер	29 263	40 409	69 672
Барлығы:	1 650 213	3 050 553	4 700 766

Цифрлық платформалар. Барлық ЖЖОКБҰ-лар. Platonus, Moodle, Canvas сияқты оқытуды басқару жүйелерін және Қ. атындағы ҚазҰТУ пайдаланатын Polytechnonline сияқты университеттер тікелей әзірлеген мамандандырылған шешімдерді пайдаланады. Қ.И. Сәтпаева. Олар оқу процесінің ашықтығы мен тиімділігін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, барлық ЖЖОКБҰ пәндер бойынша электронды тіркеу (сандық платформа арқылы) бар екенін және 71 ЖЖОКБҰ жатақханада электронды тіркеу жүйесі бар екенін хабарлады.

Platonus – 44 жоғары оқу орнында қолданылатын Қазақстандағы ең танымал платформалардың бірі.

Ол сабаққа қатысу мен оқу үлгерімін бақылауға мүмкіндік береді, электронды журналдар мен оқу материалдарына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, платформа білім беру үдерісінің сапасын арттыруға көмектесетін оқытушыдер мен студенттер арасындағы өзара әрекеттесу үшін әртүрлі құралдарды қолдайды

Moodle – Қазақстанның 35 университетінде қолданылатын халықаралық қашықтықтан оқыту платформасы.

Moodle аралас немесе толық онлайн форматта оқуға мүмкіндік береді, курстарды ұйымдастыруға, білімді бағалауға және білім алушыларға кері байланысты қамтамасыз етуге арналған құралдарды ұсынады.

Canvas – кейбір университеттер пайдаланатын тағы бір цифрлық платформа.

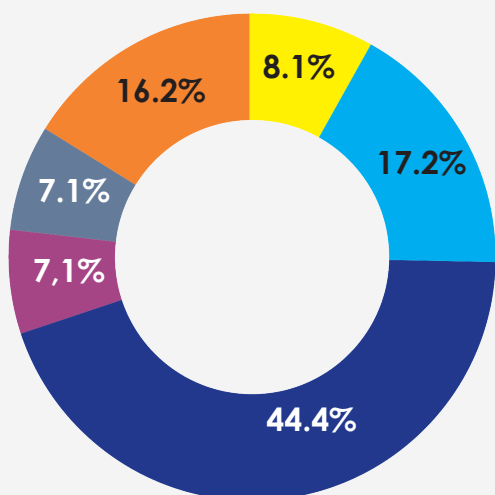
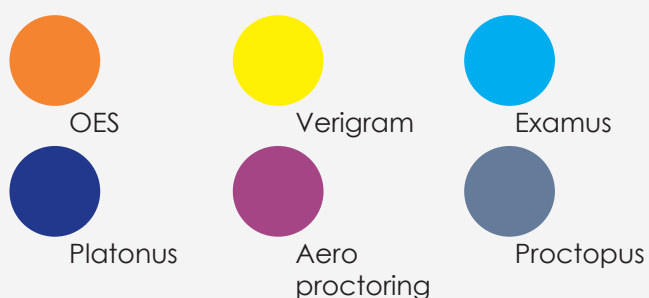
Ол онлайн курстарды құру, бағалау, студенттердің үлгерімін қадағалау және оқу ресурстарына қолжетімділікті

қоса алғанда, оқу үдерісін басқаруға арналған құралдардың кең ауқымын ұсынады. Кенеп халықаралық ынтымақтастық пен алмасу бағдарламаларына бағытталған университеттерде қолданылады

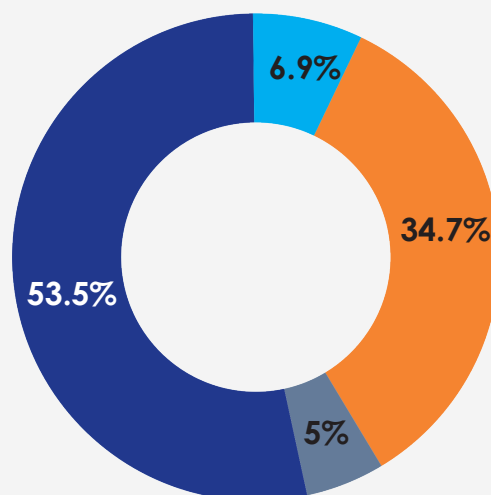
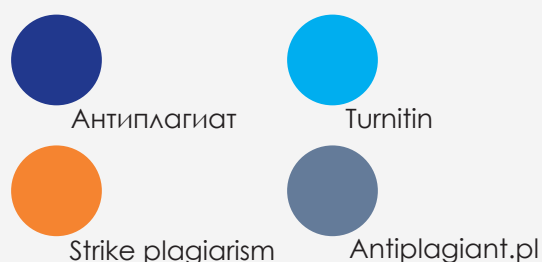
Прокуратура және академиялық адалдық жүйелері.

Прокторинг жүйелері емтихан рәсімдерінің объективтілігі мен ашықтығын қамтамасыз етуге көмектеседі. Ең жиі қолданылатын прокторлық жүйелерге Platonus , Examus , Verigram , OES , Proctopus және т.б. Барлық дерлік университеттерде прокураттық жүйе енгізілді және плагиатты анықтау жүйелері қолданылады. Қазақ ұлттық өнер университеті және атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы Құрманғазы өзінің шығармашылық ерекшелігіне байланысты онлайн бақылау жүйесін

3.2.1-сурет.
Бақылау жүйелерінің үлесі

3.2.2 - сурет.
Пайдаланылған алаяқтықты анықтау жүйелерінің үлесі

пайдаланбайды, оның орнына оқытушылар құрамы емтихан тапсыру үшін бақылаушы ретінде әрекет етеді. (3.2.1-сурет)

Анықтау жүйелері ғылыми және академиялық жұмыстарды плагиатқа тексеру үшін қолданылады. Мұндай жүйелерді енгізу академиялық адалдықты жақсартуға және оқу орындарында авторлық құқықты сақтау мәдениетін дамытуға көмектеседі. Қарыз алуды анықтау үшін ең жиі қолданылатын жүйелер - Antiplagiat, StrikePlagiarism, Antiplagiat.pl, Turnitin. Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы плагиатты анықтау жүйесінің барын хабарлаған жоқ.

2022-2023 оқу жылының бірінші жартыжылдығында Қазақстанның 71 жоғары оқу орнында, азаматтық жоғары оқу орындарының жалпы санының 70% қашықтықтан оқыту қолжетімді. (3.2.2-сурет)

Қазақстанда 2022-2023 оқу жылында тек қана қашықтан оқыту форматында оқитын студенттердің саны (денсаулық жағдайы бойынша дәрігерлік-консультациялық комиссияның қорытындысы негізінде қашықтықтан оқыту форматына көшірілді және халықаралық, республикалық оқу-жаттығу жиындарына, спорттық жарыстарға, зияткерлік және шығармашылық байқаулар мен фестивальдерге қатысу негізінде қашықтықтан оқыту форматына көшірілді) 84 % адам қатысуы азаматтық ЖЖОКБҰ жалпы саны.

Кейбір жоғары оқу орындары өздерінің ерекшелігіне байланысты, мысалы, шығармашылық немесе медициналық университеттер қашықтықтан оқытуды жүзеге асыра алмайды. Қашықтықтан оқитын студенттердің жалпы санынан 39 студент денсаулық жағдайы

туралы дәрігерлік-консультациялық комиссияның қорытындысы бойынша қашықтықтан оқыту форматына ауыстырылды. Оның 36-сы бакалавриатта, 3-і магистратурада білім алуда. 7 студент халықаралық және республикалық оқу-жаттығу жиындарына, спорттық жарыстарға, зияткерлік және шығармашылық байқаулар мен фестивальдерге қатысу негізінде қашықтықтан білім алуда, олардың барлығы бакалавриат студенттері.

2022-2023 оқу жылының бірінші жартыжылдығында қашықтан оқыту пәндерінің жалпы саны 217, оның 193-і бакалавриат, 24-і магистратура пәндері.

Қашықтықтан оқытуға ауыстырылған пәндер саны оқудың барлық кезеңінде жалпы пәндер көлемінің 20 % құрайды.

Синхронды форматта ВКК қорытындысы бойынша қашықтықтан білім алушылардың оқитын пәндер саны 100, оның ішінде 91 бакалавриат және 9 магистратура пәндері болды.

Асинхронды форматта ВКК қорытындысы бойынша қашықтан білім алушылардың оқитын пәндер саны 100, оның ішінде 85 бакалавриат және 15 магистратура пәндері болды.

Білім беру ұйымының шешімі бойынша оқу материалдарын өз бетінше меңгеру арқылы ВКК қорытындысы бойынша қашықтықтан білім алушылар оқитын пәндер саны 10-ды құрады, олардың барлығы бакалавриат пәндері болып табылады.

Қашықтықтан білім алушылар – синхронды форматтағы конкурстарға, лагерьлерге, конкурстарға, фестивальдерге қатысушылар қашықтан оқитын пәндер саны 5-ті құрады, олардың барлығы бакалавриат пәндері болды.

Қашықтықтан білім алушылар – асинхронды форматтағы конкурстарға, лагерьлерге, конкурстарға, фестивальдерге қатысушылар қашықтан оқитын пәндер саны 2 болды ,

олардың барлығы бакалавриат пәндері болды. Білім беру бағдарламаларының саны 39 болды , оның ішінде 36 бакалавриат және 3 магистратура бағдарламасы.

		бакалавриат	магистратура	жалпы
Студенттер ВКК қорытындысы бойынша	Синхронды пішім	91	9	100
	Асинхронды пішім	85	15	100
	Өзіндік оқу	10		10
Байқауға қатысқан студенттер , жиналыстар, байқаулар, фестивальдар	Синхронды пішім	5		5
	Асинхронды пішім	2		2

2022-2023 жж. бірінші жартыжылдықта қашықтықтан оқыту форматында студенттер контингенті бар жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқытуды жүзеге асыруға тартылған профессорлық-оқытушылар құрамының саны 506 адамды құрады.

Негізгі даму бағыттары.

Министрлік инфрақұрылымды жаңғыртуға, цифрландыруға, оқытушылардың біліктілігін арттыруға және ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған жоғары білім мен ғылымды дамытудың негізгі бағыттарын белсенді түрде жүзеге асыруда.

① Инфрақұрылымдық жобалар

- Оқу корпустары, зертханалары және жатақханалары бар ЕҰУ-град және ҚазҰУ -град кампустарының құрылысы.
- Жатақханалар мен кампустарды салуға мемлекеттік-жекешелік әріптестік (МЖӘ) механизмін қолдану.

② Білім беру процесін цифрландыру

- Қашықтықтан оқыту платформалары мен цифрлық кітапханаларды дамыту.
- Деректердің қолжетімділігін жақсарту үшін бұлттық технологияларды енгізуді жеделдету.

③ Оқытушыдерді оқыту

- Цифрлық технологиялармен жұмыс істеуге оқыту бойынша біліктілікті арттыру орталықтарын құру.

④ Ақпараттық қауіпсіздік

- Студенттердің және оқытушылардың деректерін қорғау үшін ұлттық киберқауіпсіздік стандарттарын енгізу.

Қазақстандағы жоғары оқу орындарының инфрақұрылымы мен цифрлық архитектурасын дамыту бәсекеге қабілеттілікті және заманауи әлемдік стандарттарға сәйкестікті қамтамасыз етудің шешуші факторы болып табылады. Озық технологиялар мен инновациялық тәсілдерді енгізу білім

беру сапасын арттырып, оқу үдерістерін оңтайландырып, білім алушылар мен оқытушылардың жан-жақты дамуына жағдай жасайды

Осылайша, интернет жылдамдығының көрсеткіштері, қолжетімді цифрлық ресурстардың саны, білім беру платформаларын пайдалану және прокуратура мен плагиатты анықтау жүйелерін енгізу Қазақстанның жоғары оқу орындарын цифрландырудың оң динамикасын көрсетеді. Дегенмен, білім беру ресурстарына тең қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін, әсіресе өңірлік университеттерде инфрақұрылымды одан әрі жетілдіру қажеттілігі әлі де бар

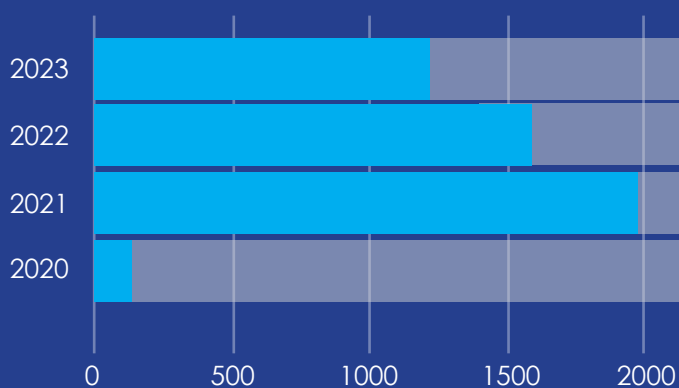
3.3. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді интернационалдандыру

3.3.1 Студенттер мен педагогикалық ұжымның академиялық ұтқырлығы

Қазақстанның ОБПО мәліметі бойынша, Қазақстанның 2020-2023 жылдарға арналған академиялық ұтқырлық бағдарламасына қатысқан шетелдік студенттердің жалпы саны. 4906 адамды құрады. (3.3.1-сурет)

3.3.1-сурет.

Академиялық ұтқырлық арқылы білім алған шетелдік студенттер көрсеткіші

2023 жылы шетелдік студенттердің академиялық ұтқырлық көрсеткіші **1226 студентті** құрады, оның 298-і онлайн. (24%), желіден тыс – **928 адам. (76%)**. 2022 жылмен салыстырғанда білім алушылар саны 22%-ға, яғни 356 адамға азайды. (2022 – 1582). Айта кетерлігі, 2022 жылы студенттердің көпшілігі (59%) онлайн – 945 адам оқыды.

2022-2023 жылдары 41 жоғары оқу орны ұтқырлық бағдарламалары бойынша шетелдік студенттерді қабылдады, оның ішінде 11 ұлттық университеттің 7-і, ҰАО-ның 29 мемлекеттік университеттің 16-сы, 44 жеке ЖОО-ның 10-ы және АҚ, 16 ЖОО-ның 8-і (Толық ақпарат 1-қосымшада берілген). Академиялық ұтқырлық бағдарламасы бойынша келген студенттердің жалпы санының 899-ы бакалавриат, 90-ы магистратура, 19-ы докторантура, 6-ы резидентура, 151- і тіл курстары, 61-і жазғы мектептер.

Академиялық ұтқырлық түрлері бойынша кредиттік ұтқырлық – 982 адам, тіл курстары – 151, жазғы мектептер – 61, ғылыми тағылымдамалар мен тәжірибелер – 18, қос дипломдық және бірлескен білім беру бағдарламалары – 8, қысқа мерзімді курстар – 5, волонтерлік қызмет – 1 адам.

Келу аймақтары бойынша 2023 жылы Қазақстан университеттерінде ТМД елдерінен 704 (5 ел), Оңтүстік-Шығыс Азиядан 194 (5 ел), Еуропадан 188 (19 ел), АҚШ-тан 130, Таяу Шығыстан 8 және Африкадан 2 адам білім алды. (Толық мәліметтер Т3.2 қосымшасында берілген).

Жыл сайын Қазақстанның ОМБ оқуға ниет білдіргендердің ең көп саны ТМД елдерінен келеді – 704 адам. (2022 ж. – 1580-ден 1080). Өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда ТМД-ның 3 елінде (Беларусь, Қырғызстан, Ресей) студенттер санының төмендеуі байқалады. (3.3.1-кесте)

3.3.1-кесте.

Шетелдік студенттердің академиялық ұтқырлығы ТМД елдері бойынша, адам саны

	2020	2021	2022	2023
Әзірбайжан	-	48	-	-
Армения	-	16	-	-
Беларусь	-	-	22	8
Қырғызстан	4	326	315	215
Ресей	31	696	590	264
Тәжікстан	3	134	41	50
Түрікменстан	-	-	-	-
Өзбекстан	-	498	112	167
Барлығы	38	1718	1080	704

ТМД елдерінің жыл сайынғы көшбасшысы Ресей Федерациясы – 264 адам. (2022 – 590). Қырғыз Республикасының азаматтары да Қазақстандағы жоғары оқу орындарында білім алғысы келеді – 215 адам. (2022 – 315). Өзбекстандағы жоғары оқу орындарында білім алғысы келетіндер саны 31%-ға өсті (2022 – 112, 2023 – 167).

ТМД елдерінің университеттерінен академиялық ұтқырлық арқылы барлығы 3540 студентті қабылдады..

Оңтүстік-Шығыс Азия елдері арасында студенттерді жіберу бойынша Қытай көшбасшы болды – 111. Бірақ жоғары көрсеткішке қарамастан Қытайдан келген студенттердің саны өткен жылмен салыстырғанда 29%-ға азайған (2022 – 157, 2023 – 111). Жапониядан – 57 және Оңтүстік Кореядан – 19 студенттің қызығушылығы байқалады. 2020 жылдан бастап Қазақстан жоғары оқу орындары Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің жоғары оқу орындарынан барлығы 567 студентті академиялық ұтқырлық бағдарламасы бойынша қабылдаған.

3.3.2-кесте.

Оңтүстік-Шығыс Азия елдері бойынша шетелдік студенттердің академиялық ұтқырлығы, адам саны

	2020	2021	2022	2023
Бангладеш	-	-	-	-
Вьетнам	-	-	-	-
Гонконг	-	-	-	-
Үндістан	-	-	3	-
Индонезия	-	-	50	-
Қытай	31	61	157	111
Малайзия	1	6	3	3
Сингапур	-	-	4	4
Оңтүстік Корея	5	14	17	19
Жапония	6	9	6	57
Барлығы	43	90	240	194

Еуропа елдері бойынша жүргізілген талдау көрсеткішіне сәйкес, студенттердің аздығына қарамастан, академиялық ұтқырлығы жағынан Еуропа елдерінен келетін студенттер саны артуда. Салыстырмалы талдау көрсеткіші 23%-ға өскенін көрсетті (2022 ж. – 152, 2023 ж. – 188). Германия жоғары оқу орындарынан (2022 ж. – 5, 2023 ж. – 37) және Франциядан (2022 ж. – 18, 2023 ж. – 34) келетін студенттердің саны айтарлықтай өсті. Сонымен қатар, Ұлыбритания студенттерінің Қазақстан жоғары оқу орындарында білім алуына қызығушылық артқанын байқауға болады (2022 ж. – 0, 2023 ж. – 26). Керсінше, Словакия, Түркия және Украинадан келетін студенттер саны азайған. (3.3.3-кесте)

2020 жылдан бастап Қазақстан жоғары оқу орындары Еуропа жоғары оқу орындарынан барлығы 452 студентті академиялық ұтқырлық бағдарламасы бойынша қабылдаған.

3.3.3-кесте.

Еуропа елдері бойынша шетелдік студенттердің академиялық ұтқырлығы, адам саны

	2020	2021	2022	2023
Австрия	-	1	-	-
Бельгия	-	-	2	3
Болгария	-	-	-	-
Ұлыбритания	1	-	-	26
Венгрия	3	-	1	1
Германия	-	3	5	37
Грузия	-	-	2	-
Дания	-	-	-	-
Испания	-	1	-	2
Италия	4	-	3	2
Латвия	-	-	2	-
Литва	-	-	1	1
Нидерланды	-	-	7	2
Норвегия	-	-	-	2
Польша	-	2	8	18
Румыния	-	3	3	2
Сербия	-	-	-	-
Словакия	-	-	20	5
Словения	-	-	2	1
Түркия	11	52	28	21
Украина	-	-	24	21
Финляндия	-	1	-	-
Франция	3	24	18	34
Чех Республ.	-	3	7	2
Швейцария	-	-	15	4
Швеция	-	-	4	4
Барлығы	22	90	152	188

Демек, Еуропа елдерінен ең көп студенттер Германиядан – 37 адам, Азия елдерінен – Қытайдан – 111 адам, ТМД елдерінен – Ресейден – 264 адам, сондай-ақ АҚШ-тан – 130 адам оқыған.

3.3.4-кесте.

Шетелдік студенттердің академиялық ұтқырлығы өңірлер бойынша, адам саны

Жыл	Еуропа	ТМД	ОША	Америка	Таяу Шығыс	Африка	Барлығы
2020	22	38	43	24	-	-	127
2021	90	1718	90	73	-	-	1971
2022	152	1080	233	115	-	2	1582
2023	188	704	194	130	8	2	1226
Жалпы	452	3540	560	342	8	4	4906

Қаржыландыру көздері бойынша жүргізілген талдау нәтижесінде

587 адам жоғары оқу орындары арасындағы өзара алмасу есебінен оқыды

415 адам студенттердің өз қаражаты есебінен

189 адам жіберуші тараптың қаражаты есебінен

10 адам Қазақстан университетінің қаражаты есебінен

25 адам халықаралық гранттар (Эразмус+, DAAD, Орхун, Түркия елшілігінің бағдарламасы, РФ стипендиясы) есебінен

Шетелдік студенттердің басым бөлігі

301 адам Гуманитарлық ғылымдар және өнер

32 адам ауылшаруашылық ғылымдары ББ

163 адам Педагогикалық ғылымдар

183 адам Әлеуметтік ғылымдар

164 адам Бизнес, менедж. және құқық

75 адам Жаратылыстану ғылымдары

62 адам АКТ

51 адам Машина жасау, өңдеу өнеркәсібі және құрылыс салаларында

32 адам Ауыл шаруаш. ғылымдары

47 адам Ветеринария

101 адам Денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру (медицина)

47 адам Қызметтер

Шетелдік студенттердің ұтқырлығын жүзеге асырудағы негізгі мәселелер ретінде жоғары оқу орындары Қазақстандық визасын алу, Қазақстандық және шетелдік жоғары оқу орындарының академиялық күнтізбелерінің сәйкес келмеуін атап көрсетті. Сонымен қатар, ҚР ОБПО академиялық ұтқырлыққа қатысушы шетелдік студенттер үшін қауіпсіздік пен жайлылық деңгейін арттыру қажеттілігін атап өтті [38].

Қазақстандық студенттердің академиялық ұтқырлығы (шығу ұтқырлығы). 4 жыл ішінде (2020 жылдан бастап) академиялық ұтқырлық бағдарламасына қатысқан қазақстандық студенттердің жалпы саны 12 658 адамды құрады. (3.3.5-кесте)

3.3.5-кесте.

Қазақстандық студенттердің академиялық ұтқырлығы 2011-2023 жылдар кезеңіне, адам

	2020	2021	2022	2023
Мемл. бюджет	33	350	516	525
Бюджеттен тыс	1340	2896	3097	3901
Барлығы	1373	3246	3613	4426

Қаржыландыру көздері бойынша 4 жыл ішінде (2020-2023) академиялық ұтқырлық арқылы қазақстандық студент білім алды:

1424 адам мемлек. бюджет есебінен
11 234 адам бюдж. тыс қаражат есеб.

2023 жылы 91 жоғары оқу орны қазақстандық студенттер үшін академиялық ұтқырлық бағдарламасын жүзеге асырады. 2022 жылмен салыстырғанда ОБПО саны 7%-ға өсті (2022 ж. – 85 ОБПО). Күнтізбелік жылдың басымен салыстырғанда ол 22%-ға өсті (2023 ж. 1 жартыжылдықта – 74 ОБПО). (Толық ақпарат Т3.3 қосымшасында берілген.)

2023 жылы шетел университеттерінде 4426 студент білім алды, бұл өткен жылмен салыстырғанда 22%-ға жоғары (2022 жылы – 3613). Оқыту форматы бойынша 990 студент онлайн режимінде және 3436 студент офлайн режимінде оқуды аяқтады.

Қазақстандық студенттер негізінен **4203 адам** кредиттік ұтқырлық бойынша **141 адам** қос дипломдық және бірлескен ББ бойынша **68 адам** қысқы және жазғы мектептерде **14 адам** тағылымдамалар мен практикумдар бойынша оқуды аяқтады.

Білім деңгейлері бойынша академиялық ұтқырлық бағдарламалары бойынша қабылданған студенттердің жалпы санының бағдарламалары бойынша оқуды аяқтады.

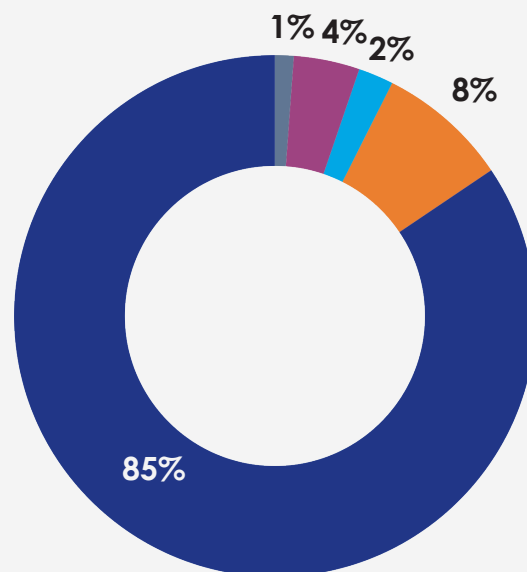
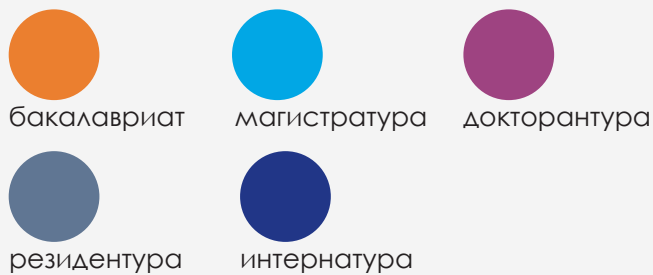
3770 адам бакалавриат
352 адам магистратура
92 адам докторантура
169 адам резидентура
43 адам тағылымдама

Интернатура деңгейіндегі студенттер санының 4 есеге (2022 – 11) айтарлықтай өсуі байқалды.

3-тарау.
Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді дамыту: қазіргі жағдай

3.3.2-сурет.

Білім деңгейлері бойынша академиялық ұтқырлық бойынша студенттердің үлесі, адамдар

Аймақтар бойынша университеттерде 2143 адам Еуропада (31 ел), 1902 адам ТМД (6 ел), 326 адам Оңтүстік-Шығыс Азияда (11 ел), 13 адам Таяу Шығыста (4 ел), 2 адам Африкада (1 ел) және 40 адам АҚШ-та білім алды. Барлық аймақтар бойынша ақпарат 4-қосымшада көрсетілген. Еуропа елдерінде студенттер санының 22%-ға (2022 – 1695, 2023 – 2143) өсу үрдісі байқалады. Айта кетейік, Еуропа елдерінің университеттерінде ТМД елдерімен салыстырғанда (49%) студенттердің басым бөлігі (98%) офлайн режимінде оқиды

Еуропа аймақ бойынша Қазақстандық студенттерді қабылдау жөнінен көшбасшы елдер қатарына Польша (2022 ж. – 439, 2023 ж. – 668), екінші

3.3.6-кесте.

Қазақстандық студенттердің академиялық ұтқырлығы Еуропа елдері бойынша, адамдар саны

	2020	2021	2022	2023
Австрия	8	8	23	14
Бельгия	4	6	24	41
Болгария	6	54	49	15
Ұлыбритания	8	14	15	19
Венгрия	14	9	37	35
Германия	61	143	135	177
Греция	12	8	4	6
Грузия	5	-	4	9
Дания	-	-	-	2
Израиль	-	-	4	-
Испания	33	32	33	50
Италия	21	27	44	52
Кипр	2	-	5	10
Латвия	27	46	64	38
Литва	53	72	85	93
Лихтенштейн	1	1	-	-
Монако	-	-	-	1
Нидерланды	6	10	24	11
Норвегия	5	1	4	5
Польша	244	371	439	668
Португалия	1	-	12	2
Румыния	5	22	28	18
Солтүстік Кипр	-	-	-	5
Сербия	2	1	3	-
Словакия	1	4	9	6
Словения	1	3	10	7
Түркия	221	91	482	619
Украина	-	235	6	56
Финляндия	16	4	1	5
Франция	76	55	101	117
Хорватия	-	4	4	3
Чех Республикасы	57	25	45	55
Швеция	5	36	1	-
Швейцария	-	-	-	2
Эстония	7	-	2	2
Барлығы	902	1282	1695	2143

орында Түркия (2022 ж. – 482, 2023 ж. – 619) орналасты. Германия да 117 адаммен жыл сайынғы үздік үштікте орнын сақтап қалды. (3.3.6-кесте)

4 жыл ішінде қазақстандық жоғары оқу орындарынан 6022 студент Еуропа елдерінің университеттерінде білім алды.

2023 жылы ТМД елдерінің университеттерін таңдаған студенттердің саны қайтадан артты. 2022 жылы саны 11%-ға төмендеді (2021 ж. – 1812 адам, 2022 ж. – 1602 адам, 2023 ж. – 1902 адам), олардың ішінде қашықтан оқу форматы бойынша – 956 адам, офлайн – 946 адам.

ТМД елдері арасында Ресей (2022 – 1146, 2023 – 857) және Беларусь (2022 – 21, 2023 – 6) университеттерінде білім алғысы келетіндер санының азайғаны байқалады. Бірақ Өзбекстан (2022 – 255, 2023 – 598) мен Қырғыз Республикасының (2022 – 127, 2023 – 243) жоғары оқу орындарында білім алғысы келетіндердің саны екі есеге артты. Сондай-ақ, Тәжікстанда білім алған студенттер санының айтарлықтай өскені байқалады (2022 – 9, 2023 – 156).

4 жыл ішінде ТМД елдерінің жоғары оқу орындарында қазақстандық жоғары оқу орындарынан 5719 студент білім алды.

3.3.7-кесте.

Қазақстандық студенттердің академиялық ұтқырлығы ТМД елдері бойынша, адамдар саны

	2020	2021	2022	2023
Әзірбайжан	10	33	43	42
Армения	1	-	1	-
Беларусь	4	1	21	6
Қырғызстан	30	84	127	243
Ресей	326	1459	1146	857
Тәжікстан	12	33	9	156
Өзбекстан	20	202	255	598
Барлығы	403	1812	1602	1902

3.3.8-кесте.

Қазақстандық студенттердің академиялық ұтқырлығы Оңтүстік-Шығыс Азия елдері бойынша, адам саны.

	2020	2021	2022	2023
Вьетнам	-	-	-	2
Гонконг	-	-	-	3
Индонезия	-	-	35	17
Қытай	5	50	79	65
Малайзия	15	31	29	44
Пәкістан	-	4	-	-
Тайланд	-	-	2	4
Тайвань	-	-	-	1
Сингапур	1	-	4	2
Филиппины	-	-	-	2
Оңтүстік Корея	30	51	118	151
Жапония	2	3	22	35
Барлығы	53	139	289	326

Оңтүстік-Шығыс Азия өңірінің географиясы кеңейді (2022 ж. – 7 ел, 2023 ж. – 11 ел). Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінде оқитын студенттердің саны да 12%-ға артты (2022 ж. – 289, 2023 ж. – 326), олардың ішінде қашықтан оқу форматы бойынша – 9 адам, офлайн – 317 адам. Оңтүстік-Шығыс Азия елдеріндегі студенттердің басым көпшілігі офлайн түрде оқиды

3.3.9-кесте.

Қазақстандық студенттердің академиялық ұтқырлығы Таяу Шығыс елдері бойынша, адамдар саны

	2020	2021	2022	2023
Ауғанстан	-	3	-	-
Израиль	-	-	2	9
Кувейт	-	-	-	2
БАӘ	-	-	-	1
Сауд Арабиясы	-	-	-	1
Барлығы	-	3	2	13

Оңтүстік-Шығыс Азия елдері арасында Қазақстаннан ең көп студент қабылдайтын көшбасшы Оңтүстік Корея – 151 адам, екінші орында Қытай – 65 адам, Малайзия – 44 адам. (3.3.8-кесте)

4 жыл ішінде 807 қазақстандық университет студенті Оңтүстік-Шығыс Азия елдеріндегі университеттерде білім алды.

Из новых регионов с 2022 года ЖЖОКБҰ РК активно начали отправлять своих студентов в страны Ближнего Востока и Африки (Египет – 2 чел.).

Осылайша, 2023 жылы ҚР ОБПО студенттердің академиялық ұтқырлығын жүзеге асыруда оң динамика көрсетті.

3.3.10-кесте.

Қазақстандық студенттердің академиялық ұтқырлығы аймақ, адамдар бойынша

Жыл	Еуропа	ТМД	ОША	Америка	Таяу Шығыс	Африка	Барлығы
2020	865	424	72	12	-	-	1373
2021	1282	1812	139	10	3	-	3246
2022	1695	1602	289	24	2	1	3613
2023	2143	1902	326	40	13	2	4426
Жалпы	5985	5704	826	86	18	3	12658

3.3.11-кесте.

Қазақстандық студенттердің, адамдардың академиялық ұтқырлығын қаржыландыру көздері, адамдар бойынша

	2020	2021	2022	2023
Студенттің өз қаражаты	829	1732	943	1435
ҚР БҒМ бюджеті	33	350	516	525
Университет қаражаты	55	332	698	1153
Эразмус+	73	97	151	59
Басқа қаз және халықар гранттық бағдарламалар	100	480	303	87
Алмасу	280	210	866	1029
Шетелдік универ.	3	34	75	87
МКИ, ҚР ДСМ	-	11	61	51
Барлығы	1373	3246	3613	4426

Қаржыландыру көздеріне келетін болсақ, студенттердің басым бөлігі университеттің бюджеттен тыс қаражаты есебінен – 1 153 адам және студенттердің өз қаражаты есебінен – 1 435 адам оқытылды. 1029 адам алмасу бағдарламалары арқылы, 87 адам шетелдік серіктес университет есебінен, 59 адам Эразмус + бағдарламасы есебінен, 87 адам басқа қазақстандық және халықаралық бағдарламалар есебінен (Abai-Vern, Болашақ, DAAD, JASSO, MOPGA, STIPET I, Orkhun GODEAWTE, In), Мәдениет және ақпарат министрлігі мен Денсаулық сақтау министрлігі есебінен 51 адам [38].

Білім беру саласы бойынша қазақстандық студенттердің басым бөлігі денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру саласында – 920 адам, аз бөлігі ауыл шаруашылығы ғылымдары саласында – 40 адам білім алды.

846 адам	Педагогикалық ғылымдар
299 адам	Гуманитарлық және өнер
219 адам	Әлеуметтік ғылымдар
576 адам	Бизнес, менеджмент және құқық
231 адам	Жаратылыстану ғылымдары
298 адам	АКТ
716 адам	Машина жасау, өңдеу өнеркәсібі және құрылыс салаларында
40 адам	Ауыл шаруашылығы ғылымдары
47 адам	Ветеринария
920 адам	Денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру (медицина)
234 чел.	Қызметтер

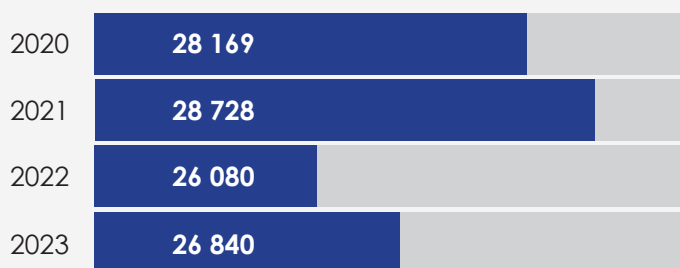
2023 жылы ҚР ОБПО қазақстандық студенттердің академиялық ұтқырлығын жүзеге асырудағы бірнеше проблемалық мәселелерді атап өтті:

- оқу жоспарларының шетелдік серіктес ЖОО бағдарламасына сәйкес келмеуі;
- визаны ресімдеу (құжаттарды тапсыру үшін бос орынның болмауы, визаны берудің кешігуі);
- табиғи апат салдарынан студенттер оралуға мәжбүр болуы (Түркия);
- Беларусьте уақытша тұруға рұқсат алу бойынша ақы төлеу мәселелері;
- мемлекеттік бюджеттің шығыс баптары бойынша қаражатты «аудару» мүмкіндігінің жоқтығы;
- Мәскеу арқылы виза алудың қиындығы;
- тілдік кедергі. Білім алғысы келетін қазақстандық студенттердің көпшілігі шет тілін білмейді.

Халықаралық студенттер (күндізгі бөлім). 2023 жылы Қазақстанның 100 жоғары оқу орнында (103 азаматтық жоғары оқу орнының 97 %-ы) 82 елден 26 840 шетелдік студент білім алуда, бұл студенттердің жалпы санының 4,4%-ын құрайды – 606 394 адам. 2022 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда халықаралық студенттер саны 2,9%-ға, ал шетелдік студенттердің үлесі 0,2%-ға артты. Шетелдік студенттер санының динамикасы 3.3.3-суретте көрсетілген

3.3.3-сурет.

Шетелдік студенттердің саны, адам

Жыл сайын ең көп студенттер мемлекеттік қатысуы 100% құрайтын НАО-ға түседі (29-дан 29) – 10 754 адам (2022 ж. – 11 489 адам), ұлттық жоғары оқу орындарында (11-ден 11) – 8300 адам (2022 ж. – 6962 адам), жеке жоғары оқу орындарында (40-тан 44) – 4376 адам (2022 ж. – 4322 адам), АО (16-дан 16) – 2314 адам (2022 ж. – 2239 адам), халықаралық университеттерде – 1096 адам (2022 ж. – 1068 адам) (Қосымша Т3.5).

Төменде шетелдік студенттер оқымайтын университеттер берілген:

1. «ВШОЗ» Қазақстан медицина университеті
2. Жұмабек Тәшенева университеті
3. Шымкент университеті

Шетелдік студенттер арасында қазақ ұлтының үлесі (9%) азайып, олардың саны 5312 адамды құрады. (2022 ж. – 5867 адам).

Білім деңгейі бойынша шетелдік студенттердің ең көп үлесі бакалавриат бағдарламасына келеді – 90% (24 410 адам). Осы кезеңмен салыстырғанда айтарлықтай өзгерістер байқалмайды. (2022 ж. – 24 167 адам)

Студенттердің саны

5 963 адам	1 курс
5 048 адам	2 курс
6 732 адам	3 курс
4 453 адам	4 курс
2 206 адам	5 курс
8 адам	6 курс

Талдау көрсеткендей, бірінші курс студенттерінің 11 пайызы оқуын жалғастырмаған. Осылайша, екінші курсқа өткен студенттер саны 5664 адамнан 5048 адамды құрады.

Магистратурада 954 адам оқиды, бұл өткен жылмен салыстырғанда 21%-ға көп (2022 ж. – 786 адам), оның ішінде

668 адам	1 курс
286 адам	2 курс
6 732 адам	3 курс
4 453 адам	4 курс
2 206 адам	5 курс
8 адам	6 курс

Докторантурада 116 адам білім алуда, (2022 ж. – 113 адам), оның ішінде

65 адам	1 курс
31 адам	2 курс
19 адам	3 курс
150 адам	интернатура
21 адам	резидентура
1190 адам	подготовительное отделение

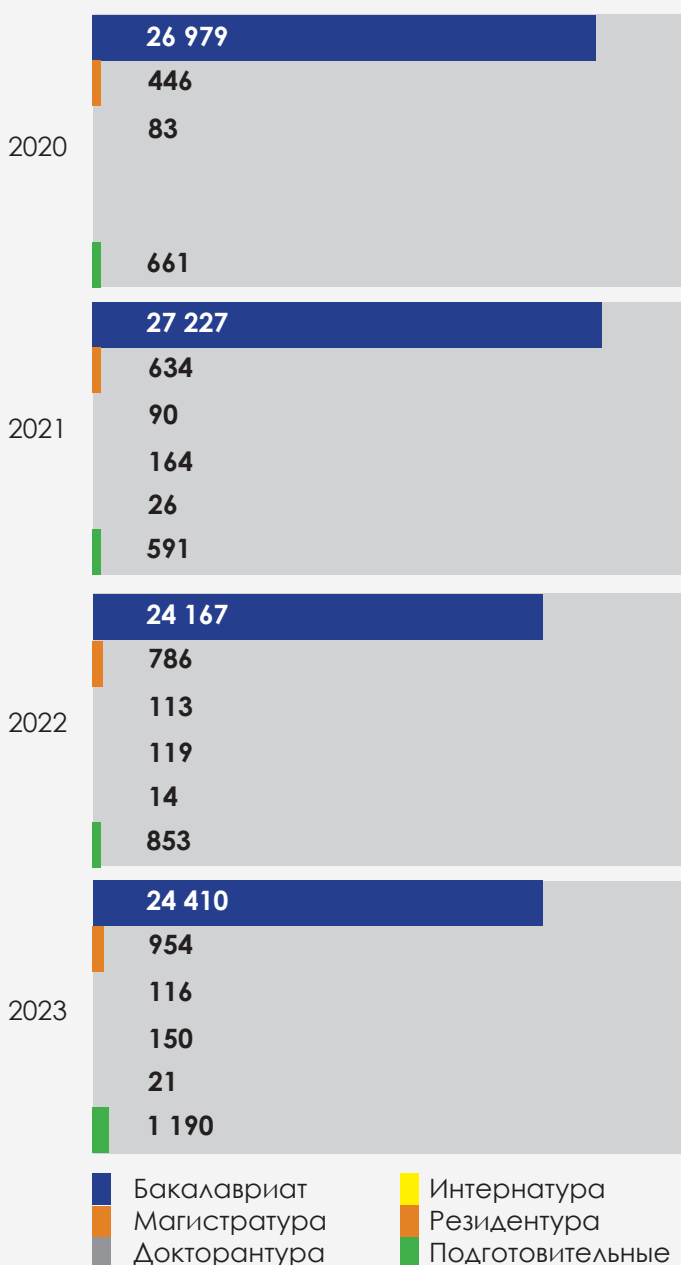
2023 жылы түлектердің саны 7183 адамды құрайды, бұл 2022 жылмен салыстырғанда 1,6 есеге (2022 ж. – 4393 адам), оның 5586-сы бакалавр (2022 ж. – 3372), 365-і магистратура түлектері (2022 – 142-і – докторантура), интернатураны

бітірушілер, 5-і резидентура (2022 – 15), 1110 – дайындық курсы (2022 – 792) бітірушілер.

2021 жылдан бастап халықаралық студенттер алғаш рет интернатура мен резидентура деңгейлерінде оқи бастады. Тағы бір айта кетерлігі, интернатурада және резидентурада оқитындар саны сәйкесінше 31 және 7 адамға артқан. (3.3.4-сурет)

3.3.4-сурет.

Білім деңгейі бойынша шетел студенттерінің, адам саны

2022 жылдан бастап Қазақстан Республикасындағы жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының дайындық бөлімдеріне студенттерді өз бетінше іріктеуде. Жыл сайын мемлекеттік білім беру тапсырысы бойынша шетел азаматтары үшін дайындық курстарына 1750 орын бөлінеді. 2023-2024 оқу жылына білім алушыларды даярлауға мемлекеттік білім беру тапсырысы:

- Қазақстан Республикасының азаматы болып табылмайтын ұлты қазақ адамдарға – **1300 орын**;
- Қазақстан Республикасы азаматтарының тілдік даярлығын күшейтуге – **200 орын**;
- шетел азаматтары – **50 орын**;
- Түркия Республикасының және басқа түркітілдес республикалардың азаматтары үшін – **200 орын**.

Орталықтың сайтына барлығы **2425** өтініш келіп түсті:

- Қазақстан Республикасының азаматы болып табылмайтын ұлты қазақ адамдар – **1934 адам**.;
- Қазақстан Республикасы азаматтарының тілдік даярлығын күшейтуге – **126 адам**.;
- шетел азаматтары – **149 адам**.;
- Түркия Республикасының және басқа түркітілдес республикалардың азаматтары үшін – **216 адам**.

2023 жылдың II жартыжылдығының жағдайы бойынша дайындық бөлімдерінде оқитын студенттердің саны **1190** адамды құрайды, оның ішінде мемлекеттік бюджет есебінен – **1112 адам**, өз қаражат есебінен – **78 адам**.

Қабылдаушы елдер бойынша, 2023 жылыдың II жартыжылдығында Азия елдерінен келген студенттердің саны Үндістаннан келген студенттердің

есебінен ТМД елдерінен келген студенттердің санынан асып түсті. (3.3.7-сурет) Айта кетерлігі, ТМД елдерінен келген студенттер саны жыл сайын азайып келеді (2021 ж. – 18 445, 2022 – 13 323, 2023 – 12 769). Бірақ бұл арада Еуропа елдерінен келген студенттер саны үш есеге өсті (2021 – 116, 2022 – 160, 2023 – 500). Сондай-ақ Таяу Шығыстан келген студенттердің саны 35 %-ға өсті (2022 – 578, 2023 – 785). Әрбір ел бойынша ақпарат Т3.6 қосымшасында берілген.

3.3.5-сурет.
Шетелдік студенттердің аймақтар бойынша, адамдар саны

3.3.12-кесте.

Үндістаннан келген халықаралық студенттер саны медициналық мамандықтар бойынша, адамдар

ЖЖОКБҰ атауы	Оқуш. жалпы саны	Үндістан азамат.
М.Оспанов ат. Батыс Қазақстан медицина университеті	611	391
С.Асфендияров ат. Қазақ ұлттық медицина универ.	2401	1919
Қазақстан-Ресей медицина универ.	559	244
Әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті	2674	639
Каспий қоғамдық универ.	702	624
Уәлиханов ат. Көкшетау универ.	116	62
Астана медицина университеті	831	582
Қарағанды медицина университеті	1591	1356
Семей медицина университеті	1155	527
М.Қозыбаев ат. Солт. Қазақ. университеті	323	163
Халықаралық бизнес университеті	854	790
Оңтүстік Қазақстан медиц. академиясы	1644	1394
Барлығы	13 461	8691

2023 жылдың I жартыжылдығында Қазақстан жоғары оқу орындарында білім алатын студенттер саны бойынша алғашқы орынға Үндістан шықты – 9517 адам. Алайда, II жартыжылдықта олардың саны 8%-ға азайып, 8699 адамды құрады. Өзбекстан 2023 жылға дейін жыл сайынғы көшбасшы болды. Үндістаннан келген халықаралық студенттердің ең көп үлесі медициналық мамандықтар бойынша (8699-ден 8691)

ТМД елдері бойынша 2023 жылы Түркіменстан азаматтарының саны 2 есеге немесе 100%-ға (2022 ж. – 1373, 2023 – 2750), Қырғызстаннан 24% -ға (2022 – 597, 2023 – 672) өсті. Сондай-ақ Ресей Федерациясынан (2022 - 1275, 2023 - 1795) және Әзірбайжаннан (2022 - 116, 2023 - 160) сәйкесінше 40 % және 37% студенттер санының артуы байқалады. Осылайша, Өзбекстаннан басқа барлық ТМД елдерінен келген студенттер саны өсті (2022 – 9571, 2023 – 6721).

Таяу Шығыста студенттер санының азаюы байқалды. Мысалы, Ауғанстаннан келген студенттер саны 28%-ға (2022 – 454, 2023 – 354) және Йеменнен 44%-ға (2022 – 26, 2023 – 18) азайды. Сонымен қатар, Иордания азаматтары Қазақстанды білім алу үшін таңдау саны азайып барады (2021 ж. – 583, 2022 ж. – 392, 2023 ж. – 267).

Биыл Африка аймағының географиясы кеңейді. 1 жылда олардың саны 16 елден 22 елге өсті. Африка елдері арасында Египет – 92, Нигерия – 48 және Танзания – 17 адам көш бастап тұр.

Азия елдері жағдайында Барлық дерлік елдерде өсу үрдісі байқалады. Моңғолиядан келген студенттер саны 7%-ға (2022 ж. – 1169, 2023 ж. – 1258), Қытайдан 22%-ға (2022 ж. – 1075, 2023 ж. – 1313), Оңтүстік Кореядан келген студенттер саны да 15%-ға (2022 ж. – 46, 2023 ж. – 2023 ж. және Жапония) 15%-ға артты.

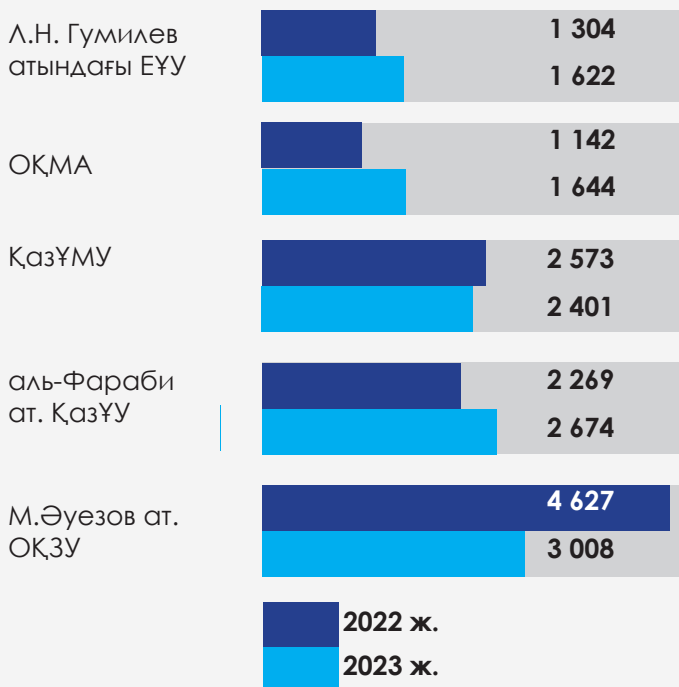
Алайда Пәкістаннан келген студенттер саны 3%-ға (2022 – 1441, 2023 – 1406) азайды [38].

Төменде Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында оқитын студенттер саны бойынша алдыңғы қатардағы 10 мемлекет берілген, олардың 5-і ТМД, 4-і Азия және 1-і Таяу Шығыс елдері. (3.3.6-сурет)

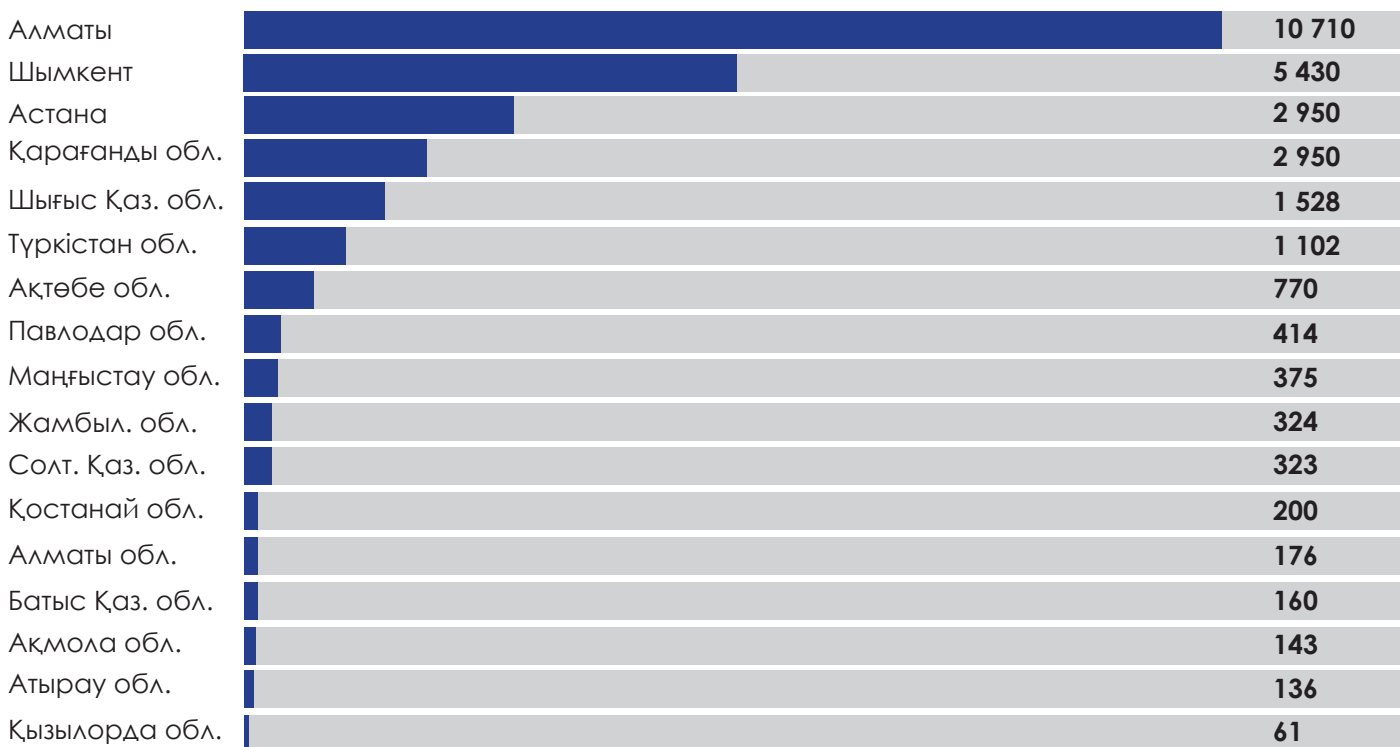
3.3.6-сурет.
ТОП-10 елдердегі шетелдік студенттердің саны, адам

3.3.7-сурет.
2023 жылғы шетелдік студенттер саны бойынша ЖЖОКБҰ-ның ТОП 5 көшбасшысы, адам

3.3.8-сурет.
Қазақстан Республикасының аймақтары бойынша шетел студенттерінің саны, адам

3.3.13-кесте.
Қаржыландыру көздері бойынша шетелдік студенттер саны, адам

	Бюджет	Внебюджет
2023	4 580	22 260
2022	4 691	21 389
2021	3 766	24 962
2020	4 225	23 943

Жоғары оқу орындарындағы студенттер контингенті бойынша Әл-Фараби атындағы ҚҰУі (46 елден), Л.Н. Гумилев атындағы УҰУ (29 елден), КИМЕП (28 елден) және КБТУ (24 елден) шетелдік азаматтардың келу елдерінің алуандылығымен ерекшеленеді.

Талдау көрсеткендей, қаржыландыру көздері бойынша 83% шетелдік студенттер өз қаражаттары мен түрлі гранттар есебінен оқиды, ал Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджеті есебінен – 17%, оның ішінде Стипендиялық бағдарлама, үкіметаралық келісімдер аясында, министрліктердің квотасы және жергілікті органдардың гранттары есебінен.

2023 жылы мемлекеттік бюджет есебінен **4580 адам** оқытылады

379 адам Олардың ішінде шетелдік азаматтар үшін, сонымен қатар ҚР азаматтығы жоқ қазақ ұлтынан шыққан тұлғалар үшін Стипендиялық бағдарлама бойынша

1190 адам дайындық бөлімдері

86 адам үкіметаралық келісімдер бойынша

4 адам жергілікті атқарушы органдар есебінен

2868 адам мемлекеттік бюджет есебінен (квота)

369 адам сондай-ақ Қазақстан университеттерінің гранттары есебінен оқиды.

Қазақстанның аймақтары бойынша шетелдік студенттердің саны жағынан жыл сайын **Алматы қаласы** көш бастап тұрған қала (**39,9%**), себебі **103 жоғары** оқу орнының **34-і** Алматыда орналасқан.

Шетелдік студенттердің **20%-ы Шымкент қаласында** (**5430 адам**) оқиды, ең азы **Қызылорда облысында – 61 адам.** (0,2%) (3.3.8-сурет)

Жыл сайын халықаралық студенттер арасында танымал оқу саласы **Денсаулық және әлеуметтік қамсыздандыру (медицина)** болып табылады.

12229 адам «Денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру (медицина)»

3817 адам «Педагогика ғылымдары»

3198 адам «Кәсіпкерлік, менеджмент және құқық»

1836 адам «Машина жасау, өңдеу және құрылыс өнеркәсібі»

1332 адам «АКТ»

1351 адам «Гуманитарлық ғылымдар және өнер»

607 адам «Жаратылыстану ғылымдары»

684 адам «Әлеуметтік ғылымдар және журналистика»

565 адам «Қызметтер»

80 адам «Ауыл шаруашылығы ғылымдары»

53 адам «Ветеринария»

2 адам «Ұлттық қауіпсіздік»

2022 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда **денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру (медицина) мамандығы бойынша оқитын студенттер саны 13% -ға өсті** (2022 жылдың екінші жартыжылдығы – 10 728 адам).

Ағымдағы жылы шетелдік студенттерді тарту және оқыту бойынша Қазақстан Республикасының ОБПО келесі мәселелерге тап болып отыр:

- шет тілін меңгерген оқытушылар құрамының төмен үлес салмағы;
- студенттерді аймақтарға оқуға тартудың қиындығы (провинциализм мәселесі);
- шетел азаматтарының қазақстандық ЖОО туралы хабардар болмауы;
- алыс елдерден келген шетелдік студенттер үшін қазақстандық университет орналасқан аймақтың төмен тартымдылығы;
- Алматы қаласында баспана табудағы қиындығы;
- студенттерді көші-қонды тіркеу;
- шетелдік өтініш берушілермен нашар байланыс;
- жатақханада орын тапшылығы;
- азаматтары Шәкіртақы бағдарламасының гранттарын жеңіп алған елдердегі қаржылық және саяси дағдарыс;
- Түркіменстаннан студенттердің келуіне байланысты қиындықтар;
- шетелдік студенттердің қаржылық мәселелері.

Педагогикалық кадрлардың академиялық ұтқырлығы. ПОҚ-ның академиялық алмасуы (бұдан әрі – ПОҚ) жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің білім беру бағдарламаларын іске асыратын қазақстандық білім беру ұйымдарына (бұдан әрі – ПОҚ) шетелдік ғалымдарды шақыру және қазақстандық профессор-оқытушылар құрамын шетелдің жоғары оқу орындарына жіберу арқылы жүзеге асырылады.

2023 жылы академиялық алмасуға **142 шетелдік жоғары оқу орнынан 486 оқытушы** қатысып, **Қазақстанның 57 жоғары оқу орнына шақырылды. 68 жоғары оқу орнынан 614 қазақстандық оқытушы 206 шетелдік жоғары оқу орындарына ауысты.**

2022 жылмен салыстырғанда 2023 жылы академиялық алмасу бағдарламаларына қатысатын профессорлық-оқытушылар құрамының саны **240 адамға өсті** (2022 ж. – 859, 2023 – 1100). Оның ішінде қазақстандық педагогикалық кадрлардың саны 41%-ға (2022 ж. – 434, 2023 – 614), ал шетелдік оқытушылар саны **61 адамға** (2022 – 425, 2023 – 486) өсті.

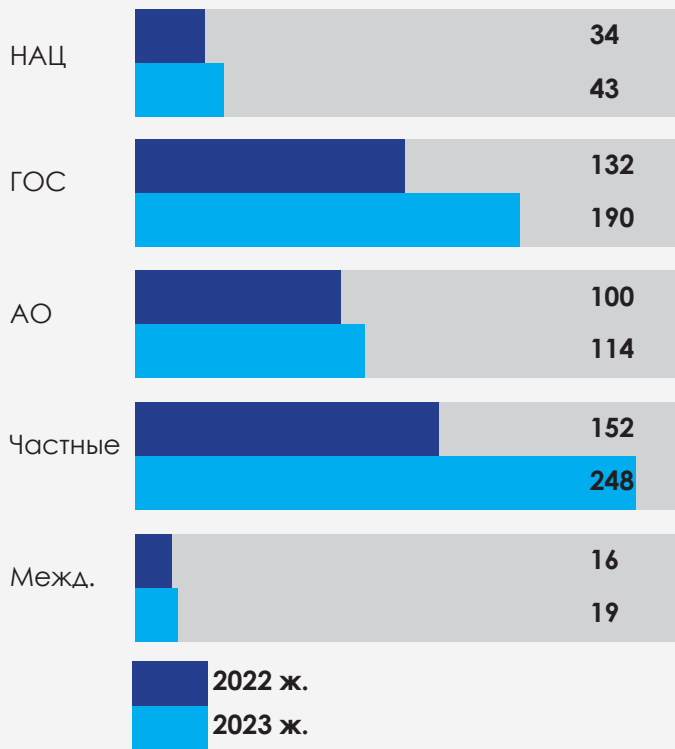
ЖЖОКБҰ академиялық алмасуға қатысатын қазақстандық оқытушылар құрамының саны (1-қосымша):

43 адам ұлттық (7%),
190 адам штат (30,9%)
114 адам АҚ (18,6%)
248 адам жеке (40,4%)
19 адам халықаралық (3,1%)

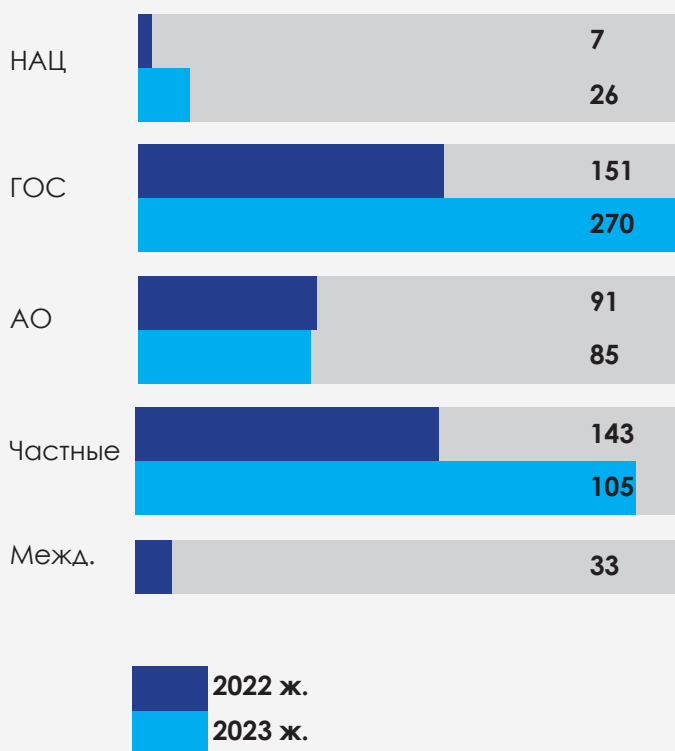
Академиялық алмасуға қатысатын ЖЖОКБҰ шетелдік оқытушылар құрамының саны (Т 3.10):

26 адам ұлттық (5,3%)
270 адам штат (55,6%)
85 адам АҚ (17,5%)
105 адам жеке (21,6%)

3.3.9-сурет.
Қазақстандық педагогикалық кадрлардың саны 2022-2023 жж университеттер бойынша

3.3.10-сурет.
2022-2023 жж. университеттер бойынша шетелдік оқытушылар саны

2023 жылы, алдыңғы жылдағыдай, академиялық алмасу бағдарламаларына қатысқан қазақстандық профессорлық-оқытушылық құрамның ең көп саны жекеменшік жоғары оқу орындарынан (248 адам) болды (2022 - 152 адам). (3.3.9-сурет)

2023 жылы шетелдік мамандардың ең көп саны мемлекеттік жоғары оқу орындарына шақырылды (270 адам). 2022 жылдың осы кезеңінде шетелдік мамандардың ең көп үлесін мемлекеттік жоғары оқу орындары да тартты (151 адам). (3.3.10-сурет)

2023 жылы офлайн форматта қазақстандық және шетелдік оқытушылар саны артты. Қазақстандық ППС арасында алмасу келесі форматта жүзеге асырылды:

- онлайн – 186 адам,
- оффлайн – 402 адам,
- аралас – 26 адам.

Шетелдік PPS арасында алмасу келесі форматта жүзеге асырылды:

- онлайн – 158 адам,
- оффлайн – 317 адам,
- аралас – 11 адам.

Елдер бойынша қазақстандық және шетелдік профессорлық-оқытушылық құрамы (ППС) арасында ең танымал елдер: ТМД елдері арасында – Өзбекстан, Ресей, Қырғызстан, Еуропа елдері арасында – Польша, Германия, сонымен қатар Таяу Шығыстан – Түркия.

3.3.14-кестеде көрсетілгендей, 2023 жылы қазақстандық профессорлық-оқытушылар құрамы академиялық алмасу үшін Өзбекстан, Ресей және Қырғызстан сияқты ТМД елдеріне жиі барған. 2022 жылы алдыңғы жылдағыдай Өзбекстан елдер арасында көш бастап тұр (2022 – 76 адам, 2023 – 148 адам).

Педагогикалық ұжымның белгілі бір бөлігі Еуропа елдеріне де барады, бірақ

3.3.14-кесте.

Елдер бойынша академиялық алмасу бағдарламалары бойынша баратын қазақстандық ПОҚ саны

Мемлекет	Қаз. ПОҚ, адам	Үлесі
Өзбекстан	148	24,1%
РФ	132	21,5%
Қырғызстан	69	11,2%
Түркия	58	9,4%
Германия	29	4,7%
Польша	24	3,9%
АҚШ	22	3,6%
Тәжікстан	18	2,9%
Литва	12	2,0%
Испания	10	1,6%
Румыния	9	1,5%
Франция	8	1,3%
Бельгия	7	1,1%
Грузия	7	1,1%
Нидерланды	6	1,0%
Словения	6	1,0%
Моңғолия	5	0,8%
Ұлыбритания	4	0,7%
Израиль	4	0,7%
Индонезия	4	0,7%
Беларусь	3	0,5%
Италия	3	0,5%
Португалия	3	0,5%
Австрия	2	0,3%
Әзірбайжан	2	0,3%
ҚХР	2	0,3%
Норвегия	2	0,3%
Сауд Арабиясы	2	0,3%
Финляндия	2	0,3%
Хорватия	2	0,3%
Чехия	2	0,3%
Австралия	1	0,2%
Греция	1	0,2%
Египет	1	0,2%
Үндістан	1	0,2%
Молдова	1	0,2%
Таиланд	1	0,2%
Швеция	1	0,2%
38 ел	614	

3.3.15-кесте.

Елдер бойынша академиялық алмасуға келетін шетелдік академиялық қызметкерлер саны

Мемлекет	Кол. зар. ППС, чел	Доля
Өзбекстан	203	41,8%
РФ	120	24,7%
Қырғызстан	25	5,1%
Германия	16	3,3%
Польша	16	3,3%
Турция	15	3,1%
Чех Республикасы	11	2,3%
АҚШ	9	1,9%
Грузия	7	1,4%
Литва	6	1,2%
Италия	5	1,0%
Украина	5	1,0%
Үндістан	4	0,8%
Индонезия	4	0,8%
Хорватия	4	0,8%
Бельгия	3	0,6%
Испания	3	0,6%
Тәжікстан	3	0,6%
Австрия	2	0,4%
Әзірбайжан	2	0,4%
Беларусь	2	0,4%
Венгрия	2	0,4%
Греция	2	0,4%
Израиль	2	0,4%
Нидерланды	2	0,4%
Пәкістан	2	0,4%
Эстония	2	0,4%
Ұлыбритания	1	0,2%
Канада	1	0,2%
Латвия	1	0,2%
Малайзия	1	0,2%
Румыния	1	0,2%
Словения	1	0,2%
Франция	1	0,2%
Швейцария	1	0,2%
Жапония	1	0,2%
36 ел	486	

ТМД елдерімен салыстырғанда аз. Еуропа елдерінің ішінде қазақстандық профессорлық-оқытушылар құрамының ең көп саны өткен жылдағыдай Германияда (2022-26, 2023-29) және Польшада (2022-28, 2023-24). Қазақстандық PPS арасында ең танымал емес елдер Австралия, Греция, Египет, Үндістан, Молдова, Таиланд және Швеция болып табылады. Шетелдік оқытушылар арасында бірдей дерлік үрдіс байқалады

3.3.15-кестеге сәйкес, 2023 жылы шетелдік педагогикалық кадрлардың ең көп саны Өзбекстаннан (2022 – 81 адам, 2023 – 203 адам) және Ресей Федерациясынан (2022 – 101 адам, 2023 – 120 адам) алдыңғы жылдағыдай болады. Биылғы жылы басқа елдердің ішінде Қырғызстанды (25 адам) және Германияны, Польшаны (16 адам) атап өтуге болады.

2022 жылмен салыстырғанда 2023 жылы академиялық алмасуға қатысатын елдер саны 4-ке артық (2022 жыл – 43, 2023 жылдың бірінші жартыжылдығы – 47). (3.3.16-кесте)

Осылайша, екі бағыттағы академиялық алмасуға қатысатын елдер бойынша ТМД елдері басым.

3.3.17 және 3.3.18 кестелеріне сәйкес, сапалық құрамы бойынша қазақстандық, сондай-ақ шетелдік профессорлық-оқытушылар құрамы арасында ғылым кандидаттары басым.

Қазақстанда отандық және шетелдік ғылым докторларының үлесі сәйкесінше 21,4% және 17,9% құрайды. Сол сияқты Қазақстандағы ұлттық және халықаралық PhD докторларының үлесі сәйкесінше 21,4% және 11,1% құрайды, бұл да жоғары. Шетелде ғылым кандидаттары Қазақстанға (30,9%) қарағанда айтарлықтай көп (35,2%). Шетелдік профессорлық-оқытушылар құрамы

3.3.16-кесте.

2022-2023 жж. Академиялық алмасуға қатысатын елдер саны

2022 год	2023 год
-	Австралия
-	Австрия
Әзірбайжан	Әзірбайжан
Армения	-
Беларусь	Беларусь
Бельгия	Бельгия
Болгария	-
Ұлыбритания	Ұлыбритания
Венгрия	Венгрия
Германия	Германия
Греция	Греция
Грузия	Грузия
-	Египет
-	Израиль
Үндістан	Үндістан
Индонезия	Индонезия
Испания	Испания
Италия	Италия
Канада	Канада
-	ҚХР
Қырғызстан	Қырғызстан
Латвия	Латвия
Литва	Литва
Македония	-
Мехико қаласы	-
-	Малайзия
-	Молдова
-	Моңғолия
Нидерланды	Нидерланды
Норвегия	Норвегия
БАӘ	-
-	Пәкістан
Польша	Польша
Португалия	Португалия
Румыния	Румыния
РФ	РФ
-	Сауд Арабиясы
Солтүстік Кипр	-
Словения	Словения
АҚШ	АҚШ
Тәжікстан	Тәжікстан
-	Таиланд
Түркия	Түркия
Өзбекстан	Өзбекстан
Украина	Украина
Финляндия	Финляндия

Франция	Франция
-	Хорватия
Чех Республикасы	Чех Республикасы
Швейцария	Швейцария
Швеция	Швеция
Эстония	Эстония
Оңтүстік Корея	-
Ямайка	-
Жапония	Жапония
43 ел	47 ел

3.3.17-кесте.

Қазақстанның ПОҚ құрамы, адам саны

Академ. дәреже	саны	үлесі
PhD докторлары	104	21,4%
ғылым докторлары	104	21,4%
ғылым кандидаттары	150	30,9%
магистрлер	37	7,6%
дәрежесі жоқ	91	18,7%
Барлығы	486	

3.3.18-кесте.

Шетелдік ПОҚ құрамы, адам саны

Академ. дәреже	саны	үлесі
PhD докторлары	110	17,9%
ғылым докторлары	68	11,1%
ғылым кандидаттары	216	35,2%
магистрлер	152	24,8%
дәрежесі жоқ	68	11,1%
Барлығы	614	

қазақстандықтарға (7,6%) қарағанда, магистр дәрежесін алушылардың едәуір көп үлесін (24,8%) қамтиды. Қазақстанда ғылыми дәрежесі жоқ мамандардың үлесі 18,7% құрайды, бұл шетелдегіден (11,1%) сәл артық.

2022 және 2023 жылдардағы мәліметтерді салыстыратын болсақ, қазақстандық ғылым докторлары (2022 – 60, 2023 – 104) және PhD докторлары (2022 – 67, 2023 – 104), ал шетелдік профессорлық-оқытушылық құрамның арасында ғылым кандидаттары санының 22 – 2, 3 – 2 2 , 2 2 2 2 , 2 2 , 2 2 , 2 2 , 2023 , 2023 – 104 ғылым докторлары , докторлары – 60 , 2023 – 104) артуы байқалады (2022 ж. – 128, 2023 ж. – 216). Өткен жылмен салыстырғанда Қазақстанның профессорлық-

оқытушылық құрамындағы магистрлердің үлесі 123-тен 37 адамға дейін айтарлықтай төмендегенін атап өткен жөн [38].

3.3.19 және 3.3.20 кестелеріндегі сандарды салыстыра отырып, келесі ескертулерді жасауға болады: Қазақстандық жоғары оқу орындарындағы профессорлық-оқытушылық құрам туралы мәліметтерді талдау (3.3.19-кесте) «Бизнес, басқару және құқық» саласының ең үлкен танымалдылыққа ие екенін көрсетеді (157 адам). Алайда, шетелдік профессорлық-оқытушылық құрам арасында (3.3.20-кесте) ең сұранысқа ие сала «Инженерлік, өңдеу және құрылыс салалары» болып табылады, бұл сала 128 маманмен ұсынылған. Ал «Бизнес, басқару және құқық» саласы шетелдік ППС арасында 101 адаммен

ұсынылса, «Инженерлік, өңдеу және құрылыс салалары» Қазақстандық ППС арасында 79 өкілге ие [38].

«Педагогикалық ғылымдар» саласы да екі топтың профессорлық-оқытушылық құрамы арасында танымал. Қазақстандық жоғары оқу орындарында осы салада 92 маман жұмыс істесе, оның 93-і шетелдік оқытушылар арасында.

«Денсаулық сақтау» ППС-тің екі тобы үшін де маңызды: қазақстандық МЖС-те ол 110 қатысушымен, ал шетелдік мамандар арасында - 79 адаммен ұсынылған.

«Ауыл шаруашылығы және биоресурстар» және «Ветеринария» салалары аз танымал болып табылады, мұнда оқытушылар

3.3.19-кесте.

Қазақстандық ПОҚ академ. алмасуына қатысушылардың алмасу білім беру бағыттары бойынша бөлінуі, %

Білім беру саласы	Адам с.	Үлесі
Педагог. ғылымдар	92	10,5%
Өнер және гуман. ғыл.	51	8,3%
Әлеу. ғыл., журналис. және ақпарат	35	5,7%
Бизнес, менедж. ж. құқық	157	25,6%
Жаратыл., математика және статистика	30	4,9%
АКТ	28	4,6%
Маш. жасау, өңдеу және құрыл. салалары и строит. отрасли	79	12,9%
Ауыл шар. және биор.	9	1,5%
Ветеринария ғылымы	1	0,2%
Денсаулық сақтау	110	17,9%
Қызметтер	22	3,6%
Барлығы	614	

3.3.20-кесте.

Шетелдік ПОҚ академ. алмасуына қатысушылардың алмасу білім беру бағыттары бойынша бөлінуі, %

Білім беру саласы	Адам с.	Үлесі
Педагог. ғылымдар	93	19,1%
Өнер және гуман. ғыл.	18	3,7%
Әлеу. ғыл., журналис. және ақпарат	26	5,3%
Бизнес, менедж. ж. құқық	101	20,8%
Жаратыл., математика және статистика	20	4,1%
АКТ	15	3,1%
Маш. жасау, өңдеу және құрыл. салалары и строит. отрасли	128	26,3%
Ауыл шар. және биор.	3	0,6%
Ветеринария ғылымы	1	0,2%
Денсаулық сақтау	79	16,3%
Қызметтер	2	0,4%
Барлығы	486	

құрамы қазақстандық және шетелдік оқытушылар арасында ең аз.

Сонымен, «Инженерия, өндіріс және құрылыс», «Денсаулық сақтау», «Білім» және «Бизнес, менеджмент және құқық» факультеттерінің екі тобының арасында ең танымал салалар болса, «Ауыл шаруашылығы және биоресурстар» және «Ветеринария» танымалдылығының төмен деңгейін көрсетеді.

Оқытушылар құрамының академиялық алмасуы келесі бағдарламалар шеңберінде жүзеге асырылды (3,4-қосымшалар):

- 816 адам** ЖОО аралық келісім
- 118 адам** Erasmus+
- 88 адам** тегін
- 30 адам** Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық жобалар бойынша жас ғалымдарды гранттық қаржыландыру
- 21 адам** Орхун
- 13 адам** СИНТАНА Білім Альянсымен серіктестік келісімі
- 12 адам** СИНТАНА Education альянсымен аффилиация туралы келісім
- 7 адам** «РИТА» поляк-қазақстандық қауіпсіздік және құтқару орталығы бағдар. аясында
- 6 адам** DAAD
- 1 адам** Еуропалық комиссия
- 1 адам** Fullbright

Қазақстанда профессорлық-оқытушылар құрамының академиялық алмасуы жалғасуда және оң динамика көрсетуде. 2023 жылы академиялық алмасу бағдарламаларына қатысушылардың саны өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 25%-дан астамға өсті. Алмасуға барлығы 1100 профессорлық-оқытушылар құрамы

қатысты, оның ішінде 142 білім беру ұйымдарынан 486 шетелдік ғалымдар және 68 жоғары оқу орындарынан 614 қазақстандық оқытушылар.

Жеке және мемлекеттік университеттер қазақстандық және шетелдік оқытушылар құрамы арасында академиялық алмасу бағдарламасына қатысудың ең жоғары көрсеткіштерін көрсетіп отырғанын атап өткен жөн.

Айта кету керек, алмасулардың көпшілігі қазақстандық және шетелдік PPS үшін офлайн режимде өтті.

Қазақстандық және шетелдік оқытушылар арасында білім берудің ең танымал бағыттары «Бизнес, менеджмент және құқық» және «Машина жасау, өңдеу және құрылыс индустриясы». Екі аймақта екі топта да жоғары орынға ие және академиялық алмасу қатысушыларының айтарлықтай санымен ұсынылған. Қазақстандық оқытушылар арасында «Педагогика ғылымдары» және «Денсаулық сақтау» салалары да танымал. Ауыл шаруашылығы және биоресурстар, ветеринария ғылымы және қызмет көрсету салалары академиялық алмасу қатысушыларының екі тобы арасында да төмен танымалдылыққа ие.

(816 адам) және Эразмус + бағдарламасы (118 адам) шеңберінде жүзеге асырылды.

Өңірлер бойынша шетелдік оқытушылар құрамының ең көп үлесі ТМД елдерінен, оның ішінде **Өзбекстаннан (203 адам)**, **Ресейден (120 адам)** және **Қырғызстаннан (25 адам)** келеді. Еуропа елдерінен негізінен **Германиядан (16 адам)** және **Польшадан (16 адам)** шетелдік мамандар шақырылды. **Таяу Шығыстан Түркиядан (15 адам)**.

Қазақстандық профессорлық-оқытушылар құрамы академиялық алмасу бойынша негізінен **Өзбекстан (148 адам)**, **Ресей (132 адам)** және

Қырғызстан (69 адам) сияқты ТМД елдеріне барғанын атап өткен жөн. Еуропа елдерінен негізінен қазақстандық мамандар Польшаға (24 адам) және Германияға (29 адам), Таяу Шығыстан Түркияға (58 адам), сондай-ақ АҚШ-қа (22 адам) барды.

Алыс шетелдерден шақырылған шетелдік оқытушылар санынан айтарлықтай асып түседі. Бұл ТМД елдеріндегі қазақстандық жоғары оқу орындары мен оқу орындары арасындағы байланыс пен белсенді ынтымақтастықтың нығайуын көрсетеді. Алайда, Еуропа, АҚШ және Азия елдерінде шетелдік оқытушылар саны айтарлықтай аз.

Оқытушылар құрамының академиялық алмасуы университеттердің білім беру және халықаралық қызметінің маңызды бағыты болып табылады:

- Көптілді білім беру және тілдік дағдыларды жетілдіруге.
- Педагогикалық тәжірибе алмасу және мәдениетаралық қарым-қатынасқа.
- Бірлескен ғылыми зерттеулерді жетілдіруге.
- Ғылыми жарияланымдарға бірлескен авторлық және ғылыми іс-шараларға қатысуға.
- Педагогикалық және ғылыми қызметкерлердің біліктілігін арттыруға.
- Жоғары оқу орындарын басым бағыттар бойынша дамытуға.
- Кәсіби құзіреттілікті арттыру үшін шетел университеттерінің тәжірибесін үйренуге.
- Шетелдік университеттермен серіктестік арқылы шетелдік зияткерлік әлеуетті тартуға.
- Тренингтер, ғылыми-зерттеу және басқа да іс-шараларды өткізудегі ынтымақтастыққа.

- Шетелдік серіктес университеттермен және халықаралық ұйымдармен тікелей байланыстарды дамытуға ықпал етеді.

Дегенмен, мониторинг нәтижелері ТМД елдері өзара іс-қимылдың тұрақты динамикасын және университеттердің интернационалдану деңгейін көрсетіп отырғанын, ал алыс шет елдерде (Еуропа, АҚШ, Азия) айтарлықтай өсім байқалмағанын көрсетті. Бұл интернационалдандыру деңгейін арттыруда жалпы динамиканың болмауына әкеліп соғады және дамудың тежелуін тудырады.

Жаһандық аренаға табысты шығу, берік ғылыми және білім беру іргетасын қалыптастыру үшін университеттер шетелдік ғалымдармен бірлескен ғылыми жобалардың санын ұлғайту, халықаралық ғылыми журналдардағы жарияланымдарды көбейту және шетелдік серіктес университеттермен бірлескен қос дипломдық бағдарламаларды жүзеге асыру қажет. Бұл тек ТМД елдерімен ғана емес, шет мемлекеттермен де халықаралық байланыс орнату және ынтымақтастықты нығайту бойынша белсенді жұмысты талап етеді.

Қазақстандық университеттер әлемдік рейтингтерде жоғары позицияларды сақтау белсенді және нәтижелі халықаралық қызметті қажет ететінін түсінуі керек. Халықаралық байланыстарды нығайтып, шетелдік әріптестермен ынтымақтастықты кеңейту арқылы ғана университеттер бәсекеге қабілеттілігін арттырып, әлемдік аренадағы беделін көтере алады.

Осылайша, профессорлық-оқытушылық құрамның академиялық алмасуы жалпы құндылықтар мен ғылыми нәтижелерге қол жеткізу мақсатында халықаралық байланыстар мен университеттер арасындағы өзара әрекеттестіктің кеңеюіне ықпал етеді [38].

3.3.2. Бірлескен және қос дипломды білім беру бағдарламалары

Бірлескен ББ студенттер (БББ) Білім алушылар контингенті шетелдік білім беру ұйымдарымен бірлескен ББ бойынша 2023 жылы

1976 адам, оның ішінде

1814 адам **бакалавриатта**,

159 адам **магистратурада**,

3 адам **докторантурада**.

Өткен 2022-2023 оқу жылымен салыстырғанда олардың саны **60%-ға өсті** (2023 жылдың бірінші жартыжылдығы – 1233 адам).

Қос дипломдық бағдарламалардың студенттері (ҚДБ) 2023 жылы

51 ЖОО серіктестермен бірлесе

отырып, **212** қос дипломдық

бағдарламаны (бұдан әрі - ҚДБ)

жүзеге асырады, оның ішінде **143** ҚДБ (22%) орыс тілінде болады.

51 ЖОО-ның **8-і ұлттық** (115 ҚДП),

20-сы мемлекеттік (59 ҚДБ),

9-ы акционерлік қоғам (19 ҚДБ),

14-і жекеменшік (19 ҚДБ),

1-і халықаралық (1 ҚДБ) болып табылады.

Білім деңгейі бойынша ҚДБ саны

бакалавриат ББ – 75

2022 ж. – 71
2021 ж. – 75
2020 ж. – 50

магистратурада – 133

2022 ж. – 130
2021 ж. – 143
2020 ж. – 93

докторантурада – 5

2022 ж. – 6
2021 ж. – 9
2020 ж. – 9

Білім алушылар контингенті қос дипломдық бағдарламалар бойынша 2023 жылы

составляет **1974 адам**

2021 ж. – 1189 адам
2022 ж. – 1332 адам

Білім деңгейі бойынша ҚДБ бағдарламаларында оқитын студенттердің саны келесідей берілген:

бакалавриат **1249 адам**

2021 ж. – 557 адам
2022 ж. – 699 адам

магистратура **718 адам**

2021 ж. – 609 адам
2022 ж. – 627 адам

докторантура **7 адам**

2021 ж. – 23 адам
2022 ж. – 11 адам

3.3.3. «Болашақ» халықаралық стипендиясын жүзеге асыру

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2022 жылғы 13 желтоқсандағы № 184 бұйрығына сәйкес **«Болашақ» стипендиясына** құжаттарды қабылдау және конкурс өткізу мерзімдері бекітілді:

- Өтінімдерді қабылдау мерзімі: 2023 жылы 4 ағын (9-27 қаңтар, 3-28 сәуір, 5 маусым мен 7 шілде, 17 шілдеден 15 қыркүйекке дейін).
- Байқау 2023 жылдың 20 қаңтары мен 31 желтоқсаны аралығында өтеді.

Есепті кезеңде 1137 өтініш берушінің жеке істері қабылданды. Санаттар келесідей бөлінеді:

- **«Өз бетінше қабылданғандар» – 720 адам**
магистратура – **693** адам
докторантура – **27** адам
- **Артықшылықты санат – 189 адам**
(115 инженерлік-техникалық өкіл, 59 коммерциялық кәсіпкер, 15 ауылдық округтен келген өтініш беруші);
- **Тағылымдамадан өту – 228 адам** (инженерлік-техникалық қызметкерлер, медицина қызметкерлері, оқытушылар, БАҚ өкілдері, бақылаушылар және т.б.).

Конкурс қорытындысы бойынша 550 үміткер «Болашақ» бағдарламасы бойынша шәкіртақы алды, оның ішінде: **магистратура – 418 адам, докторантура – 19 адам, тағылымдамадан өту – 113 адам.**

«Болашақ» бағдарламасының 1 489 стипендиаты бақылауға алынды.

2023 жылдың 31 желтоқсанындағы жағдай бойынша 1,489 стипендиаттың оқуына мониторинг жүргізілді, соның ішінде

Т3.3.21-кесте.

Қатысушыларды бағдарламалар бойынша бөлу

Бағдарлама	Адамдар саны
Магистратура	858 (57,6%)
Докторантура	158 (10,6%)
Тағылымдама	148 (10%)
Ғалымдар	325 (21,8%)
Барлығы	1489 (100%)

Күйі бойынша:

529 адам Академ. дайындық бойынша (35,52%)

26 адам Академиялық оқуға орналастырылғандар (1,74%)

27 адам Тілдік курстарға арналған орын (1,81%)

275 адам Тағылым. өткендер (18,48%)

134 адам Ұшуды күтуде (9%)

156 адам Бақылау (10,5%)

16 адам Академ. демалыста (1,07%)

19 адам Демалыста (1,27%)

307 адам Ауыстырудан өтпеген түлектер: (20,61%)

Мамандықтардың бағыттары:

684 адам Гуманитарлық (46%)

547 адам Техникалық (36,7%)

117 адам Жаратыл. ғылымдары (7,8%)

96 адам Медициналық (6,5%)

45 адам Шығармашылық (3%)

Ел бойынша:

697 адам АҚШ және Канада (46,8%)

479 адам Ұлыбритания және Ирландия (32,2%)

157 адам Еуропа (10,5%)

45 адам ТМД (3%)

68 адам Азия (4,6%)

43 адам Океания (2,9%)

2023 жылдың 31 желтоқсанындағы жағдай бойынша **12 653 маман**

ОҚЫТЫЛДЫ. Оның ішінде х

6 984 адам магистратурада (55,3%)

2 625 адам бакалавриат (20,2%)

2 557 адам өндірістік тәжірибе (4,6%)

203 адам докторантура, (1,6%)

141 адам маман (1,1%)

92 адам клиникалық ординатура (0,7%)

39 адам аспирантура (0,3%)

12 адам тағылымдамадан өту (0,1%)

Түлектердің ең көп саны оқытылды:

7 062 адам Гуманитарлық (55,7%)

4 500 адам Техникалық (35,6%)

880 адам Медициналық (7%)

211 адам Шығармашылық (1,7%)

Түлектер келесі елдерде оқыды:

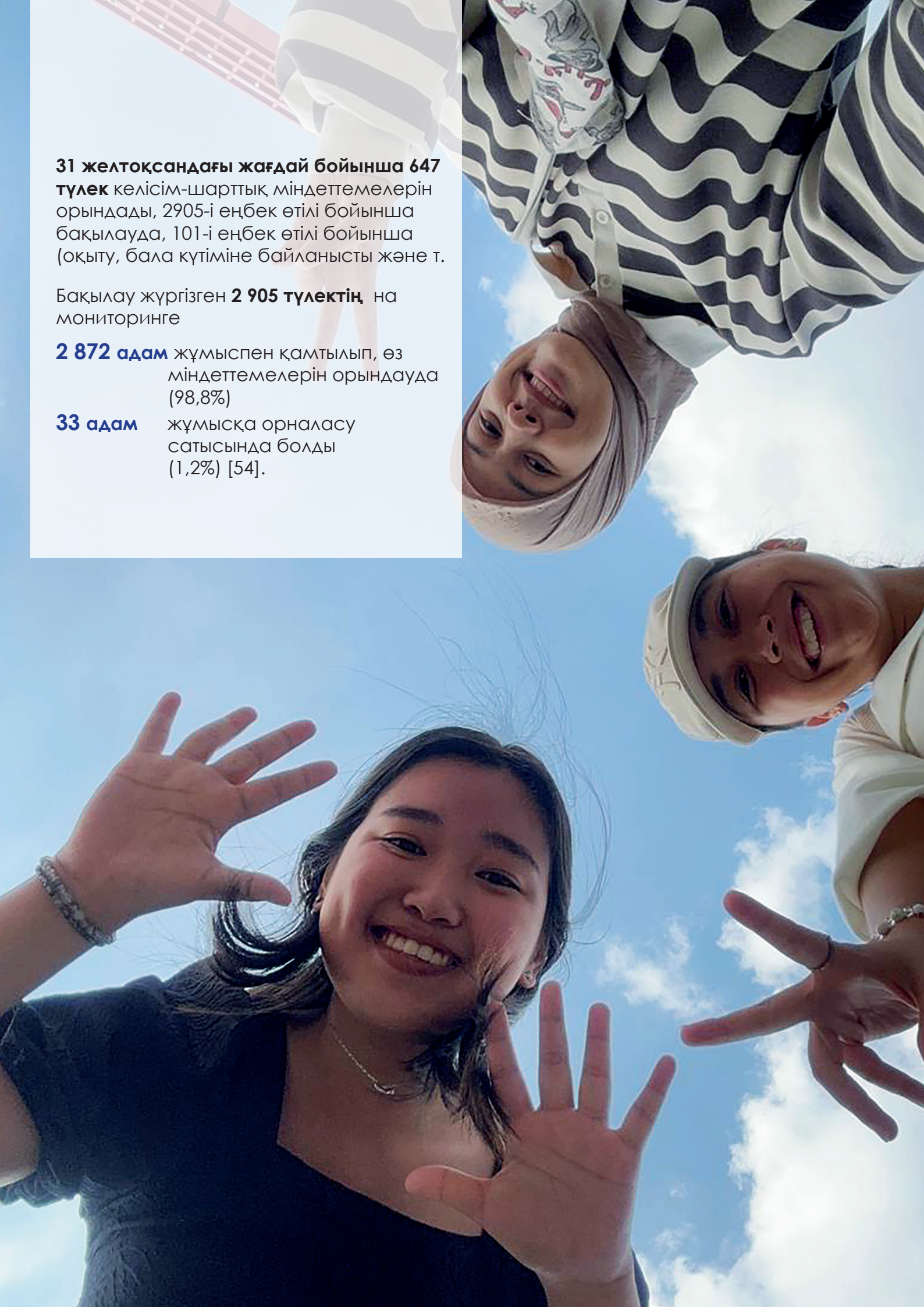
5 691 адам Ұлыбритания және Ирландия (45%)

3 465 адам АҚШ мен Канада (27,3%)

1 538 адам Еуропа елдері (12,2%)

1 036 адам Азия елдері (8,2%)

923 адам Ресей Федерациясы (7,3%)

31 желтоқсандағы жағдай бойынша 647 түлек келісім-шарттық міндеттемелерін орындады, 2905-і еңбек өтілі бойынша бақылауда, 101-і еңбек өтілі бойынша (оқыту, бала күтіміне байланысты және т.

Бақылау жүргізген **2 905 түлектің** на мониторинге

2 872 адам жұмыспен қамтылып, өз міндеттемелерін орындауда (98,8%)

33 адам жұмысқа орналасу сатысында болды (1,2%) [54].

3-тарау.
Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі
білім беруді дамыту: қазіргі жағдай

3.3.4. Халықаралық шарттар шеңберінде берілетін үкіметаралық және ведомствоаралық гранттар

Жоғары білімді интернационалдандыру шеңберінде Қазақстан Республикасында білім беру мүмкіндіктерін кеңейтуге және халықаралық ынтымақтастықты нығайтуға бағытталған үкіметаралық және ведомствоаралық гранттық бағдарламалар белсенді түрде әзірленуде.

Үкіметаралық гранттар Қазақстан мен басқа мемлекеттер арасындағы білім берудің әртүрлі деңгейлерін, соның ішінде бакалавриат, магистратура және докторантураны қамтитын келісімдер бойынша 2023 жылы «Білім беру саласындағы халықаралық шарттар шеңберінде шетелде оқуға конкурсқа қатысу үшін құжаттарды қабылдау» мемлекеттік қызметі шеңберінде Қоғам 978-ші келісім бойынша жеке істерді қабылдайды. Әңгімелесу қорытындысы бойынша үкіметаралық келісімдер бойынша оқуға ұсынылған кандидаттардың саны 354 , ал резервтік тізімге 21 адам кірді.

.

Қабылдаушы тараптың шешімі негізінде сандық бөлу:

1. Венгрия – 842 адамның, 195 грант бөлінді;
2. ҚХР – 40 адамның, 37 гранты берілді;
3. Польша – 51 адам, 11 грант берілді;
4. Тәжікстан – 14 адамның, 14 грант берілді;
5. Қырғызстан – 2 адамнан, 2 грант берілді;
6. Әзірбайжан – 7 адамнан, 7 гранты берілді;
7. Беларусь Республикасы – 2 адам, 2 грант берілді.

2022-2023 жылдары **«Болашақ» орталығы** Еуропалық Одақтың, Қазақстандағы Испания Елшілігінің, сондай-ақ **Люцерн бизнес мектебі, Туризм және ұтқырлық университетінің институты және Лес Роше Марбелла** сияқты Швейцария университеттерінің өкілдерімен кездесулер өткізді.

Кездесулер барысында Ұлыбритания, Бельгия, АҚШ және Малайзия университеттерімен де **байланыс орнатылды**. Люцерн бизнес мектебімен,

Люцерн университетінің Туризм және ұтқырлық институтымен (Швейцария) және Лес Рошпен **келісімдерге қол қойылды**. Marbella (Испания), «Болашақ» стипендиаттары үшін 5-10% **жеңілдіктер ұсынады**.

2023 жылдың қазан айында Орталық Ашхабадтағы халықаралық көрмеде **«Қазақстанда оқу» павильонын** ұйымдастырды, оған Назарбаев Университеті сияқты қазақстандық музыкалық ұжымдар қатысты. Шараға дипломаттар мен үкімет өкілдерін қосқанда 1000-нан астам адам қатысты. Университеттер талапкерлерді белсенді түрде жұмысқа алды.

2023 жылы **Стратегиялық серіктестік және ынтымақтастық форумы** өтті, оған әртүрлі елдерден 25-тен астам спикер мен 90 сарапшы қатысты. Тұрақты даму бойынша жаһандық бастамалар мен білім берудегі инновациялық тәсілдер талқыланды. Халықаралық және қазақстандық спикерлердің қатысуымен панельдік сессиялар форумы

«Болашақ» стипендиясының 30 жылдығына арналған форум өтті, онда «Болашақ» бағдарламасының түлектері Қазақстанның цифрлық дамуы, медицина, БАҚ, ғылым және білім тақырыптары бойынша **өзекті мәселелерді талқылады**. Форум аясында ғылым мен өндірістің әртүрлі салаларын қамтитын **11 инновациялық жобаны ұсынған** «Болашақ» бағдарламасы түлектерінің ғылыми жобаларының көрмесі өтті [54].

3-тарау.
Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі
білім беруді дамыту: қазіргі жағдай

3.3.5. «Ғылыми тағылымдамалар» халықаралық стипендиясын жүзеге асыру

Қазақстанда «Ғылыми тағылымдама» бағдарламасы ғылыми әлеуетті дамытуға және халықаралық ынтымақтастықты қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл бағдарлама студенттер мен оқытушыларға шетелдік ғылыми мекемелер мен ғылыми-зерттеу институттарында тағылымдамадан өтуге мүмкіндік береді, бұл технологиялар мен тәжірибе алмасуды қамтамасыз етеді.

Бағдарламаның негізгі мақсаттарына студенттер мен оқытушылардың ұтқырлығын арттыру, олардың заманауи білім беру ресурстары мен әдістеріне қол жеткізуге мүмкіндік беру; Қазақстандағы ғылыми жұмыстардың сапасын арттыруға ықпал ететін зерттеу дағдыларын дамыту; сондай-ақ қазақстандық университеттер мен олардың шетелдік әріптестері арасындағы халықаралық байланыстарды қолдау.

2022-2023 жж. Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы Ұлттық баяндама

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2022 жылғы 14 желтоқсандағы № 188 бұйрығына сәйкес ғылыми тағылымдамадан өту мерзімдері белгіленді:

- Құжаттарды қабылдау:

2022 жылғы 19 желтоқсаннан 2023 жылғы 15 наурызға дейін, 2023 жылғы 28 тамыздан 13 қазанға дейін.

- Байқау 2022 жылдың 23 желтоқсанынан 2023 жылдың 31 желтоқсанына дейін жалғасады

Есепті кезеңде ғылыми тағылымдамадан өтуге үміткерлердің **1303 жеке істері тіркелді**, оның ішінде 1246 үміткер конкурстық іріктеуге жіберілді. Кандидаттардың бағыттары өзгерді:

571 адам	Білім саласындағы зерттеулер
149 адам	Әлеуметтік ғылымдар
103 адам	Медицина ғылымдары
81 адам	Техникалық ғылымдар
11 адам	АКТ
98 адам	агроөнеркәсіптік кешен
62 адам	гуманитарлық ғылымдар
24 адам	Ғылым
47 адам	Медицина

Есепті кезеңде конкурстық іріктеудің екі кезеңі өткізілді:

- Бірінші тур 2023 жылдың 31 қаңтарынан 22 мамырына дейін өтті, онда 588 үміткер қатысты. 328 үміткер ұсынылды.
- Екінші тур 2023 жылдың 23 қазаны мен 16 қарашасы аралығында өтті. 658 адам өтініш білдірсе, 482 үміткер қалаған.

Республикалық комиссияның екі отырысының қорытындысы бойынша 809 үміткерге ғылыми тағылымдамадан өтуге рұқсат берілді [54].

MYUNG WOMEN'S UNIV

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Қазақстандағы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесі сапаны, тиімділікті және заманауи талаптарға сәйкестікті арттыруға бағытталған трансформациядан өтуде. 2000 жылдан 2023 жылға дейін ЖОО санының 170-тен 120-ға дейін айтарлықтай қысқаруы аккредиттеу мен лицензиялауға қойылатын талаптардың қатайтылуына байланысты болды, бұл оқу орындарының ықшам әрі сапаға бағдарланған желісін құруға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, Алматы, Астана және Шымкент сияқты ірі қалалардың жетекші рөлі облыс орталықтарының елдің негізгі білім беру орталықтары ретіндегі маңыздылығын көрсетеді.

Жоғары білім беру жүйесіндегі құрылымдық өзгерістер университеттердің меншік нысандарын қайта бөлуді қамтиды. Мемлекеттік білім беру мекемелерінің үлесі 2023 жылы 39,3%-ға дейін өсті, бұл білімнің қолжетімділігін қамтамасыз етудегі мемлекеттің рөлінің артып келе жатқанын көрсетеді. 2023 жылы студенттер санының 2,5%-ға өсуі демографиялық өсіммен қамтамасыз етілген жоғары білімге сұраныстың артқанын көрсетеді. Дегенмен, студенттерді аймақтар бойынша бөлуде теңгерімсіздік бар: мегаполистер жастардың басым бөлігін тартады, бұл олардың білім беру инфрақұрылымына жүктемені арттырады, ал өңірлер талапкерлердің көші-қонымен

бетпе-бет келеді. Бакалавриат бағдарламаларының басым рөлі (түлектердің 84%) білімнің базалық деңгейінің маңыздылығын көрсетеді, ал магистратура мен докторантураны дамыту одан әрі күш салуды қажет етеді.

ЖОО-ларды қаржыландыру негізінен ағымдағы шығындарға (97,4%) шоғырланған, ал күрделі салымдар 4%-дан азды құрайды, бұл инфрақұрылымды жаңғыртуды шектейді. Бұл тұрақты дамуды қамтамасыз ету үшін бюджетті бөлу басымдықтарын қайта қарауды талап етеді.

Қазақстандағы жоғары оқу орындарына жалпы қабылдау динамикасы экономикалық даму деңгейі ұқсас көптеген елдермен салыстырғанда салыстырмалы түрде жоғары деңгейді көрсетеді. 2023 жылы 18-22 жас аралығындағы халықтың жалпы оқуға түсу деңгейі 54,4%-ды құрады, бұл жоғары білімге қол жеткізуде айтарлықтай ілгерілеушілікті көрсетеді. Бұл осы жас тобындағы жастардың жартысынан көбінің адами капитал мен елдің инновациялық әлеуетін дамытудың негізін құрайтын жоғары білім алуға мүмкіндігі бар деген сөз.

Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесіне жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің қазіргі әлемдік үрдістерін енгізу 4-тарау.

4-тарау.

Заманауи жаһандық жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру трендтерін Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесіне енгізу

4.1. Университеттердің академиялық және басқарушылық дербестігінің шекарасын кеңейту:

4.1.1. Университетті корпоративтік басқару

Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарындағы корпоративтік басқару соңғы жылдары маңызды тақырыпқа айналды, әсіресе кейбір мемлекеттік және ұлттық университеттердің коммерциялық емес акционерлік қоғам (КеАҚ) мәртебесіне көшуімен байланысты. Бұл өзгеріс білім сапасын арттыруға және білім беру ұйымдарының қаржылық тұрақтылығын арттыруға бағытталған басқарудың икемді және тиімді үлгілерін білдіреді.

Қазақстан 2010 жылы қосылған Болон процесі Magna Charta Universitatum сәйкес университеттердің автономиясын кеңейтуді қарастырады. Бұл құжатқа сәйкес, «зерттеу және оқытушылық қызметінде заманауи әлемнің талаптарын қанағаттандыру үшін университет саяси және экономикалық биліктен моральдық және ғылыми тәуелсіздікке ие болуы керек».

Қазақстанда жоғары және/немесе жоғары оқу орнынан кейінгі **білім беру ұйымдарының 6 түрі бар**: ұлттық зерттеу университеті, ұлттық жоғары және /немесе жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы, зерттеу университеті, университет, академия, институт және оларға теңестірілген мекемелер (консерватория, жоғары мектеп, жоғары колледж). Оқу орындарының аталған түрлерін түсінудегі айырмашылық Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында нақты анықталған. (4.1.1-кесте) Алайда, меншіктің құқықтық нысанына немесе білім беру мекемесінің профилін қызметтің белгілі бір саласына бағдарлауға байланысты ЖОО классификациясының басқа түрлері бар, мысалы, медициналық, ауылшаруашылық, педагогикалық университеттер және т.б.

4.1.1-кесте.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сәйкес Қазақстандағы жоғары оқу орындарының дифференциациясы [55].

Университеттерде мынадай басқарушы кеңестер бар: директорлар кеңесі, ғылыми кеңес, қамқоршылық кеңес, бақылау кеңесі. Олардың әрқайсысы білім беру ұйымын басқару шеңберінде өз функциялары мен міндеттерін орындайды. Ең жиі ұсынылғандарды қарастырайық.

Ғылыми кеңес жоғары оқу орнын алқалы басқару нысандарының бірі [56]. Ол білім беру, ғылым, кейбір қаржылық мәселелер және жедел басқаруды қоса алғанда, бірқатар мәселелермен айналысады. Ғылыми кеңес қабылдаған шешімдер стратегиялық басқаруға қарағанда операциялық мәселелерге көбірек қатысты. **Оның қызметінің негізгі бағыты университет жұмысының бағдарламалық және әкімшілік аспектілеріне қатысты мәселелерді қарастыру және шешу.**

Бұған академиялық бөлімдердің өзін-өзі бағалауын жүргізу, ғылыми жетістіктерді

Ұлттық зерттеу университеті	Жоғары және/немесе жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің ұлттық ұйымы	Зерттеу университеті
Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің тұрақты жоғары деңгейін қамтамасыз ететін, жеке тұлғаны тәрбиелеуге, оқытуға және біліктілігін арттыруға қосқан ерекше үлесі үшін Қазақстан Республикасы Президентінің ерекше мәртебесі бар зерттеу университеті	Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің тұрақты жоғары деңгейін қамтамасыз ететін, жеке тұлғаны тәрбиелеуге, оқытуға және біліктілігін арттыруға қосқан ерекше үлесі үшін Қазақстан Республикасы Президентінің ерекше мәртебесі бар жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы	Қазақстан Республикасының Үкіметі бекіткен бес жылдық даму бағдарламасын іске асыратын және білім мен ғылымды біріктіру, жаңа білім мен технологияларды генерациялау және трансферттеу бойынша өз қызметінің нәтижелерін пайдаланатын жоғары оқу орны

қарау, студенттердің бастамаларын әзірлеу және оқу бағдарламаларын үйлестіру кіреді. студенческих инициатив и согласование учебных планов.

Директорлар кеңесі ұйымға стратегиялық басшылықты қамтамасыз ететін және басқарма қызметін қадағалайтын басқару органы. Директорлар кеңесі өз қызметін Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік мүлік туралы», «Акционерлік қоғамдар туралы» заңдарына, жоғары оқу орнының Жарғысына, Корпоративтік басқару кодексіне және басқа да ішкі құжаттарға сәйкес жүзеге асырады.

Директорлар кеңесі мына мәселелерге ерекше көңіл бөледі:

1 даму стратегиясын айқындау (басымдық бағыттар мен нәтижелер);

2 даму стратегиясында және/немесе даму жоспарларында белгіленген **КРІ белгілеу және мониторингі**;

3 тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйесінің тиімді жұмыс істеуін **ұйымдастыру** және **қадағалау**;

4 Директорлар кеңесінің құзыреті шегінде ірі инвестициялық жобалардың және басқа да негізгі стратегиялық жобалардың тиімді іске асырылуын **бекіту және мониторингтеу**;

5 басқарма төрағасы-ректорын, басқарма мүшелерін сайлау (қайта сайлау), **сыйақы төлеу, мұрагерлікті жоспарлау** және **қызметін қадағалау**;

6 **корпоративтік басқару** және **этика**;

7 университетте Корпоративтік басқару кодексінің ережелерін және **іскерлік этика саласындағы** корпоративтік стандарттарды (Корпоративтік этика кодексі) сақтау.

Университет

Ғылыми-педагогикалық қызметті, кадрлар даярлауды, әртүрлі салалардағы іргелі және (немесе) қолданбалы ғылыми зерттеулерді жүзеге асыратын және жетекші ғылыми-әдістемелік орталық болып табылатын жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы

Академия

Белгілі бір салада ғылыми-педагогикалық қызметті жүзеге асыратын және ғылыми-әдістемелік орталық болып табылатын жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы

Институт

Ғылыми-педагогикалық қызметті, сондай-ақ кәсіптік қызмет үшін кадрлар даярлауды жүзеге асыратын жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы

Оларға теңестірілген: Консерватория, Жоғары мектеп, Жоғары колледж

Директорлар кеңесінің айрықша құзыретіне жатады [56а]

- 1 Қоғам қызметінің басым бағыттарын айқындау;
- 2 (сату) туралы шешім қабылдау, оның ішінде жарияланған акциялардың саны шегінде орналастырылатын (сатылатын) акциялардың санын, оларды орналастыру (өткізу) тәсілі мен бағасын;
- 3 Қоғамның шығарылған акцияларын сатып алуы және оларды сатып алу бағасы туралы шешім қабылдау;
- 4 Қоғамның Директорлар кеңесінің комитеттерін құру және олар туралы ережені бекіту;
- 5 Қоғамның жылдық қаржылық есептілігін алдын ала бекіту;
- 6 Қоғамның ұйымдық құрылымын және штат санын бекіту;
- 7 Қоғамның басқарма төрағасы – ректоры лауазымына үміткер адамдардың тізімін қарау, қалыптастыру және оны Республикалық комиссияның қарауына жолдау;
- 8 Қоғам Басқармасы мүшелерінің санын, олардың өкілеттіктерінің мерзімін айқындау және басқарма мүшелерін сайлау (Қоғамның басқарма төрағасы – ректорды және оқу мәселелері жөніндегі басқарма мүшесін қоспағанда), сондай-ақ олардың өкілеттіктерін мерзімінен бұрын тоқтату және оларды тәртіптік жауапкершілікке тарту;
- 9 Қоғамның Басқарма Төрағасы – Ректорының, Басқарма мүшелерінің және бас бухгалтердің лауазымдық жалақысының мөлшерін және сыйақы мен сыйлықақы беру шарттарын айқындау;

10 Ішкі аудит қызметінің сандық құрамын, өкілеттік мерзімін айқындау, оның басшысы мен мүшелерін тағайындау, сондай-ақ олардың өкілеттіктерін мерзімінен бұрын тоқтату, Ішкі аудит қызметінің жұмыс тәртібін, еңбекақысы мен үстемеақысының мөлшері мен шарттарын айқындау;

11 Корпоративтік хатшыны тағайындау, өкілеттік мерзімін айқындау, оның өкілеттіктерін мерзімінен бұрын тоқтату, сондай-ақ корпоративтік хатшының лауазымдық жалақысының мөлшерін және еңбекақы төлеу шарттарын айқындау;

12 Аудиторлық ұйымның, сондай-ақ Қоғамның акцияларын төлеуге берілген немесе ірі мәміленің мәні болып табылатын мүліктің нарықтық құнын бағалау жөніндегі бағалаушының қызметтеріне ақы төлеу мөлшерін айқындау;

13 Қоғамның ішкі құжаттарының жіктеуішін бекіту;

14 Қоғамның ішкі қызметін реттейтін құжаттарды (Қоғамның қызметін ұйымдастыру мақсатында Қоғам Басқармасы қабылдайтын құжаттарды қоспағанда), оның ішінде аукциондарды өткізудің және Қоғамның бағалы қағаздарына жазылудың шарттары мен тәртібін белгілейтін ішкі құжатты бекіту;

15 Қоғамның филиалдары мен өкілдіктерін құру және жабу туралы шешімдер қабылдау және олар туралы ережелерді бекіту;

16 Қоғамның басқа заңды тұлғалар акцияларының (жарғылық капиталдағы қатысу үлестерінің) он және одан да көп пайызын сатып алуы (иликтен шығаруы) туралы шешім қабылдау;

17 Акцияларының (жарғылық капиталдағы қатысу үлестерінің)

он және одан да көп пайызы Қоғамға тиесілі заңды тұлға акционерлерінің (қатысушылардың) жалпы жиналысының құзыретіне жататын қызмет мәселелері бойынша шешімдер қабылдау;

18 Қоғамның міндеттемелерін оның меншікті капиталы мөлшерінің он және одан да көп пайызына тең сомаға ұлғайту;

19 Қоғам немесе оның қызметі туралы қызметтік, коммерциялық немесе заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын мәліметтерді анықтау;

20 Жасау туралы шешімді Заңға сәйкес Қоғамның Жалғыз акционері қабылдайтын ірі мәмілелерді қоспағанда, ірі мәмілелер мен Қоғамның мүддесі бар мәмілелерді жасау туралы шешімдер қабылдау;

21 Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген мерзімде Қоғамның Даму жоспарын және Қоғамның атқарушы органы әзірлеген және ұсынған Даму жоспарын іске асыру туралы есепті бекіту;

22 Қоғамның әкімшілік шығыстарына, оның ішінде жалақы мен сыйлықақыларды төлеу тәртібіне мониторинг және бақылауды ұйымдастыру;

23 Профессорлық-оқытушылық құрам және ғылыми қызметкерлер лауазымдарына конкурстық орналасу қағидаларын бекіту;

Төменде Қазақстандағы жоғары оқу орындарының басқару жүйесі тұрғысынан қалыптасқан ұйымдық-құқықтық меншік нысандарына талдау жасалған.

«Коммерциялық емес акционерлік қоғам түріндегі университеттер.

Көптеген ЖЖОҚБҰ 2020 жылдан бастап республикалық мемлекеттік

кәсіпорындарды шаруашылық жүргізу құқығынан қайта ұйымдастыру арқылы коммерциялық емес акционерлік қоғамдарға айналды. 2021 жылы ЖЖОҚБҰ үшін корпоративтік басқару кодексі бекітілді, ол қоғам ішіндегі және басқа да мүдделі тараптармен қарым-қатынаста олардың қызметі барысында басшылыққа алатын ережелер мен ұсынымдар жиынтығы болып табылады. Бұл корпоративтік басқару кодексі үлгілік корпоративтік басқару кодексі негізінде әзірленді.»

Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі Қоғамның Жалғыз акционері ретіндегі өзінің өкілеттіктері мен **«Әкімшілік рәсімдер туралы» Қазақстан Республикасының, 2000 жылғы 27 қарашадағы Заңының** [56б] 3-бабына сәйкес акционердің де мүдделерінің қайшылықтарын болдырмау мақсатында мемлекеттік функцияларды орындауға байланысты өкілеттіктердің аражігін ажыратады. Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі тиісті саланың және/немесе өңірдің дамуын ынталандыруды ескере отырып, Қоғамның ұзақ мерзімді құндылығын арттыру мақсатында Қоғамның Жалғыз акционерінің функцияларын жүзеге асырады.

«Басқару мәселелерімен қатар, Қоғамның қаржылық қызметінің ашықтығын арттыру мақсатында жыл сайынғы жария есептілік пен аудит жүргізу мәселелері де қарастырылады. Мемлекеттік және ұлттық жоғары оқу орындарының КеАҚ трансформациясы университеттердің кірістерін арттыруға және әлемдік тәжірибеге жақын қаржылық модель қалыптастыруға бағытталған. Сонымен қатар, бұл өзгеріс жоғары оқу орындарына академиялық құрылымды өз бетінше анықтауға, халықаралық ынтымақтастық құқықтарын

белгілеуге және заңды тұлғалар құруға мүмкіндік береді.

Әзірленген корпоративтік басқару кодексінде Жалғыз акционер Директорлар кеңесі туралы ережеге сәйкес Директорлар кеңесінің мүшелерін конкурстық негізде сайлайды. Қоғамның Директорлар кеңесінің кемінде отыз пайызы тәуелсіз директорлар болуы керек. Тәуелсіз директорлардың саны қабылданған шешімдердің тәуелсіздігін және Жалғыз акционердің, Қоғамның және мүдделі тұлғалардың әділеттілігін қамтамасыз ету үшін кемінде үш мүшеден тұруы керек. Қоғамның Директорлар кеңесіндегі тәуелсіз директорлардың ұсынылатын саны Директорлар кеңесі мүшелерінің жалпы санының елу пайызына дейін. Директорлар кеңесінің құрамы гендерлік тепе-теңдікті қамтамасыз етуі тиіс.

ҰЙЫМДЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЫСАНЫ – Коммерциялық емес акционерлік қоғам (ҰАО).

МЕНШІК НЫСАНЫ – мемлекеттік

ЖОҒАРҒЫ ОРҒАН – жалғыз акционер

БАСҚАРУ ОРГАНЫ – директорлар кеңесі

АТҚАРУШЫ ОРҒАН – директорлар кеңесі

АЛҚАЛЫ ОРҒАН – Ғылыми кеңес, оқу-әдістемелік кеңес, ғылыми-техникалық кеңес

ЖҮЗЕГЕ АСЫРАТЫН ОРҒАН ҚАРЖЫЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАҚЫЛАУ ҚОҒАМЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІ – Ішкі аудит қызметі.

2021 жылғы 19 сәуірде **Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің № 171 бұйрығымен жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы коммерциялық емес акционерлік қоғамның Корпоративтік басқару кодексі** бекітілді. (4.1.2-кесте)

Осы Кодекстің негізгі **принциптері** [57]:

- Билікті бөлу принципі;
- Акционерлердің құқықтары мен мүдделерін қорғау принципі;
- Директорлар кеңесі мен басқарманың компанияны тиімді басқару принципі;
- Тәуекелдерді басқару, ішкі бақылау және аудит принципі;
- Корпоративтік жанжалдар мен мүдделер қақтығысын реттеу принципі;
- Компания қызметі туралы ақпаратты ашудағы ашықтық пен объективтілік қағидаты;
- Тұрақты даму принципі.

Корпоративтік басқару жүйесі мыналар арасындағы қатынастарды **қамтамасыз етеді**:

- Жалғыз акционер;
- Директорлар кеңесі;
- Басқарма;
- мүдделі тұлғалар;
- Жарғыға сәйкес айқындалатын өзге де органдар.

Корпоративтік басқару жүйесі басқалармен қатар мыналарды **қамтамасыз етеді**:

- мәселелерді қарау және шешім қабылдау тәртібінің иерархиясын сақтау;
- органдардың, лауазымды адамдар мен қызметкерлердің арасындағы өкілеттіктер мен міндеттерді нақты бөлу;
- Қоғам мен ұйым органдарының уақытылы және сапалы шешімдер қабылдауы;

- Қоғам мен ұйым қызметіндегі процестердің тиімділігі;
- заңнаманы, Кодексті және Қоғам мен ұйымның ішкі құжаттарын сақтау.

АВТОНОМИЯЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТ: Nazarbayev University

Қызметінің құқықтық режимінің ерекшелігі, сондай-ақ «Назарбаев Университеті» дербес білім беру

4.1.2-кесте.

Қазақстан Республикасының Корпоративтік басқару кодексін және басқа елдердің ұқсас құжаттарын салыстыру

Критерийлер	Қазақстан	АҚШ (2002 жылғы Сарбейнс-Оксли заңы)	Ұлыбритания (2018 жылғы Корпоративтік Басқару Кодексі)	Германия (2020 жылғы Корпоративтік Басқару Кодексі)	Жапония (2018 жылғы Корпоративтік Басқару Кодексі)
Ашықтық және ақпаратты жариялау.	Қаржылық және қаржылық емес ақпаратты толық және уақтылы жариялауды қамтамасыз ету.	Қаржылық есептілікті қатаң бақылау және ішкі есептілік, жалған есептер үшін қылмыстық жауапкершілік.	Акционерлермен қарым-қатынаста айқындылық және есептілік принциптері.	Ақпаратты ашу, айқындылық және акционерлердің мүдделерін қорғау бойынша егжей-тегжейлі талаптар.	Ұзақ мерзімді тұрақты өсу және акционерлердің сенімі үшін айқындылықтың маңыздылығын атап көрсету.
Акционерлердің құқықтары.	Акционерлердің құқықтарын қорғау, әділ қарым-қатынасты қамтамасыз ету, шешім қабылд. қатысу.	Акционерлердің құқықтарын күшейтілген қорғау, минорит. акционерлерге ерекше назар аудару.	Акционерлермен тікелей өзара әрекеттесу, басқару және есептіліктегі айқындылық.	Барлық акционерлердің мүдделерін қорғауға бағыт., Директорлар кеңесінің шешімд. айқындылығы.	Барлық акционерлердің мүдделерін ескеру, тұрақты өсу үшін акционерлермен диалог жүргізу.
Директорлар кеңесінің жауапкершілігі.	Компания мен акционерлердің мүддесі үшін әрекет ету, мүдделер қақтығысын болдырмау.	Директорлар кеңесінің мүшелері қарж. есептердің дұрыстығы үшін жеке жауапкер. алады.	Директорлардың рөлдері мен міндеттері нақты анықталған, Директорлар кеңесінің тәуелсіз. қойылатын талапт.	Директорлар кеңесінің құрамына қойылатын талаптар, әртараптандыру және тәуелсіздік.	Директорлар кеңесінің мүшел. тәуелсіздігіне және акционерлер үшін ұзақ мерзімді құндылықты қамт. ету. б. наз. аудару.
Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік (КӘЖ).	Қызметтің қоғам мен қоршаған ортаға әсерін ескеру.	КӘЖ енгізу міндетті емес, бірақ қолдау табады.	Тұрақты даму мәселелері корпоративтік стратегия призмасы арқылы қарастырылады.	Тұрақты даму және әлеуметтік жауапкершілік мәселелері стратегияның маңызды бөлігіне айналады.	Әлеуметтік жауапкершілік пен тұрақты өсуге ерекше назар аудару, акционерлердің мүдделерін ескеру.

4-тарау.

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіне қазіргі жаһандық трендтерді енгізу

ұйымының құқықтық мәртебесі – қазіргі заңнамалық жүйедегі бірінші автономды білім беру ұйымы жуырда қабылданған «Назарбаев Университеті», «Назарбаев Зияткерлік мектептері» және «Назарбаев Қорының» мәртебесі туралы) заңмен реттеледі. Бұл заң алғаш рет «автономды білім беру ұйымы» түсінігін және академиялық еркіндік, шешім қабылдаудағы алқалылық, әлеуметтік жауапкершілік сияқты білім берудегі автономияның іргелі принциптерін енгізді.

Заңда көрсетілген дербес білім беру ұйымының басқару құрылымы, сондай-ақ, тарихи және халықаралық тәжірибеге сәйкес, қамқоршылық кеңесті басқарудың жоғары органы ретінде анықтайды. Отандық білім беру

жүйесінде білім беру ұйымының ерекше мәртебесінің болуы қолданыстағы «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен реттеледі. Бұл оқуға қабылдау тәртібін өз бетінше анықтауға, өз бетінше әзірленген оқу бағдарламаларын іске асыруға, оқу, ғылыми және әдістемелік қызмет саласында өз нормалары мен стандарттарын пайдалануға, өз дизайны бойынша оқу құжаттарын шығаруға мүмкіндік беретін ерекше жұмыс режимін білдіреді.

Назарбаев Университетінің автономиясы туралы заңның қабылдануы Қазақстанның жоғары оқу орындарының автономиясын дамытуға деген қазіргі ұмтылысындағы маңызды серпіліс болды. Университеттің ерекше мәртебесі оған Қазақстанның басқа университеттеріне тән емес өзіндік басқару жүйесін құруға мүмкіндік берді.

Осылайша, университетте ел Президенті төрағалық ететін Жоғарғы Қамқоршылық кеңесі, сонымен қатар университеттің атқарушы органдары – басқарушы кеңесі мен президенті бар [58, 47 б.].

Халықаралық университет

Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті; «Нұр -Мұбарак» Египет ислам мәдениеті университеті

Қазақстанда екі халықаралық университет бар, мысал ретінде талапкерлерге есігін айқара ашқан біріншісін қарастырамыз.

Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Түркістан мемлекеттік университеті деген атпен 1991 жылы құрылған. 1992 жылы Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев пен Түркия Премьер-Министрі Сүлейман

Демирелдің бастамасымен университет «халықаралық университет» мәртебесін алды. Үкіметаралық келісімге сәйкес университет дербес заңды тұлға мәртебесі бар халықаралық оқу орны ретінде жұмыс істейді.

Университет мәртебесінің бірегейлігі тек заңнамалық актілерде бекітілген емес, сонымен қатар басқару ерекшеліктерінде де көрінеді. Университет Жарғысына сәйкес оның басқару органдары – Үкіметаралық Өкілетті Кеңес, Сенат (академиялық басқаруға жауапты орган) және жедел басқаруға жауапты Басқарушы кеңес. Университетті Қазақстан мен Түркия үкіметтері бірдей қаржыландырады. Бұл ретте оқу ақысы, гуманитарлық көмек және халықаралық қорлардан түскен табыс заңды деп танылып, университеттің дамуына жұмсалады.

Жеке университеттер

2023 жылы Қазақстанда 61 жекеменшік жоғары оқу орны тіркелді. Ұйымдастырушылық, қаржылық және кадрлық мәселелерде жекеменшік университеттер Ғылым және жоғары білім министрлігіне есеп бермейді. Тиісінше, мемлекеттік университеттермен салыстырғанда жекеменшік университеттердің дербестік деңгейі жоғары. Сонымен бірге, академиялық мәселелерде бұл университеттердің қызметі қолданыстағы нормативтік құқықтық актілермен реттеледі. Жекеменшік жоғары оқу орындары мемлекеттік университеттермен қатар білім беру қызметін Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына сәйкес жүргізеді.

4.1.3-есте әртүрлі типтегі университеттердің дербестігі, бюджеттік, кадрлық және академиялық саясатындағы айырмашылықтарды көрсетеді. Қазақстанның мемлекеттік және ұлттық университеттерінің қаржылық және кадрлық дербестігі шектеулі, өйткені бюджетті Ғылым және жоғары білім министрлігі бекітеді, ректорлар мен оқу ісі жөніндегі проректорлар оның қатысуымен тағайындалады. Жекеменшік университеттер шешім қабылдауда көбірек дербестікке ие, бірақ олардың академиялық икемділігі мемлекеттік университеттерге қарағанда сәл ғана жоғары. Назарбаев Университеті бюджет пен кадрлық шешімдерді

Қамқоршылық кеңесі бекітетін, академиялық икемділік 100%-ға жететін бірегей басқару үлгісімен ерекшеленеді. Ғылым және жоғары білім министрлігі ел университеттерінде корпоративтік басқаруды дамыту бойынша келісілген міндеттемелерді алып, осы бағытта дәйекті түрде шаралар қабылдады.

Бұл жұмыс күрделі және көптеген нюанстарға ие, ең алдымен қолданыстағы және терең тамырлы құрылымдар мен ережелерден шығу қажеттілігімен байланысты. Жұмыстағы ерекше қиындық – институционалдық және үлкен деңгейде басқаруға қатысты қолжетімді нұсқалар ауқымы.

4.1.3-кесте

Қазақстан мен АҚШ университеттерінің дербестігін салыстыру (үш көрсеткіш бойынша)

Автономия	Бюджеттік		Кадрлық			Академиялық		
	Қорытынды бюджетті кім бекітеді	Оқу ақы мөлшерін кім белгілейді	Ректорды кім тағайындайды/ босатады	ПОҚ және өкімшілік қызметкер. жұмысқа алу критерийл.	Оқуға қабылдау параметрлерін кім белгілейді	Жаңа ББ әзірлей ала ма	ББ икемділігі (бакалавр.) 2010 жылға дейін	ББ икемділігі (бакалавр.) 2010 ж. дейін ББ қазіргі икемділігі (бакалавр.)
Мемлекеттік унив. (ҰАҚ)	ҒЖБМ	Қамқ. кең.	ҒЖБМ	ЖОО	ЖОО	Иә	40%	80%
Жекем.унив.	Қамқ. кең.	Қамқ. кең.	Қамқ. кең.	ЖОО	ЖОО	Иә	40%	80%
Ұлттық унив.	ҒЖБМ	Қамқ. кең.	ҒЖБМ	ЖОО.	ЖОО	Иә	40%	80%
Nazarbayev University	Қамқ. кең.	ЖОО	Қамқ. кең.	ЖОО	ЖОО	Иә	-	100%
АҚШ	Қамқ. кең.	ЖОО / штат	ЖОО / штат	ЖОО / штат	ЖОО / штат	Иә	100%	100%

4.1.2. Білім туралы құжаттарды тану

Білім туралы құжаттарды тану студенттер мен мамандардың ұтқырлығын қамтамасыз етуде, сондай-ақ білім беру саласындағы халықаралық ынтымақтастықты дамытуда басты рөл атқарады. 1997 жылы қол қойылған Лиссабон конвенциясы еуропалық аймақта және одан тыс жерлерде біліктіліктерді танудың бірыңғай стандарттары мен рәсімдерін белгіледі.

Дипломдар мен сертификаттарды тану студенттерге қосымша емтихандар мен курстардан өтпей-ақ басқа елдерде оқуын жалғастыруға мүмкіндік береді. **2023 жылы шетел университеттерінде 4426 студент білім алды, бұл өткен жылмен салыстырғанда 22%-ға жоғары (2022 жылы – 3613).**

Елдер бойынша құжаттарды тану туралы өтініштердің **ең көп саны Өзбекстан, Ресей және Қырғызстан** сияқты ТМД елдерінен келеді; **Еуропа** елдері арасында **Польша** мен **Германия** көш бастап тұрса, Таяу Шығыстағы қарым-қатынаста **Түркия** көш бастап тұр. 2022 жылмен салыстырғанда 2023 жылы академиялық алмасуға қатысатын **елдер саны 4-ке артық** (2022 – 43, 2023 жылдың бірінші жартыжылдығы – 47).

Экономика мен инновацияны дамытатын жоғары білікті мамандардың келуіне ықпал етеді. Тану сонымен қатар елдердің әлеуметтік дамуына оң әсер ететін мигранттар мен мәдени әртүрлілікті біріктіруді қолдайды.

Лиссабон конвенциясы көптеген пайда әкелді. Ол білім беру біліктілігін бағалау мен танудың бірыңғай критерийлерін белгілеп, процесті ашық әрі болжамды етеді. Келісілген рәсімдер бюрократиялық кедергілерді азайтады және тану процесін жылдамдатады. Конвенция сондай-ақ білім беру ұйымдарының стандарттарын жетілдіретін аккредиттеу және білім сапасын бағалау жүйелерін құруды ынталандырады

Жоғары білім берудегі біліктілікті тану туралы Азия-Тынық мұхиты өңірлік конвенциясы ретінде белгілі Білім туралы Токио конвенциясын ратификациялау Қазақстан мен Орталық Азия өңірі елдері үшін білім беру біліктілігін тану және халықаралық білім беру жүйесіне интеграциялау үдерісін жетілдірудегі маңызды қадам. **Токио конвенциясы 2011 жылы 26 қарашада қабылданды. Бұл конвенцияға 12 мемлекет** (Австралия, Армения, Ауғанстан, Қытай, Моңғолия, Жаңа Зеландия, Корея Республикасы, Ресей Федерациясы, Ватикан, Түркия, Фиджи) **қол қойды.** [61].

2018-2023 жылдар аралығындағы деректер бойынша құжаттарды тану

рәсіміне барлығы 108 504 өтініш берілген, оның ішінде:

304	Солтүстік Америка
5	Оңтүстік Америка
272	Африка
26 016	Еуропа
81 567	Батыс, Орталық, Оңтүстік Азия
340	Азия-Тынық мұхиты

Бес жылдық деректер Азия-Тынық мұхиты аймағынан танылған құжаттардың саны тіпті 1%-ға да жетпейтінін көрсетеді. Бұл білім беру байланыстарының әлсіздігін немесе осы аймақтың азаматтары арасында құжаттарды тану мүмкіндігі туралы ақпараттың жеткіліксіздігін көрсетеді, бұл осы аймақпен өзара әрекеттесу деңгейін арттыру бойынша қосымша шараларды талап етеді. (Таблица 4.1.4.)

Токио конвенциясы аймақтық проблемаларға бірегей шешімдер ұсынады. Ол аймақ елдері арасында **дипломдар мен сертификаттарды бағалау процесін жеңілдететін білім беру біліктілігін тану үшін бірыңғай платформа құруға бағытталған.** Әрбір елдің өзінің бірегей білім беру жүйесі болғандықтан, Токио конвенциясы халықаралық деңгейде мойындалатын стандартталған критерийлерді құруға көмектеседі. Бұл өз кезегінде студенттер мен мамандардың ұтқырлығын арттырып, олардың жұмысқа орналасу және одан әрі шетелде білім алу процесін жеңілдетеді.

Сонымен қатар, **Токио конвенциясын ратификациялау аккредиттеу мен білім сапасын бағалаудың ұлттық жүйелерін дамытуға ықпал етеді.** Конвенция

4.1.4-кесте.

Динамикадағы Азия-Тынық мұхиты аймағының қабылданған құжаттарының саны

Мемлекет	2018	2019	2020	2021	2022	2023 ж. I-жарт.	ЖАЛПЫ
Австралия	8	4	4	12	3	0	31
Вьетнам	2	0	1	0	0	9	12
Гонконг	0	0	0	0	0	1	1
Индонезия	1	0	0	3	6	7	17
Камбоджа	0	0	0	0	1	0	1
Малайзия	24	13	14	27	20	7	105
Жаңа Зеландия	0	0	0	0	1	3	4
Сингапур	1	0	0	3	4	0	8
Фиджи	0	1	0	0	0	0	1
Филиппины	0	0	0	0	1	0	1
Оңтүстік Корея	30	16	22	22	27	21	138
Япония	3	1	2	3	10	2	21
Барлығы							340

аймақтағы елдерді білім беру жүйесінде озық тәжірибелер мен халықаралық стандарттарды енгізуге ынталандырады, бұл білім сапасы мен ұлттық дипломдарға деген сенімді арттырады. Сондай-ақ білім беру саласындағы халықаралық ынтымақтастықты нығайтып, аймақ елдерінің өзара тығыз байланысы мен тәжірибе алмасуына жағдай жасайды.

Қазақстан қазірдің өзінде конвенцияны ратификациялау шараларын қолға алуда. Осы процестің шеңберінде Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі «Қазақстанның жоғары білім беру саласында ЮНЕСКО-ның техникалық қолдауына сұранысты бағалау» жобасын іске асыруды бастады [62].

Бұл жоба Қазақстан Республикасы Жоғары білім министрлігінің Жоғары білімді дамыту ұлттық орталығы ЮНЕСКО-ның Кластерлік бюросымен серіктестікте және Корея халықаралық даму қорының

(KFIT) қолдауымен жүзеге асырылуда және Қазақстанның жоғары білім беру жүйесін одан әрі дамытуға және оның әлемдік білім беру қауымдастығына интеграциялануына бағытталған. Бұл бастама трансшекаралық ұтқырлықты дамытуға, жоғары білімнің біліктілігін тануға, Токио және Жаһандық конвенцияларды ратификациялауға, сондай-ақ Азия-Тынық мұхиты аймағының (APR) білім кеңістігіндегі Қазақстан өкілдеріне ықпал етеді.

Қажеттіліктерді бағалау 2023 жылдың қаңтарында да жүргізілді. Жоғары білімді дамытудың ұлттық орталығы ЮНЕСКО-мен бірлесіп, білім беру және біліктілікті тану туралы Токио конвенциясын ратификациялау бойынша саясатты талдау және ұлттық іс-шаралар жоспарын әзірлеу бойынша қазірдің өзінде жұмыс істеп жатыр [62].

Білім туралы құжаттарды тану Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2023 жылғы 12 маусымдағы

№268 бұйрығымен бекітілген Білім туралы құжаттарды тану қағидаларының негізінде жүзеге асырылады.

Білім туралы құжаттарды тану Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Жоғары білім беруді дамытудың ұлттық орталығы» шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорны көрсететін «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім туралы құжаттарды тану» мемлекеттік қызметі.

Білімі туралы құжатты тану туралы шешімді көрсетілетін қызметті беруші қабылдайды. Көрсетілетін қызметті беруші «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» Заңның 5-бабы 2-тармағының 11-тармақшасына сәйкес мемлекеттік қызметті көрсету кезеңі туралы мәліметтердің мемлекеттік қызмет көрсету мониторингінің ақпараттық жүйесіне енгізілуін қамтамасыз етеді.

Басқа елдерде және халықаралық немесе шетелдік оқу орындарында, оның ішінде олардың филиалдарында, сондай-ақ ғылыми орталықтар мен зертханаларда білім алған тұлғалардың жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі туралы құжаттары тануға жатады.

Білім туралы құжаттарды тану білім туралы құжаттың түпнұсқалығын белгілеу, білім туралы құжатты берген білім беру ұйымының (ғылыми орталық, зертхана) болуын, оны беру кезінде тиісті білім беру қызметін жүзеге асыру құқығын белгілеу және қажет болған жағдайда сараптамалық бағалау жүргізу арқылы жүзеге асырылады.

Жоғары білім туралы құжаттарды тану «Азаматтарға арналған үкімет» электронды порталы арқылы жүзеге асырылады. 2023 жылға білім туралы құжаттарды тану рәсіміне **9135** өтініш қабылданды:

6 740 жоғары оқу орнына

2 138 жоғары оқу орнынан кейінгі білімге

287 бейін бойынша докторантураға

2022 жылмен салыстырғанда – 8895
Өтініштер саны 2023 жылы **2,70%-ға өсті.**

2023 жылы берілген **өтінімдер саны бойынша** көшбасшылар

6 144 Ресей

651 Қытай

564 Өзбекстан

2023 жылы Ресейден түскен өтінімдер саны **3,59%-ға**, Қытайдан **1,4%-ға өсті**, Өзбекстанның көрсеткіштері нашарлады, өтінімдер саны **18,02%-ға азайды**. Қайтарулар мен құжаттарды танудан бас тарту да өзгерістерді көрсетеді.

2022 жылы басқа елдердің құзырлы органдарынан ресми растау болмағандықтан 4 494 құжат қайтарылды, ал 105 өтініш сәйкес келмеуі және оқудан өткендігі расталмауына байланысты қабылданбады. 2023 жылы қайтарылған құжаттар саны 2113-ке, ал бас тарту саны 82 болса, 2022 жылмен салыстырғанда 2023 жылы қайтарылған құжаттар **52,98%-ға**, бас тартулар саны **21,90%-ға азайған**.

Білімі туралы құжаттарды танудан бас тарту және қайтару. 2023 жылы 2195 құжат келесі себептер бойынша мемлекеттік қызмет көрсетуден бас тартылды:

- Қазақстан Республикасының Мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес шетел біліктілігінің қандай

да бір оқыту бағыттарына сәйкес келмеуі – 13;

- Шетелдік оқу орындарында оқуы расталмады – 23 өтінімдер: Ресей Федерациясы (20), Қырғыз Республикасы (1), Өзбекстан Республикасы (1), БАӘ (1).
- Қазақстан Республикасы халықаралық құқық субъектісі ретінде танылмаған елдерден немесе оны берген елдің білім беру саласындағы уәкілетті органы танымаған шетелдік білім беру ұйымынан білім туралы құжаттарды ұсыну – 1;
- Сараптамалық кеңестің теріс жауабы – 45.

«Білім туралы құжаттарды тану қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2023 жылғы 12 маусымдағы №268 бұйрығына (бұдан әрі – Бұйрық) сәйкес 2023 жылға арналған жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру және жоғары оқу орнынан кейінгі білім туралы құжаттарды келесі себептер бойынша тану тәртібінде **сәйкессіздіктер анықталды.**

Қытай Халық Республикасында шығарылған білім туралы құжаттарды тану кезінде өткен пәндер бойынша айтарлықтай айырмашылықтың белгіленуі, сондай-ақ өндірістік және оқу тәжірибесінің болмауына байланысты **«Қазақ тілі мен әдебиеті», «Бухгалтерлік есеп» және «Қытай тілінің аудармасы» сияқты бірқатар мамандықтар бойынша сәйкессіздіктер анықталды.** Бұйрыққа сәйкес сараптамалық бағалау жүргізілді. «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің мемлекеттік жалпы білім беру стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2022 жылғы 20 шілдедегі № 2 бұйрығына сәйкес сараптамалық бағалау жүргізілетін ҚР НПА.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің м.а. 2021 жылғы 19 шілдедегі № 352 бұйрығына сәйкес (күші жойылған) «Білім туралы құжаттарды тану қағидаларын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағында білім туралы құжаттары танылатын шетелдік жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының тізбесін бекіту туралы» Ресей Федерациясының ординатура білім беру бағдарламалары бойынша «Функционалдық диагностика», «Денсаулық сақтауды ұйымдастыру және қоғамдық денсаулық сақтау» бағыттары бойынша резидентура бағдарламалары қарастырылмағандықтан сәйкессіздіктер анықталды. Сараптамалық бағалау Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2022 жылғы 4 шілдедегі № ҚР ДСМ-63 бұйрығына сәйкес жүргізілді. Шетелдік білім туралы құжаттың сараптамалық бағалау барысында шетелдік білім беру бағдарламасының Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес білім берудің ешбір деңгейіне және (немесе) даярлау бағыттарына (мамандықтарына, кәсіптеріне) сәйкес келмейтіні анықталды.

Білім туралы құжаттарды тану рәсімі кезінде «Травматология және ортопедия» және «Оториноларингология» мамандықтары бойынша шетелдік интернатура бағдарламалары ұқсас білім беру тағылымдамасының бағдарламаларының болмауына байланысты Қазақстан Республикасының аумағында танылуы мүмкін еместігі анықталды. «Денсаулық сақтау саласындағы білім беру деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2022 жылғы 4 шілдедегі № ҚР ДСМ-63 бұйрығына

сәйкес сараптамалық бағалау жүргізілетін ҚР НҚА. Шетелдік білім туралы құжатты сараптамалық бағалау кезінде шетелдік білім беру бағдарламасының Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес білім беру деңгейлерінің және (немесе) даярлау бағыттарының (мамандықтар, кәсіптер) ешқайсысына сәйкес келмейтіні анықталды. Қазақстан Республикасында аталған бағыттар бойынша дәрігерлерді даярлау тек резидентурада ғана жүзеге асырылады, оқу мерзімі 3 жыл.

Сондай-ақ, **«Медициналық физика» шетелдік магистратура бағдарламасы Қазақстан Республикасында осы мамандық бойынша мамандардың дайын болмауына байланысты танылмайды.** «Денсаулық сақтау саласындағы білім беру деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2022 жылғы 4 шілдедегі № ҚР ДСМ-63 бұйрығына сәйкес сараптамалық бағалау жүргізілетін ҚР НПА, жоғарыда көрсетілген бұйрықпен «Медициналық физика» оқудың осы бағыты жоқ.

Раस्ताмаудың әрбір жағдайы бойынша құзыретті органдарға тиісті хаттар жолданды.

Сондай-ақ, білім туралы құжаттарды беру фактісін растау туралы өтініштерге жауап **берілмеуіне байланысты 2113 білім туралы құжат қайтарылды.** (4.1.5-кесте)

Сондай-ақ, **білім туралы құжаттарды танудағы басты мәселе** Түркіменстан, ШҰАР (Қытай), Моңғолия, Ұлыбритания сияқты елдердің **құзырлы органдарымен кері байланыстың жоқтығы болып табылады, құжаттарды тану үшін ақылы тіркелуді талап етеді.**

4.1.5-кесте.

Айлар бойынша қайтару статистикасын құжаттау

Ай	Қайтару	Бас тарту
қаңтар	224	5
ақпан	235	10
наурыз	207	3
сәуір	253	6
мамыр	258	13
маусым	184	8
шілде	190	3
тамыз	146	3
қыркүйек	143	6
қазан	135	3
қараша	74	14
желтоқсан	64	8
Барлығы	2113	82

Қазақстанда біліктілікті тану рәсімдеріне тіркелген өтініштердің ең көп саны денсаулық сақтау саласына тиесілі (2 257 жағдай), бұл медициналық персоналға деген жоғары сұранысты және олардың денсаулық сақтау жүйесін дамытудағы маңыздылығын көрсетеді. Екінші орында 1576 өтінішпен педагогикалық бағыт білім беру саласындағы мамандарды дайындаудың өзектілігін анықтайды. Олардан кейін экономикалық бағыт (786 өтініш), техникалық (530) және заңдық (507) келеді. Бұл статистика медицина қызметкерлеріне, оқытушыдерге, сондай-ақ экономикалық, техникалық және құқықтық салалардағы мамандықтарға деген жоғары сұранысты көрсететін кәсіби білім берудегі басымдықтарды белгілейді. Тану рәсімдеріндегі осы күрделіліктерге қарамастан, салалар міндетті болып қала береді және денсаулық сақтауды, білім беруді және ел экономикасын дамыту үшін қамтамасыз етіліп, инновацияларға және заманауи сын-қатерлерге көшуге деген ұмтылысты көрсетеді.

4.2. Үздіксіз білім беру жүйесін дамыту және бейресми оқытудың нәтижелерін тану

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі оқу орындарында өмір бойы оқыту (Үздіксіз білім беру) бейресми оқыту және күміс білім беру арқылы жүзеге асырылады.

Бейресми білім беру шеңберінде оқыту нысандары кәсіптік қайта даярлау және біліктілігін арттыру курстары, сондай-ақ мекеме ішінде де, бөгде ұйымдар тарапынан да әртүрлі қысқа мерзімді курстар түрінде жүзеге асырылады.

Бірқатар зерттеушілер құзыреттерді тану қажеттілігін халықаралық көші-қон қарқынының өсуімен, соның ішінде жоғары білікті мамандармен байланыстырады. Олардың тәжірибесі мойындалуы және басқа елде жұмыс істей алуы үшін дағдыларды ресми растау қажет. Бірқатар авторлар бейресми оқытудың нәтижелерін тану қажеттілігі мен цифрлық әлемдегі оқу тапсырмаларының трансформациясы, өмір бойы оқыту моделіне көшу арасындағы байланысты көрсетеді.

Еуропалық кәсіптік білім беруді дамыту орталығының мәліметтері бойынша (Еуропалық орталық дамуы Вокал Тренинг - Cedefop) ұлттық деңгейде **бейресми білім беруді танудың тетіктері** Бельгия, Дания, Испания, Греция, Ирландия, Италия, Исландия, Латвия, Мальта, Нидерланды, Норвегия, Польша, Португалия, Румыния, Словакия, Франция, Швеция, Швейцария және Түркияда бар. Швейцария, Испания, Дания және Норвегия сияқты бірқатар елдерде бұл механизмдер аймақтық деңгейде немесе жекелеген экономикалық секторларда да жұмыс істейді.

ЕО елдерінде бейресми білім беруді танудың бекітілген тетіктері бар. Мысал ретінде бейресми білім беруді мойындау жүйесі 17 жылдан астам жұмыс істеп келе жатқан Францияны келтіруге болады. «Тәжірибені тану» рәсіміне негізделген (Валидация дес Асқуис де (l'expérience , VAE) өтініш беруші әртүрлі контексттерде бастапқы тәжірибе мен оқыту арқылы алған белгілі бір кәсіптік саладағы біліктілігін растайтын толық немесе шектеулі сертификат ала алады.

Қазақстанда Бейресми білім беру арқылы алынған оқыту нәтижелерін, сондай-ақ кәсіптік біліктілікті тану нәтижелерін тану **қағидалары**

қабылданды, Қазақстан Республикасы Білім министрінің 2023 жылғы 24 қазандағы №322 және Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2023 жылғы 24 қазандағы № 322 және Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің № 24 2025 ж., № 434а бірлескен бұйрықтарымен бекітілген. [62a]

Бейресми білім беру шеңберінде жүзеге асырылатын білім беру бағдарламаларының саны 45 азаматтық жоғары оқу орындарында бейресми білім беру енгізілген, бұл елдегі азаматтық жоғары оқу орындарының жалпы санының 45%-ын құрайды. 2022 жылғы көрсеткіштермен салыстырғанда 12% өсіммен оң динамика байқалады.

Бейресми білім беру аясындағы білім беру бағдарламаларының жалпы саны 1580 құрады, бұл 2022 жылмен салыстырғанда (1261 білім беру бағдарламасы) 22%-ға өсті. Бұл көрсеткіш өткен жылмен салыстырғанда өсу үрдісін көрсетеді.

Көбінесе ЖЖОКБҰ бейресми білім беру аясында келесі бағыттарды қамтитын білім беру бағдарламаларын ұсынады:

- Тіл курстары;
- Деректерді талдау және бағдарламалау бойынша оқыту;
- Маркетинг курстары;
- Бизнесті басқару негіздеріне оқыту;
- Деректерді талдауға оқыту және т.б.

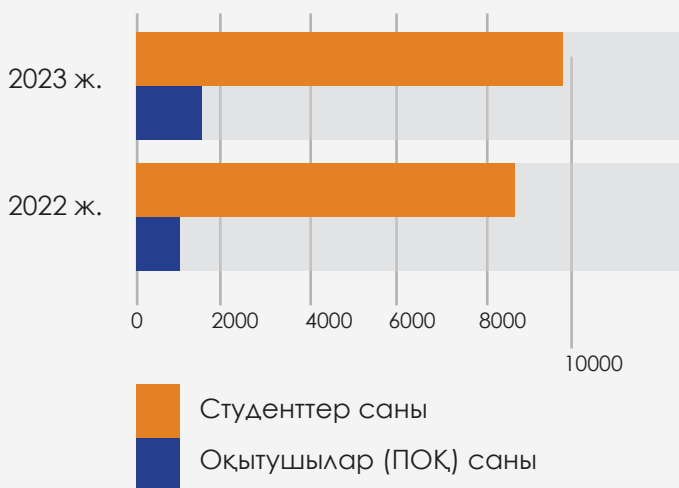
Бұл курстар бойынша тыңдаушылар саны 9091 адамды құрады. Бейресми білім беруге тартылған педагогикалық қызметкерлердің жалпы саны 2023 жылдың екінші жартыжылдығында 1432 адамды құрады. 2022 жылмен салыстырғанда 34%-ға өсті (1046 адам). (4.2.1-сурет)

Жоғары оқу орны бойынша білім беру бағдарламалары, студенттер мен

оқытушылар құрамы туралы ақпарат Қосымшадағы 4.2.1-кестеде келтірілген.

4.2.1-сурет.

Жылдар бойынша бейресми білім беру ұйымдарындағы педагогикалық қызметкерлер мен студенттердің жалпы саны

2023 жылға арналған мониторинг нәтижелері бойынша **қазақ тілінде бейресми білім беру курстарының саны жалпы пәндер санының 54% (870), орыс тілінде – 40% (611), ағылшын тілінде – 6% (105)**. Бейресми білім беру курстарында оқытындар саны **қазақ тілінде 4768, орыс тілінде 3741, ағылшын тілінде 582** болды.

Кейбір университеттер бейресми білім беру курстарын тек ақылы негізде ұсынады, кейбіреулері оларды тек тегін ұсынады, ал басқалары ақылы және тегін білім беру форматтарын біріктіреді.

Нақты сектордағы, оның ішінде IT секторындағы компаниялармен серіктестікте қысқа мерзімді курстар саны.

16 ЖЖОКБҰ- да қысқа мерзімді курстар нақты сектордағы, соның ішінде AT секторындағы компаниялармен

серіктестікте жүзеге асырылады. (4.2.1-кесте) Нақты сектордағы, оның ішінде IT секторындағы компаниялармен серіктестікте қысқа мерзімді курстардың саны 81 курсты құрады (студенттер саны – 1875), оның ішінде 42 курс IT секторындағы компаниялармен (студенттер саны – 967 адам) болды.

Нақты сектордағы компаниялармен, соның ішінде IT-компаниялармен ынтымақтастықта ұсынылатын курстар әдетте еңбек нарығында сұранысқа ие нақты дағдылар мен білім алуға бағытталған. Бұл бағдарламалар сала мамандарымен бірлесіп әзірленген және студенттерге кәсіби қызметінде тікелей қолдана алатын практикалық дағдыларды береді.

Нақты сектор компанияларымен серіктестікте ұйымдастырылған ең танымал курстар менеджмент, маркетинг, қаржы және кәсіпкерлік сияқты салаларды қамтиды. Бұл бағдарламалар студенттерге корпоративтік ортаға сәтті кірігу үшін қажетті құзыреттерді дамытуға көмектеседі.

IT-компанияларымен ынтымақтастықта ең көп таралған курстар бағдарламалау, веб-қосымшаларды әзірлеу және басқа да байланысты салаларда.

Астана IT Университеті нақты сектор компанияларымен, соның ішінде IT-компаниялармен бірлесіп әзірленген қысқа мерзімді курстар саны бойынша көшбасшы: **мұнда 24 курста 390 адам оқыды.**

Оқытуды және жұмысқа орналастыруды қажет ететін тұлғалар санатының құзыреттілігін арттыруға бағытталған оқу бағдарламаларының саны

2023 жылға арналған мониторинг нәтижелері бойынша **25 ЖЖОКБҰ**

4.2.1-кесте.

Нақты сектордағы, соның ішінде ІТ секторындағы компаниялармен серіктестікте қысқа мерзімді курстар саны

ЖЖОКБҰ атауы	Нақты сектор комп. қысқа мерзімді курстар саны	Тыңдаушылар саны	ІТ-комп. қысқа мерзімді курстар саны	Тыңдаушылар саны
Астана ІТ университеті	10	110	24	390
Қ.Жұбанов ат. Ақтөбе өңірлік университеті	0	0	1	20
Х.Досмұхамедов ат. Атырау университеті	2	25	2	30
С.Бәйішев ат. Ақтөбе университеті	1	25	2	50
Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ	0	0	2	286
І.Жансүгіров ат. Жетісу университеті	1	0	1	15
Инновациялық Еуразия универ.	0	0	1	112
Каспий қоғамдық университеті	1	16	0	0
Қорқыт Ата ат. ҚУ	1	500	0	0
Қазақ спорт және туризм акад.	2	44	0	0
Қарағанды индустр. университеті	11	85	0	0
Шерхан Мұртаза ат. Халықар. Тараз иннов. институты	0	0	1	15
Х.А.Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университеті	2	88	0	0
Рудный индустриалды институты	6	13	2	7
М.Х.Дуллати ат. Тараз өңірлік университеті	0	0	1	40
Әбілқас Сағынов ат. Қарағанды техникалық университеті	2	2	2	2
Барлығы	39	908	42	967

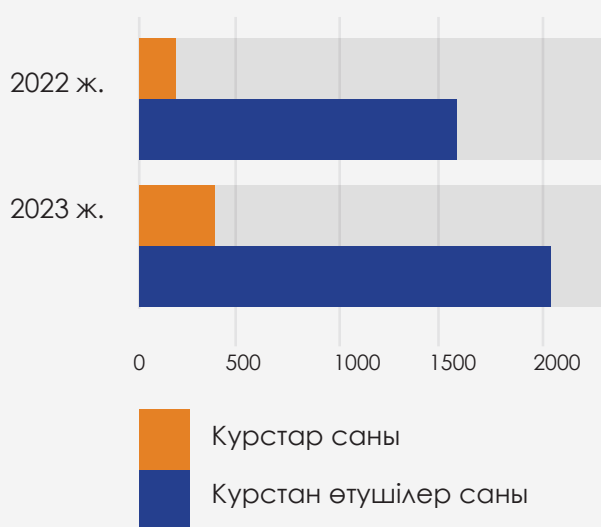
оқытуды және жұмысқа орналастыруды қажет ететін тұлғалар санатының құзыреттілігін арттыруға бағытталған курстарды жүзеге асырады.

Оқытуды және жұмысқа орналастыруды қажет ететін адамдардың құзыреттілігін арттыруға бағытталған ең танымал оқыту курстары – SMM курстары, цифрлық құзыреттіліктер мен әдістерге оқыту, қарқынды тілдік бағдарламалар, оқытушыдерді даярлау курстары, кәсіби тағылымдамалар, қолөнер дағдыларын оқыту және басқа да осыған ұқсас бағдарламалар.

Мұндай курстардың жалпы саны – 357, ал тыңдаушылар саны – 2608. Өткен жылғы көрсеткіштермен салыстырғанда, сәйкесінше 90% және 57% өсу үрдісі байқалады: 2022 жылы 172 курс орындалды, тыңдаушылар саны – 1609. (4.2.2-сурет)

4.2.2-сурет.

Оқытуды және жұмысқа орналастыруды қажет ететін тұлғалар санатының құзыреттілігін арттыруға бағытталған курстар саны

Оқытуды және жұмысқа орналастыруды қажет ететін адамдар санатының құзыреттілігін арттыруға бағытталған курстардың ең көп саны:

1. Ғ.Дәукеев атындағы Алматы энергетика және байланыс университетінде 163 оқу бағдарламасы бойынша 678 студент білім алуда.
2. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ– 40 бағдарлама және 357 тыңдаушы;
3. Ш.Мұртаза атындағы ХТУ – 21 бағдарлама және 27 студент;
4. Құрманғазы атындағы ҚҰК – 14 бағдарлама және 162 тыңдарман;
5. Astana IT University – 14 бағдарлама және 35 студент;
6. Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті – 12 бағдарлама және 135 студент;
7. А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті – 12 бағдарлама және студенттерді іріктеу;
8. Қарағанды индустриалды университеті – 10 бағдарлама және 10 студент;
9. Almaty Management University – 8 бағдарлама және 303 студент;
10. Инновациялық Еуразия университеті – 8 бағдарлама және 23 студент;
11. С.Сейфуллин атындағы ҚАЗУ – 7 бағдарлама және 144 студент;
12. БҚИТУ – 5 бағдарлама және 14 студент;
13. С.Бәйішев атындағы университет – 5 бағдарлама және 50 студент;
14. «Болашақ» академиясы – 5 бағдарлама және 118 студент;
15. Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті – 5 бағдарлама және 14 студент;

16. С.Аманжолов атындағы Экономика жоғары мектебі – 4 бағдарлама және 205 студент;
17. Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті – 4 бағдарлама және 30 студент;
18. Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті – 4 бағдарлама және 22 студент;
19. Қ.Жұбанов ат. АӨУ – 3 бағдарлама және 70 тыңдаушы;
20. А.Сағынов атындағы ҚТУ – 3 бағдарлама және 32 студент;
21. Рудный индустриалды институты – 3 бағдарлама және 10 студент;
22. ҚМЭБИ – 3 бағдарлама және 110 студент;
23. Каспий қоғамдық университеті – 2 бағдарлама және 24 студент;
24. І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті – 1 бағдарлама және 23 студент;
25. А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті – 1 бағдарлама және 12 студент.

Оқытуды және жұмысқа орналастыруды қажет ететін тұлғалар санатының жоғары кәсіптік білім бойынша құзыреттілігін арттыруға бағытталған курстардың саны туралы ақпарат берілген.

Жоғары оқу орындары мойындаған бейресми білім беру нәтижелері бойынша алынған сертификаттардың саны.

31 ЖЖОКБҰ бейресми білім алуды аяқтаған тыңдаушыларға курс аяқтағаны туралы сертификаттар берілді. Университеттер мойындаған бейресми білім беру нәтижелері бойынша берілген сертификаттардың жалпы саны 6 272 құрады. 14 ЖЖОКБҰ-да университеттен тыс бейресми білім алу барысында алынған сертификаттар мойындалады. 15 ЖЖОКБҰ-да басқа жоғары оқу орындарының студенттеріне білім алу мүмкіндігі қарастырылған. ЖОО жүзеге асыратын оқытушыдерді қайта даярлау бойынша білім беру бағдарламаларының саны.

13 жоғары оқу орнында педагогикалық қайта даярлау бағдарламалары жүзеге асырылуда. 2023 жылы іске асырылған педагогикалық қайта даярлау бағдарламаларының саны 100-ге дейін өсті. Бұл бағдарламалар бойынша білім алатын студенттердің жалпы саны 632 адамды құрады. Олардың барлығы білім беру бағдарламасын аяқтаған соң сертификаттарға ие болды.

4.2.1. Үздіксіз білім беру моделін енгізу: «Күміс университет», «Құзыреттілік орталығы»

Күміс университеті – әртүрлі бағдарламалар бойынша білім беру және оқыту курстарын ұйымдастыруды қамтитын егде жастағы адамдармен жұмыс түрі. Бұл нысан егде жастағы азаматтардың («күміс ғасыр» немесе 50 жастан жоғары буын) оларды белсендіру және өзін-өзі жүзеге асыру мақсатында олардың ішкі мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ашу бойынша қызметтерді алуға жәрдемдесетін әлеуметтік қызметтерді білдіреді.

Қазақстан Республикасы үшін **Күміс университеті** жаңа құбылыс болып саналады, сондықтан мұндай білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру әлі де даму сатысында. Осылайша, бірқатар қазақстандық жоғары оқу орындары өмір бойы тұжырымдамасы аясында Күміс университетінің мамандарын даярлау бағдарламасын ашты [62б], ол білім берудің үйреншікті форматтарын кеңейтуге бағытталған, сонымен қатар егде жастағы адамдардың өзін-өзі жүзеге асыруының кең ерісін құруға мүмкіндік береді. Университет бағдарламаларына құқықтық сауаттылық (электрондық үкімет порталы арқылы онлайн қызметтерді алу), цифрлық сауаттылық және смартфондарды пайдалану, қарым-қатынас пен саяхат үшін шет тілі, психологиялық тренинг, дене шынықтырумен айналысатын салауатты өмір салты, қолөнер арқылы шығармашылық қабілеттерін дамыту, дизайн курстары, ән айту, хореография және би билеу курстары кіреді [62с].

Үздіксіз білім беру Концепциясының бекітілуімен Қазақстанда алғашқы күміс университеттер пайда болды. 32 ЖОО-да құрылымдық бөлімшелер құрылып, егде жастағы адамдарды оқыту үдерісін реттейтін ішкі құжаттар бекітілді, ал жоғары оқу орындарының көпшілігінде түпнұсқа курстар әзірленіп, оқу-әдістемелік құралдар дайындалды. Қазақстанның «күміс университеттері» шетелдік университеттерден үшінші дәуірдегі университеттерді енгізудің басталуы, олардың ЖОО-да құрылуы, оларда жүзеге асырылатын формальды білім беру бағдарламалары, олардың жұмысына мемлекеттік немесе басқа да қаржыландыру алу, сондай-ақ күміс университеттердің қызметін үйлестіретін ұлттық бірлестіктің болуы параметрлерімен ерекшеленеді. Жоғары оқу орындарының базасында күміс университеттерді дамытудың қазақстандық тәжірибесі шетелдік тәжірибеге қарағанда қысқа. (4.2.3-сурет)

4.2.3-сурет.
Күміс университеттерінің даму хронологиясы

Қазақстан Республикасындағы күміс университеттер жоғары оқу орындарының базасында тікелей мемлекеттік қаржыландыру арқылы немесе өз бюджетін пайдалану арқылы құрылады. Университеттік білім, сондай-ақ жалпы Қазақстандағы жоғары білім барлық жастағы адамдар үшін қолжетімді және ешқандай шектеулер жоқ, алайда формальды білім егде жастағы адамдарға ұсынылмайды. Көптеген университеттердің жарнамалық науқандары жас топтарға, дәлірек айтқанда, күміс ұрпақ өкілдерін қоспағанда, мектеп пен колледж түлектеріне бағытталған.

Шетелдіктермен салыстырғанда күміс университеттердің қазақстандық моделін қарастырған кезде француздық күміс білім беруден айтарлықтай айырмашылықтар бар, бұл университеттердің білім беру бағдарламаларына әлсіз тартылуынан және қазақстандық күміс университеттердің бейресми білім беруге бағдарлануынан көрінеді. Қазақстандық үлгіден айырмашылығы, егде жастағы адамдар мемлекеттің және университеттердің қолдауынсыз және қатысуынсыз өзін-өзі күміс университеттерге ұйымдастыратын англо-саксондық типпен іс жүзінде ұқсастықтар жоқ. Ұқсастықтарды Қытай ұсынатын күміс формациядан көруге болады. Айта кетерлігі, екі елде де жоғары білім беру мемлекеттік қаржыландыруды қамтамасыз етумен сипатталады, бірақ күміс университеттердің қызметі классикалық университеттерден тыс бөлек ұйымдастырылған.

«Күміс университеті» бағдарламасын жүзеге асыру барысында ЖЖОКБҰ келесі мәселелерді анықтады: топтардың жеткіліксіз жиналуы;

үлкен жастағы аудиторияның төмен қызығушылығы; бейресми білім беру тәжірибесінің аздығы; техникалық жабдықталудың жеткіліксіздігі, қаржыландырудың шектеулілігі.

2023 жылға арналған мониторинг нәтижелері бойынша Қазақстан Республикасының 32 жоғары оқу орнында **Күміс университеттері ашылды, бұл пайызбен есептегенде республикадағы жоғары оқу орындарының жалпы санының 31%-ын құрайды.**

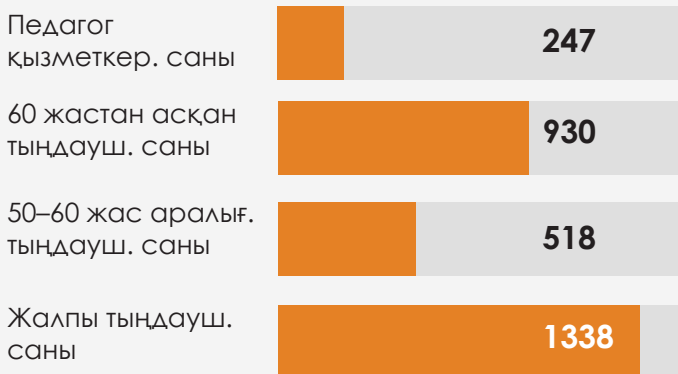
Күміс білім беру аясындағы білім беру бағдарламалары/курстар саны.

Қарт адамдармен жұмыстың осы нысаны аясында **214 білім беру бағдарламасы** жүзеге асырылуда, онда 2023 жылы **білім алушылар саны 1448 адамды** құрады. Көбінесе университеттерде жұмыс істейтін күміс университеттер мыналарға қатысты білім беру бағдарламаларын ұсынады:

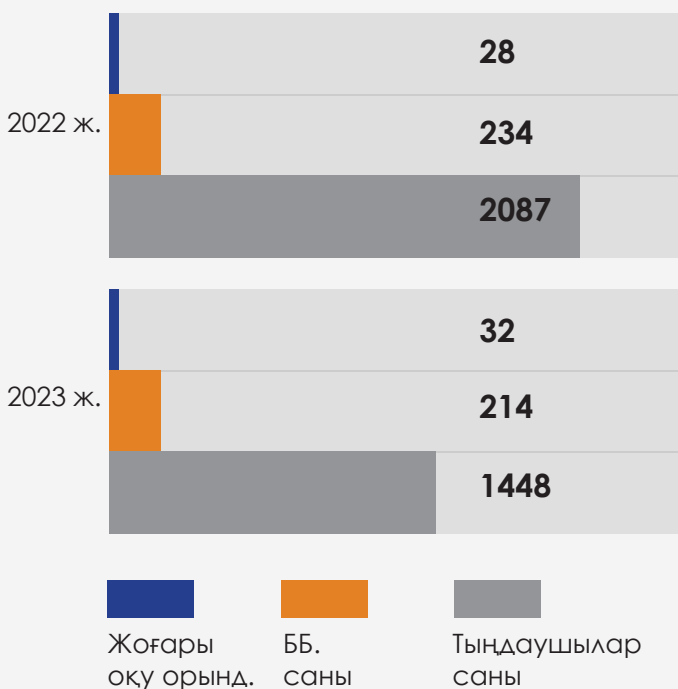
- Цифрлық сауаттылық және ақпараттық технологиялар негіздері; қаржылық және құқықтық сауаттылық курстары; шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- Шет тілдерін оқу үшін; егде жастағы салауатты өмір салты;
- Емдік дене шынықтыру курстары; егде жастағы қарым-қатынас психологиясы;
- Тарихты зерттеу курстары.

Күміс университетіне тартылған оқытушылар саны 247. (4.2.4-сурет) **Күміс университетіндегі студенттердің жалпы санының 36%-ы 60 жастан төмен болса, 64%-ы 60 жастан асқандар.**

4.2.4-сурет.

Күміс университетіне тартылған оқытушылар мен студенттердің саны туралы ақпарат

4.2.5-сурет.

Күміс университетінің жыл бойынша орындалуы

2022 жылғы көрсеткіштермен салыстырғанда, Күміс университеті курстарын жүзеге асыратын жоғары оқу орындарының санының артуына қарамастан, 2023 жылы Күміс университеті құрамындағы білім беру бағдарламалары мен студенттердің жалпы санының азаюы байқалады. (4.2.5-сурет)

ҚҰЗІРЕТТІЛІК ОРТАЛЫҒЫ Қазақстанда соңғы бірнеше жылда жоғары оқу орындарының базасында Құзыреттілік орталықтары ашыла бастады. Олардың көпшілігі біліктілікті арттыру институттарынан (БАИ) қайта құрылды. Бүгінгі таңда республикада жоғары оқу орындарының базасында 30-дан астам орталықтар жұмыс істейді;

Алайда, Біліктілікті арттыру институттары мен құзыреттілік орталықтарының белгілі бір айырмашылықтары бар:

- Біліктілікті арттыру институттары негізінен қызметкерлерді, оқытушыларды, студенттерді оқыту мен кәсіби дағдыларын дамытуға, олардың біліктілігін арттыруға бағытталған.
- Құзыреттілік орталықтары нақты пәндік салаларда тәжірибені дамытуға және қолдауға, озық тәжірибені енгізуге және өндіріспен тығыз байланыста нақты құзыреттерді дамытуға тар бағытта шоғырланған.

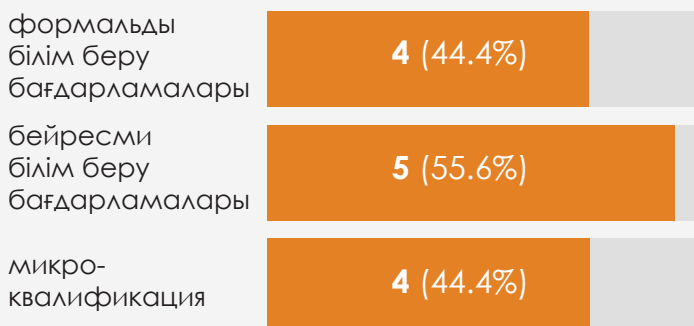
Құзырет орталықтарын зерттеу мақсатында 10 университетке кездейсоқ сауалнама жүргізілді. Сауалнама қызмет бағыттары, мақсаттары, міндеттері, білім беру бағдарламалары, қиындықтар мен студенттерді тарту әдістеріне қатысты сұрақтарды қамтыды.

Талдау көрсеткендей, Құзырет орталықтары негізінен кәсіби қайта даярлаумен, білім берумен және IT қызметтерін көрсетумен айналысады. Орталықтардың көпшілігінде 1-ден 5-ке дейін білім беру бағдарламалары бар, бірақ 20-дан астам әртүрлі бағдарламаларды жүзеге асыратындар бар. (4.2.6-сурет)

4.2.6-сурет.

Білім беру бағдарламалары

Қандай ББ жұмыс істейді?

Біліктілік орталықтары әртүрлі білім беру бағдарламаларын, соның ішінде микро-біліктілік, ресми және бейресми оқу бағдарламаларын ұсынады. Ең табысты бағдарламаларға инклюзивті білім беру және өндірістік серіктестермен бірлескен білім беру жобалары кіреді. Құзыреттілік орталықтары алдында тұрған негізгі қиындықтарға қаржылық шектеулер, студенттерді тарту және сақтауға және нормативтік базаның болмауы жатады. Студенттерді тарту үшін орталықтар оқытудың инновациялық әдістерін, практикалық тәжірибе мен тағылымдамадан өтуді, сондай-ақ компаниялармен және ұйымдармен серіктестіктерді пайдаланады.

Табысты орталықтардың бірі – **Астана IT университетінде** орналасқан Құзыреттілік және шеберлік орталығы. Жұмыстың негізгі бағыттары:

- Қосымша білім беру: әртүрлі салалардағы кадрларды даярлау, қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру.
- Балалар мен ересектерге арналған IT-технологиялар мен сәйкес салаларда оқыту және сертификаттау.

- Әртүрлі оқу орындарының білім алушылары үшін жазғы мектептерді ұйымдастыру.
- Коммерциялық және мемлекеттік секторлар үшін MBA/Executive MBA бағдарламаларын әзірлеу және енгізу.
- Мектеп білім алушыларын университетке түсуге дайындауға арналған «Foundation» ЖОО-ға дейінгі білім беру бағдарламасы.

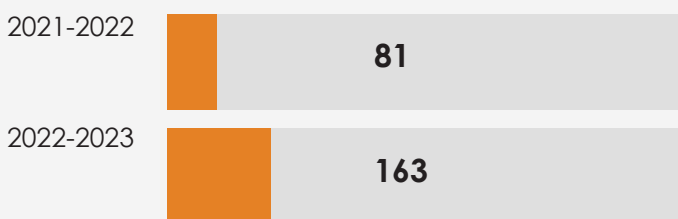
«Astana IT University» ЖШС базасында орналасқан Құзыреттілік және шеберлік орталығы өз қаражаты есебінен сертификаттау орталықтарын ашқан, АИТУ оқытушылары мен қызметкерлерін оқытқан және тәуелсіз сертификаттауды ұсынатын жетекші халықаралық IT компанияларымен жұмыс істейді: **Huawei ICT Academy, Cisco Networking Academy, Microsoft Imagine Academy, Amazon Web Services Academy** және т.б.

Орталық жыл сайын 5 000-ға жуық студенттерді, соның ішінде мектеп білім алушылары, студенттер, оқытушыдер, қызметкерлер, корпоративтік клиенттер және ІТ құзыреттерін меңгергісі келетін тәуелсіз студенттерді оқытады. (Мысалы, тек бір орталықтың тыңдаушыларының саны. (4.2.7-сурет)

4.2.7-сурет.

«Campus» оқу орталығындағы студенттер саны

Астана ІТ университетінде орналасқан Құзыреттілік және шеберлік орталығы қызметтердің кең спектрін ұсынады, оның негізінде **микробіліктілік бағдарламалары ашылды. (IoT маман), қор және MBA.**

Осылайша, Орталық жұмысы жетекші ІТ-вендерлердің оқу бағдарламаларын оқу үдерісіне белсенді енгізуге және сертификатталған түлектер үлесін арттыруға мүмкіндік береді. Өз кезегінде студенттерді аттестациялайтын компаниялар жұмысқа орналастыру мәселесін шешуге мүмкіндік беретін рекрутинг жүргізеді.

Құзыреттілік орталықтарының жұмысы туралы есептерді 8 жоғары оқу орны да берді: Ә.Сағынов атындағы ҚарТУ, Рудный индустриалды университеті, Қарағанды индустриалды университеті, Ы.Алтынсарин атындағы

4-тарау.

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіне қазіргі жаһандық трендтерді енгізу

Арқалық педагогикалық институты, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті.

Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті жанындағы ІТ-құзыреттілік орталығы ақпараттық технологиялар саласының кәсіби стандарттары негізінде білім беру бағдарламаларын жаңарту мен өзектілендіруді жүзеге асырды. **Осы жұмыс шеңберінде келесі іс-шаралар жүзеге асырылды:**

1 менеджері, MVP менеджері, IoT маманы, DevOps инженері, F3TKJ менеджері, жасанды нейрондық желіні әзірлеуші, блокчейн технологы және т.б. сияқты мамандықтар үшін **жаңартылды.**

2 университет платформасында жаппай ашық онлайн курстарды (ЖАОК) құру.

ҚариУ Орталық базасында М.Танк атындағы Беларусь мемлекеттік педагогикалық университетімен бірлескен курстар ұйымдастырады: «Цифрлық технолог» және «3D басып шығару операторы» курстары енгізілді, ол осы салада микробіліктілік алумен аяқталады; Күміс университетінің компьютерлік және қаржылық сауаттылық, ересектерге арналған фитнес және зияткерлік ойындар бойынша бағдарламалары; «Ақтөбе рельс-арқалық зауыты» жауапкершілігі шектеулі серіктестігінің қызметкерлеріне корпоративтік оқыту.

4.2.2. Жаппай онлайн білім беру

Жаппай ашық онлайн курстар

(ЖАОК) студенттердің кең ауқымына Интернет арқылы оқуға мүмкіндік беретін білім беру бағдарламаларының заманауи форматы болып табылады. Бұл курстар жасына, білім деңгейіне немесе тұрғылықты жеріне қарамастан барлығына қолжетімділігімен ерекшеленеді.

ЖАОК-дың негізгі идеясы - әрбір адам қызықтыратын тақырып бойынша тегін немесе ең аз ақыға білім ала алатын жаһандық білім беру платформасын құру. Курстар тілдер мен ғылымнан бизнес пен технологияға дейінгі әртүрлі тақырыптарды қамтиды. Олар әдетте **бейне оқулықтарды, интерактивті тапсырмаларды, оқытушыдермен және басқа қатысушылармен байланысуға арналған форумдарды және автоматтандырылған бағалау жүйелерін** қамтиды.

ЖАОК артықшылықтары оқудағы икемділік, сабақтардың қарқыны мен уақытын өз бетінше таңдау мүмкіндігі, сондай-ақ әлемнің жетекші университеттері мен компанияларының білім беру ресурстарына қолжетімділік болып табылады.

Coursera , edX , Khan Academy

және басқалары сияқты көптеген платформалар сізді еңбек нарығында бәсекеге қабілетті ете алатын курсты аяқтау сертификаттарын ұсынады.

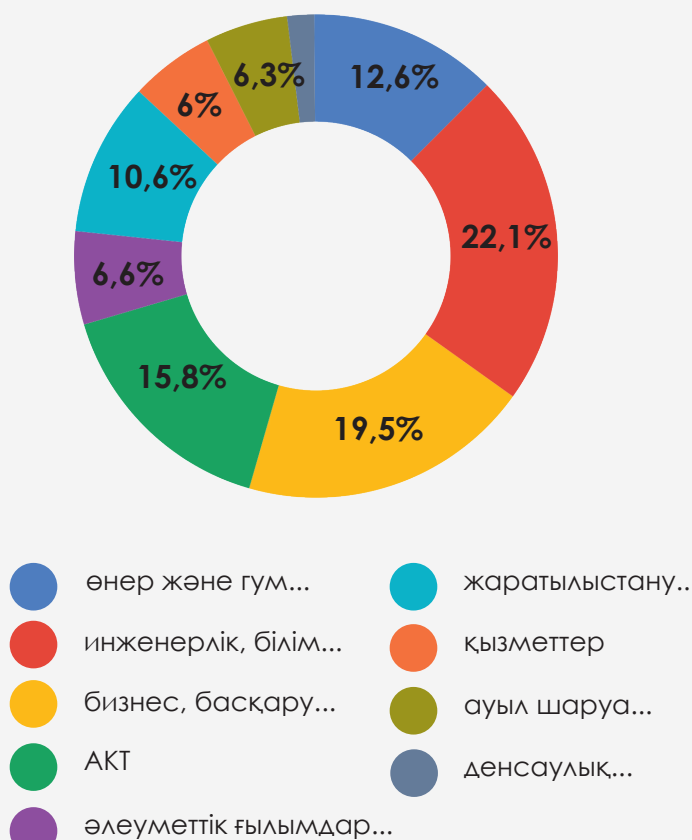

ЖАОК білім беру саласында революция жасап, оны қоғамның барлық деңгейлері үшін қолжетімді әрі демократиялық етті. Қазақстанда бұл формат цифрлық білім беру инфрақұрылымының дамуына ықпал етіп, танымал болуда. 2022–2023 оқу жылының бірінші жартыжылдығында ЖАОК 47 жоғары оқу орнында қолданылды, бұл өткен оқу жылымен салыстырғанда 4%-ға (44 жоғары оқу орны) артық. Бұл елде онлайн білім беруге қызығушылықтың артып келе жатқанын және университеттердің білім берудегі заманауи үрдістерге бейімделуге дайындығын көрсетеді.

Алайда, осы кезеңде ЖАОК жалпы саны 1 106 болды, бұл 2021–2022 оқу жылындағы 1 298 ЖАОК-пен салыстырғанда 15%-ға төмен. Дегенмен, бұл көрсеткіш 2020–2021 оқу жылындағы 982 ЖАОК-пен салыстырғанда 19%-ға өскенін көрсетеді. ЖАОК оқу бағыттары бойынша келесідей бөлінеді (4.2.8-сурет). «Оқыту тілдері бойынша әзірленген ЖАОК-тың ең үлкен үлесі орыс тілінде – 57% (630), қазақ тілінде – 34% (377), ал ағылшын тілінде – 9% (99) құрайды (4.2.9-сурет)

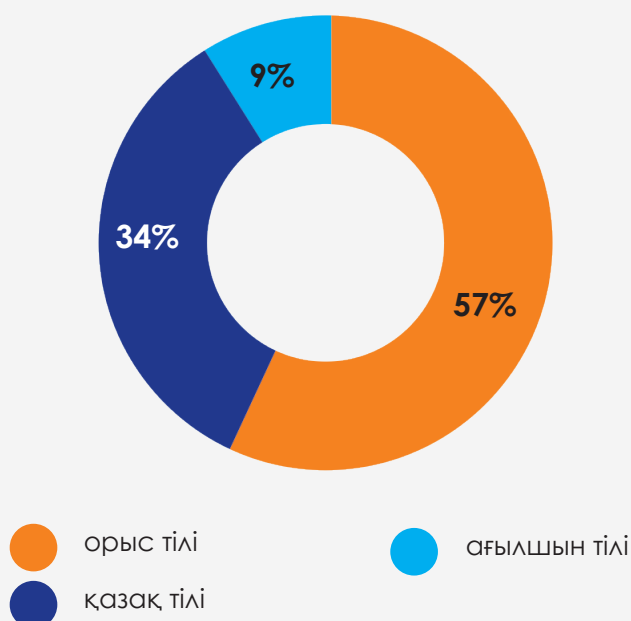
4.2.8-сурет.

Жаттығу аймақтары бойынша ЖАОК

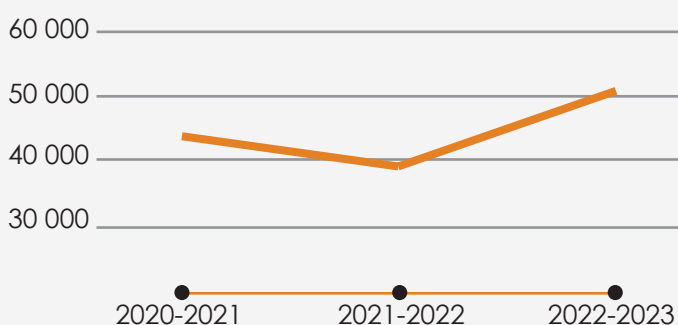
4.2.9-сурет.

ЖАОК оқыту тілі бойынша

2022-2023 жылдары ЖАОК пайдалану 2021-2022 жылдармен салыстырғанда 25%-ға өсті, ол 11%-ға төмендеді. 2020-2021 оқу жылымен салыстырғанда. (4.2.10-сурет) Жалпы алғанда, ЖАОК студенттерінің саны үш жыл ішінде 14%-ға өсті.

4.2.10-сурет.
ЖАОК студенттерінің саны

Бірқатар ЖАОК-те ЖАОК тыңдаушылардың санаты бойынша статистиканы бермейді (жынысы, жасы, білім деңгейі және т.б.)

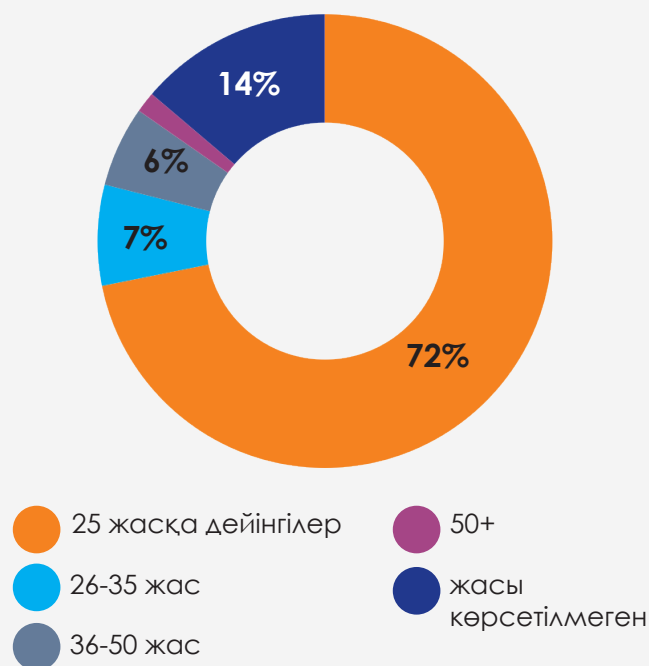
Жынысы бойынша ерлер (24451) білім алушылардың үлесі жалпы саннан 48%, әйелдер (22688) – 44%, 4144 оқушының жынысы көрсетілмеген (8%).

Жас бойынша тыңдаушылар саны (4.2.11-сурет):

- 25 жасқа дейінгілер – 36 774 адам,
- 26-35 жас – 3539 адам,
- 36-50 жас – 2946 адам,
- 50+ - 495 адам,
- жасы көрсетілмеген – 7529 адам.

ЖАОК студенттерінің ең көп саны 25 жасқа дейінгі жастар. Сонымен қатар, онлайн курстардың мақсатты аудиториясы – еліміздің жоғары оқу орындарының студенттері ғана емес, сонымен қатар мектеп білім алушылары мен өз біліктілігін арттырғысы келетін адамдар; Кейбір тыңдаушылар өздерінің білім деңгейін көрсетпеген.

4.2.11-сурет.
ЖАОК аудиториясы жас бойынша.

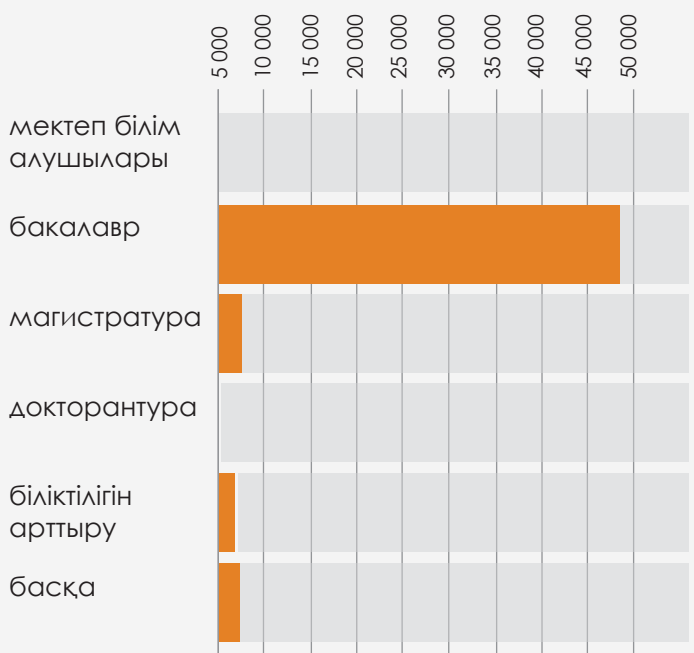
2022–2023 оқу жылында ЖАОК-тың мақсатты аудиториясы білім деңгейлері бойынша келесідей бөлінді: **мектеп оқушылары – 74 адам, бакалавриат студенттері – 43 329 адам, магистратура студенттері – 3 332 адам, докторанттар – 95 адам, біліктілігін арттыруды қалайтындар – 1 842 адам, басқа (білім деңгейін көрсетпеген тыңдаушылар) – 2 611 адам.** (4.2.12-сурет)

Мақсатты аудитория арасында ең көп үлесті бакалавриат студенттері құрайды (олардың үлесі 84%). Магистранттар мен докторанттар арасында ЖАОК-тың танымалдығы салыстырмалы түрде төмен, магистранттардың үлесі 6%, ал докторанттардың үлесі 0,2%-дан аз. Сондықтан, магистратура және докторантура студенттерін ЖАОК-қа тарту бойынша жұмыстар жүргізу қажет.

Өздерінің жеке ЖАОК платформаларына курстарды жүктейтін екі жоғары оқу орны бар: әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (OpenKazNU – 95 ЖАОК) және Қ. Сәтбаев атындағы ҚазҰТЗУ (Polytech Online – 17 ЖАОК).

4.2.12-сурет.

2022-2023 жж. ЖАОК мақсатты аудиториясы

Жоғары оқу орындары ЖАОК-ты келесі платформаларда орналастырады: Moodle (20), Moocs.kz (14), OpenU (5), OpenKazNU (1), Polytech Online (1), Coursera (1), edX (2), Canvas (1), Stepik (2), Dreamskills Academy (1). Тек әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Coursera платформасында ЖАОК жүзеге асырады – Санкт-Петербург политехникалық университетімен бірлесіп әзірленген «Молекулалық биология әдістері» курсы. Coursera ең танымал халықаралық ЖАОК платформасы болғандықтан, осы платформа үшін көбірек курстар әзірлеу қажет. Бұл шетелдік тыңдаушыларды тартуға мүмкіндік береді, осылайша отандық ЖАОК-ты танымал етіп, Қазақстандағы қашықтықтан оқытудың дамуына оң әсер етеді.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Google

4-тарау.

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіне қазіргі жаһандық трендтерді енгізу

компаниясымен бірлесіп, **Google for Education** платформасын енгізу бойынша пилоттық жобаны жүзеге асыруда. **Google Workspace for Education** – бұл білім беру мекемелеріне арналған өнімділік пен бірлескен жұмысты арттыруға бағытталған бұлтты құралдар жиынтығы, ол коммуникацияны, ынтымақтастықты және оқытуды жақсартуға көмектесетін әртүрлі құралдарды ұсынады.

Сонымен қатар, оқу жылының басынан бастап Google еліміздің жоғары оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне «Generative AI» тақырыбы бойынша білім беру курсына қолжетімділік береді. Жоба аясында бұл курсты 14 жоғары оқу орнынан 6000-нан астам студенттің өтуі жоспарлануда.

2023 жылы **«Coursera – қазақ тілінде»** білім беру жобасы іске қосылды, оның мақсаты – әлемдегі ең танымал және беделді білім беру платформаларының бірі Coursera-ның курстарын қазақ тіліне локализациялау және оларды Қазақстанның 25 өңірлік жоғары оқу орындарының студенттеріне қолжетімді ету.

Қазақстанның жоғары оқу орындары ЖАОК сәтті дамытып, енгізуде, бұл олардың инновацияларға ұмтылысын және білім беру сапасын арттыруға деген талпынысын көрсетеді. ЖАОК білімге қолжетімділікті қамтамасыз етудің маңызды құралына айналып, уақыт талаптарына сай келіп, қашықтықтан оқытудың жоғары деңгейін қолдайды. Оларды әзірлеу және жүзеге асыру білім беру мүмкіндіктерін кеңейтумен қатар, Қазақстанның жаһандық білім беру кеңістігіндегі прогрессивті қатысушы ретіндегі позициясын нығайтады.

IMG

4-тарау Қазақстан Республикасының жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесінде халықаралық трендтерді бейімдеудегі елеулі жетістіктерін көрсетеді, жоғары оқу орындарының академиялық автономиясын кеңейтуге, білім беру құжаттарын тануға, үздіксіз білім беру жүйесін дамытуға және жаппай ашық онлайн курстарды (ЖАОК) енгізуге назар аударады.

Қазақстан жоғары оқу орындарында корпоративтік басқару қағидаттарын енгізу бойынша жұмыстарды жалғастыруда, бұл көптеген мемлекеттік және ұлттық жоғары оқу орындарының коммерциялық емес акционерлік қоғамдарға трансформациялануынан көрінеді. Бұл өзгерістер басқарудың икемділігі мен тиімділігін арттыруға, қаржылық дербестікті ынталандыруға, бәсекеге қабілеттілікті нығайтуға және көрсетілетін білім беру қызметтерінің сапасын жақсартуға ықпал етеді. Жоғары оқу орындары үшін Корпоративтік басқару кодексін енгізу өкілеттіктерді бөлу, ашықтықты арттыру және стратегиялық тиімділік көрсеткіштерін (KPI) пайдалану сияқты үздік әлемдік тәжірибелерді енгізуге мүмкіндік берді.

Қазақстан Лиссабон және Токио конвенцияларына қосылып, халықаралық білім беру кеңістігіне белсенді түрде интеграциялануда. Бұл студенттердің мобильділігін арттыруға, академиялық алмасуды жеңілдетуге және әлемдік еңбек нарығына қолжетімділікті жақсартуға мүмкіндік береді. 2023 жылы білім беру құжаттарын тану туралы өтініштердің саны 2,7%-ға өсті, бұл қазақстандық білім беруге деген қызығушылықтың артып келе жатқанын көрсетеді. Алайда, талдау көрсеткендей, білім беру бағдарламаларының сәйкессіздігі және студенттердің тану рәсімдері туралы жеткіліксіз хабардар болуы сияқты мәселелер сақталуда.

Қазақстан өмір бойы оқыту тұжырымдамасын дамытуда, оның ішінде бейресми және «күміс» білім беруде елеулі қадамдар жасауда. 2023 жылы елдегі жоғары оқу орындарының 45%-ы бейресми оқыту бағдарламаларын ұсынды, ал мұндай

бағдарламалардың жалпы саны 22%-ға өсті. Кәсіби қайта даярлау және біліктілікті арттыру курстарын енгізу азаматтарға еңбек нарығындағы өзгерістерге бейімделуге мүмкіндік беріп, олардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді. 32 жоғары оқу орнында жүзеге асырылатын «Күміс университеттер» аға буын азаматтарын білім беру процесіне тартуды қамтамасыз етеді, бұл білім беру саясатының әлеуметтік бағытын көрсетеді.

47 жоғары оқу орнында ЖАОК енгізу Қазақстанның білім беруді цифрландыруға ұмтылысын көрсетеді. ЖАОК білімге қолжетімділікті кеңейтудің негізгі құралына айналды, бұл қашықтықтан оқыту жағдайында әсіресе маңызды. 2023 жылы курстардың жалпы саны 15%-ға төмендегеніне қарамастан, олардың мазмұны инженерия, бизнес, педагогика және ақпараттық технологиялар сияқты пәндердің кең спектрін қамтиды. Coursera платформасында қазақ тіліндегі локализацияланған курстарды енгізу айтарлықтай жетістікке жетіп, өңірлердегі студенттер үшін білімнің қолжетімділігіне ықпал етті.

Жоғары білім беру жүйесін реформалауда айтарлықтай прогресс байқалғанымен, кейбір халық топтарының (мысалы, егде жастағы адамдардың) төмен белсенділігі, қаржылық шектеулер және одан әрі дамыту үшін нормативтік-құқықтық базаның жеткіліксіздігі сияқты мәселелер сақталуда. Бейресми оқытуға тыңдаушыларды көбірек тарту бойынша жұмысты күшейту, сондай-ақ білім беру саласындағы халықаралық ынтымақтастықты кеңейту қажет.

Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциясы жалғасуда, бұл халықаралық стандарттар мен инновациялық тәсілдерді белсенді енгізумен расталады. Алайда, стратегиялық мақсаттарға жету үшін қаржыландыру, нормативтік-құқықтық база және азаматтардың хабардар болуы мәселелеріне байланысты кедергілерді жою бойынша жұмысты жалғастыру қажет. Жоғары білім беруді табысты дамыту адами капиталды және елдің жаһандық деңгейдегі бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі факторы болып табылады.

5-тарау.

**Зерттеулер және
инновациялар**

5.1. Университеттердегі ғылыми-зерттеу жұмыстары

Мемлекет басшысының тапсырмаларын жүзеге асыру аясында соңғы жылдары Қазақстанның жоғары оқу орындарында ғылыми-зерттеу қызметі айтарлықтай жанданды. 2022-2023 жылдары ғалымдардың мәртебесін көтеру, ғылыми зерттеулерге қолайлы жағдай жасау бағытында елеулі қадамдар жасалды. Атап айтқанда, ғалымдардың жалақысы көтеріліп, ғылыми қызметкерлер санының артуына ықпал етті.

2023 жылы **ғылыми қызметкерлер саны тұтастай алғанда 25 473 адамды құрады** (жалпы штат саны 3 мыңнан астам адамға немесе өткен жылмен салыстырғанда 13%-ға және 2021 жылғы базалық жылмен салыстырғанда жоспардағы 3%-ның орнына 18%-ға, ғылыми-зерттеу мамандары – 3,5 мың адамға немесе өткен 221 жылмен салыстырғанда 20%-ға өсті).

Жыл сайын Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Ұлттық ғылым академиясымен бірлесе отырып, еліміздің ғылыми қызметінің негізгі нәтижелері мен жетістіктерін көрсететін Ұлттық ғылыми баяндаманы жариялайды.

Баяндамада іргелі және қолданбалы зерттеулердің басым бағыттарының негіздемесі, ғылыми әлеуеттің жай-күйін талдау, ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді қаржыландыруды бағалау, сондай-ақ ғылымды дамытудың жаһандық тенденцияларына, оның ішінде халықаралық ғылыми-техникалық ынтымақтастық нәтижесінде қазақстандық ғылым алған жаңалықтар мен жетістіктерге шолу кіреді. Бұл есеп елдегі ғылыми прогресті және оның әлемдік ғылыми бастамаларға қатысуын бақылаудың маңызды құралы ретінде қызмет етеді [59].

Ұлттық статистика бюросының мәліметі бойынша, 2023 жылы елімізде ғылыми зерттеулермен және әзірлемелермен айналысатын 425 ұйым болған. Бұл өткен жылмен салыстырғанда 11 бірлікке артық.

Соңғы 5 жылда саланы қаржыландырудың 60%-ға ұлғаюы ғылымға деген назардың артып келе жатқанының маңызды көрсеткіштерінің бірі болды, бұл ғылыми жұмыстардың сапасын арттыру үшін заманауи ғылыми жабдықтардың 800 түрін сатып алуға мүмкіндік берді.

Ғылыми жобаларды коммерцияландыруға ерекше назар аударылады – 2022 жылы мемлекет тарапынан қолдау тапқан жобалардың 27 пайызы коммерцияландырылды.

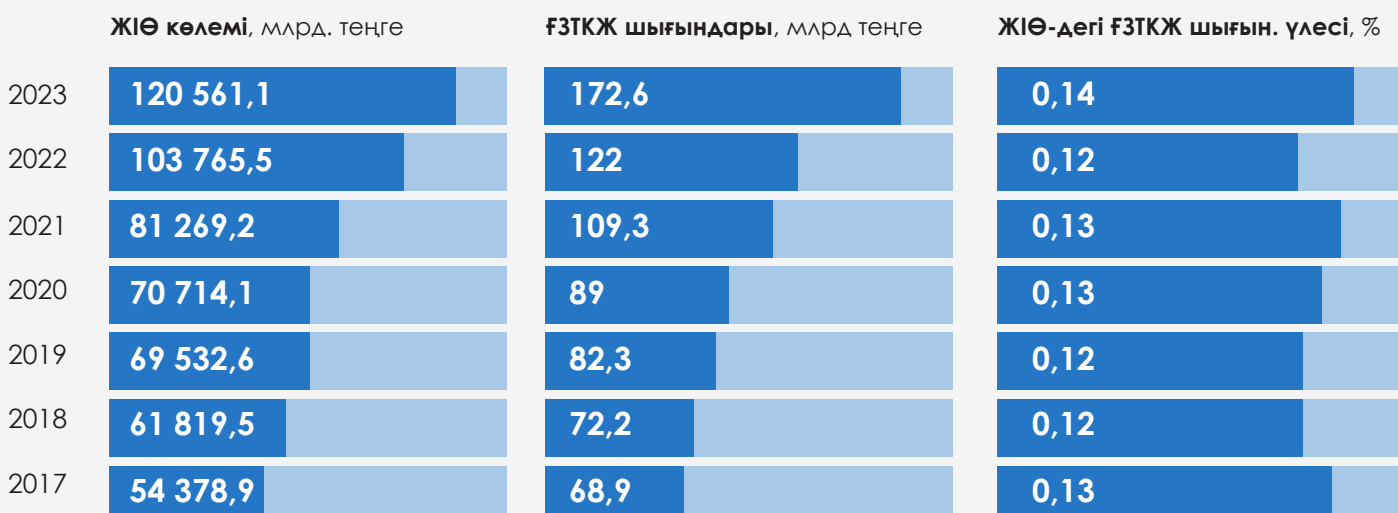
Бұл ғылыми зерттеулердің практикалық бағыттылығын және оның елдің экономикалық дамуындағы маңызды рөлін көрсетеді.

Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасында отандық ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және оның ұлттық деңгейде қолданбалы мәселелерді шешуге қосатын үлесін күшейту мақсатында ҒЗТКЖ шығындарын барлық көздерден ЖІӨ-нің 1%-ына дейін кезең-кезеңімен ұлғайту көзделген [60].

2023 жылы Қазақстан Республикасындағы ҒЗТКЖ шығындары

5.1.1-сурет.
ҒЗТКЖ шығындары

Дереккөз: Ұлттық ғылыми баяндама. – Астана – Алматы, 2024 ж.

121,6-дан 172,6 млрд теңгеге дейін өсті. Алайда, шығындардың 51 миллиард теңгеден астам өскеніне қарамастан, ЖІӨ-нің ғылым сыйымдылығы 0,14 пайыз деңгейіне жетіп, бар болғаны 0,02 пайызға өсті. Бұл қаржыландырудың ұлғаюына қарамастан, соңғы жылдары ЖІӨ-нің ғылыми сыйымдылығы 0,12–0,14% диапазонында тұрақты болып қалғанын көрсетеді. (5.1.1-сурет)

Қаржыландыру көздері бойынша отандық ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға жұмсалған шығындарды талдау өткен жылдардағыдай мемлекет 2023 жылы ғылыми зерттеулерге негізгі инвестор болып қала беретінін көрсетеді. Оның үлесіне барлық шығындардың 67%-ы дерлік келеді, бұл өткен жылмен салыстырғанда 9 пайыздық тармаққа артық.

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі ұйымдастырған тоғыз гранттық қаржыландыру конкурсы (ГФ) аясында аяқталу мерзімі әртүрлі **2488 жоба жүзеге асырылды**: 2021–2023, 2022–2024 және 2023–2025. **Жобалардың жалпы санынан 21,2%-ы (527 ҒЗТҚЖ жобасы) орындалды, 78,8%-ы (1961 ҒЗТҚЖ жобасы) іске асырылуда.** Жалпы алғанда, ҒФ қаржыландырылған жобалардың ішінде іргелі зерттеулер басым – 51,2%, ал аяқталған жобалар арасында қолданбалы зерттеулер үлесі 50,3% құрайды.

Жас ғалымдарды қолдау және олардың зерттеулерін ынталандыру мақсатында барлығы 1014 грант бөлінді. Қазақстандағы ғылымды басқару жүйесін жетілдіруге бағытталған 2022–2026 жылдарға арналған ғылымды дамыту тұжырымдамасын әзірлеуді атап өту маңызды.

Университеттердің ғылыми-зерттеу қызметінің маңызды элементі

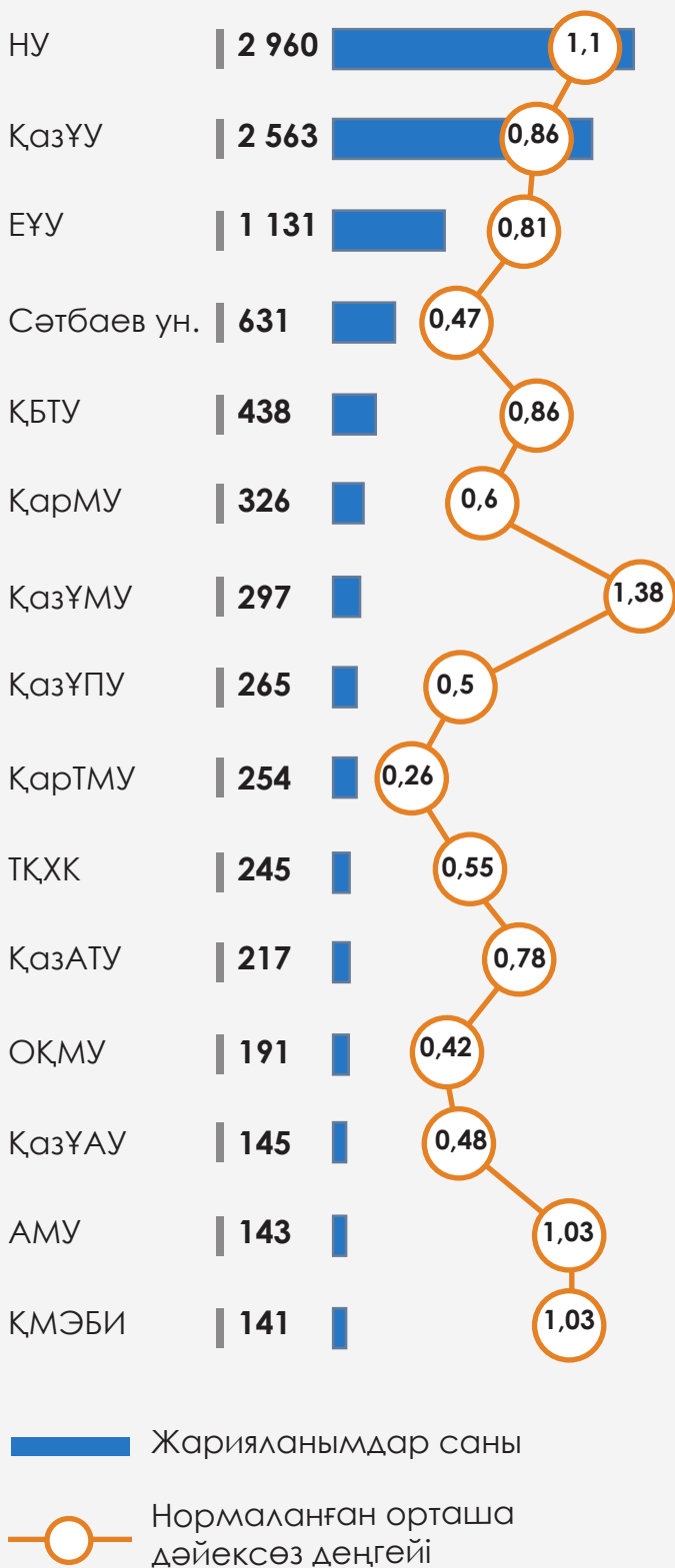
ақпаратпен, идеялармен және эксперименттік нәтижелермен алмасу болып табылады. Ғылыми білімді таратудың негізгі жолдарының бірі – зерттеулерді баяндамалар, монографиялар, диссертациялар және, әрине, ғылыми мақалалар сияқты әртүрлі формада жариялау. Мақалаларды жариялау ғылыми жұмысты жүргізудің міндетті шарты болып табылады, өйткені олар жүргізілген зерттеу нәтижелерін ғылыми қоғамдастыққа тез жеткізуге мүмкіндік береді.

Жарияланымдар саны зерттеушілердің ғылыми өнімділігінің негізгі көрсеткіштерінің бірі болып саналады. Дегенмен, басылымдардың саны ғана емес, сапасы да маңызды. Бүкіл әлемде бұл екі көрсеткіш – жарияланымдардың саны мен сапасы – сциентометриядағы негізгі көрсеткіштер болып табылады. Бұл деректер **Scopus** және **Web of Science** сияқты ғылыми ақпараттық деректер базалары арқылы жинақталады және әртүрлі ғылыми метриялық көрсеткіштер материалдардың дәйексөздерін талдау негізінде есептеледі. Мұндай көрсеткіштер ғылымды басқаруда маңызды рөл атқарады және ресурстарды негізгі зерттеу бағыттарын дамытуға тиімді бағыттауға көмектеседі.

Қазақстанның 2020-2022 жылдарға арналған басылымдар массиві 125 қазақстандық ұйыммен біріктірілген, олардың 71-і университет, 50-і ғылыми-зерттеу институты, 4-і қоғамдық ұйым болып табылады

Жариялау қызметі ғылыми жұмыс тиімділігінің негізгі көрсеткіштерінің бірі болғандықтан, ғылыми жұмыстарды сандық талдау жалпы ғылыми ұйымдардың жұмысы туралы түсінік бере алады. **Web of Science Core Collection жарияланымдарының саны бойынша жетекші орындарды**

5.1.2-сурет.
Қазақстан ЖОО-ның библиометриялық көрсеткіштері, топ 15

Дереккөз: Ұлттық ғылыми баяндама. – Астана – Алматы, 2023 [63].

Назарбаев Университеті (2960) , атындағы ҚазҰУ иеленеді, әл-Фараби (2563) және Еуразия ұлттық университеті Л.Н. Гумилев (1131). (5.1.2-сурет)

Қазақстанның 2021-2023 жылдарға арналған ғылыми еңбектері (12696 бірлік) 3761 басылымда ұсынылған, оның ішінде 3393 журнал, оның 3290 (97,0%) импакт-факторға ие.

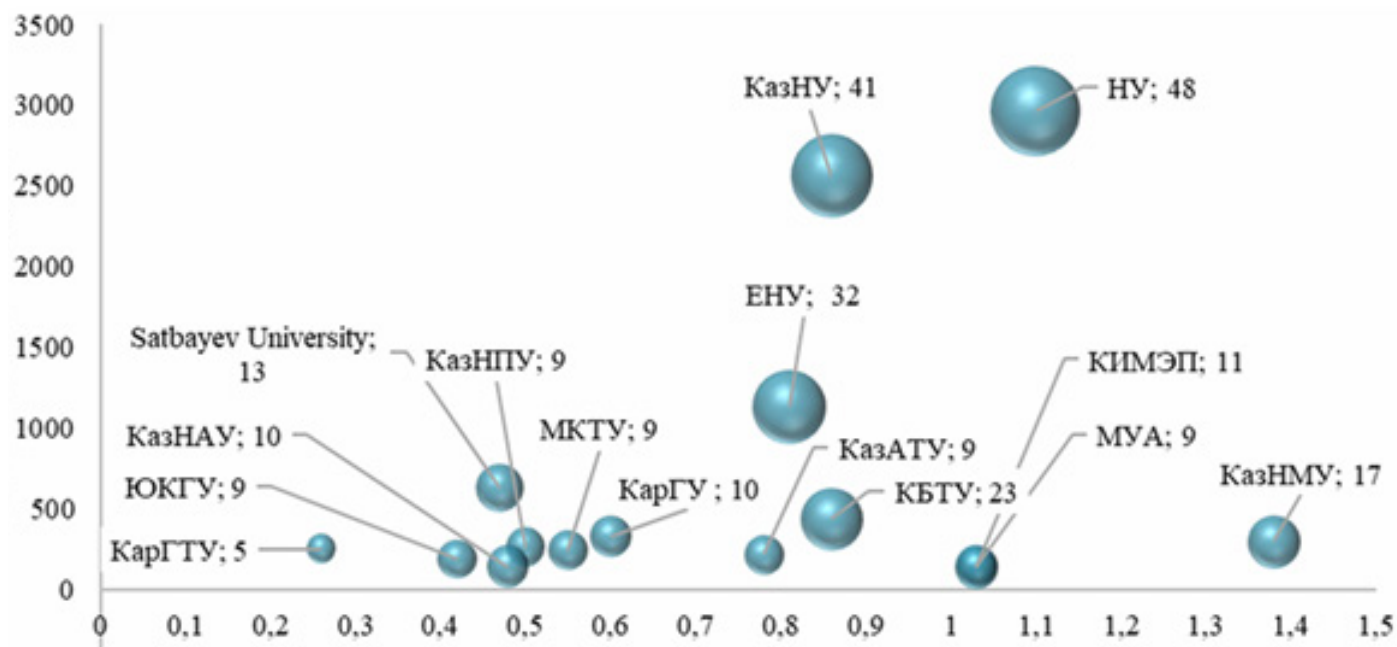
(Ғылыми өнімділік) бойынша оқытылатын ЖОО арасында көшбасшы Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті болып табылады. Көрсеткіштің мәні әлемдік орташа көрсеткіштен 1,4 есе жоғары және 1,38 құрайды. Көрсеткіш Назарбаев Университеті (1,10), КИМЭП Университеті және Астана медициналық университеті үшін бір көрсеткіштен сәл жоғары – әрқайсысында 1,03. Ғылыми-зерттеу ұйымдарының тобында жарияланымдарға сілтеме жасау деңгейі Ядролық физика институты бойынша орташа әлемдік көрсеткішке жақын (0,90).

Талдау көрсеткендей, тек жоғарыда аталған университеттердің мақалалары орташа әлемдік деңгейден жақсы сілтеме жасалған. Хирш индексі – бұл ұйымның еңбектерінің санын да, олардың дәйексез алу жылдамдығын да жан-жақты бағалауды қамтамасыз ететін ғылыми беделдің ғылымиометриялық көрсеткіші. (h-индексі) . Қарастырылып отырған ұйымдар қызметінің ауқымы бойынша бұл критерий шын мәнінде маңызды басылымдардың санын көрсетеді. Елеулі h- индекске авторлардың көпшілігі жыл сайын зерттеу жүргізетін, әлемдік ғылыми қоғамдастықтағы әріптестері мойындайтын, өз нәтижелерін жүйелі түрде жариялайтын ұйымдар ғана қол жеткізе алады және бұл жарияланымдар басқа ғалымдардың басылымдарында үнемі аталып отырады. 5.1.3-суретте

5.1.3-сурет. Қазақстан университеттерінің Хирш индексі, топ 15

InCites (Clarivate Analytics) мәліметтері бойынша
23.05.2023 ж.

Дереккөз: Ұлттық ғылыми баяндама. – Астана –
Алматы, 2023 ж.

талдау үшін таңдалған университеттер мен ғылыми-зерттеу институттарының ғылымметриялық көрсеткіштермен – ұйымның жарияланымдарының санымен, олардың нормаланған орташа сілтеме көрсеткішімен корреляцияланған Хирш индекстері көрсетілген. Сфераның өлшемі ұйымның ғылыми бедел критерийінің мәнін көрсетеді - h- индексі.

Индексі бойынша сөзсіз көшбасшылар Назарбаев Университеті (48) және әл-Фараби (41). Одан кейінгі орында Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Л.Н. Гумилев және Қазақстан-Британ техникалық университеті осы критерийдің мәні бойынша сәйкесінше 32 және 23. Қалған университеттердің h- индекс мәні 17-ден аспайды. (5.1.3-сурет)

Қазақстанның жоғары оқу орындарындағы патенттік қызмет олардың ғылыми-инновациялық қызметінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Ол тіркелген патенттер мен берілген өтінімдердің санын көрсетеді, бұл университеттердің жаңа технологиялар мен шешімдерді жасаудағы әлеуетін көрсетеді.

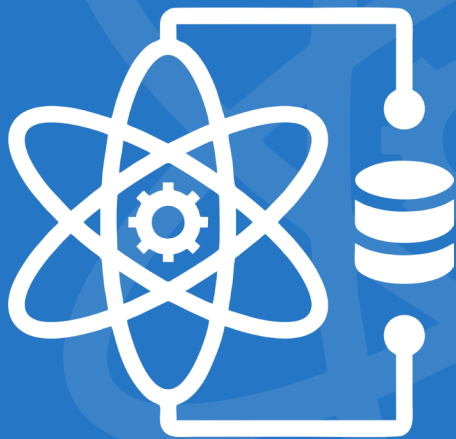
Айта кету керек, 2022 жылы өнертабыстарға ең көп патент алған ұлттық өтінім берушілердің арасында келесі ЖОО-лар атап өтілді:

Торайғыров атындағы университет – 30;

Қ.И. Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ» – 27;

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті» – 10;

Г. Дәукеева атындағы Алматы энергетика және байланыс университеті» АҚ – 9.

5.2. Ғылыми зерттеулерді мемлекеттік қолдау

Мемлекет басшысы ұсынған сайлауалды бағдарлама контекстіндегі ғылыми зерттеулерді мемлекеттік қолдауды талдау ғылыми-техникалық дамуды ынталандыру үшін мемлекет, бизнес және ғылыми қоғамдастық арасындағы өзара іс-қимылды күшейтудің маңыздылығын атап көрсетеді [64].

1 Ғылымды қаржыландыру мен коммерцияландыруды арттыру.

Бағдарламаның бірінші бағыты тұрақты ғылыми дамуды қамтамасыз етудің негізгі шарты саналатын **қолданбалы ғылымды қаржыландыруды кезең-кезеңімен арттыруға бағытталған**. Ұсынылып отырған стратегияның ерекшелігі – ғылыми зерттеулерді қаржыландыруға бизнестің белсенді қатысуы. Бұл бизнес инновацияның негізгі драйверіне айналған әлемдік тәжірибеге сәйкес келетін ғылыми салада мемлекеттік-жекеменшік әріптестіктің қажеттілігін көрсетеді

Гранттарды бөлу арқылы ғылыми нәтижелерді коммерцияландыру маңызды рөл атқарады, өйткені ол ғылыми әзірлемелерді экономика мен қоғам үшін пайдалы қолданбалы шешімдерге айналдыруға көмектеседі. Жер қойнауын пайдаланушыларға арналған роялти, қосымша салықтық жеңілдіктер және инвестициялық преференциялар сияқты ашық қаржыландыру тетіктері мемлекеттік қолдау шаралары ретінде жеке инвестицияларды ынталандырады. Бұл өз кезегінде ғылыми зерттеулер мен тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТКЖ) көбірек ресурстар тартуға мүмкіндік беріп, ғылым мен өндіріс арасындағы байланысты нығайта алады.

2 Ғылыми ортаның инфрақұрылымдық дамуы.

Бағдарламаның екінші маңызды бағыты – **мамандандырылған инженерлік орталықтар мен ғылыми-технологиялық парктерді қалыптастыру**. Бұл – ғылыми зерттеулерді өндірістік процестерге тиімді интеграциялау үшін қажетті инфрақұрылымды құруға жасалған қадам. Бұл процесте инновациялық қызметтің орталықтары ретінде

университеттер мен ірі кәсіпорындар басты рөл атқарады

Жоғары оқу орындарында ұзақ мерзімді қаржылық тұрақтылыққа септігін тигізетін эндаумент қорларын қалыптастыру бойынша жұмыс жүргізу ұсынылады. Сонымен қатар Бағдарламалық-нысаналы қаржыландырудың (БНҚ) жаңартылған тетігі ғылыми жабдықтарды жаңғыртуға бағытталған, бұл зерттеушілерге заманауи технологияларға қолжетімділікті қамтамасыз етеді және халықаралық аренада Қазақстан ғылымының бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

3 Ғылыми саясатты заңнамалық қамтамасыз ету.

Үшінші аспект – Қазақстандағы ғылыми-инновациялық қызметті жүйелендіру және одан әрі дамыту үшін негіз болатын **«Ғылыми-техникалық саясат туралы» жаңа заң әзірлеу**. Салалар бойынша ғылым және техника жөніндегі ұлттық кеңес, ғылыми-техникалық кеңестерді құру экономиканың әртүрлі салаларында ғылыми зерттеулерді және озық технологияларды енгізуді үйлестіруді жақсартуға мүмкіндік береді. Бұл да ұзақ мерзімді ғылыми стратегияның қалыптасуына ықпал етеді. Қазақстанда ғылыми зерттеулерді мемлекеттік қолдау «Цифрландыру, ғылым және инновация арқылы технологиялық серпіліс» [65] ұлттық жобасы аясында жүзеге асырылады, ол «Ғылым» блогының 4 негізгі бағытын, 4 тапсырманы, 7 көрсеткішті және 27 нақты іс-шараны қамтиды. Жобаның негізгі мақсаттарына ғылыми кадрлық әлеуетті нығайту, ғылыми инфрақұрылымды жаңғырту және ғылыми экожүйенің бәсекеге қабілеттілігін арттыру кіреді.

Ұлттық ғылым академиясының институционалдық рөлі күшейтіліп, ҚР ҰҒА бюджеттік қаржыландыру мәселелері шешілді. 2023 жылғы 27

наурызда Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» коммерциялық емес акционерлік қоғамы [66] Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» коммерциялық емес акционерлік қоғамы болып қайта аталды. Қазақстан ғылымын дамыту саласында стратегиялық маңызды шешімдер қабылдау үшін Президент жанындағы Ғылым және технологиялар жөніндегі Ұлттық кеңес құрылды.

Кадрлық әлеуетті нығайту аясында 2025 жылға қарай ғылыми қызметкерлердің санын 1,5 есеге, ал жас ғалымдардың санын 50%-ға арттыру жоспарлануда. **Қазірдің өзінде ғалымдардың жалақысы екі есеге, яғни 252 мың теңгеге дейін өсті** және Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша іргелі зерттеулермен айналысатын ғылыми-зерттеу институттарын (ҒЗИ) тікелей қаржыландыру енгізілді [67].

Министрлік 2023–2025 жылдарға арналған гранттық қаржыландыруға үш конкурс жариялады, оның ішінде **«Zhas. Ғалым» жобасы бюджеті 3 млрд теңге, жас ғалымдар байқауы 9 млрд теңге және жалпы конкурс бюджеті 74 млрд теңге.**

Ғылыми мекемелердің материалдық-техникалық базасын жаңғыртуға 1,7 млрд теңге бөлінді. Бұл құрал-жабдықтарды 13,7 пайызға жаңартуға мүмкіндік берді.

(ҒЗТКЖ) шығыстарын жалпы шығындардың 50%-ға дейін ұлғайту, жобаларды 30%-ға дейін коммерцияландыру және патенттік белсенділікті 30%-ға арттыру қарастырылуда. **2023 жылы «Ғылым қоры» АҚ арқылы 129 жоба коммерцияланатын болады.**

Бағдарламалық-нысаналы қаржыландыруда (БНҚ) көрініс тапқан

салалар үшін басым ғылыми-техникалық міндеттерді қалыптастыру тетіктері енгізілді. Ғылымды дамытудың 2022–2026 жылдарға арналған тұжырымдамасында Қазақстанның ғылыми әлеуетін дамытуға бағытталған осы міндеттердің барлығын кезең-кезеңімен жүзеге асыру көзделген [68].

Қазақстанда ғылым мен жоғары білімді дамыту жөніндегі мемлекеттік саясатты жүзеге асыру аясында жоғары оқу орындарының ғылыми әлеуетін нығайту бағытында елеулі қадамдар жасалуда. Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық ғылыми-зерттеу техникалық университетінің 2022–2026 жылдарға арналған даму бағдарламасы әзірленді [69]. Бұл инженерлік білім мен ғылымдағы жаңа технологияларға бағытталған ғылыми-зерттеу хабын құруды көздейді. Сонымен қатар зерттеу университеттерінің саны ұлғайтылды: 2022 жылдан бастап Қазақстанның бес университеті бұл мәртебеге ие болды. **Олардың қатарында: А.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қ.И. Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ, А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті бар.** Бұл шаралар инновацияны, ғылым мен білімді дамытуға, білім экономикасындағы университеттердің рөлін нығайтуға көмектесуге бағытталған.

Қазақстанның ғылыми саласы белсенді трансформация процесінде, бірақ халықаралық стандарттарға жету үшін айтарлықтай күш салуды қажет етеді. 2022 жылы ғылым саласында 21,6 мың адам жұмыспен қамтылды, бұл 1991 жылғы көрсеткіштерден (44 мың) айтарлықтай аз. Ал ғылымды қаржыландыру ЖІӨ-нің 0,13 пайызын ғана құрады, қаражаттың 52 пайызы мемлекеттік бюджет есебінен. Ғылыми қызметкерлердің орташа жасы – 57 жас, академиктердікі – 69 жас, бұл кадрларды жаңарту қажеттілігін көрсетеді. Жетекші елдер пандемия кезінде ғылымға жұмсалатын шығындарды ЖІӨ-нің

3-4%-ына дейін арттырса, Қазақстан 2025 жылға дейін ғылымды жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) 1%-ы деңгейінде қаржыландыруды қамтамасыз ету және жеке инвестициялардың үлесін 75%-ға дейін арттыру міндетін қойып отыр. Бұл мақсатқа жету үшін ауқымды жұмыстар атқару қажет.

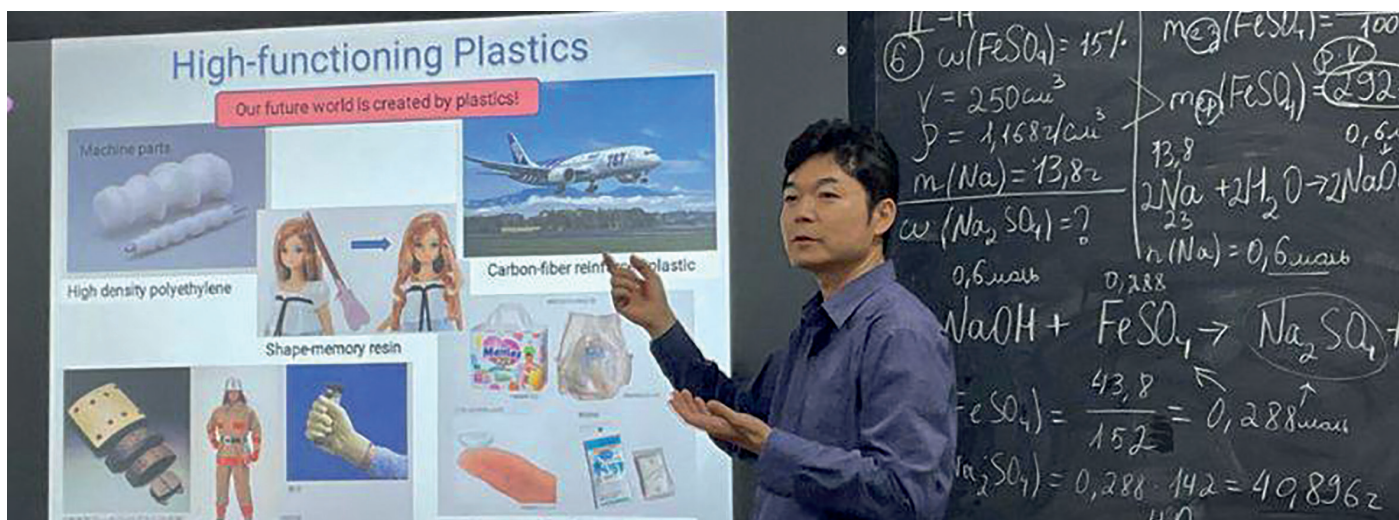
Соңғы бес жылда қаржыландырудың 60%-ға ұлғаюына қарамастан (2023 жылы 172,6 млрд. теңгеге дейін) ғылыми-зерттеу шығындарының құрылымы теңгерілмеген: 82%-ы іргелі және қолданбалы зерттеулерге және 18%-ы тәжірибелік-конструкторлық әзірлеуге ғана бағытталған. Жеке секторды ынталандыру үшін, болжам бойынша, алдағы 3-5 жылда бизнестің ғылымды қаржыландырудағы үлесін 60-70%-ға дейін екі есеге арттыратын салықтық жеңілдіктер енгізілді.

Эндаументтік қорларды пайдалану және білікті ғылыми кадрларды даярлау. Қазіргі уақытта Қазақстан университеттеріндегі PhD докторанттарының үлесі студенттердің жалпы санының 1%-дан азын құрайды (әлемде 3%), оның 30%-ы ғана қорғауға шығады. Жағдайды өзгерту үшін жыл сайынғы докторанттарды қабылдауды 5 мың адамға дейін жеткізу жоспарлануда.

Жер қойнауын пайдаланушылардың әлеуетіне ерекше назар аударылады,

олар ғылымға күрделі салымдардың 1%-ын бағыттауға міндетті [70]. Алайда компаниялар бұл қаражат басқа салыққа айналуы мүмкін деп алаңдайды. Олардың ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұлттық басымдықтармен үндестіру, процесті ашық және бәсекеге қабілетті ету ұсынылады. Бұл қосымша 100 миллиард теңге тартуға және ғылыми зерттеулердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар Қазақстанда ғылымды, білім мен мәдениетті тұрақты қаржыландырудың маңызды элементі ретінде эндаумент қорлар жүйесі әзірленуде. Мәжілісте мемлекет басшысының тапсырмасын орындау аясында үкімет ұсынған «Эндаумент қорлары туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы қаралуда. Заң жобасы тәуелсіз ұзақ мерзімді қаржыландыруды қамтамасыз ететін эндаумент қорларын қалыптастыру мен басқаруды реттейді. Заң ғылым, инновация, мәдениет, спорт және қайырымдылық сияқты салаларды қамтиды. Негізгі мақсат – ғылыми және білім беру қызметін қолдау, шәкіртақы беру және төтенше жағдайларға ден қою. Бұл шаралар меценаттар тартуға, қорды басқаруға деген сенімді арттыруға және елдің әлеуметтік-экономикалық дамуын ынталандыруға мүмкіндік береді.

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

1 Қаржыландыруды ұлғайту. Соңғы жылдары Қазақстанда университеттердегі ғылыми-зерттеу жұмыстары айтарлықтай өсті. 2022-2023 жылдары ғылымды қаржыландыру көлемі 70%-ға өсті. Бұл ЖОО-ларға 800-ге жуық заманауи құрал-жабдық сатып алуға және ғалымдардың жалақысын көтеруге мүмкіндік берді.

2 Ғылыми жобаларды коммерцияландыру. Мемлекеттік ғылыми саясаттың басым бағыттарының бірі ғылыми жобаларды коммерцияландыру болып саналады. 2022 жылдың өзінде-ақ мемлекеттік қолдау алған жобалардың 27%-ы сәтті коммерцияландырылды. Бұл зерттеудің практикалық бағытын және оның экономикалық дамуға қосқан үлесін көрсетеді.

3 ҒЗТКЖ шығындарының өсуі. 2023 жылы ҒЗТКЖ шығындары 121,6-дан 172,6 млрд теңгеге дейін өсті. Алайда қаржыландыру көлемі 50 миллиард теңгеден асқанымен, жалпы ішкі өнімнің сыйымдылығы 0,14 пайыз деңгейінде қалды.

4 Баспа қызметі және ғылыми өнімділік. 2020–2022 жылдар аралығында қазақстандық зерттеушілер халықаралық журналдарда 10 993-тен астам

жарияланымдар дайындады, оның 97%-ы импакт- факторы бар журналдарда. Баспа қызметі бойынша жетекші орындарды Назарбаев Университеті (2960 мақала) және Л.Н. Әл-Фараби (2563 мақала). Сондай-ақ, Назарбаев Университетінің орташа дәйексез индексі 1,10-ды құрайды, бұл орташа әлемдік көрсеткіштен жоғары, ал Назарбаев Университетінің Хирш индексі 48-ге тең..

5 Патенттік қызмет және инновацияны енгізу. 2022 жылы қазақстандық университеттер патенттік қызметті белсенді дамытты, оның ішінде Торайғыров университетінің 30 патенті және Қ. Сәтбаева атындағы ҚазҰТУ-дың 27 патенті. Бұл патенттердің энергетика және агроөнеркәсіптік кешен салаларында жүзеге асырылуы университеттердің ел экономикасы үшін инновациялық технологияларды дамытуға қосқан үлесін көрсетеді. Аталған өзгерістер Қазақстандағы ғылыми инфрақұрылымның прогрессивті дамуын және ғылыми зерттеулерді коммерцияландыруды көрсетеді. Бұл ғылымның экономикаға интеграциялануына ықпал етеді және елдің ғылыми мекемелерінің халықаралық бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

6-тарау.

**Жоғары білім беру
сапасын қамтамасыз ету**

6.1. Университеттер мен білім беру бағдарламаларын халықаралық және ұлттық аккредиттеу

Жоғары білім беру жүйесіндегі аккредиттеу білім беру бағдарламаларының сапасы мен ұлттық және халықаралық стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Ол оқу және кәсіби жетістіктерді бағалаудың сенімді эталондарын ұсына отырып, университеттердің студенттер, мемлекет және қоғам алдындағы жауапкершілігін арттыруға бағытталған сыртқы бағалау құралы ретінде қызмет етеді. Аккредиттеу ішкі сапа мәдениетін дамытуға ықпал етеді, білім беру мекемелерін инновацияларды енгізуге, оқыту тәжірибесін жақсартуға және ресурстарды басқаруды оңтайландыруға ынталандырады. Бұл процесс ұлттық дипломдардың халықаралық деңгейде танылуын нығайтуға және әлемдік еңбек нарығында түлектердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға да ықпал етеді. Осылайша, аккредиттеу мамандарды дайындаудың жоғары стандарттарына кепілдік беріп қана қоймайды, сонымен қатар жоғары білім беру жүйесінің әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуіне ықпал етеді, оның тұрақты дамуын және қоғам мен экономиканың өзгермелі қажеттіліктеріне бейімделуін ынталандырады.

Қазақстан Республикасында жоғары оқу орындарын аккредиттеу процесі Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2010 жылғы 12 қарашадағы № 69 бұйрығымен бекітілген «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы аккредиттеу жөніндегі органға қойылатын талаптарды және жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы, оның ішінде шетелдіктерді аккредиттеу жөніндегі органдарды тану қағидаларын бекіту туралы» нормативтік актімен реттеледі 2016 жылғы 19 қарашадағы № 14438. Бұл құжат ұлттық деңгейде олардың заңдылығы мен құзыреттілігін тану үшін аккредиттеу органдары сәйкес келуі тиіс стандарттар мен өлшемдерді белгілейді. Талаптар аккредиттеу рәсімдерінің ашықтығын, объективтілігін және халықаралық стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз етуге бағытталған, бұл ел ішінде де, шетелде де еліміздің жоғары білім сапасына деген сенімді нығайтуға көмектеседі [72].

Құжат талаптарына сәйкес тізілімдердің үш түрі қарастырылған

1 Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы танылған аккредиттеу органдарының тізімі (бұдан әрі – 1-тізім) ЭЫДҰ-ға мүше елдердің аккредиттеу органдарының тізімдеріне және/немесе бірлестіктеріне енгізілген ұлттық және шетелдік аккредиттеу органдарын қоса алғанда, білім беру саласындағы уәкілетті орган жасайтын тізбе болып саналады.

2 Аккредиттелген жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының тізімі (бұдан әрі – 2-тізім) аккредиттеуден өткен жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі

білім беру ұйымдарының тізбесі болып саналады.

3 Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының аккредиттелген білім беру бағдарламаларының тізімі (бұдан әрі – 3 тізім) – жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының аккредиттелген білім беру бағдарламаларының (мамандықтарының) тізбесі. Бұл тізілімдер білім беру ұйымдары мен бағдарламаларының ашықтығын және халықаралық және ұлттық сапа стандарттарына сәйкестігін қамтамасыз етеді.

Аккредиттеу органдарына қойылатын талаптарға сәйкес, оларды ЭЫДҰ-ға мүше елдердің аккредиттеу органдарының тізімдеріне және/немесе бірлестіктеріне енгізілу оларды танудың маңызды критерийі болып саналады. Атап айтқанда, бұл Жоғары білім беру сапасын қамтамасыз етудің Еуропалық тізіліміне (European Quality Assurance Register) мүшелікті қамтиды. Бұл жоғары білімнің халықаралық сапа стандарттарына сай болуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар аккредиттеу мекемелері кемінде екі қауымдастықта немесе аккредиттеу органдарының желілерінің толыққанды мүшелігінде болуы керек. Бұл талап қазақстандық аккредиттеу құрылымдарының заңдылығы мен танылуын арттыруға, олардың жаһандық білім беру аренасында позициясын нығайтуға және халықаралық академиялық қоғамдастыққа интеграциялануын жеңілдетуге бағытталған. Ол сондай-ақ білім берудегі ұлттық сапа стандарттарының ЭЫДҰ елдерінде және одан тыс жерлерде мойындалған озық тәжірибелерге сәйкес келуін қамтамасыз етеді [73]. Талаптар шеңберінде танылған аккредиттеу мекемелерінің тізіміне

(1-тізім) 12 аккредиттеу агенттігі кіреді. Оның ішінде 6 агенттік Қазақстан Республикасы, ал қалған 6-ы шет мемлекеттер: 3-і Германия Федеративтік Республикасынан, 2-і Америка Құрама Штаттарынан, 1-еуі Бельгия Корольдігінен. Аккредиттеу агенттіктерінің көпшілігі **EQAR**, **ENQA**, **CEENQA** және **INQAAHE** сияқты халықаралық және еуропалық бірлестіктер мен желілерге белсенді қатысады [74].
Мысалы,

жеті аккредиттеу агенттігі

входят в Европейский реестр жоғары білім берудегі сапаны қамтамасыз етудің Еуропалық тізімінің (EQAR) мүшелері. EQAR мүшелігі олардың еуропалық деңгейде қабылданған қатаң талаптарға сәйкестігін растайды. EQAR-ға қатысу агенттіктерді халықаралық аренада мойындап қана қоймайды, сонымен қатар олардың тәуелсіздігі мен жоғары кәсіби деңгейіне қосымша кепілдік береді.

Қазақстанның үш аккредитациялық агенттігі EQAR (мүшелері болып табылады: «Аккредиттеу және рейтингтің тәуелсіз агенттігі» (IAAR), «Білім берудегі сапаны қамтамасыз ету жөніндегі тәуелсіз агенттік» (IQAA), «Қазіргі заманғы (элиталық) білім беру қазақстандық қауымдастығы» (KazSEE). 2024 жылдан бастап KazSEE атауы Орталық Азия білім беруді аккредиттеу қауымдастығы (CAAAE) болып өзгертілді.

Үш қазақстандық аккредиттеу агенттігі – IKCA, ARQA және ECAQA – EQAR-ға тіркелу туралы өтініштерін қарау үстінде.

Он бір аккредиттеу агенттігі – жоғары білім берудегі сапаны қамтамасыз ету агенттіктерінің халықаралық желісінің (INQAAHE) мүшелері.

Он агенттік жоғары білім беру сапасын қамтамасыз ету бойынша Еуропалық қауымдастыққа (ENQA) кіреді

enqa.

Олардың алтауы толық мүшелікке ие, ал қалғандары еншілес мүшелікке кіреді. Бұдан басқа, бес агенттік Орталық және Шығыс Еуропалық жоғары білім беру сапасын қамтамасыз ету агенттіктерінің желісіне (CEENQA) қатысып, Орталық және Шығыс Еуропа аймағында тығыз интеграция мен ынтымақтастыққа бейілділігін көрсетеді. Инженерлік білім беруді аккредиттеудің еуропалық желісі (ENAE) және информатика

саласындағы білім беру сапасын қамтамасыз етудің Еуропалық желісі (EQANIE) сияқты мамандандырылған желілерде аккредиттеу агенттіктерінің қатысуына ерекше назар аудару қажет.

Жеке аккредиттеу агенттіктерінің мамандандырылған желілерге қатысуы олардың кәсіби бағдарланған бағдарламаларды аккредиттеудегі жоғары құзыреттілігін көрсетеді және халықаралық білім беру кеңістігінде мамандануға дайындығын көрсетеді.

Қазақстанда жұмыс істейтін аккредиттеу агенттіктері ұлттық жоғары білім беру жүйесіне сенімнің артуына ықпал ететін білім сапасын қамтамасыз етуде халықаралық қауымдастықтың қатысымының жоғары деңгейін көрсетеді. Олардың әртүрлі халықаралық және еуропалық желілерге белсенді қатысуы олардың заманауи стандарттарға адалдығын және әлемдік білім беру үдерісінің озық тәжірибесіне бағдарлануын көрсетеді.

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің аккредиттелген ұйымдарының тізімі (2-тізімі) – аккредиттеуден өткен, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласында белгіленген сапа стандарттарына сәйкес келетін оқу орындарының ресми бекітілген тізімі. Осы тізімге енгізу жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламалары, менеджменті, инфрақұрылымы ұлттық және халықаралық талаптарға сәйкес келетінін көрсетеді. Бұл олардың оқыту сапасына сенімді арттырады және түлектердің біліктіліктерін тануға кепілдік береді. 2-тізім уәкілетті мекемелерде

аккредиттелген жоғары оқу орындары туралы маңызды ақпарат ұсынып, оқу орындарын таңдауда талапкерлер, жұмыс берушілер және басқа да мүдделі тұлғалар үшін сенімді анықтамалық бұрыш ретінде қызмет етеді [75].

2018- 2023 жылдар аралығында Қазақстанда көптеген жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары (ЖЖОКБҰ) аккредитациядан өтті, бұл жоғары білім беру сапасының стандарттарына жоғары сенімділікті көрсетеді. 2019 жылы аккредитациялардың ең көп саны тіркелді — 44 ұйым. Олардың ішінде Тәуелсіз аккредиттеу және рейтинг агенттігі (IAAR) мен Білім берудегі сапаны қамтамасыз ету жөніндегі тәуелсіз агенттік (IQAA) әрқайсысы 16 аккредитация берді. Сонымен қатар, ARQA, ECAQA, FIBAA және KAZSEE агенттіктері сәйкесінше 6, 1, 2 және 3 білім беру ұйымын аккредитациялады. Аккредитациялардың мұндай елеулі саны агенттіктердің белсенділігінің шыңын көрсетеді, бұл олардың қызметіне қойылатын талаптардың күшеюімен және жаңа білім беру бағдарламалары санының өсуімен байланысты болуы мүмкін.

2018 жылы 30 ұйым аккредитациядан өтті, олардың ішінде IAAR 17 ұйымды, ал IQAA 13 ұйымды аккредитациялады. 2020 жылы 12 ұйым аккредитацияланды. 2022 жылы 10 ЖЖОКБҰ аккредитациядан өтті: IQAA — 4, ACQUIN — 3, IAAR — 2 және НКЦА — 1. 2023 жылы аккредитациялардың саны қайтадан айтарлықтай өсті — 16 ұйым аккредитацияланды. Аккредитациялардың негізгі бөлігі IAAR-ға тиесілі (11), бұл оның жетекші рөлін көрсетеді. IQAA, ESAQA және KAZSEE әрқайсысы бір немесе екі ұйымды аккредитациялап, білім беру бағдарламаларының сапа стандарттарын сақтауға теңгерімді үлес қосты.

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының аккредиттелген білім беру бағдарламаларының тізімі (3-тізім) – аккредитациядан өткен және жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру үшін белгіленген сапа талаптарына сәйкес келетін білім беру бағдарламаларының жүйелендірілген тізімі. Бағдарламалардың 3- тізімге енгізілуі олардың ұлттық және халықаралық стандарттарға сәйкестігін растайды, бұл мамандарды даярлаудың жоғары деңгейі мен оқыту сапасының кепілдігін білдіреді. Аккредиттелген білім беру бағдарламалары Еуропалық жоғары білім беру кеңістігінде (EHEA) танылады, бұл түлектердің EHEA-ға қатысушы елдерде әрі қарай оқуына және жұмысқа орналасуына мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Аккредиттелген білім беру бағдарламаларының тізілімі әртүрлі дайындық деңгейлері бойынша бөлінген 5669 білім беру бағдарламасын қамтиды. Ең үлкен үлес бакалавриат деңгейіндегі бағдарламаларға тиесілі — 2930 бағдарлама, бұл жалпы санның 51,7%-ын құрайды. Магистратура 1825 бағдарламамен ұсынылған, бұл барлық аккредиттелген бағдарламалардың 32,2%-ын құрайды. Докторантура 607 бағдарламаны (10,7%) қамтиды, резидентура 307 бағдарламамен (5,4%) көрсетілген. Осылайша, 3-тізім құрылымы білім беру бағдарламаларының барлық деңгейлерін жан-жақты қамтитынын растайды, бұл әртүрлі білім салаларында мамандарды даярлаудың қажетті сапасын қамтамасыз етеді.

Аккредиттелген білім беру бағдарламаларын талдау
аккредитациядан өткен бағдарламалар саны мен олардың жүзеге асырылатын білім деңгейлері бойынша айтарлықтай әртүрлілікті көрсетеді. Аккредиттелген бағдарламалар саны бойынша көшбасшылар қазақстандық агенттіктер

– IAAR және IQAA, олар барлық аккредиттелген бағдарламалардың сәйкесінше 39% және 24%-ын қамти отырып, жалпы 63%-ын құрайды.

Бакалавриат бағдарламалары негізгі үлесті құрайды — IAAR-да барлық аккредиттелген бағдарламалардың 50%-ы және IQAA-да 57%-ы, бұл мамандарды бастапқы және орта деңгейде даярлауға стратегиялық көзқарасты көрсетеді. Магистратура деңгейінде аталған агенттіктер сәйкесінше бағдарламалардың 34% және 32%-ын аккредитациялайды, бұл олардың орта білікті мамандарды даярлау сапасына қосқан үлесін көрсетеді.

Докторантура бағдарламалары аз көлемде аккредитацияланған — IAAR және IQAA-да сәйкесінше 11% және 8%. Еуразиялық білім беру және денсаулық сақтаудағы сапаны қамтамасыз ету аккредитация орталығы (ECAQA) 29% білім беру бағдарламаларын, әсіресе медициналық резидентура бағдарламаларын аккредитациялады. Бұл форматқа назар аудару агенттіктің медициналық білім беруге бағытталған бағдарламаларды аккредитациялаудағы мамандандырылған рөлін көрсетеді және осы саладағы даярлау сапасын арттырады.

MusiQuE сияқты халықаралық агенттіктер нақты, шекті бағдарламаларды аккредиттеумен айналысады, себебі олар ерекше назар аударуды талап етеді. Инженерлік және ғылыми бағдарламаларға басымдық беретін ASIIN барлық бағдарламалардың шамамен 6%-ын қамтиды. Ал іскерлік және музыкалық бағдарламаларға маманданған ACQUIN мен MusiQuE сәйкесінше 3% және 2% ғана қамтиды.

Бұл агенттіктер өз салаларында жоғары халықаралық стандарттарға сәйкестікті қамтамасыз етеді, бұл өз кезегінде жоғары мамандандырылған білім беру

бағдарламаларын дамытуға ықпал етеді.

Мысалы, 2023 жылы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (ҚазҰУ) Аккредиттеу және рейтинг агенттігі (АРТА) жүргізген

Қазақстан Республикасы танымал университеттерінің тәуелсіз рейтингі нәтижелері бойынша Қазақстандағы бірінші және үздік университет саналады. ҚазҰУ ұлттық университеттер арасында ең көп ұпай жинады, бұл еліміздің білім беру жүйесіндегі көшбасшы орнын нығайта түсті.

Рейтингтің көшбасшыларының үштігіне А.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті де кірді.

А.Н. Гумилев және С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті. Цифрлық рейтингті қолдану АРТА-ға 1600-ден астам білім беру бағдарламаларын және университеттердің жалпы рейтингін бағалауға, білім сапасының нарық талаптарына сәйкестігі, оқытушылардың біліктілігін мойындау және университеттердің ғылыми-зерттеу қызметінің тиімділігі туралы негізделген қоғамдық пікір қалыптастыруға мүмкіндік берді [77].

Қазақстанда білім беру бағдарламалары мен жоғары оқу орындарын халықаралық аккредиттеудің айтарлықтай артуы байқалды, бұл

олардың жоғары халықаралық сапа стандарттарына сәйкестігін растайды.

Мәселен, Қазақстан-Британ техникалық университеті Инженерлік және технологиялар бойынша аккредиттеу кеңесінен (ABET)

беделді халықаралық аккредитацияға ие болды, бұл отандық білім беру секторы үшін елеулі жетістік. Қолданбалы ғылым, информатика, инженерия және технология салаларында сапаны қамтамасыз ету және инновацияларды ынталандыру бойынша жаһандық көшбасшы ретінде белгілі ABET сонымен қатар MIT, Стэнфорд, Гарвард және UPenn сияқты жетекші Ivy League университеттерін аккредиттей отырып, оның техникалық мамандарды дайындау стандарттарын белгілеудегі рөлін атап көрсетеді.

ABET аккредитациясы сапаны қатаң бақылауды және соңғы ғылыми және технологиялық жетістіктерді ұстануды қамтамасыз етеді. Білім беру ұйымдарына арналған ABET стандарттарының деңгейі бітірушілердің бүкіл әлем бойынша жұмыс берушілер тарапынан жоғары сұранысқа ие тиісті білім мен дағдыларға ие болуын қамтамасыз етеді. Бағалау қорытындысы бойынша ABET сарапшылары Қазақстан-Британ техникалық университетінде оқыту мен студенттерді даярлаудың жоғары деңгейін атап өтті, бұл оның түлектерінің бәсекеге қабілеттілігін растайды және Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіндегі позициясын нығайтады.

6.2. Сапаны бағалау және тәуекелдерді басқару жүйесі

Білім сапасы әлемдік еңбек нарығының тез өзгертін жағдайларына бейімделуге қабілетті бәсекеге қабілетті кадрларды қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Ол **қоғам мен экономика стандарттарына сәйкес келетін оқыту нәтижелерін** де, процестерді де қамтиды. Соңғы жылдардағы білім беру реформаларын жүргізу және әлемдік білім беру кеңістігінде ілгерілеу үшін білім сапасының өзектілігі жүйенің тұрақтылығы мен жаңа сын-қатерлерге бейімделуін арттыру қажеттілігінде. Заманауи талаптарға сәйкестікті қамтамасыз ету және тиісінше ұлттық экономиканың дамуын қолдау мақсатында білім беру қызметінің жоғары деңгейі үшін жағдай жасау ғана емес, сонымен қатар тәуекелдерді, шектеулерді және сапаны қамтамасыз етуді тиімді басқару маңызды.

Қазақстанда жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді бағалау мен сапасын қамтамасыз ету мақсатында мынадай нормативтік құқықтық актілер қолданылады:

1 Еуропалық жоғары білім аймағында (ESG) жоғары білім сапасын қамтамасыз ету **стандарттары мен нұсқаулары** Әдістемелік нұсқаулар) [78];

2 «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі **№319-III Заңы** (01.05.2023 ж. өзгертулер мен толықтырулармен) [79];

3 «Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беретін ұйымдардың білім беру қызметіне қойылатын біліктілік талаптарын және оларға сәйкестігін растайтын құжаттардың тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 17 маусымдағы **№391 бұйрығы** [80].

4 «Білім беру ұйымдарында оқу-әдістемелік және ғылыми-әдістемелік жұмысты ұйымдастыру және жүзеге асыру ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2007 жылғы 29 қарашадағы **№583 бұйрығы** [81];

5 Актерлерді орындау тәртібі . «Әдістемелік (оқу-әдістемелік, ғылыми-әдістемелік) кеңес қызметінің үлгілік ережесін және оны сайлау тәртібін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2007 жылғы 21 желтоқсандағы **№644 қаулысымен** [70]. ;

6 Актерлерді орындау тәртібі. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2021 жылғы 19 шілдедегі **№352** «Білім туралы құжаттарды тану қағидаларын, сондай-ақ білім туралы құжаттары Қазақстан Республикасының

аумағында танылатын шетелдік жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының тізбесін бекіту туралы» [82];

7 Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы **№600 бұйрығы** [83];

8 «Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары іске асыратын білім беру бағдарламаларының тізілімін жүргізу қағидаларын, сондай-ақ білім беру бағдарламаларының тізіліміне енгізу және одан алып тастау негіздерін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2022 жылғы 12 қазандағы **№106 бұйрығы** [84];

9 «Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 30 қазандағы **№595 бұйрығы** [85];

10 «Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің білім беру бағдарламалары бойынша қашықтықтан оқытуды қамтамасыз ету бойынша білім беру ұйымдарына қойылатын талаптарды және қашықтықтан және онлайн оқыту нысанында білім беру процесін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 20 наурыздағы **№137 бұйрығы** [86];

11 «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы аккредиттеу жөніндегі органға қойылатын талаптарды және жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі

білім беру саласындағы, оның ішінде шетелдік аккредиттеу органдарын тану қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 1 қарашадағы №629 бұйрығы [87].

Бұл нормативтік құқықтық актілер білім беру қызметтерінің сапасын қамтамасыз ету үшін жағдай жасауға, оларды халықаралық стандарттарға сәйкес бағалауға және жетілдіруге бағытталған. Жоғары білімнің сапасын қамтамасыз ету кезінде уәкілетті орган мен қазақстандық университеттер Еуропалық жоғары білім кеңістігінде (ESG) жоғары білім сапасын қамтамасыз ету стандарттары мен нұсқауларын басшылыққа алады.

Еуропалық жоғары білім аймағындағы жоғары білім сапасын қамтамасыз ету стандарттары мен нұсқаулары (ESG) [78] Еуропалық жоғары білім кеңістігіндегі елдерде жоғары білім сапасын қолдауға бағытталған негіздік құжат болып табылады. ESG әртүрлі елдердегі білім беру жүйелерінің ашықтығы мен салыстырмалылығын қамтамасыз ететін ортақ принциптер мен тәжірибелерді орнатуға арналған.

Құжат үш негізгі бөлімнен тұрады: Сапаны қамтамасыз етудің ішкі жүйелері білім беру бағдарламаларын әзірлеуге, білім беру үдерістерін бағалауға, ресурстарды басқаруға және білім беру сапасын арттыруға студенттердің қатысуын қамтамасыз етуге қатысты жоғары оқу орындарының өздеріне қойылатын талаптар мен ұсыныстар болып табылады.

Сыртқы сапаны қамтамасыз ету жүйелері — аккредиттеу немесе сертификаттау органдарының университеттер мен білім беру бағдарламаларын тәуелсіз бағалау стандарттарын белгілеу.

Аккредиттеу органдарының сапасын қамтамасыз ету — білім беру ұйымдарын аккредиттеумен айналысатын агенттіктердің өз жұмысының стандарттары мен принциптерін қамтамасыз ету, олардың кәсібилігін, тәуелсіздігін және объективтілігін қамтамасыз ету.

ESGs қатаң талаптар қоймайды, бірақ мемлекеттер мен оқу орындарына оларды өздерінің ұлттық жүйелері мен ерекшеліктеріне бейімдеуге мүмкіндік беретін ұсыныстар ретінде әрекет етеді. Демократия, академиялық еркіндік және сапаны қамтамасыз ету процесіне барлық мүдделі тараптарды тарту қағидаларын біріктіруге басты назар аударылады.

Қазақстан үшін ESG іске асыру Болон процесіне интеграцияның маңызды кезеңі болды. Олар нормативтік-құқықтық базаны жетілдіруде, ішкі және сыртқы сапаны бақылау тетіктерін құруда, ұлттық университеттердің халықаралық аренадағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруда бағдар ретінде қызмет етеді. Қазақстандық жоғары оқу орындарындағы (ЖОО) сапаны бағалау жүйесі оқу үдерістерін бақылау мен қамтамасыз етудің кешенді тәсілін қамтамасыз ететін бірнеше негізгі компоненттерді қамтиды.

Сапаны бағалау жүйесінің негізгі элементтерін келесідей анықтауға болады: **Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 31 желтоқсандағы [77] Жарлығына сәйкес елімізде «нөлден» деп аталатын жаңа реттеу саясатын жүзеге асыру басталды.**

Осы саясат аясында «Білім берудің тәуекел дәрежесін бағалау өлшемшарттарын және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіндегі бақылау парақтарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ғылым және

жоғары білім министрінің 2022 жылғы 1 желтоқсандағы No 166 және Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2022 жылғы 2 желтоқсандағы No 116 бірлескен бұйрығы [88] шығарылды.

Осыдан кейін үш деңгейді қамтитын Білім беру сапасын бағалау жүйесінің **Ұлттық моделі** әзірленді:

білім беру қызметін жүзеге асыру үшін ең төменгі жағдайларды жасауды, мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттар мен үлгілік ережелерді сақтауды қамтитын сапаны қамтамасыз ету сапасын ескеретін **базалық деңгей**;

білім беру жүйесінің сапасын қамтамасыз етуге білім беру процесінің барлық қатысушыларының – оқытушылардың, студенттердің, ЖОО басшылары мен әкімшілігінің қатысуын болжайтын сыртқы сапаны қамтамасыз етуге бағытталған **интеграцияланған деңгей**;

және нормативтік-құқықтық базаны әзірлеу, аккредиттеу және білім беру үдерістерінің мониторингі арқылы

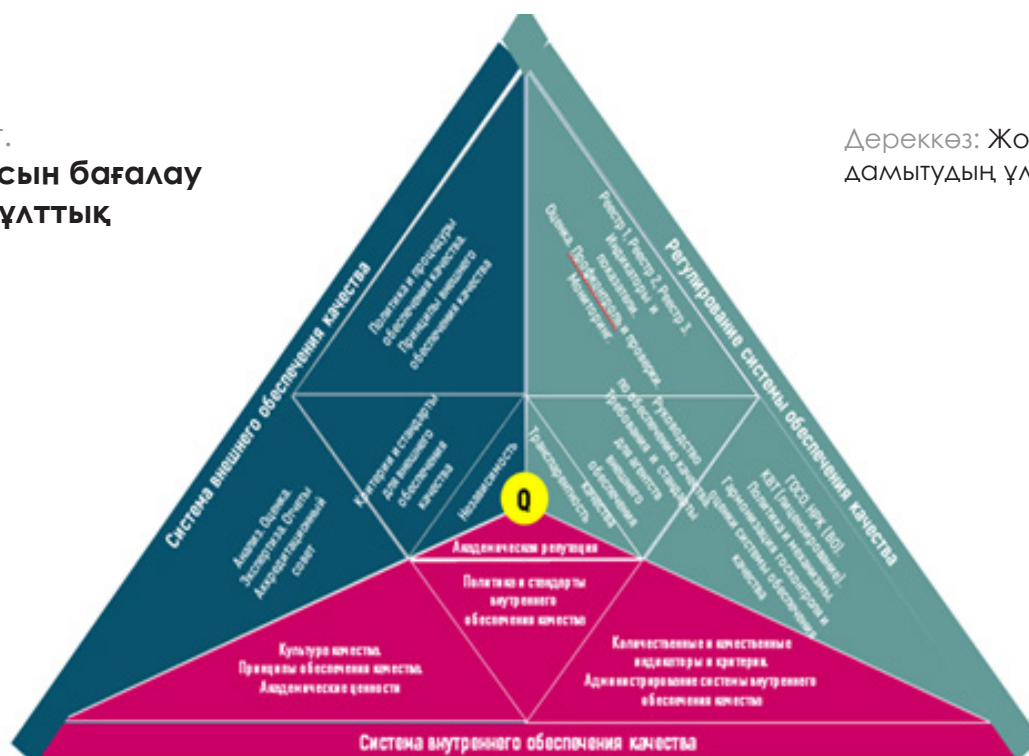
сапаны біріктіру және реттеуден тұратын **мемлекеттің жауапкершілігі**.

Жұмыс барысында **ауқымды талдау жұмыстары жүргізіліп, оның аясында 67 нормативтік құқықтық актіге талдау жасалды**. Оның ішінде 20 акт жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіне қатысты, 38 акт денсаулық сақтау саласына, 9 акт өрт және өнеркәсіптік қауіпсіздік мәселелерін реттейді, сонымен қатар 4 заң және 63 заңға тәуелді актілер [89] талдау нәтижесінде білім беру сапасын және ғылыми қызметтің тәуекелін болдырмау мақсатында белгіленген талаптардың 90,8%-ын сақтау туралы шешім қабылданды. Қалған 9,2% стандарттар олардың тиімділігін арттыру және заманауи талаптарға сай болу үшін қайта қаралады, толықтырылады немесе жойылады. Сондай-ақ сапаны басқарудың ашықтығы мен жүйеленуін қамтамасыз ететін Міндетті талаптар тізілімін әзірлеу қарастырылған [89].

Тәуекел критерийлері жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары (ЖБҰ) қызметінің

6.1.1-сурет.
Білім сапасын бағалау жүйесінің ұлттық моделі

Дереккөз: Жоғары білімді дамытудың ұлттық орталығы

сипаттамаларын, саланың даму ерекшеліктерін және білім беруді дамытуға әсер ететін сыртқы факторларды көрсететін сандық және сапалық көрсеткіштердің жиынтығын білдіреді.

Бұл көрсеткіштер қауіпті қалдықтарды тәуекел деңгейі бойынша жіктеуге және негізделген басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді. Сапаны бақылаудың ішкі саясатын қамтамасыз ету үшін келесі негізгі стандарттар қабылданады: сапаны қамтамасыз ету, бағдарламаны әзірлеу және бекіту, студентке бағдарланған оқыту, оқыту және бағалау, студенттерді қабылдау, үлгерім, кезеңдер мен сертификаттау, оқытушылар құрамы, ғылыми ресурстар мен студенттерді қолдау жүйелері, ақпаратты басқару, қоғамдық ақпарат, үздіксіз мониторинг және бағдарламаны кезеңді түзету, және сыртқы сапаны қамтамасыз ету.

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі (ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі) бекітілген бақылау парағына сәйкес ЖОО-лардағы білім сапасына мониторинг жүргізетін болады. Кәсіби бақылаудың бақылау парағында Мемлекеттік стандарт және үлгілік ережелер талаптары бар 24 тармақ, ал КВТ тексеру парағында 31 тармақ бар. Бұл бақылау білім беру ұйымдарының белгіленген стандарттар мен талаптарға сәйкестігін тексеруге, сондай-ақ білім беру үдерісіндегі ықтимал тәуекелдер мен кемшіліктерді анықтауға бағытталатын болады. Тексеру парағы білім беру қызметтерінің сапасының жоғары деңгейін және халықаралық және ұлттық стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз етуге көмектесетін негізгі критерийлерді қамтиды.

«Нөлден» жаңа реттеу саясаты ақпараттық жүйелерді пайдалануға негізделген тәуекелдерді басқарудың «икемді» жүйесін қарастырады.

«Барлық тәуекел дәрежесін бағалау критерийлері автоматтандырылады. Бұл үшін жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының (ЖЖОКБҰ) ақпараттық жүйелері, сондай-ақ «**Е-лицензиялау**», «**Е-өтініш**», білім беру бағдарламаларының тізілімдері, аккредитацияның 1, 2, 3 тізімдері, Ұлттық тестілеу орталығының, Ұлттық ғылыми-техникалық сараптама орталығының және басқа да мемлекеттік органдардың дерекқорлары «Smart Data Ukimet» ақпараттық-талдау жүйесімен біріктіріледі.

«Нөлден» жаңа реттеу саясаты шеңберінде 2023 жылы білім сапасын қамтамасыз етуге және оқу үдерістерінің тиімділігін арттыруға бағытталған семинарлар сериясы өткізілді. Семинарлар еліміздің жетекші оқу орындарында өтті:

Ұлытау қалаларының ЖОО үшін Астана IT университеті;

Алматы, Алматы және Жетісу облыстарының жоғары оқу орындары үшін Narхоз университеті;

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті Шымкент, Түркістан, Жамбыл, Қызылорда, Ақтөбе, Атырау, Батыс Қазақстан және Маңғыстау облыстарының жоғары оқу орындарына арналған.

Семинарларда Қазақстандағы білім сапасын арттыруға көмектесетін академиялық, кадрлық және бюджеттік саясат, университет ғылымы, цифрлық жұмыспен қамту және басқа да өзекті мәселелер қаралды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Аккредиттеу білім беру бағдарламаларының ұлттық және халықаралық стандарттарға сәйкестігін бағалау құралы қызметін атқара отырып, жоғары білім сапасын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Қазақстанда аккредиттеу процесі аккредиттеу органдары мен оқу орындарына қойылатын талаптарды анықтайтын нормативтік құқықтық актілермен реттеледі. Жүйе үш тізімге негізделген: мойындалған аккредиттеу органдары, аккредиттелген жоғары білім беру ұйымдары және аккредиттелген білім беру бағдарламалары.

Бұл тізімдер ашықтыққа, мамандарды дайындау сапасына деген сенімді арттыруға және қазақстандық университеттердің әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялануына ықпал етеді. IAAR және IQAA сияқты қазақстандық аккредиттеу агенттіктерінің EQAR және INQAAHE сияқты халықаралық желілерге белсенді қатысуы олардың жоғары стандарттарға адалдығын көрсетеді. ABET сияқты халықаралық аккредиттеу білім беру бағдарламаларының жаһандық талаптарға сай келетінін растайды, әлемдік еңбек нарығында түлектердің позициясын нығайтады.

Осылайша, Қазақстандағы аккредиттеу ұлттық білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін және ел экономикасының тұрақты дамуын қамтамасыз ететін сапа мәдениетін дамытуға, оқыту тәжірибесін жетілдіруге және әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуге ықпал етеді.

Y JOB

TO BE EASY ON PEOPLE
is to take these great people
and to push them and
them even better.

**SOME PEOPLE
DREAM OF SUCCESS**

while other wake up and work hard at it.

Mark Zuckerberg

7 тарау.

**Университеттің үшінші
МИССИЯСЫ**

7.1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы және комплаенс қызметі

Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың сақталуын қамтамасыз етуде университеттердегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы сақтау қызметтері басты рөл атқарады. Бұл қызметтер **«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы»** Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес құрылған және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске бағытталған ішкі саясатты іске асыруға бағытталған [90].

Қазақстандағы жоғары оқу орындарындағы комплаенс қызметтері елдегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске бағытталған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия мен заңнаманы іске асыру шеңберінде құрылды.

2022 жылы ЖОО-да сәйкестік департаменттері құрыла бастады, олар атқарушы органдардан тәуелсіз жұмыс істеуі және директорлар кеңесіне немесе бақылау кеңестеріне есеп беруі керек екендігі белгіленген. Олар сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті белсенді түрде дамытып, қызметкерлер мен студенттерге сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама мен этикалық нормаларды сақтау бойынша тренингтер өткізеді. Осылайша, **адал және ашық білім беру ортасын құруға бағытталған сыбайлас жемқорлыққа қарсы кең стратегияның бөлігі ретінде Қазақстанның жоғары оқу орындарында компаенс-қызмет құрылды.**

ЖОО-лардағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы сақтау қызметінің **негізгі мақсаты** – ұйым мен оның қызметкерлерінің Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы заңнамасын сақтауын қамтамасыз ету. Сондай-ақ олар сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шаралардың орындалуын бақылайды және университет қызметіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтайды.

Университеттердегі сәйкестік қызметтері келесі міндеттерге жауап береді:

1 Заңнаманың сақталуы: Компаенс қызметтері университеттердің өздері де, олардың қызметкерлерінің де сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы сақтауын қамтамасыз етеді.

2 Мониторинг және бақылау: Олар сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралардың орындалуын бақылайды, мүдделер қақтығысын анықтайды және шешеді.

3 Сұрауларды өңдеу: сәйкестік қызметтері ақпараттың қауіпсіздігі мен құпиялылығын қамтамасыз ететін студенттерден, оқытушылардан

және қызметкерлерден сұрауларды қабылдайды. Өтініштерді анонимді түрде жасауға болады..

4 Оқыту және ақпарат: Бұл қызметтер сонымен қатар қызметкерлер мен студенттерді академиялық адалдық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат қағидаттары бойынша оқытуды қамтамасыз етеді.

5 Мемлекеттік органдармен өзара іс-қимыл: сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар анықталған жағдайда компаенс қызметтері уәкілетті мемлекеттік органдарды хабардар етуге міндетті.

Университеттер сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша кешенді шараларды жүзеге асыруда және ішкі құжаттар – **Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттар ISO 37001 халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандартының қағидаттары** ескерілген.

Халықаралық стандарт ұйымға сыбайлас жемқорлықтың барлық түрлерінен өзін қорғауға мүмкіндік беретін парақорлыққа қарсы басқару жүйелерінің жиынтығы. Стандарт талаптарды белгілейді және ұйым ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүйені құру, енгізу, қолдау және жетілдіру бойынша ұсыныстарды қамтиды [91].

(Абай атындағы ҚазҰПУ, Т. Жүргенов атындағы ҚазҰМУ, С. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ, АТУ, Д. Серікбаев атындағы ШҚТУ, Торайғыров университеті, Қ. Жұбанов атындағы АРУ, Қ. Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ, ҚазҰИУ) енгізілген. Стандартты енгізген ұйым «Жақсы компания» мәртебесін алады. Бүгінде 30-дан астам жоғары оқу орны осы стандартты енгізу бойынша дайындық жұмыстарын жүргізуде.

Сондай-ақ «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында ашықтық пен жариялылықты қамтамасыз етудің сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарты» бекітілді (Білім және ғылым министрлігінің 2020 жылғы 4 мамырдағы № 174 бұйрығы) [92].

Бұл стандарт ЖОО-лардың гранттарды бөлу, жұмысқа қабылдау, қаржы ресурстары мен жатақханалардағы орындарды бөлу және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қызметінде ашықтықты ұйымдастыруды көздейді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агентігі кейбір жоғары оқу орындарымен бірлесіп студенттерге, мемлекеттік қызметшілерге және квазимемлекеттік сектор қызметкерлеріне сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандартты оқыту бағдарламаларын дайындауда.

Қазіргі уақытта 5 жоғары оқу орнында 21 адам оқуын аяқтады (М. Әуезов атындағы ЮКУ, Ш. Уәлиханов атындағы КУ, ЭТУ, Қонаев университеті, Нархоз). **«41 болашақ комплаенс-офицер оқуын жалғастыруда.** Сонымен қатар ЖОО-да Этика және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің алдын алу жөніндегі уәкілдер институты және комплаенс қызметі құрылды.

Университеттерде 105 комплаенс қызметі жұмыс істейді, оның 13-інде бос жұмыс орындары бар, ал 15 университетте бұл лауазым проректорлар, заңгерлер және кадр қызметтері арасында біріктірілген.

Торайғыров университетінің комплаенс қызметі өткен жылы «Алтын сапа – 2023» Ұлттық байқауына қатысып, «Жылдың үздік жобасы» аталымында бірінші орынды жеңіп алғанын атап өткім келеді. Жалпы, «мүлдем тезбеушілікті» қалыптастыру мақсатында

оқытушылар мен қызметкерлерге арналған Корпоративтік мәдениет кодексі күнделікті тәжірибеге енгізілген. Университеттер сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне жыл сайын ішкі талдау жүргізеді. Ақпараттық жүйелер енгізілді, білім беру процесінің ашықтығын қамтамасыз етеді. Студенттердің барлық жұмыстары (дипломдар, курстық жұмыстар, диссертациялар) антиплагиат бағдарламасында автоматты тексеру жүйесінен өтеді. Білім алушылармен ақпараттық-түсіндіру кездесулері тұрақты түрде өткізіліп тұрады.

Академиялық адалдық принциптерін тиімді жүзеге асыру мақсатында Академиялық адалдық лигасына 18 университет қосылды. Ұйым халықаралық академиялық адалдық орталығының толыққанды мүшесі болды [93].

Университеттерде тұрақты негізде «ADAL BILIM» жобалық кеңсесі құрылып, «Саналы» сыбайлас жемқорлыққа қарсы студенттік клубтар жұмыс істейді. ұрпақ) және «Таза сессия», «Сенім жәшіктері» сияқты жобалар жүзеге асырылуда. 2023 жылдан бастап білім беру бағдарламаларының мазмұнына адалдық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет тақырыптары оқытудың үш деңгейінде енгізілді:

1 қоғамда және болашақ кәсіби қызметте сыбайлас жемқорлыққа жол бермеу мақсатында, сондай-ақ студенттерді сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиелеу және құқықтық тәрбиелеу мақсатында 103 жоғары оқу орындары әзірлеген 3889 білім беру бағдарламасы бойынша бакалавриат деңгейінде;

2 магистратурада 36 жоғары кәсіптік оқу орнының 98 магистратура бағдарламасы келесі пәндерді қамтиды:

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат және сәйкестік), «Іскерлік этика және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл), «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама», «Сыбайлас жемқорлық қылмыстарына қарсы күрестің өзекті мәселелері мен әдістері», «Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін ішкі талдау және олардың профилактикасы және оларды басқаруда құқықтық дағдыларды дамыту және т.б сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласында сыбайлас жемқорлық-қауіпті қатынастардың құқықтық табиғатын дұрыс бағалай білу және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін барынша азайту бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияларды, тәсілдер мен тәжірибелерді әзірлеу;

37-ші жоғары кәсіби білім беру мекемесінің докторлық бағдарламасында «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес», «Сыбайлас жемқорлық және этика мәселелері», «Тұтастық және этика мәселелері», «Ұлттық тұлғаны қорғау жүйесі», «Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету Қазақстанның қауіпсіздігі».

«Осылайша, 103 ЖЖОКБҰ 3 889 бакалавриат білім беру бағдарламасына білім алушылардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет саласындағы құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған пәндер мен тақырыптар енгізілді. **Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет саласындағы пәндердің мақсаты** студенттерде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы білім жүйесін дамыту және осының негізінде осы құбылысқа қатысты азаматтық ұстанымды қалыптастыру болып табылады.

Бұл пәндер келесі оқыту нәтижелерін дамытуға бағытталған:

- жеке адамды, қоғамды және мемлекетті сақтау, дамыту және

тиімді қызмет ету мақсатында әлеуметтік жүйелердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету әдістерін қолдану;

- құқықтық және этикалық нормалардың негізгі білімдерін меңгеру және оларды кәсіби қызметте қолдану;
- сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар мен қылмыстар жасауды болдырмайтын құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің жеткілікті деңгейі болуы, кәсіби міндеттері мен мінез-құлық мәдениеті қағидаттарын және қарым-қатынастың этикалық стандарттарын орындау;
- қоғамға жат құбылыс ретінде сыбайлас жемқорлықпен күресу бойынша құқықтық мәдениетті, білім жүйесін және азаматтық ұстанымын меңгеру.

Мысалы, Рудный университеті барлық бакалавриат бағдарламаларында (19 бағдарлама) **сыбайлас жемқорлыққа қарсы**

мәдениеттің негізгі ұғымдарын, адалдық қағидаттарын, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті дамыту тетіктерін зерделеуге бағытталған жалпы білім беру қызметінің цикліне «Адалдық» пәнін қамтиды

VKU им. С. Аманжолова барлық бакалавриат бағдарламаларында (71 бағдарлама) **білім беру қызметінің цикліне «Кәсіби қызметтің құқықтық**

негіздері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет» пәнін қамтиды, оның мақсаты болашақ мамандардың құқықтық мәдениеті мен саналы тұтастығын қалыптастыру болып табылады. Курс сыбайлас жемқорлыққа

қарсы іс-қимыл бойынша білім мен болашақ кәсіби қызметінде осы құбылысқа қатысты азаматтық ұстанымды қалыптастыру дағдыларын қалыптастыруға, студенттерді қоғамдық процестерді құқықтық реттеудің негізгі жолдарымен, мемлекеттік басқарудағы және құқық тәртібін қамтамасыз етудегі құқықтың рөлімен таныстыруға бағытталған.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ бакалавриат бағдарламаларында (139 бағдарлама) жалпы білім беретін пәндер цикліне сәйкес «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің құқықтық

негіздері» пәнін енгізді. Оның мақсаты – сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама нормаларын білетін және оларды қолдану тәжірибесінде қолдана алатын, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарын дұрыс сараптай алатын, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруға қабілетті жоғары білікті мамандарды қалыптастыру.

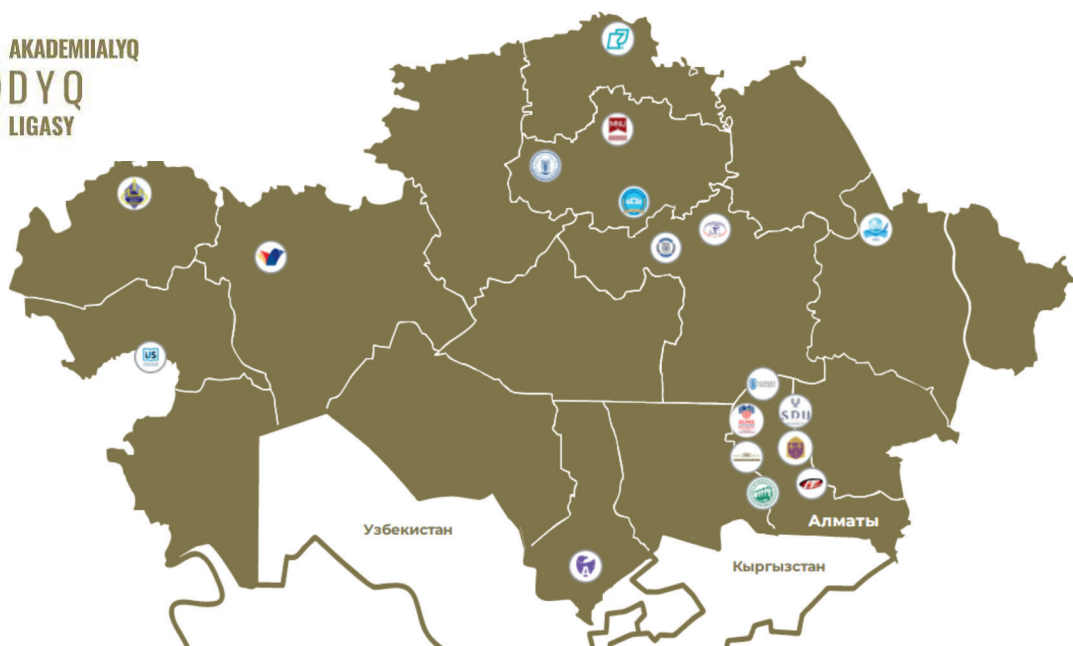

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ барлық бакалавриат бағдарламаларында (103 бағдарлама) білім беру қызметінің цикліне

сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша білім жүйесін қалыптастыруға, осы құбылысқа қатысты азаматтық ұстанымды қалыптастыруға бағытталған «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет» пәнін, сондай-ақ басқа да жоғары кәсіптік оқу орындарында осыған ұқсас түрде қамтиды.

Сонымен қатар білім беру саласында сыбайлас жемқорлықпен тиімді күресу үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы білімді дамыту, азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыру және қоғамды осы құбылысқа қарсы тұруға тарту да қажет. Тек кешенді тәсіл ғана бұл бағытта айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Осылайша, қазақстандық жоғары оқу орындарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы талаптар-ды сақтау қызметтері сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің маңызды құралы болып табылады және адал және ашық білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

АКАДЕМИАЛЫҚ
ADAL DYQ
LIGASY

7.2. Жоғары білім берудегі қолжетімділік: инклюзия және негізгі аспектілер

Білім беруге инклюзивті оқыту жүйесін енгізу тәртібі қоғамның ішкі қажеттіліктерін қанағаттандырады және халықаралық стандарттар мен міндеттемелерге сәйкес келеді. Қазақстан халықаралық қауымдастықтың мүшесі ретінде инклюзивті білім беру идеясын қолдайтын бірқатар маңызды құжаттарды ратификациялады. Баланың, мүгедектердің құқықтары туралы және білім берудегі кемсітушілікке қарсы күрес туралы халықаралық шарттар мен келісімдер барлығына бірдей білім алуға қол жеткізудің маңыздылығын атап көрсететін негізгі құралдар болып табылады. Бұл құжаттар жаһандық мойындауды қамтамасыз етіп, денсаулығына ерекше мұқтаж адамдардың құқықтарын бекітіп қана қоймайды, сонымен қатар мемлекеттерді олардың білім алуына қажетті жағдайларды әзірлеуге міндеттейді.

Осы міндеттемелерді қабылдай отырып, Қазақстан теңдік пен инклюзия қағидаттарына адалдығын көрсетеді. 2025 жылға дейінгі **Ұлт жоспары** [94] және 2024–2026 жылдарға арналған мүмкіндігі шектеулі балаларға көшенді көмек көрсетуді жақсартудың жол картасы [95] білім берудің қолжетімділігін арттыруға бағытталған негізгі құжаттар болып табылады. Бұл бағдарламаларда орындалу барысын жүйелі бақылауға және мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруға қажетті түзетулер енгізуге мүмкіндік беретін нақты көрсеткіштер мен көрсеткіштер бар.

Сонымен қатар, нормативтік құқықтық актілер ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту үшін арнайы жағдайларды әзірлеуді реттейді. Мемлекет «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген білім берудің барлық деңгейінде даму және әлеуметтік бейімделу үшін жағдайларды қамтамасыз етуге міндеттенеді. Қолжетімді білім беруді дамытудағы тағы бір маңызды қадам 2021 жылғы маусымда қабылданған инклюзивті білім беру туралы заң болды [96].

Ол ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды барлық деңгейде – мектепке дейінгі білім беруден бастап жоғары оқу орындарына дейін оқытудың ерекше жағдайларын дамытудың нақты кепілдіктерін белгілейді. Ол білім беру қажеттіліктерін бағалауды жүргізу стандарттарын енгізеді, бұл бізге әр балаға қандай орта қажет екенін дәлірек анықтауға мүмкіндік береді. Заң психологиялық-педагогикалық қолдауды қарастырады, оған мамандар – психологтар мен логопедтер тарапынан қолдау көрсетіледі. Бұл қолдау оқу процесіне бейімделуге және оқумен байланысты қиындықтарды жеңуге көмектеседі.

Жоғары оқу орындарына қосу қосу барлық студенттерге, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге (БМБ) тең мүмкіндіктер жасауға бағытталған заманауи білім беру жүйесінің негізгі элементі болып табылады. Соңғы жылдары Қазақстанда жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында инклюзивті ортаны қамтамасыз етуде айтарлықтай ілгерілеушілік байқалады.

2023 жылдың бірінші жартыжылдығындағы деректер бойынша инклюзивті білім беруге жағдай жасаған жоғары оқу орындарының саны 66-ға жетті (2022 жылдың осы кезеңінде – 56). Мұндай ұйымдардың үлесі 64,7%-ға дейін өсті (2022 ж. – 53,8%), жасалған жағдай деңгейі 55%-ды құрады [97].

Инклюзивті ортаны құру әрекеттер мен ресурстардың кең ауқымын қамтиды:

1 Мамандандырылған оқулықтар 52 жоғары оқу орнында (51%) бар.

2 84 жоғары оқу орнында (82,3%) **психологиялық-педагогикалық қолдау** (инклюзиондық кабинеттер, оқу-әдістемелік кабинеттер) ұйымдастырылған.

3 42 ОБПО-да (41,2%) **штаттық арнайы педагогтар** жұмыс істейді, олардың жалпы саны 491 адамды құрайды.

4 57 жоғары оқу орнында 1501 оқытушы (55,9%) **ерекше білім беру** қажеттілігі бар студенттермен жұмыс жасау бойынша біліктілігін арттырудан өтті.

5 9 жоғары оқу орнында (8,8%) **жеке білім беру бағдарламалары әзірленді**.

Физикалық қолжетімділік келесі шаралармен қамтамасыз етіледі:

- Тактильді жолақтар - 47 ЖЖОКБҰ-да (46,1%);
- Сөйлеу информаторлары мен маяктар – 28 ЖЖОКБҰ-да (27,5%);
- Дыбысты күшейту аппаратурасы – 28 ЖЖОКБҰ-да (27,5%);
- Пандустар - 93 ЖЖОКБҰ-да (91,2%);
- Сырғымайтын жабын - 78 ЖЖОКБҰ (76,5%);
- Лифттер мен элеваторлар – 76 ЖЖОКБҰ-да (74,5%);

- Кеңейтілген есік ойықтары және жабдықталған санитарлық тораптар – 83 ОБПО-да (81,4%);
- Тірек-қимыл аппараты (мүгедектік арба, жаяу жүргінші) мүгедек студенттерге 49 ОБПО (48%) қолдау көрсетіледі.

Оқу корпустары мен жатақханаларды қажетті инфрақұрылыммен: пандустармен, лифтілермен және арнайы жабдықталған санитарлық тораптармен жабдықтау маңызды қадам болды. Бұл мобильділігі шектеулі студенттерге білім алуға және басқалармен тең дәрежеде университет өміріне қатысуға мүмкіндік береді.

7.2.1-кесте.

Қазақстанның жоғары оқу орындарында ерекше білім беру қажеттілігі бар студенттер санаттары, адамдары бойынша.

* Жалпы сандар әртүрлі, себебі бір студент екі мүгедектік санатына да түсуі мүмкін. 19 адам. – бұл екі санатқа жататын студенттердің саны.

Санат	Ұлттық.	Мемл.	АҚ	Жеке	Халықар.	Жалпы саны
Тірек-қимыл аппарат. бұзылуы	80	221	53	76	7	437
Соқыр	15	13	32	0	0	60
Көру қабілеті нашар	72	135	35	48	15	305
Саңыраулар	6	4	19	1	0	30
Есту қабілеті бұзылған	8	33	9	4	2	56
Аутизммен	0	0	0	0	0	0
Ақыл-ой кемістігімен	0	0	0	0	2	2
Жеңілден орташаға дейін ақыл-ойдың артта қалуы	0	1	0	0	0	1
Ауыр және терең психикалық артта қалу	0	6	0	0	0	6
Сөйлеу қабілеті бұзылған	2	9	3	2	0	16
Басқа санат	270	420	198	177	13	1078
Барлығы	453-3= 450	842-15= 827	349-1= 348	308	39	1991-19*= 1972

Дегенмен ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің үлесі өте төмен болып қалып отыр және студенттердің жалпы санының 0,33%-ын ғана құрайды. Оның ішінде тірек-қозғалыс аппараты бұзылғандар – 22,2%, көру қабілеті нашар адамдар – 15,5%, соқырлар – 3%. (7.2.1-кесте)

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің арасындағы әйелдердің үлесі ерлердің үлесінен (54,3% - 45,7%) асып түсетіні назар аударарлық, бұл әйелдердің білім беру ортасына жақсы бейімделуін көрсетуі мүмкін. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге арналған жеке білім беру бағдарламаларының жеткіліксіз әзірленуі маңызды мәселе болып қала береді: ЖОО-ның тек 35,3%-ы ғана арнайы білім беру курстарын әзірледі, ал 8,8%-ы ғана жеке даму бағдарламаларын ұсынады.

Мүгедектігі бар студенттердің саны алдыңғы жылмен салыстырғанда 2023 жылы 6%-ға артып, оң динамика көрсетіп отыр. (7.2.2-кесте) Дегенмен, бұл топтың басым бөлігі ірі ұлттық және мемлекеттік университеттерде шоғырланған, ал жекеменшік университеттер студенттердің СТО-ға қатысуының төмен деңгейін көрсетеді.

Жоғары оқу орындарындағы студенттер құрылымында халықтың әлеуметтік осал санаттары да маңызды рөл атқарады. Мәліметтерге сәйкес, 2021-2022 жылдар аралығында аз қамтылған (аз қамтылған) отбасылардан, көп балалы

7.2.2-кесте.

2021-2023 оқу жылында мүмкіндігі шектеулі білім алушылар саны, адам

	2021	2022	2023
I топтағы мүгед.	178	220	145
II топтағы мүгед.	507	392	443
III топтағы мүгед.	1 487	1519	1684
Барлығы:	2 172	2131	2272

отбасылардан және ауылдық квота бойынша оқитындар санының аздап төмендеуі байқалды. 2021 жылы олардың саны 83 671 немесе жалпы студенттер санының 13%-ын құраса, 2022 жылы бұл сан 73 733-ке дейін төмендеді, бұл жалпы студенттер санының 12,7%-ын құрайды.

Сонымен бірге, 2023 жылы халықтың әлеуметтік осал санатындағы студенттердің саны 75271 адамға жеткенін атап өткен жөн, бұл студенттердің жалпы санының 12,6%-ын құрайды. (7.2.3-кесте) Бұл топтың ішінде көп балалы отбасынан шыққан студенттер басым (57%), одан кейін ауылдық квота бойынша оқитындар (24%) және аз қамтылған отбасынан шыққандар (19%).

Бір қызығы, аз қамтылған отбасынан шыққандар саны азайғанымен, көп балалы отбасынан шыққандар айтарлықтай өскен. Бұл деректер студенттердің әлеуметтік құрамының өзгеруін көрсетеді және Қазақстанның әртүрлі әлеуметтік топтары үшін білім алудың қолжетімділігінің динамикасын көрсетуі мүмкін.

Жатақханада тұру әлеуметтік қолдаудың маңызды факторына айналууда. Жатақханада тұратын студенттердің

7.2.3-кесте.

2021-2023 жж. халықтың әлеуметтік осал санатындағы студенттердің саны, адам

	2021	2022	2023
аз қамтылған отбас. шыққан студенттер	21 097	19407	14226
ауылдық квота бойынша студент.	26 941	17796	18250
көп балалы отбас. шыққан студенттер	35 633	36530	42795
Барлығы:	83 671	73733	75271

жалпы санынан 30,21% (21 684 адам) әлеуметтік осал санаттағы және әртүрлі мүгедектік топтарындағы адамдар. Алайда, тек 0,03% ғана I топтағы мүгедек студенттер, бұл осы топ үшін жағдайды жақсарту қажеттілігін көрсетеді. (7.2.4-кесте)

Қол жеткен жетістіктерге қарамастан, инклюзивті білім беру ортасын белсенді дамыту қажет. Бұл физикалық қолжетімділікті құруды ғана емес, сонымен қатар қызметкерлерді оқытуға қомақты инвестицияларды, ерекше білім беру қажеттіліктері бар және әлеуметтік осал санаттағы студенттерді тартуға бағытталған білім беру бағдарламалары мен ақпараттық науқандарды әзірлеуді талап етеді. Инклюзивті білім беру Қазақстан үшін маңызды сала болып қала береді, өйткені ол әлеуметтік әділеттілік пен тұрақты дамуға ықпал етеді.

7.2.4-кесте.

Студенттік жатақханада тұратын студенттер

	адам саны	%
I топтағы мүгедек студенттер	23	0,03%
II топтағы мүгедек студенттер	67	0,09%
III топтағы мүгедек студенттер	242	0,34%
Аз қамтылған отбас. шыққан студенттер	6272	8,74%
Ауылдық квота бойынша студенттер	4016	5,59%
Көп балалы отбас. шыққан студенттер	11064	15,41%
Басқа студенттер	50100	69,79%
Барлығы	71 784	

7.3. Студенттік спортты дамыту

Қазақстан Республикасының стратегиялық құжаттарын іске асыру үшін (Мемлекет басшысының Қазақстан халқына Жолдауы) [98], бұқаралық спортты дамыту тұрғысында бұқаралық спортты дамыту, салауатты, мәдени өмір салты, жеңіске деген құштарлық, жоғары нәтижелерге қол жеткізу, дене, шығармашылық, моральдық-психологиялық қасиеттерді жұмылдыру, спорттық резерв дайындау қағидаттарын қалыптастыру бойынша мақсатты жұмыстар жүргізілуде.

Қоғамның дамуы көбінесе оның халқының денсаулығының деңгейімен анықталады. Үйлесімді дамыған, белсенді тұлға ғана әлеуметтік, экономикалық, мәдени, ғылыми, білім беру және басқа да мәселелерді шешуге қабілетті. **Салауатты өмір салты** – бұл дүниетаным, ол тек ауруларға ғана емес, сонымен бірге заңсыз мінез-құлық пен жаман әдеттерге тәуелділікке қарсы иммунитет. Сондықтан бұл бағдарламаның тәрбие жұмысының негізгі міндеттерінің бірі салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыру болып табылады.

Осыған орай, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі: Дүниежүзілік қысқы Универсиада, Дүниежүзілік жазғы Универсиада, Қазақстан Республикасының Универсиадасы, Студенттік спорт лигасы және т.б. сияқты кешенді шараларды өткізуде.

Министрлік студенттерді халықаралық және республикалық деңгейдегі спорттық іс-шараларға тарту бойынша шаралар қабылдауда.

Студенттік спортты дамыту мақсатында 2023 жылдың сәуір-маусым айлары аралығында Ақтау қаласында XII жазғы Универсиада өтті.

Жарыс спорттың 17 түрінен (бадминтон, баскетбол, еркін күрес, әйелдер күресі, грек-рим күресі, қазақ күресі, бокс, волейбол, дзюдо, каратэ-до, жеңіл атлетика, жүзу, таэквондо, тоғызқұмалақ, үстел теннисі, футзал, шахмат).

2 мыңнан астам студентті қамтыған байқауға 62 жоғары оқу орны қатысты.

2023 жылы қазақстандық студенттер құрамасы АҚШ-тың Лейк-Плэсид қаласында өткен XXXI Дүниежүзілік қысқы Универсиадаға қатысты.

Делегация құрамында 107 адам, оның ішінде 79 спортшы 10 спорт түрінен (биатлон, шайбалы хоккей (ерлер), шорт-трек, мәнерлеп сырғанау, шаңғы жарысы, скандинавиялық комбинация, шаңғымен секіру, конькимен жүгіру, сноуборд, тау шаңғысы).

Жалпы медальдық есепте Қазақстан студенттер құрамасы **43 елдің ішінде 11-ші орында** (11 медаль: 3 алтын, 4 күміс, 4 қола).

CHENGDU 2021
WORLD UNIVERSITY GAMES
FISU

Қазақстан студенттік құрамасы 2023 жылдың 28 шілдесі мен 8 тамызы аралығында Чэнду қаласында (Қытай) өткен XXXI Дүниежүзілік жазғы Универсиадаға қатысты.

Студенттердің Қазақстан құрамасы 11 спорт түрінен (садақ ату, көркем гимнастика, көркем өнер) 116 адаммен (90 спортшы, 20 жаттықтырушы, 3 жалпы құрамның өкілі (1 делегация басшысы, 1 аккредитатор, 1 аудармашы), 2 медицина қызметкері, 1 БАҚ өкілі) қатысты. гимнастика, жеңіл атлетика, семсерлесу, дзюдо, жүзу, үстел теннисі, таэквондо, ату, ушу).

Қазақстан құрамасы жалпы медальдар есебінде 119 елдің ішінде 20-орынға тұрақтады (20 медаль – 2 алтын, 7 күміс және 11 қола).

Жалпы, Қазақстан құрамасы Дүниежүзілік жазғы және қысқы Универсиадаларға 1993 жылдан бері қатысып, 231 медаль жеңіп алды, оның ішінде: алтын – 56, күміс – 79 және қола – 96.

Анықтама: 1959 жылдан бастап Халықаралық университеттік спорт федерациясы (FISU) екі жыл сайын Дүниежүзілік студенттік ойындарды – Универсиаданы өткізеді, оған 17 мен 25 жас аралығындағы университет студенттері қатыса алады.

Универсиадаға Түркі мемлекеттері ұйымына мүше 6 елден 445 делегат (спортшылар – 289, жаттықтырушылар – 50, өкілдер – 28, төрешілер – 59, БАҚ өкілдері – 8, дәрігерлер – 11) қатысты (Қазақстан Республикасы – 138 адам, Әзірбайжан Республикасы – 64 адам, Қырғыз Республикасы – 103 адам, Түркия Республикасы – 45 адам, Өзбекстан Республикасы – 65 адам). 81 адам) және Венгрия – 14 адам. (бақылаушы). 2023 жылдың 5-10 қарашасы аралығында

Түркістан қаласында спорттың 7 түрінен (волейбол, фutsal, үстел теннисі, шахмат, дзюдо, еркін күрес, грек-рим күресі) II Түркі Универсиадасы өтті.

Студенттердің спортпен айналысуына барынша қолайлы жағдай жасау мақсатында 104 азаматтық жоғары оқу орындарында 177 263-тен астам адамды қамтитын 101 спорт клубы және 721 спорт секциялары (бокс, күрес, волейбол, баскетбол, футбол және т.б.) жұмыс істейді. Барлық азаматтық университеттерде спорт залдары бар (КВТ бойынша). Жалпы, студенттердің спортқа қатысу көрсеткіші 50 пайыздан астам.

Сонымен қатар, министрлік жанынан құрылған студенттік спортты дамыту жөніндегі жұмыс тобының ұсыныстарына сәйкес Қазақстан Республикасында студенттік спортты дамытудың 2024-2028 жылдарға арналған кешенді жоспарының жобасы әзірленді.

Бұл кешенді жоспарда спорттың танымалдылығы мен спорттық инфрақұрылымның болуын ескере отырып, спорт түрлері бойынша студенттер лигасының жарыстарын өткізу қарастырылған.

ЖОО-да спортты кеңінен насихаттау мақсатында студенттер мен оқытушылар арасында тұрақты негізде келесі іс-шаралар өткізіледі: Денсаулық күндері, «Бірінші курс студенттері» спартакиадасы, оқытушылар арасындағы спартакиада, шағын футболдан, баскетболдан, волейболдан, футболдан, экокросстардан чемпионаттар, спорт фестивальдері, Жеңіс күніне арналған жеңіл атлетика жарыстары, «Жеңіс күні» жарысы, «Шаңғы жарысы», ескі күз», «Көктемгі крест», «Президенттік милядағы» жарыстар және әртүрлі спорт түрлерінен басқа да турнирлер мен жарыстар.

ҚОРЫТЫНДЫ

Бұл тарауда қазақстандық университеттердің білім беру және әлеуметтік миссиясы шеңберіндегі қызметінің негізгі бағыттары көрсетілген. Біріншіден, университеттердің қоғаммен белсенді әрекеттесуін көздейтін үшінші миссиясы Қазақстанның білім беру стратегиясының маңызды элементіне айналуға. Университеттер әлеуметтік, мәдени және экономикалық ынтымақтастықты дамыта отырып, қоғам мен аймақтардың қажеттіліктеріне көбірек көңіл бөлуде. Соның нәтижесінде олар тек кадрларды дайындауға ғана емес, әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты нығайту үшін білім мен технология трансфертіне де үлес қосуда. Бұл процесс білім экономикасының өсуі мен жаһандану жағдайында әсіресе өзекті болып табылады, бұл университеттердің үшінші миссиясын тұрақты дамуға маңызды үлес қосады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сәйкестік қызметтерін құру Қазақстан университеттеріндегі ашықтықты қамтамасыз етудегі маңызды қадам болды. Бұл қызметтер дербес жұмыс істейді және қызметкерлер мен студенттерді оқытуды қоса алғанда, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды жүзеге асырады. Олардың көмегімен университеттер сыбайлас жемқорлықтың алдын алады, қауіпсіз білім беру ортасын қалыптастырады және академиялық адалдық мәдениетін нығайтады.

Инклюзивтілік және жоғары білімнің қолжетімділігінің негізгі аспектілері. Соңғы жылдары инфрақұрылымдық және білім беру бағдарламаларын бейімдейтін университеттер санының артуы, сондай-ақ оқытушылардың біліктілігін арттыру бойынша жұмыстар жүргізілуде. Дегенмен, СТО бар студенттердің үлесі өте төмен болып қалып отыр – студенттердің жалпы санының 0,33%-ы ғана, бұл инфрақұрылымның жеткіліксіз қолжетімділігі, мамандандырылған

бағдарламалардың жоқтығы және мүмкіндіктер туралы шектеулі хабардар болуы сияқты бар кедергілерді көрсетеді. Инклюзияның дамуы студенттердің әлеуметтік осал санаттарына да әсер етеді, олардың университеттердегі саны 2023 жылы 12,6%-ды құрады. Бұл ретте көп балалы отбасылардан шыққан білім алушыларды қолдауда айтарлықтай ілгерілеушілік байқалды, бірақ аз қамтылған және мүмкіндігі шектеулі отбасылардан шыққан студенттерге қосымша шаралар әлі де қажет. Оң динамикаға қарамастан, толық қамтуға қол жеткізу білім беру стандарттарын, жеке қолдау бағдарламалары мен инфрақұрылымды одан әрі жетілдіруді, сондай-ақ студенттерді әлеуметтік қолдауды күшейтуді талап етеді.

Қазақстандық жоғары оқу орындарының білім беру қызметінде студенттік спорттың да алатын орны зор. Бұқаралық спортты қолдау, республикалық және халықаралық жарыстарға қатысу білім алушылардың денсаулығын нығайтуға, олардың тәртібі мен жетістікке деген құштарлығын дамытуға көмектеседі. Университеттер студент жастардың 50%-дан астамын қамтитын спорт клубтары мен секцияларын қоса алғанда, спортпен шұғылдану үшін инфрақұрылымды қамтамасыз етеді.

Осылайша, қазақстандық жоғары оқу орындары студенттердің бойында отансүйгіштік, әлеуметтік жауапкершілік және салауатты өмір салты сияқты қасиеттерді дамытуға бағытталған білім мен тәрбие берудің кешенді тәсілін белсенді түрде дамытуда. Абай ілімі «Толық» «Адам» тәрбие жұмысының маңызды бөлігіне айналады, қоғамға өз үлесін қосуға дайын, үйлесімді дамыған жеке тұлғаның дамуына ықпал етеді. Бұл шаралар Қазақстандағы көпұлттылық пен әлеуметтік әртүрлілік жағдайында ерекше маңызды болып табылатын ұлттық бірегейлік пен қоғамдық келісімді нығайтуға ықпал етеді.

1. Қазақстан Республикасының халқы. 1 томда / Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі, Ұлттық статистика бюросы. – Қазақ және орыс тілдерінде. – 217 с.
2. Адам капиталының индексі (HCI), Жоғарғы Байланысты (0-1 шкала) / Дүниежүзілік банк қызметкерлері есептеулер негізделген қосулы the әдістемесі сипатталған жылы Край. – 2018. – Дүниежүзілік банк. – URL: <https://data.worldbank.org/indicator/HD.HCI.OVRL.UB>
3. Адами капитал жобасы – 2020 жылдың қазаны. Қазақстан. Адам капиталының индексі 2020: Бұл қысқаша қамтамасыз етеді а жаңарту дейін Адам капиталының индексі (HCI). – URL: https://databankfiles.worldbank.org/public/ҚДБехт_download/hci/HCI_2pager_KAZ.pdf
4. Адам дамуының индексі (АДИ), БҰҰДБ (Қазақстан) // Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы. – URL: <https://gateway.euro.who.int/ru/hfa-explorer/hdi/kazakhstan/#nnRNo2yrev>
5. Қазақстандықтардың өмір сүру ұзақтығы / ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. – Шыққан күні: 25.04.2024 ж.
6. Қазақстан Республикасы халқының кірістерін саралаудың негізгі көрсеткіштері / ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. – Шыққан күні: 23.06.2023 ж.
7. PISA 2022 саясатының зерттеу нәтижелерінің аймақтық талдауы. [Электрондық ресурс] // «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы «Талдау» білім беруді зерттеу және бағалау ұлттық орталығы» АҚ, [Tal dau.edu.kz](https://taldau.edu.kz). – URL: https://tal dau.edu.kz/storage/app/media/PISA/%20%D0%90%D0%97_%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81.pdf
8. Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының негізгі көрсеткіштері. Жұмыспен қамту және жұмыссыздық. / Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. – Шыққан күні: 12.05.2023 ж.
9. Халықтың осал топтарын әлеуметтік қорғау [Электрондық ресурс] // БҰҰ Даму бағдарламасы (БҰҰДБ). – URL: <https://www.undp.org/ru/kazakhstan/projects/socialnaya-zaschita-uyazvimykh-grupp-naseleniya>
10. Қазақстан Республикасындағы жоғары білім / Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. – Шыққан күні: 15.12.2022.
11. Қазақстан Республикасындағы жоғары білім / Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. – Шыққан күні: 15.12.2023 ж.
12. Қазақстан қоғамдық қорының білім беру гранттары «halqyna». [Электрондық ресурс] // [Qazaqstan Халыққа](https://qazaqstanhalqyna.kz/ru/programs/17-charity-ru/190/). – URL: <https://qazaqstanhalqyna.kz/ru/programs/17-charity-ru/190/>
13. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы No 247 қаулысы.
14. Қазақстандағы NEET жастарының әлеуметтік қатынасы / «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы. – Астана, 2022. – 126 б.
15. Кәсіпкерлікті дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы No 728 қаулысы (күші жойылды – ҚР Үкіметінің 22.09.2023 ж. № 8282, (01.01.2023 бастап қолданысқа енгізіледі) қаулысымен).

16. Zhas Project [Электрондық ресурс] // Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы. – URL: <https://cisc.kz/ru/zhas-project>
- 16.a Қазақстандағы әл-ауқатты бағалау. Халықаралық қайта құру және даму банкі / Дүниежүзілік банк – 2024.
17. Hausmann R. et al. Экономикалық күрделілік Қазақстан: Жол картасы үшін Тұрақты және Инклюзивті өсу // CID факультеті Жұмыс қағазының сериясы. – 2023 жыл.
18. Қазақстанның экономикалық профилі [Электрондық ресурс] // Обсерватория Экономикалық күрделілік. – URL: <https://oec.world/en/profile/country/kaz>
19. Қазақстан Республикасындағы жоғары білім <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/stat-edu-science-inno/publications/3921/>
20. Елтану және өлкетану <https://gtmarket.ru/research/country-rankings>
21. IMD. Ел профильдері. Қазақстан <https://www.imd.org/entity-profile/kazakhstan-wcr/>
22. Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымы <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/kazakhstan/section/science-tech-clusters>
23. QS World University Rankings 2024: Жоғары жаһандық университеттер <https://www.topuniversities.com/world-university-rankings/2024?countries=kz>
24. QS World University Rankings бойынша Тақырып 2024. <https://www.topuniversities.com/university-subject-rankings/arts-humanities>
25. World University Rankings 2023 https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2023/world-ranking#!/length/25/locations/KAZ/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats
26. Қазақстан. Ересек дағдылары (Сауалнама Ересек Skills, PIAAC, 2018) <https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=KAZ&treshold=5&topic=AS>
27. Білім нарығындағы AI // Marketsandmarkets [Электрондық ресурс] URL: <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/ai-in-education-market-200371366.html>
28. Буш, Ванневар және Раш Д. Холт. Ғылым, Шексіз Шекара. Принстон университетінің баспасы, 2021. <https://doi.org/10.2307/j.ctv15r5879>.
29. Білім мен озық халықаралық тәжірибені трансферттеу арқылы отандық жоғары білім беру жүйесін дамыту. <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/razvitiie-otechestvennoy-sistemy-vysshego-obrazovaniya-cherez-transfert-znaniy-i-luchshikh-mezhdunarodnykh-praktik-eshche-8-filialov-zarubezhnykh-vuzov-otkroyut-827hstan-e>
30. Times Higher Education World University Rankings – Times Higher Education (THE) журналы жыл сайын жариялайтын жаһандық университет рейтингі.
31. Де Монфорт университеті Қазақстан. Ресми веб-сайт. URL: <https://dmuk.edu.kz/>
32. Қазақстандағы американдық диплом <https://astra.ku.edu.kz/marketing-main>
33. Жұбанов атындағы университет. «Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті» НАО. Ресми веб-сайт. URL: <http://zhubanov.edu.kz/ru/hw/category/2/>
- 33a. https://ektu.edu.kz/departments/sc_mecheng/about_dep/lubanworkshop.aspx?lang=ru
- 33б. «МЭФИ Ұлттық зерттеу ядролық университеті» Федералдық мемлекеттік автономды жоғары оқу орнының филиалын және «И.М. Губкина»: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 5 тамыздағы No 539 қаулысы.

34. «Білім беру қызметімен айналысуға лицензия беру» мемлекеттік қызметін көрсету қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2020 жылғы 17 тамыздағы No 351 бұйрығы.
35. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2022 жылғы 20 шілдедегі No 2 бұйрығы. – Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылы 27 шілдеде No 28916 тіркелді.
36. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы No 348 бұйрығы. – Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылғы 3 тамыздағы No 348 бұйрығы.
37. Денсаулық сақтау саласындағы білім беру деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2022 жылғы 4 шілдедегі No ҚР ДСМ-63 бұйрығы. – Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылы 5 шілдеде No 28716 тіркелді.
38. Болашақ жұмыс күші: Қазақстанның еңбек нарығындағы жастар / Еңбек нарығы туралы үшінші ұлттық баяндама. – «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ [Электрондық ресурс]. – URL: <https://erdo.enbek.kz/main/publish/1>
39. Еңбек нарығындағы жастар: сұраныс, мүмкіндіктер және перспективалар: «Жастар» ғылыми-ақпараттық орталығы, Астана, 2023. – 129 б. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://eljastary.kz/upload/iblock/0d1/q651a2cb7jmvvm8xuz3mfkd7ctc3mxy7f.pdf>
40. Әділет McGowan, M., Andrews, D. Skills сәйкессіздік , өнімділік және саяса: дәлел бастап the екінші толқын PIAAC. ЭЫДҰ Экономика департаментінің жұмысы Қағаздар. Жоқ. 1403. OECD Publishing, Париж, 2017. URL: <https://doi.org/10.1787/65dab7c6-en> .
41. «Қазақстандағы ересектерге арналған дағдылар: PIAAC сауалнамасының алғашқы нәтижелері». Ұлттық баяндама / Н.Черкашина, К.Нурумов. – Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2019. – 114 б.
42. Елдердің экономикалық күрделілігінің рейтингтері [Электрондық ресурс] // Экономикалық күрделілік атласы. – URL: <https://atlas.cid.harvard.edu/rankings>
43. Somers M.A. et al . Көлденең сәйкессіздік арасында жұмыспен қамту және өріс бойынша білім: дәлел жүйеліктен әдебиет шолу // Экономикалық шолулар журналы. – 2019. – V. 33. – Жоқ. 2. – 567-603 б.; Верхест Д., Селлами С., Ван дер Велден Р. Айырмашылықтар жылы көлденең және тік сәйкессіздіктер бойымен елдер және өрістер бойынша зерттеу //Халықаралық еңбек шолуы. – 2017. – Т. 156. – Жоқ. 1. – 1-23 б.
44. Қазақстан Республикасындағы білім беру ұйымдарының 2022 жылға арналған қаржы-шаруашылық қызметі туралы / Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. – Шыққан күні: 22.06.2023 ж.
45. Қазақстан Республикасындағы білім беру ұйымдарының 2023 жылға арналған қаржы-шаруашылық қызметі туралы / Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. – Шыққан күні: 24.06.2024 ж.
46. «Жайлы мектеп» білім беру саласындағы ұлттық пилоттық жобаны бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 30 қарашадағы No 963 қаулысы.

47. Барлығына қолжетімді сапалы білім: Оқытушылардың 1-сөзіне арналған Ұлттық баяндаманың жобасы. – Астана, 2023 [Электрондық ресурс]. – URL: https://www.gov.kz/uploads/2023/9/27/71128e33b6ede7e4525124400ce72a7c_original.848817.pdf
48. Қазақстан Республикасындағы білім [Мәтін]: қазақ және орыс тілдерінде / Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. – 113 с. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://stat.gov.kz/upload/iblock/3a8/7c99zhdr5fpt1htbcd1migx7aagazend/%D0%9E%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD8%B0%D0%BD5%B0%>
49. 2030 жылға дейінгі тұрақты даму мақсаттарының мониторингі / Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы.
50. Қазақстандағы тұрақты даму мақсаттарының статистикасы. «Әрбір әйел мен қыз маңызды» гендерлік статистиканы жетілдірудің өңірлік жобасы (Әйелдер Санау). 33. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы, БҰҰ Әйелдер. Нұр-Сұлтан, 2
51. Императивтер S. Баяндама Қоршаған орта және даму жөніндегі дүниежүзілік комиссия: Біздің ортақ болашақ // Қолжетімді ақпан – 1987. – V. 10. – Жоқ. 42 427. <http://www.ask-force.org/web/Sustainability/Brundtland-Our-Common-Future-1987-2008.pdf>
52. Жылдық есептер. Болашақ. [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://bolashak.gov.kz/kz/godovye-otchetu>
53. ЭЫДҰ кітапханасы <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/4ab7f7ac-en/index.html?itemId=/content/component/4ab7f7ac-en#abstract-d1e10911-6783319980>
54. ЭЫДҰ (2020), Бөлу бойынша қоғамдық қаржыландыру дейін жоғарырақ білім беру мекемелер, ЭЫДҰ. [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/e1f2d1b5-en.pdf?expires=1733285756&id=id&accnam e=guest&checksum=338BB12354021C00C9AF025EEE5EED65>
55. Білім туралы: Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III ҚРЗ Заңы [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38080613&pos=5;-108#pos=5;-108, тегін. – Қол жеткізу күні: [20.08.2024].
56. Жоғары оқу орнының Ғылыми кеңесі қызметінің үлгілік ережесін және оны сайлау тәртібін бекіту туралы: М.Ә. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2007 жылғы 22 қарашадағы N 574. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2007 жылы 13 желтоқсанда N 5038 тіркелді [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V070005038_, тегін. – Қол жеткізу күні: [10.08.2024].
- 56а. Акционерлік қоғамдар туралы: Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 13 мамырдағы № 415-II Заңы [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1039594&pos=5;-106#pos=5;-106, тегін. – Қол жеткізу күні: [5.08.2024].
- 56б. Әкімшілік рәсімдер туралы: Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 27 қарашадағы N 107 Заңы [Электрондық ресурс]. – Күші жойылды – ҚР 29.06.2020 № 350-VI Кодексімен. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz>, тегін. – Қол жеткізу күні: [5.08.2024].
57. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы коммерциялық емес акционерлік қоғамның корпоративтік басқару кодексін бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2021 жылғы 19 сәуірдегі No 171 бұйрығы [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: [бар болса сілтемені көрсетіңіз], тегін. – Қол жеткізу күні: [күнді көрсетіңіз].

58. Сағынтаева А.К., Хартли Д.М., Екел П.Д., Жақыпова Ф.Н., Орунханов М.К., Гюнгор Д.С., Билялов Д.Н., Апергенова Р.С., Әбен Д.А. (2018 ж.) Корпоративтік басқару: Қазақстан университеттері. Ғылыми монография. Назарбаев Университеті Жоғары білім беру мектебі. 216 бет.
59. Ұлттық ғылыми баяндама. – Астана – Алматы, 2024 ж.
60. Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасы [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>, тегін. – Қол жеткізу күні: [03.08.2024].
61. Токио және жаһандық конвенциялар туралы ақпарат. [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://enic-kazakhstan.edu.kz/files/1696478703/spravka-o-tokiyskoy-i-globalnoy-konvenciyah.pdf>
62. ҚАЗАҚСТАН АЗИЯ-ТЫНЫҚ Мұхит АЙМАҚЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНЕ ИНТЕГРАЦИЯЛАНДЫ [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/sci/press/news/details/617991?lang=ru>
- 62а. Бейресми білім беру арқылы алынған оқыту нәтижелерін, сондай-ақ кәсіптік біліктілікті тану нәтижелерін тану қағидаларын бекіту туралы: Бірлескен. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2023 жылғы 24 қазандағы No 544 және Қазақстан Республикасы Білім министрінің 2023 жылғы 24 қазандағы No 322 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2023 жылы 27 қазанда No 33580 болып тіркелді.
- 62б. Жүзден астам ақмолалық зейнеткер қайтадан студент атанды. 11 желтоқсан 2021 ж. // Хабар 24: [сайт]. URL: <https://24.kz/ru/news/social/item/515462-bolshe-sotni-akmolinskikh-pensionerov-vnov-stali-studentami> (кіру күні: 17.09.2024).
- 62с. Күміс университет бағдарламасы // А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті коммерциялық емес акционерлік қоғамы: ресми сайт. URL: <https://ksu.edu.kz/educational-activity/programma-serebryanyj-universitet/> (кіру күні: 17.09.2024).
- 62д. Үздіксіз білім беру (үздіксіз білім беру) тұжырымдамасын бекіту туралы : Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 8 шілдедегі No 471 Қаулысы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000471> (кіру күні: 19.09.2024).
63. Ұлттық ғылыми баяндама. – Астана – Алматы, 2023 ж.
64. <https://toqayev2022.kz/ru/programs>
65. «Цифрландыру, ғылым және инновациялар арқылы технологиялық сергіліс» ұлттық жобасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы No 727 қаулысы [Электрондық ресурс]. – Күші жойылды – ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 22 қыркүйектегі № 828 қаулысымен. – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz>, тегін. – Қол жеткізу күні: [03.08.2024].
66. «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» коммерциялық емес акционерлік қоғамын қайта атау туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 11 сәуірдегі No 281 қаулысы [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz>, тегін. – Қол жеткізу күні: [03.08.2024].
67. Мемлекет басшысы Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбекті қабылдады: 2023 жылғы 16 қараша [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-ministra-nauki-i-vysshego-obrazovaniya-sayasata-nurbeka-161035>, тегін. – Қол жеткізу күні: [03.08.2024].
68. Қазақстан Республикасының ғылымын дамытудың 2022–2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 25 мамырдағы No 336 қаулысы [Электрондық ресурс]. – Күші

- жойылды – ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 248 қаулысымен. – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz>, тегін. – Қол жеткізу күні: [03.08.2024].
69. «Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық ғылыми-зерттеу техникалық университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғамының 2023–2027 жылдарға арналған даму бағдарламасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 26 мамырдағы № 401 қаулысы [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz>, тегін. – Қол жеткізу күні: [03.08.2024].
 70. Қазақстанда ғылымды қаржыландыру жер қойнауын пайдаланушылар есебінен өседі: 2021 жылғы 25 мамыр [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/energo/press/news/details/206658?lang=ru>, тегін. – Қол жеткізу күні: [03.08.2024].
 71. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы аккредиттеу органына қойылатын талаптарды және жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы, оның ішінде шетелдік аккредиттеу органдарын тану қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 1 қарашадағы № 629 бұйрығы 438
 72. Танылған аккредиттеу органдарының тізілімі [Электрондық ресурс] / Жоғары білімді дамытудың ұлттық орталығы. – URL: https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/accreditation/accredited_organizations
 73. Аккредиттелген жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының тізілімі [Электрондық ресурс] / Жоғары білімді дамытудың ұлттық орталығы. – URL: <https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/accreditation/organizacii-vysshego-i-ili-poslevuzovskogo-obrazovaniya-1>
 74. Аккредиттелген бакалавриат бағдарламаларының тізілімі [Электрондық ресурс] / Жоғары білімді дамытудың ұлттық орталығы. – URL: <https://enic-kazakhstan.edu.kz/ru/accreditation/akkreditovannye-programmy-bakalavriata#>
 75. Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарына сұраныстың тәуелсіз рейтингі – 2023/ НААР – Астана, 2023. – 126 б. URL: <https://iaar.agency/rating/1/0/2023>
 76. Еуропалық жоғары білім аймағындағы жоғары білім сапасын қамтамасыз ету стандарттары мен нұсқаулары (ESG) Әдістемелік нұсқаулар); [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/filebase/esg/ESG%20in%20Russian_by%20IQAA.pdf
 77. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңы (01.05.2023 ж. өзгертулер мен толықтырулармен); [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747&show_di=1
 78. «Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беретін ұйымдардың білім беру қызметіне қойылатын біліктілік талаптарын және оларға сәйкестігін растайтын құжаттардың тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 17 маусымдағы № 391 бұйрығы; [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36827002&show_di=1
 79. «Білім беру ұйымдарында оқу-әдістемелік және ғылыми-әдістемелік жұмысты ұйымдастыру және жүзеге асыру ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2007 жылғы 29 қарашадағы № 583 бұйрығы; [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V070005036_
 80. Әрекет ету тәртібі . «Әдістемелік (оқу-әдістемелік, ғылыми-әдістемелік) кеңес қызметінің үлгілік ережесін және оны сайлау тәртібін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2007 жылғы 21 желтоқсандағы № 644; [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V070005090_/history

81. Әрекет ету тәртібі. «Білім туралы құжаттарды тану қағидаларын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағында білімі туралы құжаттары танылатын шетелдік жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2021 жылғы 19 шілдедегі No 352 бұйрығы; [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023626/history>
82. «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы No 600 бұйрығы; [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V18_00017650
83. «Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары іске асыратын білім беру бағдарламаларының тізілімін жүргізу қағидаларын, сондай-ақ білім беру бағдарламаларының тізіліміне енгізу және одан алып тастау негіздерін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2022 жылғы 12 қазандағы No 106 бұйрығы; [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200030139>
84. «Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 30 қазандағы No 595 бұйрығы; [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017657/history>
85. «Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің білім беру бағдарламалары бойынша қашықтықтан оқытуды қамтамасыз ету жөніндегі білім беру ұйымдарына қойылатын талаптарды және қашықтықтан және онлайн оқыту нысанында білім беру процесін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 20 наурыздағы No 137 бұйрығы; [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010768>
86. «Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы аккредиттеу жөніндегі органға қойылатын талаптарды және жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы, оның ішінде шетелдік аккредиттеу жөніндегі органдарды тану қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 1 қарашадағы No 629 бұйрығы. [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600014438>
87. Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік қызмет саласындағы жаңа реттеу саясатын іске асыру жөніндегі шаралар туралы [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000483>
88. «Жоғары білім және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бөліміндегі тәуекелдерді бағалау критерийлері мен жүйесін, бақылау парақтарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2022 жылғы 1 желтоқсандағы No 166 және Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2022 жылғы 2 желтоқсандағы No 116 бірлескен бұйрығына өзгерістер енгізу туралы. [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2400034485>
89. «Таза тақтадан» ЖАҢА РЕТТЕУ САЯСАТЫ: НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕР [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://enic-kazakhstan.edu.kz/files/1679046186/3-kobenova-gi-novaya-regulyatornaya-politika-s-chistogo-lista.pdf>
90. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>, тегін. – Қол жеткізу күні: [15.10.2024].

91. ISO 37001 халықаралық стандарты туралы. <https://www.apa.kz/ru/chto-takoe-iso-37001>
92. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында ашықтық пен жариялылықты қамтамасыз етудің сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарты: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 4 мамырдағы No 174 бұйрығымен бекітілген [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz>, тегін. – Қол жеткізу күні: [15.10.2024].
93. Адалдық аланы [Электронды ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://adaldyq.kz/>, тегін. – Қол жеткізу күні: [15.10.2024].
94. Қазақстан Республикасында мүгедектердің құқықтарын қамтамасыз ету мен өмір сүру сапасын арттырудың 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы No 326 қаулысы [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz>, тегін. – Қол жеткізу күні: [15.10.2024].
95. Қазақстан Республикасында мүгедек балаларға кешенді көмек көрсетуді жетілдірудің 2021 – 2023 жылдарға арналған Жол картасын бекіту туралы : Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2020 жылғы 17 тамыздағы No 2020 Өкімі [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz>, тегін. – Қол жеткізу күні: [20.11.2024].
96. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 26 маусымдағы № 56-VII ҚР Заңы [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz>, тегін. – Қол жеткізу күні: [15.10.2024].
97. Білім алушыларды әлеуметтік қолдау мониторингі. Аналитикалық есеп. – Астана, 2023 ж.
98. Мемлекет басшысы Қасым- Жомарттың жолдауы Тоқаев Қазақстан халқына. Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://www.akorda.kz>, тегін. – Қол жеткізу күні: [20.11.2024].

Осы баяндаманы дайындауға атсалысқан барлық ұйымға, сондай-ақ материал ұсынып, қолдау көрсеткен және аналитикалық жұмысты жүргізу барысында көрсеткен көмегі үшін Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің қызметкерлеріне шынайы алғысымызды білдіреміз.

Құнды пікір, мазмұнды талдау және көлемді аналитикалық материал ұсынған жоғары оқу орындары мен зерттеу орталықтарының қызметкерлері мен әрбір сарапшыға ерекше ризашылығымызды білдіреміз. Олардың кәсіби шеберлігі мен әрбір детальға егжей-тегжейлі мән бергені баяндама мазмұнының жан-жақты, шынайы әрі объективті болуына мүмкіндік берді. Ортақ еңбегіміздің нәтижесі қоғам үшін сенімді ақпарат көзіне айналады деп сенеміз.

Бұл баяндама – Қазақстандағы жоғары білім мен ғылым жүйесін жетілдіруге ұмтылған ұжымдық еңбектің жемісі. Құнды ой-пікір қосып, нақты ісімен үлес қосқан барша жанға алғыс айта отырып, ұсынылып отырған материал еліміздің білім және ғылым саласын одан әрі дамытуға септігін тигізеді деп үміттенеміз.